

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Bakı Dövlət Universiteti

ABUZƏR XƏLƏFOV

KİTABXANAŞÜNASLIĞA GİRİŞ

Dərslik
(üç hissədə)

III hissə
KİTABXANA İŞİ HAQQINDA TƏLİM

*Azərbaycan Respublikası Təhsil
Nazirliyinin 12.02.2003-cü il
tarixli 124 saylı əmri ilə ali məktəb
tələbələri üçün dərslik kimi
təsdiq edilmişdir*

Bakı - 2003

UOT: 021 (09)

KBT 78-30

X-49

Elmi redaktor:

R.Kazımov

pedaqoji elmlər namizədi, dosent

Redaktor:

K.Aslan

Rəyçilər:

Z.Baxşəliyev

tarix elmləri namizədi, dosent

E.Əhmədov

pedaqoji elmlər namizədi, baş müəllim

Xələfov Abuzər Alı oğlu

X-49 Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük. III hissə.-Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003.-314 s.

Azərbaycan dilində ilk dəfə yazılan, milli ənənələrimizə söykənən bu dərslükdə «Kitabxanaşünaslığa giriş» fənninin ən mühüm hissəsi olan «Kitabxana işi haqqında təlim» bölməsi işıqlandırılmışdır.

Dərslükdə kitabxana işinin ümumi xarakteristikası və kitabxana sistemlərinin təhlili verilir, kitabxana işi, onun təşkili, mahiyyəti, əhəmiyyəti və vəzifələri haqqında biliklər sistemləşdirilir, konkret elmi nəticələr çıxarılır. Burada həmçinin respublikamızın kitabxana sistemləri və şəbəkələri haqqında çox geniş məlumat verilir. Son 80 ildə əhəliyə kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində onların fəaliyyətinin mənzərəsi yaradılır.

Kitabda müasir şəraitdə böyük elmi və praktik əhəmiyyət kəsb edən kitabxana sistemlərinin formalaşması konkret materiallar əsasında təhlil edilir, kitabxana işinin əsas qanunauyğunluqları aşkarlanır, kitabxana işi funksiyalarının əsas prinsipləri haqqında məlumat verilir, kitabxana işinin elmi idarədilməsinin əhəmiyyəti, vəzifələri, prinsipləri və qanunları göstərilir.

Dərslük Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin, Bakı Mədəni-Maarif Məktəbinin tələbələri, professor-müəllim heyəti, çoxsaylı kitabxana işçiləri və respublikanın bütün kitabxana ictimaiyyəti üçün nəzərdə tutulmuşdur.

X $\frac{4405000000 - 04}{658(07) - 020}$ 20 – 2003

© Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2003

*Kitabxana xalq, millət üçün,
cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer,
mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona
görə də kitabxanaya daimi hörmət
xalqımızın mədəniyyətini nümayiş
etdirən amillərdən biridir.*

HEYDƏR ƏLİYEV

ABUZƏR XƏLƏFOV

1931-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Cil kəndində anadan olub. 1950-ci ildə orta məktəbi, 1955-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin kitabxanaçılıq şöbəsini bitirib. 1955-ci ildən indiyə kimi BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasında müəllim, baş müəllim, dosent, professor vəzifəsində işləyir. 1961-ci ildə namizədlik, 1975-ci ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Tarix elmləri dok-

toru, professordur.

1962-ci ildə kitabxanaçılıq–informasiya fakültəsinin dekanı seçilib. 25 il bu vəzifədə çalışmışdır. 1963-cü ildən hal-hazıra kimi, 40 ildir ki, kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri vəzifəsində işləyir. Əmək və müharibə veteranıdır. Cəmiyyət qarşısındakı xidmətlərinə görə bir sıra orden və medallara layiq görülmüşdür.

1946-cı ildə «Böyük Vətən müharibəsində (1941-1945-ci illər) rəşadətli əməyə görə» medalı ilə, 1970-ci ildə «Şərəfli əməyə görə» medalı ilə, 1976-cı ildə «Böyük Vətən müharibəsində (1941-1945-ci illər) qələbənin 30 illiyi» yubiley medalı ilə, 1984-cü ildə “N.K.Krupskaya” medalı ilə, 1989-cu ildə “Əmək veteranı” medalı ilə, 1995-ci ildə “1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində qələbənin 50 illiyi» yubiley medalı ilə, 1979-cu ildə SSRİ Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin “İşdə əla müvəffəqiyyətlərinə görə” döş nişanı ilə, 1987-ci ildə «Ümumittifaq Bilik Cəmiyyətində fəal işinə görə» nişanı ilə, 2000-ci ildə 1941-1945-ci illər Böyük Vətən

müharibəsində qələbənin 55 illiyi şərəfinə «1941-1945-ci illər müharibəsi veteranı» nişanı ilə təltif edilmişdir.

Professor A.A.Xələfov 2000-ci ildə Azərbaycan Respublikasının ən yüksək mükafatına - “Şöhrət” ordeninə layiq görülmüşdür.

Bunlardan başqa, müxtəlif nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, elmi və ictimai təşkilatların onlarla fəxri fərmanları və diplomları ilə təltif edilmişdir.

1969-cu ildə Abuzər Xələfov kadr hazırlığı sahəsində görkəmli xidmətlərinə görə «Azərbaycan Respublikasının Əməkdar mədəniyyət işçisi» fəxri adına, 2001-ci ildə isə kitabxanaşünaslıq elminin inkişafında böyük xidmətlərinə görə ən yüksək fəxri ada – «Əməkdar elm xadimi» fəxri adına layiq görülmüşdür. 2000-ci ildən Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının müxbir üzvü, 2001-ci ildən həqiqi üzvü - akademikidir.

200-dən artıq elmi əsərin müəllifidir. Bunlardan 19-u monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaitidir.

Əsərləri Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmişdir.

A.A.Xələfovun rəhbərliyi ilə 13 nəfər elmlər namizədi hazırlanıb. O, həmçinin 25 nəfər elmlər namizədi və elmlər doktorunun hazırlanmasında iştirak etmişdir.

Elmi redaktordan

BDU-nun kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi Abuzər Xələfovun «Kitabxanaşünaslığa giriş» dərsliyinin üçüncü yekun hissəsinin meydana gəlməsi şübhəsiz ki, kitabxanaşünaslıq elmi və kitabxanaçılıq təhsili tarixində əlamətdar hadisə kimi qiymətləndirilməlidir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızda kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası üzrə ilk orijinal dərslük olan «Kitabxanaşünaslığa giriş» əsərinin 2001-ci ildə bir kitab şəklində nəşr olunmuş I və II hissələri elmi-mədəni ictimaiyyətimiz tərəfindən böyük maraqla qarşılanmış və uğurlu əsər kimi elm, mədəniyyət və təhsil sahəsi mütəxəssisləri tərəfindən çox yüksək qiymətləndirilmişdir.

Təkcə onu qeyd etmək kifayət edər ki, həmin kitab haqqında son 2 il ərzində alim və mütəxəssislər tərəfindən mətbuatda xeyli məqalə dərc edilmiş və bu məqalələrdə əsərin məzmunu, aydın dili, üslubu, problemlərin qoyuluşunda yeni baxışlar xüsusi qeyd edilmişdir.

Heç də təsadüfi deyil ki, müəllifin bu əsəri respublikamızın «Təhsil cəmiyyəti»nin 2001-ci ildə elan etdiyi ən yaxşı dərslüklərin Respublika müsabiqəsində birinci dərəcəli diplom və pul mükafatına layiq görülmüşdür.

«Kitabxanaşünaslığa giriş» dərsliyinin oxuculara təqdim edilən III hissəsi «Kitabxana işi haqqında təlim» adlanaraq IV fəsildən ibarətdir. Bu fəsilər özündə kitabxana işinin ümumi xarakteristikası, kitabxana işinin formalaşması

və inkişaf qanunauyğunluqları, kitabxana işinin təşkilinin əsas prinsipləri və kitabxana işinin idarəedilməsi sistemi kimi mühüm məsələləri əks etdirir.

Dərslərdə diqqəti cəlb edən ən mühüm məsələ kitabxanaşünaslığın bir çox məsələlərinə yeni münasibətdir. Bu baxımdan dərslərin «Kitabxana sisteminin formalaşması və inkişaf qanunauyğunluqları» adlandırılmış fəslə xüsusilə qiymətlidir. Burada müəllif tərəfindən kitabxana fondunun yaradılması və idarə olunması məsələlərinin müasir baxımdan işıqlandırılması, kitabxana fondlarının formalaşmasında sistemlilik metodunun tətbiqinin izahı, onların oxucular tərəfindən səmərəli istifadə olunması məsələlərinin işıqlandırılması dərslərinin çox qiymətli xüsusiyyətlərindəndir.

Kitabın III fəslində «Oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili» paragrafı da müasirlik baxımından diqqəti cəlb etməyə bilməz.

Burada müəllif oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin müasir konsepsiyasını qısa və aydın üslubda şərh etmiş, kitabxanalarda oxuculara xidmət işində demokratik prinsiplərin tətbiqi məsələlərini sovet rejimi ilə müqayisəli şəkildə verə bilmişdir.

Bəhs etdiyimiz bölmədə müəllifin kitabxana xidmətinin təşkilində yeni informasiya texnologiyası, xüsusən müəllifin qeyd etdiyi kimi dünyanın son «möcüzələrindən» olan internetin global informasiya məkanından bəşəri məlumatın əldə edilməsində kitabxananın vəzifələrinə dair ümumiləşdirilmiş fikirləri dərslərin elmi-nəzəri səviyyəsinin yüksək olduğundan xəbər verir.

Dərslinin maraqlı, müasir tərzdə işlənmiş, sistemli təhsil metodları ilə zəngin olan fəsillərindən biri «Kitabxana işinin idarə edilməsi» adlandırılan IV fəsildir. Burada cəmiyyətdə kitabxana işinin idarə edilməsinin elmi əsaslarından və kitabxana işinin idarə edilməsi sistemindən bəhs edilir.

Fəslin I bölməsində müəllif Azərbaycan kitabxanaşünaslığında tamamilə işlənməmiş olan kitabxana işinin idarə edilməsinin elmi əsaslarını sistemli şəkildə izah edərək kitabxanaşünaslıq fikrini yeni müddəalarla xeyli zənginləşdirməyə müvəffəq olmuşdur. Burada professor A.Xələfov kitabxana işinin idarə olunmasının müxtəlif daxili və xarici komponentlərini əlaqəli surətdə təhlil edərək bu mürəkkəb prosesin səmərəli təşkilinin mahiyyətini, mühüm prinsiplərini və qanunauyğunluqlarını açıb göstərə bilmişdir. Bu bölmədə müəllif kitabxana işinin idarə olunmasına verilən əsas tələbləri müəyyənləşdirmiş, idarəetmənin təşkilini, strukturunu, metodlarını izah etmişdir. Bölmədə respublikamızın müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə baş verən demokratikləşmə prosesləri fonunda kitabxana işinin idarə edilməsində demokratik prinsiplərin tətbiqi məsələlərinə geniş yer verilməsi təqdirəlayiqdir. Dərslinin müvafiq bölməsində «idarəetmə-menecment» anlayışlarının müqayisəli təhlili bu anlayışların yaxınlığı və fərqlərinin izah edilməsi kitabxanaşünaslıqda ilk təşəbbüs kimi qiymətləndirilməlidir. Nəhayət, dərslinin bu bölməsində müasir mərhələdə kitabxana işinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar irəli sürülən qanunvericiliyin, idarəetmənin, kitabxana işinin yenidən qurulması və

kitabxana işinin informasiyalaşdırması ilə bağlı məsələlərin yüksək elmi səviyyədə şərh edilməsi onun yeni müasir kitabxanaçılar nəslinin formalaşmasında çox böyük əhəmiyyət kəsb edəcəyinə dəlalət edir.

Beləliklə, BDU-da kitabxanaçılıq-informasiya ixtisası üzrə kadr hazırlığında mühüm əhəmiyyət kəsb edən «Kitabxanaşünaslığa giriş» elmi fənninin «Kitabxana işi haqqında təlim» adlı III hissəsinin nəşr edilməsi bu aparıcı fənnin kompleks tədrisi üçün nəzəri-metodik baza yaradır.

Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq-informasiya təhsilinin formalaşdırılmasına inkişaf etdirilməsində misilsiz xidmətləri olan professor Abuzər Alı oğlu Xələfovun üç hissəlik (iki kitabda) «Kitabxanaşünaslığa giriş» dərslik-monoqrafiyası bu sahəyə xeyli yeni elmi fikirlər gətirmişdir. Kitabın dili sadə, aydın, elmi, tarixi faktlarla zəngin və inandırıcıdır.

Biz inanırıq ki, bu əsər Azərbaycanda kitabxanaçılıq-informasiya təhsili tarixində ilk orijinal dərslik kimi tələbə və müəllimlərin, kitabxana işi üzrə tədqiqatçıların və təcrübəli işçilərin daim müraciət etdikləri mənbələrdən olacaqdır.

***Rasim Kazımov,
pedaqoji elmlər namizədi,
dosent***

I FƏSİL

KİTABXANA İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

1.1. Kitabxana işi anlayışı

Bəşər sivilizasiyasının yaranmasında xüsusi xidmətləri olan kitabxanaların sosial institut kimi formalaşmasında və inkişafında kitabxana işi mühüm rol oynamışdır.

Məlumdur ki, kitabxana fəaliyyət göstərdiyi məkan daxilində sosial vasitə kimi həmişə sosial mühitdən asılı olaraq formalaşmışdır. Kitabxanalar tarixi inkişaf prosesində öz hamisi olan cəmiyyətə xidmət etmiş, onun tələbatını ödəmiş, sifarişini yerinə yetirmişdir. Beləliklə, kitabxanaların yaranması, formalaşması, inkişafı, fəaliyyəti və cəmiyyətdə tutduğu mövqe bilavasitə onu yaradan cəmiyyətlə bağlıdır. Cəmiyyət necədirsə, onun kitabxanası da özünəməxsus olmalı, ona xidmət etməlidir. Cəmiyyətin tələbatına xidmət etmək bilavasitə kitabxananın fəaliyyətində, bu fəaliyyətin təzahür forması olan kitabxana işində özünü göstərir. Görkəmli hind kitabxanaşünas alimi Ş.R.Ranqanatanın dediyinə müvafiq kitabxananı «inkişaf edən orqanizm» kimi qəbul etsək, bu orqanizmin inkişafını təmin edən amil kitabxana işidir. Kitabxana işi kitabxanaların-inkişaf edən orqanizmin varlıq formasıdır. Hər bir canlı orqanizm hərəkətsiz mövcüd

olmadığı kimi, kitabxana da kitabxana işindən təcrid olunmuş şəkildə mövcud deyildir. Kitabxana işi kitabxananın –inkişaf edən orqanizm kimi hərəkət və inkişaf formasıdır. Onun fəaliyyətinin, cəmiyyətə xidmətinin, insanlarla əlaqəsinin əsas amilidir. Kitabxana işi olmadan kitabxana cansız, hərəkətsiz kitab anbarına çevrilə bilər.

Bu baxımdan kitabxana ilə kitabxana işi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin öyrənilib, dəqiqləşdirilməsi müasir kitabxanaşünaslığın əsas vəzifələrindən biridir.

Müasir dünya kitabxanaşünaslığında kitabxanalar cəmiyyətdə elmə, informasiyaya, mədəniyyətə, təhsilə və tərbiyəyə xidmət edən institut kimi qiymətləndirilir.

Dünya kitabxanaşünaslığında olduğu kimi, bir çox ölkələrin kitabxana işi haqqında qəbul edilmiş qanunlarında kitabxanalar institut adlandırılır, mədəniyyətin mühüm sahəsi kimi onların qarşısında çox böyük sosial vəzifələr qoyulur. Belə qanunlara misal olaraq Azərbaycan Milli Məclisinin 1998-ci ildə qəbul etdiyi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu göstərə bilərik. Bu qanunda göstərilir: «Kitabxana-elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur».

Kitabxanaların sosial institut adlandırılması haqqında fikirlər hələ XX əsrin əvvəllərindən səslənməyə ba-

şlamışdır. Belə fikirlər Amerikada və Avropada daha geniş yayılmışdı. Hələ XX əsrin 30-cu illərində Amerika alimi L.Ballard «Sosial institutlar» adlı kitab nəşr etdirmişdi. Bu kitabda sosial institut istilahı daha geniş və hərtərəfli təhlil edilmiş, kitabxanaların sosial institut olması əsaslandırılmış, bu məsələyə ayrıca fəsil əlavə edilmişdir. L.Ballarddan sonra Amerika kitabxanaşünası L.Martin 1937-ci ilin oktyabrında “Library quartezlu” jurnalında kitabxananın sosial institut olması haqqında oçerk çap etdirmişdi. Bu əsərində L.Martin kitabxananın sosial institut olması fikrini geniş elmi dəlillər əsasında təhlil etmiş, ciddi elmi nəticələr çıxarmışdır.

Kitabxananın sosial institut olması haqqında fikirlərə görkəmli Amerika alimi, müasir dünyanın ən görkəmli kitabxanaşünaslarından biri kimi tanınan C.X.Şiranın əsərlərində də geniş yer verilmişdir. C.X.Şira özünün 70-ci illərdə nəşr etdirdiyi «Kitabxanaşünaslığa giriş» kitabında kitabxanaların sosial institut olması ideyasını bir daha təsdiq etmişdir.

Cəmiyyət sosial münasibətlərinin sabitliyini təmin edən cəmiyyət üzvlərinin davranışına nəzarət edən təsisatları özünəməxsus sistem şəklində yaradır. Bu sistemdə institutların (*institut (latınca «institiion») - qurmaq, təsis etmək*) təsisatların yerinə yetirdikləri vəzifələr xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Cəmiyyətdə yerinə yetirdikləri vəzifələrə görə müxtəlif institutlar (*təsisatlar*) mövcuddur. Bunların içərisində: iqtisadi təsisatlar, siyasi təsisatlar, tərbiyəvi, mədəni

təsisatlar və sosial təsisatlar xüsusilə fərqlənirlər. Tərbiyəvi və mədəni təsisatlar sırasına daxil olan kitabxanalar sosial institut kimi cəmiyyətin mədəni sərvətlərini xalqa çatdırmaq üçün mədəniyyətin möhkəmləndirilməsində, gənc nəslin tərbiyəsində və təhsil prosesində yaxından iştirak edir.

Sosial institutların yaranması, cəmiyyətdə onların rolu, vəzifələri haqqında antropoloqlar, sosioloqlar və filosoflar ciddi elmi araşdırmalar aparmış, cəmiyyətdə onların yerini, əhəmiyyət və vəzifələrini müəyyənləşdirən elmi anlayışlar yaratmışlar.

Sosial institut sosial strukturun elementi, ictimai həyatın təşkili və nizama salınmasının tarixi formasıdır. Sosial institutun köməyi ilə cəmiyyətdə insanlar arasındakı əlaqə, onların fəaliyyəti, davranış qaydaları tənzimlənir və beləliklə də ictimai həyatın möhkəmləndirilməsi təmin edilir. İnstitut, həmçinin mədəniyyəti hərəkətə gətirən, onun işlənməsini təmin edən sosial təsisat, sosial vasitədir. Bunlar cəmiyyəti birləşdirən, əlaqələndirən qüvvədir, bunsuz cəmiyyət dağıla, hissələrə parçalana bilər. Fikrimizi aydınlaşdırmaq üçün misallara keçək. Ailə sosial instituta aid misallardan biridir. Başqa misal kimi, dini, qanunu, təhsil və biliyi, kitabxanayı göstərək. İnstitutlar öz vəzifələrini yerinə yetirmək üçün tarixi inkişaf prosesində yaranıb, təkmilləşən orqanları yaradır. İnstitutun yaratmış olduğu orqan bilavasitə onun xeyrinə fəaliyyət göstərməklə, onun qarşısında duran vəzifələri yerinə yetirir. Beləliklə, orqan

institutun xeyrinə yaranmış sosial vasitədir. Məhz orqanın vasitəsilə institutun hərəkəti meydana çıxır. Misallara müraciət edək: əgər hüquq institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır. Din institutdursa, kilsə onun orqanıdır. Təhsil və bilik institutdursa, məktəb, universitet onun orqanıdır.

Bu misalları kitabxanalara da aid etmək olar. Əgər kitabxana institutdursa, kitabxana işi onun orqanıdır. Məlumdur ki, kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin onun qarşısında qoyduğu vəzifələri: kitabla insanlar arasında əlaqə yaratmaq, kitabı təbliğ etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, insanların mədəni, intellektual səviyyəsinin yüksəlməsində, tərbiyə prosesinin təşkilində yaxından iştirak etmək vəzifələrini həyata keçirə bilməz. Deməli, kitabxana işi kitabxananın sosial institut kimi yaşamasını, inkişaf edib təkmilləşməsinə, cəmiyyətin əsas təsisatlarından biri kimi fəaliyyət göstərməsini təmin edən əsas amildir, orqandır. Məsələn, kitabxana sosial institutdursa, onda ilk növbədə kitabxanada işləyən adamlar qrupu və kitabxananın yerinə yetirdiyi funksiyanın təşkilati formaları nəzərdə tutulur. Bunlar isə bilavasitə kitabxana işinin, yəni orqanın köməkliyi və iştirakı ilə baş verir. Beləliklə, kitabxana işi sosial institut olan kitabxananın orqanı, əsas vasitəsi kimi çıxış edir, kitabxana fəaliyyətinin kompleks təşkilini təmin edir.

Dünya kitabxanaşünaslığında XIX əsrin axırı- XX əsrin əvvəllərinə qədər kitabxana ilə kitabxana işi arasında

fərqlər dəqiqləşdirilməmişdi. Bunlar əksər hallarda bir-birindən fərqləndirilmədən öyrənilirdi.

İlk dəfə rus kitabxanaşünaslığında «kitabxana işi» anlayışı XIX əsrin axırı - XX əsrin əvvəllərində işlənməyə başlamışdır. Bu vaxta qədər bir çox rus kitabxanaşünasları «kitabxana» və «kitabxana işi» anlayışlarını bir-biri ilə eyniləşdirirdilər. Bu dövr kitabxanaşünasları nəzərdən qaçırdılar ki, ayrıca götürülmüş, bir-birindən təcrid edilmiş şəkildə fəaliyyət göstərən kitabxanalar öz sosial mənasında kitabxana işini təşkil etmirlər. Kitabxana işi o zaman geniş fəaliyyət sahəsinə çevrilir ki, o, ictimai əhəmiyyət kəsb etsin, cəmiyyətin mədəni həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilsin, cəmiyyət üzvlərinin, tərbiyə və təhsilində yaxından iştirak etsin. Bu mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi, kitabxanaların ictimai rolunun artmasına, kitabxanaların fəaliyyətində, əhaliyə xidmət işi sahəsində ciddi keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsinə, beləliklə, kitabxana işinin ictimai xarakter almasına gətirib çıxardı. Cəmiyyətdə kitabxana işi anlayışı ayrı-ayrı kitabxanaların dar çərçivəsindən çıxaraq ümumi region, ümumölkə xarakteri almağa başladı.

Xalq kütlələrinin kitabxanalardan daha geniş şəkildə istifadə etməyə başlaması, kitabxanaların oxucu dairəsinin genişlənməsi, kitabxanalardan ictimai istifadənin forması olan kitabxana işini insanların müasir mədəniyyətin zirvələrinə qovuşmasına və bəşəriyyətin yaratmış olduğu milli sərvətlərdən geniş istifadəsini təmin edən sosial kommunikativ sistemə çevirdi. Məhz buna görədir ki,

1911-ci ildə Rusiyada keçirilən kitabxanaçıların birinci ümumrusiya qurultayı kitabxana işinə əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinin əsası kimi olduqca böyük əhəmiyyət verdi. Kitabxana işi sahəsində əldə edilmiş təcrübənin öyrənilməsinə və yayılmasına zəruri hesab etdi. Beləliklə, «kitabxana işi» anlayışı kitabxanaların əsas vasitəsi, orqanı kimi geniş elmi, informasiya, mədəni, təhsil və tərbiyə fəaliyyəti sahəsi kimi formalaşmağa başladı.

XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq dünya kitabxanaşünaslığında kitabxana işinin bu və ya digər sahələrinə dair geniş elmi-tədqiqat işləri aparılmağa başladı. Kitabxana işinin qarşısında çox mühüm vəzifələr qoyan müasir şərait bu sahədə yeni elmi, nəzəri fikirlərin meydana gəlməsi üçün vəziyyət yaratdı. Kitabxana işinə dair qiymətli monoqrafik əsərlər, dərsliklər, dərs vəsaitləri, metodik əsərlər yarandı. Dünya ölkələrində yüzlərlə belə əsərlərin meydana çıxması bu işin sosial mahiyyətini, cəmiyyətin mədəni tərəqqisində rol və əhəmiyyətini bir daha artırdı. Məlum olduğu kimi, ən kiçik kitabxana belə öz fondunda bütün biliklər sistemini: təbiət elmlərinə, humanitar elmlərə, sosial-siyasi elmlərə, həm də bədii ədəbiyyata və incəsənətə dair əsərləri toplayır. Kitabxana fondu ensiklopedik bilik mərkəzini xatırladır. Müxtəlif elm sahələrinə dair kitablar kitabxana rəflərində bir yerdə toplanaraq oxucuların istifadəsinə verilir. Kitabxana bütün biliklər xəzinəsini öz oxucularına asanlıqla, operativ çatdırmağı təmin etmək üçün müxtəlif iş formalarından istifadə edir ki, bu kitabxana işidir. Kitabxana işi anlayışı

altında vətəndaşların və onların birliklərinin elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə sahəsində fəaliyyəti başa düşülür. Bu fəaliyyətə kitabxana şəbəkəsinin yaradılması və inkişafı, onların fondlarının formalaşması və işlənməsi, oxuculara (*istifadəçilərə*) kitabxana, informasiya və soraq-bibliografiya xidmətlərinin təşkili, kitabxana işinin idarə edilməsi və iqtisadiyyatı, kitabxanaların inkişafının elmi-metodik təminatı və kitabxanaçı kadrların hazırlanması daxildir. Kitabxananın fəaliyyəti kitabxana ehtiyatlarının hərəkətinə və inkişafına səbəb olur. Daha doğrusu, kitabxana işinin müasir və gələcək problemi olan sənəd informasiyası sahəsində ictimai, fərdi tələbatı təmin etməyin kompleks parametrlərini xarakterizə etmək imkanını müəyyənləşdirir.

Beləliklə, kitabxana işi meydana gəlidiyi gündən mahiyyət etibarlı ilə xidmət prosesində daha da inkişaf edib təkmilləşmiş, müasir dövrün ən böyük problemi olan kitabxana xidməti probleminin təşkili vasitəsi kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır.

1.2. Kitabxana işinin strukturu

Sosial institut olan kitabxanaların cəmiyyətdəki fəaliyyətinin əsas təzahür forması olan kitabxana işi sosial vasitə kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Cəmiyyətin kitabxanaların qarşısına qoyduğu sosial vəzifələrin bilavasitə sistem halında formalaşan, geniş və mürəkkəb struktura malik olan kitabxana işi tərəfindən həyata

keçirildiyini nəzərə alsaq, bu mühüm işin elmi təşkilinin nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi aşkara çıxır. Uzun illər boyu kitabxana və kitabxana işi məfhumları eyniləşdirilmiş, onlar ayrıca tədqiqat obyektinə kimi öyrənilməmişdir. Bir çox xarici ölkələrdə və SSRİ məkanında da bunların ayrıca öyrənilməsinə diqqət yetirilməmişdir. Ancaq 1997-ci ildə S.Kartaşov və V.V.Skvortsov tərəfindən yazılmış «Ümumi kitabxanaşünaslıq» (*«Общее библиотечноеведение»*) dərsliyində «Kitabxana işi haqqında təlim»ə ayrıca bölmə kimi yer ayrılmışdır. Müəlliflərin bu qərara gəlməsi bilavasitə cəmiyyətdə kitabxana işinə əmələ gələn sosial tələbatla bağlı olmuşdur. Müasir şəraitdə cəmiyyətin inkişafında informasiyanın rolu artdıqca, cəmiyyət üzvlərinin əsas tələbatına çevrildikcə kitabxana işinin daha böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi göz qabağındadır. Məhz buna görədir ki, əvvəllər SSRİ məkanına daxil olan ölkələrin parlamentləri tərəfindən son zamanlar qəbul edilmiş kitabxana işi haqqında qanunlarda kitabxana işinin terminoloji izahının, məzmununun açılmasına və strukturunun müəyyənləşdirilməsinə xüsusi yer verilmişdir. Bu baxımdan kitabxana işi məfhumunun terminoloji cəhətdən müəyyənləşdirilməsi və dəqiqləşdirilməsi, ümumi xarakteristikası, sistem halında öyrənilməsi və strukturunun müəyyənləşdirilməsi mühüm elmi və təcrübi əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, kitabxana sosial institutdursa, bilavasitə kitabxana tərəfindən yaradılan kitabxana işi sosial

vasitədir - orqandır. Orqan bilavasitə institut tərəfindən yaradılır və onun xeyrinə, işləyib fəaliyyət göstərməsinə və inkişafına xidmət edir.

Kitabxana işi anlayışı Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 1998-ci ildə qəbul etdiyi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda belə müəyyənləşdirilmişdir: «Kitabxana işi – elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə fəaliyyəti sahəsi kimi kitabxana sisteminin təşkili və inkişafını, kitabxana fondlarının formalaşdırılmasını, hüquqi və fiziki şəxslərə kitabxana, informasiya və biblioqrafiya xidməti qaydalarını, kitabxanaçı-biblioqraf kadrların hazırlanmasını, kitabxanaların inkişafının elmi-metodik təminatını əhatə edən fəaliyyət sahəsidir».¹

Beləliklə, kitabxana işi dedikdə elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə sahəsində vətəndaşların və onların birliklərinin fəaliyyəti başa düşülür. Buraya həmçinin kitabxana şəbəkələrinin yaradılması və inkişaf etdirilməsi, onların fondunun formalaşdırılması və işlənməsi, oxuculara (*istifadəçilərə*) kitabxana-informasiya, soraq-biblioqrafiya xidmətinin təşkili, mütəxəssis kitabxanaçı kadrların hazırlanması, kitabxanaların elmi-metodik təminatının təşkili, maddi-texniki bazanın yaradılması və inkişaf etdirilməsi, müasir şəraitdə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi və s. komponentlər daxildir. Göründüyü kimi, kitabxana işi ayrı-ayrı hissələrdən,

¹ «Азәрбайҗан» гязети, 1999, 14 март.

elementlərdən ibarətdir. Lakin bu hissələrin və elementlərin ayrı-ayrılıqda bir-birindən təcrid edilmiş şəkildə öyrənilməsi onları başa düşməyə imkan vermir. Bunun üçün hissələrin qarşılıqlı əlaqələrini və asılılığını öyrənmək, onlara bir məcmu halında baxmaq, onları bir tam kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Hissə tamın tərkibinə daxil olan və müəyyən nisbi müstəqilliyə malik olan komponentdir. Tam isə öz aralarında qarşılıqlı əlaqələnən hissələrdən təşkil olunmuşdur və birləşdirdiyi hissələrdə olmayan bir sıra əlavə xassələrə malik olan sistemdir. Buna görə də tam və hissənin qarşılıqlı əlaqəsi tamın strukturunu müəyyən edir. Struktursuz tam yoxdur. Struktur tamın mövcudluq formasıdır. Struktur həm də sistem və element anlayışı ilə bağlıdır. Sistem qarşılıqlı əlaqədə olan elementlərin kompleksidir. Element isə sistemin nisbi bölünməz komponentidir.

Beləliklə, dünya kitabxanaşünaslarının kitabxana işi problemlərini uzunmüddətli araşdırmaları nəticəsində kitabxana işinin mahiyyəti, strukturu və vəzifələri haqqında qiymətli elmi fikirlər irəli sürülmüşdür. Bu fikirlərə istinad edərək kitabxana işinin strukturuna aşağıdakı elementlərin daxil olduğunu söyləmək olar:

- Kitabxana sistemlərinin və şəbəkələrinin yaradılması və inkişafı;
- Kitabxana fondlarının formalaşdırılması və idarə olunması;
- Oxuculara kitabxana və informasiya xidmətinin təşkili;

- Kitabxanaların maddi-texniki bazasının yaradılması, kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi;
- Kitabxanaçı kadrların hazırlanması;
- Kitabxana işinin elmi-metodik təminatı.

Kitabxana işinin strukturuna daxil olan bu elementlərin birgə fəaliyyəti, kitabxana işinin mövcudluq formasıdır, onun işləmə prosesidir. Kitabxananın iş sistemi bütövlükdə kitabxana fəaliyyətinin yaranmasını və formalaşmasını təmin edir. Kitabxana fəaliyyəti isə kitabxana ehtiyatlarının (*vəsaitlərinin*) hərəkəti və inkişafı ilə şərtləndirilir. Daha doğrusu, kitabxana işinin ehtiyat mənbəsinin sənəd informasiyasına olan ictimai və fərdi tələbatın ödənilməsi parametrləri kompleksindən ibarətdir. Kitabxana işinin uğurlu təşkili kitabxana ehtiyatlarının səviyyəsindən və vəziyyətindən çox asılıdır. Kitabxana ehtiyatlarının dövrün, zamanın, müasir şəraitin səviyyəsində olması onun müvəffəqiyyətinin rəhnidir. Kitabxana ehtiyatları kitabxana fəaliyyətini uğurla həyata keçirmək üçün aşağıdakı mühüm xüsusiyyətlərə malik olmalıdır:

1. Müxtəlif tipdən və növdən olan kitabxanaların fəaliyyətini bütöv bir sistem kimi təmin etmək;
2. Kitabxana fondlarını cəmiyyətin informasiyaya olan tələbatını, oxucuların sorğu və maraqlarını nəzərə uyğun formalaşdırmaq;
3. Kitabxanaları yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrlarla təmin etmək, onların seçilib yerləşdirilməsinə, müntəzəm olaraq yeniləşdirilməsinə diqqət yetirmək;

4. Nəhayət, kitabxananın maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək. Kitabxana işini dövrün mühüm informasiya tələblərini ödəmək üçün kompüterləşdirmək, İnternet sisteminə qoşulmasını təmin etmək.

Beləliklə, kitabxana ehtiyatlarının formalaşdırılması və onun uğurları bilavasitə kitabxana işinin strukturuna daxil olan bütün elementlərin və komponentlərin birgə, qarşılıqlı fəaliyyəti nəticəsində mümkündür. Bu mühüm prosesdə kitabxana işinin əlaqələndirilməsi, kitabxanalararası münasibətlərin dərinləşməsi, kitabxana birliklərinin yaradılması, lazım gəldikdə kitabxana işinin vahid məqsədə yönəldilməsi üçün kitabxana konsorsiumlarının yaradılması zəruridir. Bu mühüm işdə kitabxana işinin kooperasiya və koordinasiyası da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu iş müəyyən kitabxana şəbəkələri, yeri gəldikdə bütün kitabxana sistemi şəraitində həyata keçirilməlidir. Kitabxana ehtiyatları müntəzəm olaraq dəyişir, inkişaf edir. Kitabxana əlaqələri isə kitabxana işinin dəyişməyə daha az məruz qalan hissələrindəndir. Onlar kitabxana ehtiyatlarının dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq dəyişmir. Beləliklə də kitabxana ehtiyatlarının sərbəst surətdə inkişafı üçün şərait yaradılır.

Kitabxana işi daim inkişaf etdiyi, dinamik olduğu, həmçinin daxili inkişaf qanunları müntəzəm olaraq dəyişdiyi üçün onun öyrənilməsi müəyyən çətinliklərə səbəb olur. Kitabxana işi inkişaf prosesində: 1. dərəcələrə ayrılır və ixtisaslaşır; 2. inteqrasiya olunur və birləşir. Birinci proses zamanı müxtəlif kitabxanalar və kitabxana

şəbəkələri, ikinci proses zamanı isə kitabxana sistemi yaranır. Qərb ölkələrində kitabxana şəbəkəsi ilə kitabxana sistemlərini eyniləşdirir, onu tam oxşar məfhum kimi başa düşürlər. Doğrudur, bu fikir Qərb ölkələrində kitabxana işi proseslərinin daha dərin koordinasiyası və inteqrasiyası ilə bağlı meydana çıxır. Ancaq bu baxışı elmi cəhətdən düzgün hesab etmək məqsədəuyğun olmaz. Kitabxanalar arasında hər cür dərin koordinasiya və inteqrasiyanın getməsinə baxmayaraq kitabxana şəbəkələri ilə kitabxana sistemləri arasında fərq qalmaqdadır. Kitabxana sistemlərinin elə mühüm, ümumi xarakterik cəhətləri vardır ki, onları ayrı-ayrı kitabxana şəbəkələrində tapmaq mümkün deyildir. Məsələn, regional kitabxana fondlarının yaradılması, ayrı-ayrı kitabxana birlikləri üçün ümumi kataloqların yaradılması və s. Beləliklə, müasir şəraitdə əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili məsələləri kitabxana şəbəkələri və kitabxana sistemləri problemlərinin elmi cəhətdən öyrənilməsinin zəruriliyini irəli sürür.

Hazırda respublikamızda bir sıra kitabxana şəbəkələri mövcuddur ki, bu da vahid bir sistem yaradır.

Sistem dedikdə əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etmək üçün vahid məqsəd birliyi ətrafında birləşdirilmiş, eyni (*oxşar*) vəzifəni həyata keçirən müxtəlif tipli kitabxana şəbəkələrinin, birliklərinin məcmusu başa düşülür. Sistemdə birləşən müxtəlif ünsürlər öz aralarında müəyyən münasibətdə və əlaqədə olmaqla bütövlük və tamlıq əmələ gətirir ki, bu da elmdə, texnologiyada, əməli fəaliyyətdə, təcrübi iş prosesində mühüm rol oynayır. Sis-

tem üçün nəinki onu təşkil edən ünsürlər arasında əlaqə və münasibətlərin, mütəşəkkilliyin olması, eyni zamanda mühitlə, məkanla, zamanla, şəraitlə qırılmaz vəhdətdə olmaq da səciyyəvidir. Yəni sistem özünün tamlığını mühitlə, məkanla, zamanla, şəraitlə qarşılıqlı münasibətdə təzahür etdirir.

Beləliklə, sistemə daxil olan kitabxanalar şəbəkəsi, birliyi təsadüfən birləşdirilmiş kitabxanalar yox, vahid məqsədə, ideyaya, vahid vəzifəni yerinə yetirmək üçün şəbəkə və sistem halına gətirilmiş kitabxanalar birliyidir. Ona görə də əhaliyə kitabxana xidməti sistemini təhlil edərkən, ümumiləşdirilmələr apararkən sistemli yanaşma metoduna söykənmək zərurəti meydana çıxır, elmi nəticələr alınır, məqsəd birliyi yaranır. Respublikamızda kitabxana sisteminə daxil olan kitabxana şəbəkələri aşağıdakılardır: Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemi, Təhsil Nazirliyinin kitabxana sistemi, Səhiyyə Nazirliyinin kitabxana sistemi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin kitabxana sistemi, Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana sistemi, Həmkarlar İttifaqının kitabxana sistemi və s.

Respublikamızın ayrı-ayrı nazirliklərinin kitabxana sistemləri və şəbəkələri ölkənin vahid kitabxana sistemini yaradır.

1.3. Kitabxana sistemləri və şəbəkələri

Azərbaycan Respublikasının kitabxana sistemi dedikdə buraya respublika ərazisində fəaliyyət göstərən, əhaliyə xidmət edən, tipindən, növündən, formasından, şəbəkəsindən, tabeçiliyindən, mənsubiyyətindən, formasından asılı olmayaraq bütün kitabxana sistemləri və şəbəkələri daxildir.

Respublikamızda əhaliyə xidmət edən aşağıdakı kitabxana şəbəkələri vardır: dövlət kitabxana şəbəkələri; ayrı-ayrı nazirliklərin idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkələri; səhmdar cəmiyyətlərin kitabxana şəbəkələri; şirkətlərin kitabxana şəbəkələri; özəl təşkilatların kitabxana şəbəkələri; bələdiyyələrin kitabxana şəbəkələri; şəxsi kitabxanalar və s.

Dövlətin, ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin və s. əhaliyə xidmət etmək məqsədi ilə təşkil etdiyi müxtəlif kitabxanalar həmin nazirliyin, idarə və müəssisələrin, təşkilatların sistemi hesab edilir. Kitabxana sistemi isə öz növbəsində ayrı-ayrı kitabxanaları birləşdirən şəbəkələrdən və kiçik birləşmələrdən ibarət ola bilər.

Respublikamızda ən böyük kitabxana sistemi Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemidir. Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi dövlət kitabxana şəbəkəsi hesab edilir. Çünki, bu şəbəkə bilavasitə dövlət tərəfindən təşkil edilir, maliyyələşdirilir, idarə edilir. Bu şəbəkənin əsas vəzifəsi ölkədə dövlətin kitabxana siyasətini həyata keçirərkən bütün vətəndaşlara kitabxana xidmətini təşkil etməkdən ibarətdir.

Bu şəbəkəyə daxil olan kitabxanalar dövlət kitabxanalarıdır və onların bütün əmlakı dövlət əmlakı hesab edilir. Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsinə Respublika Milli Kitabxanası, sahəvi respublika kitabxanaları şəbəkəsi, kütləvi kitabxana şəbəkəsi, uşaq kitabxanaları şəbəkəsi daxildir. Bütün göstərdiyimiz şəbəkələr birləşərək Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemini təşkil edir.

İndi isə fikrimizi dəqiqləşdirmək üçün Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsinin sistemini nəzərdən keçirək.

Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemində bunlar daxildir:

1. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası;
2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası;
3. Respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxana şəbəkəsi:
 - a) C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası;
 - b) F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası;
4. Kütləvi kitabxana şəbəkəsi:
 - a) Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri;
 - b) Rayon mərkəzi kitabxanaları şəbəkəsi;
 - c) Rayon uşaq kitabxanaları şəbəkəsi;
 - ç) Kənd kitabxanaları şəbəkəsi (*filial kitabxanaları*);
 - d) Müstəqil şəhər kitabxanaları şəbəkələri;
 - e) Müstəqil uşaq kitabxanaları şəbəkələri.

Göstərdiyimiz bütün kitabxana şəbəkələri Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemini təşkil edir.

Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemi ilə yanaşı respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil edən ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, təşkilatların və s. geniş kitabxana sistemi və şəbəkəsi fəaliyyət göstərir.

Bunlardan ən böyükləri aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin kitabxana sistemi;

2. Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin kitabxana sistemi;

3. Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin kitabxana sistemi;

4. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirliyinin kitabxana sistemi;

5. Elmi-texniki kitabxanalar şəbəkəsi;

6. Həmkarlar İttifaqının kitabxana şəbəkəsi;

7. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsi və s.

Göstərdiyimiz kitabxana sistemləri ilə yanaşı olaraq digər nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, cəmiyyətlərin, birliklərin və s. kitabxana şəbəkələri də mövcuddur.

XX əsrdə Azərbaycan xalqının mədəni quruculuq sahəsində əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərindən biri kitab nəşri və kitabxana işinin təşkili sahəsindəki uğurlardır. Respublikamızda kitab nəşrinin böyük vüsət alması, kitabın xalq içərisində geniş yayılması onun xalqımızın məişətinə daxil olmasına böyük imkan yaratmış, kitab

geniş xalq kütləsinin malına çevrilmiş, Azərbaycan xalqı dünyada ən çox kitab oxuyan xalqların sırasında özünəlayiq yer tutmuşdur. İndi respublikamızda elə bir ailə yoxdur ki, onun şəxsi kitabxanası olmasın. Məhz buna görədir ki, şəxsi kitabxanalar şəbəkəsi müasir dövrün ən mühüm və ən böyük kitabxana şəbəkəsi kimi xarakterizə olunur.

Respublikamızın görkəmli alimlərinin, yazıçı və şairlərinin, elm və mədəniyyət xadimlərinin, ziyalıların şəxsi kitabxanaları respublika kitab sərvətinin böyük hissəsini təşkil edir. Beləliklə, şəxsi kitabxanalar da respublikamızın kitabxana sistemində özünə layiqli yer tutmalıdır. Şəxsi kitabxanalarda demək olar ki, ən nadir, ən qiymətli kitablar saxlanılır. Şəxsi kitabxanaların fondu dövlət və ictimai kitabxanaların fondundan az deyildir, bəlkə də çoxdur. Bütün bunlar xalqımızın mədəni sərvətinin çox mühüm hissəsi olan şəxsi kitabxanalara diqqətin artırılmasını, müasir dövrümüzün mühüm vəzifəsi kimi qarşıya qoyur.

Çox təssüflər olsun ki, Sovetlər dövründə respublikamızda bu məsələyə heç bir əhəmiyyət verilməmiş, şəxsi kitabxanaların yaradılması, təşkili, qorunub saxlanması, onların təsnifləşdirilməsi, kataloqlaşdırılması haqqında heç bir elmi-nəzəri və metodiki ədəbiyyat nəşr edilməmiş, tövsiyələr hazırlanmamış, heç olmazsa ərazi prinsipinə uyğun olaraq, rayon ərazisində olan ən zəngin və nadir şəxsi kitabxanaların uçotu aparılmamış, onların imkanları aşkara çıxarılmamışdır. Respublikamızda

müasir dövrdə baş verən proseslər və sosioloji araşdırmalar belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, şəxsi kitabxanalar doğrudan da xalqın mənəvi sərvətidir. Bunların cəmiyyətdə rol və əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsinə, yeri gəldikcə dövlət və digər ictimai kitabxanalarla əlaqəsinin yaradılmasına, həmin kitabxanalarda saxlanılan nadir kitabların aşkara çıxarılmasına, oxucuların istifadəsinə verilməsinə böyük mənəvi ehtiyac duyulmaqdadır.

Belə bir sual ortaya çıxır: Bu işlə kim məşğul olmalıdır?

Məncə, bu işi əhaliyə kitabxana xidmətini həyata keçirən, kitabı qoruyub saxlayan, onu nəsildən-nəslə, əsrdən-əsrə ötürməyi öz öhdəsinə götürməyi məqsəd qoyan kitabın böyük dostu və təbliğatçısı olan kitabxanaçılar etməlidirlər.

Rayon miqyasında xidmət göstərən kitabxanaçılar, şəxsi kitabxanaların uçotunu aparmalı, kitabxana sahibləri ilə əlaqə yaratmalı, fondunu aşkara çıxarmalı və ondan istifadə üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirməlidir.

Doğrudur, dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində, o cümlədən ABŞ-da, İngiltərədə, Rusiyada, Fransada və s. görkəmli adamların şəxsi kitabxanaları onlar dünyasını dəyişəndən sonra kitabxanalar tərəfindən alınır, şəxsi kitabxanaların ayrıca kolleksiyası yaradılır. Onlar ictimai istifadəyə verilir. Bizim respublikamızda isə bu böyük mədəni, xeyirxah iş hələlik qaydaya salınmamışdır. Şəxsi

kitabxananın sahibi dünyasını dəyişdikdən sonra kitabxananın taleyi naməlum qalır. Əksər hallarda isə itib-batır.

Doğrudur, son illər M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Elmi Kitabxanasında görkəmli alimlərin, elm xadimlərinin şəxsi kitabxanalarını saxlayan fondlar yaranmış, ilk addımlar atılmağa başlanmışdır. Belə fondlar əsasən alimlərin və yaxud onlar dünyasını dəyişəndən sonra övladlarının bağışlamaları hesabına yaranmışdır. Böyük bir işin, böyük mədəni və elmi əhəmiyyəti olan bir təşəbbüsün əsası qoyulmuşdur. Bu təşəbbüsü inkişaf etdirmək, təbliğ etmək kitabxana ictimaiyyətinin qarşısında duran çox mühüm vəzifələrdən biridir. Bu mühüm mədəni işin davam etdirilməsi milli kitab sərvətimizin qorunub saxlanılmasına, nəsildən-nəslə ötürülməsinə, kitabə olan oxucu tələbatının ödənilməsinə, nadir kitabların qorunub saxlanılmasına böyük köməklik göstərə bilər. İndi isə ayrı-ayrı kitabxana sistemləri və şəbəkələrinin əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili prosesində iştirakını nəzərdən keçirək.

1.4. Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi

Məlumdur ki, respublikamızda əhaliyə kitabxana xidməti bir çox nazirliklərə, idarə və müəssisələrə məxsus olan kitabxana sistemləri tərəfindən həyata keçirilir. Bunların içərisində ən böyük kitabxana sisteminə,

müxtəlif və geniş kitabxana şəbəkələrinə malik böyük kitabxana ehtiyatları olan nazirlik Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyidir. Ölkəmizdə dövlətin kitabxana siyasəti bilavasitə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti, Mədəniyyət Nazirliyi və digər icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Ona görə də Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ölkədə kitabxana işinin idarə olunması və kitabxana işinə elmi-metodik köməklik göstərilməsi, kitabxana işinin əlaqələndirilməsi vəzifələri qoyulmuşdur.

Beləliklə, Mədəniyyət Nazirliyi təkcə əhaliyə kitabxana xidmətini həyata keçirməklə kifayətlənmir, o, həm də ölkədə idarə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq bütün kitabxanalara elmi-metodiki köməklik edir, onların işini əlaqələndirir, vahid kitabxana xidməti sistemi məkanında formalaşmasını təmin edir.

Respublikamızda Mədəniyyət Nazirliyi ən böyük kitabxana şəbəkəsinə malikdir. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kitabxanaların yarısından çoxu, 4500-ə qədər Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxanalarıdır. Mədəniyyət Nazirliyinin vahid kitabxana sisteminin əsas xüsusiyyətlərini onların ümumaçıqlığı; plana uyğun yerləşdirilməsi; kitabxana xidmətinin təşkilində fərqli yanaşma; kitabxanaların idarə mənsubiyyətinə görə sahə və ərazi prinsipi əsasında bir şəbəkədə birləşdirilməsi; kitabxana işinin ayrı-ayrı sahələrinin mərkəzləşdirilməsi, idarə və idarələrarası mərkəzləşmiş sistemin yaradılması, kiçik kitabxanalara metodiki köməklik göstərilməsi; ki-

kitabxanalar arasında qarşılıqlı əlaqələrin yaradılması, fondun komplektləşməsi zamanı işlərin əlaqələndirilməsi, oxuculara xidmət işinin təşkili prosesinin daim diqqət mərkəzində saxlanılması; digər təşkilatlarla, mədəni-maarif və informasiya müəssisələri ilə canlı əlaqələr yaradılması məsələləri təşkil edir. Bütün bunlarla yanaşı, Mədəniyyət Nazirliyi müasir dövrün tələblərinə, müstəqilliyin qarşıya qoyduğu vəzifələrə müvafiq kitabxana işinin inkişafı və əhaliyə kitabxana xidmətinin günün tələbləri səviyyəsinə yüksəldilməsi məqsədi ilə dövlət proqramları hazırlayıb həyata keçirməli, kitabxana işinin səmərəli təşkili üçün islahatlar aparmalıdır. Müasir dövrdə kitabxanaların informasiya funksiyasının sürətlə artmasını, informasiya müəssisələri ilə kitabxanalar arasında əlaqələrin daha da genişlənməsini, kitabxanaların kommunikasiya müəssisələri kimi cəmiyyətin inkişafının bütün sahəsində iştirakı nəzərə alınaraq kitabxana işinin kompüterləşməsi, elektron kataloqların, elektron kitab fondlarının yaradılması böyük elmi kitabxanaların İnternet sistemə qoşulması üçün ciddi tədbirlər görülməlidir.

Bütün bunlar ilk növbədə Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana sisteminin dövrün tələblərinə cavab verməsini tələb edir.

Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sisteminin tərkib hissəsini əks etdirən sxemi nəzərdən keçirək.

Sxemdən aydın olur ki, Mədəniyyət Nazirliyi kitabxanaları respublikamızda plana uyğun qaydada ərazi prinsipinə görə yerləşdirilmişdir. Ucqar kəndlərdən başlayaraq böyük şəhərlərə qədər hər bir yaşayış məntəqəsində stasionar kitabxanaların səyyar fondları yaradılmışdır.

Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sistemində iki böyük şəbəkə daxildir. Bunlardan biri və ən geniş kütləvi (*ümumi*) kitabxana şəbəkəsidir. Kütləvi kitabxana şəbəkəsinə kənd, rayon, şəhər müstəqil kitabxanaları, həmçinin müstəqil uşaq kitabxanaları daxildir. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana şəbəkəsində isə ərazi prinsipinə müvafiq rayon kitabxanası, mərkəzi kitabxana, kənd kitabxanaları və müstəqil uşaq kitabxanaları onların filialları kimi fəaliyyət göstərir.

Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana sistemində daxil olan ikinci mühüm şəbəkə universal, xüsusi sahəvi kitabxana şəbəkəsidir. Bu şəbəkə sayca az olsa da ən böyük dövlət əhəmiyyətinə malik, iri, respublika əhəmiyyətli kitabxanaları əhatə edir.

Bu şəbəkəyə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası, C.Cabbarlı adına Dövlət Gənclər Kitabxanası və F.B.Köçərli adına Dövlət Gənclər Kitabxanası daxildir. Bu kitabxanalar əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etməklə yanaşı, həm də respublikanın bütün kitabxanalarına öz profilinə uyğun elmi-metodiki mərkəz kimi də fəaliyyət göstərirlər.

Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin plana uyğun təşkil edilməsində fərqli xidmət prinsipinin tətbiqi onun keyfiyyətinə və səmərəliliyinə olduqca müsbət təsir göstərir. Kitabxana şəbəkəsinin təşkilinin vəhdəti və plana uyğunluğu heç də ölkə daxilində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların birləşdirilməsi demək deyildir. Ölkəmizdə mütaliyəyə marağın durmadan artdığı, kitabxanaların elmə, təhsilə, istehsalata xidmət etdiyi, informasiyanın əsas daşıyıcısı olduğu bir şəraitdə ayrı-ayrı nazirliklər, idarə və müəssisələr, təşkilatlar, öz kitabxanalarını açmaq, kitabxanalar şəbəkəsi yaratmaq zərurəti qarşısında qalırlar. Məhz buna görədir ki, kitabxanalar keçmiş Sovet məkanında, o cümlədən də respublikamızda 20-30-cu illərdən başlayaraq əhaliyə fərqli xidmət etməyə başlamışdır. Əhaliyə fərqli kitabxana xidmətinin təşkili kitabxanalar şəbəkəsi anlayışını genişləndirdi. Şəbəkə anlayışı həmin şəbəkəyə daxil olan kitabxanaların vəzifə ümumiliyini təyin etməklə, həmin kitabxanaların təbəçilik əlamətlərini də müəyyənləşdirir. Bu anlayışa müvafiq kitabxana şəbəkələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- Dövlət ümumi kitabxana şəbəkəsi;
- Ayrı-ayrı idarə müəssisə və şirkətlərin kitabxana şəbəkəsi;
- İctimai təşkilatların və birliklərin kitabxana şəbəkəsi.

İndi də bu şəbəkələrin fəaliyyətini qısa da olsa xarakterizə edək.

1.4.1. Dövlət ümumi kitabxana şəbəkəsi

Bu şəbəkə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi də adlandırılır. Əhalinin geniş təbəqəsini kitabxana xidməti ilə əhatə etmək üçün dövlət tərəfindən təşkil olunan, maliyyələşdirilən kitabxanalar dövlət kitabxanaları hesab edilir. Ümumdövlət kitabxana şəbəkəsi respublikamızda ölkənin inzibati ərazi bölgüsünə uyğun olaraq ərazi əlamətinə görə yerləşdirilmişdir. Əsasən kütləvi (*ümumi*) kitabxanaları əhatə edən bu şəbəkə respublikamızın kitabxana, şəbəkələrinin əsasını təşkil etməklə, dövlətin kitabxana siyasətinin əsas həlqəsidir. Heç də təsadüfi deyil «Kitabxana işi haqqında, Azərbaycan Respublikasının Qanununda dövlət kitabxana şəbəkəsinin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilmiş və onların tərkibi müəyyənləşdirilmişdir. Qanunda göstərilir: «Azərbaycan Respublikasında kitabxana sisteminin tərkibinə dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları daxildir. Dövlət kitabxanalarına aşağıdakılar daxildir:

- Milli kitabxana;
- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası;
- Şəhər, rayon, qəsəbə, kənd kitabxanaları (*kütləvi, elmi, xüsusi kitabxanalar, gənclər, uşaqlar, korlar üçün və s. kitabxanalar*) və onların filialları, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri;

- Respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxanalar;
- Dövlət idarə, müəssisə və təşkilatların kitabxanaları;
- Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxanaları və onun filialları;
- Dövlət təhsil müəssisələrinin kitabxanaları.»

Qanunda adı çəkilən kitabxana şəbəkələri və kitabxanalar hazırda respublikamızda kitabxana sisteminin əsasını təşkil etməklə geniş fəaliyyət göstərməkdədir.

Kütləvi kitabxana şəbəkəsi ölkəmizin ən böyük və ən perspektivli kitabxana şəbəkəsi olmaqla, bütün yaşayış məntəqələrini əhatə edir. Kütləvi kitabxana şəbəkələri respublikamızda XX əsrin 20-ci illərindən təşəkkül tapıb formalaşmağa başlamış, çox çətin və mürəkkəb bir yol keçmişdir. Bu yol respublikamızın mədəniyyət, təhsil, elmi-texniki inkişaf tarixi ilə əlaqədar olduğundan onun keçdiyi yolun əhəmiyyətini cəmiyyətin keçdiyi ümumi inkişafın fonunda axtarmaq və qiymətləndirmək lazımdır.

20-ci illərdə kütləvi kitabxanalar şəhərlərdə və böyük yaşayış məntəqələrində təşkil edilirdi. Hər cür çətinliyə baxmayaraq beş il müddətində 108 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi ki, bunların fondunda yüz minə yaxın kitab toplanmışdı. 30-cu illərdə respublikamızda kütləvi kitabxanaların sayı daha sürətlə artmağa başlamışdı. Dövlət Azərbaycanın bütün rayon mərkəzlərində və böyük yaşayış məntəqələrində, qəsəbələrdə, kəndlərdə kütləvi kitabxanalar açmaq haqqında sərəncam vermişdi.

1940-cı ildə respublikamızda 2.612 min kitab fondu olan 1.383 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu, çox böyük rəqəm idi. 1920-ci illə müqayisədə kütləvi kitabxanaların sayı 117 dəfə artmışdı. Bu rəqəmlər 30-40-cı illərdə kütləvi kitabxana şəbəkəsinin cəmiyyətin mənəvi, mədəni inkişafında nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etməsinə böyük sübutdur.

Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, müharibədən sonrakı illərdə Respublikamızda kütləvi kitabxanalar ümumdövlət kitabxana şəbəkəsi kimi müntəzəm olaraq cəmiyyət və keyfiyyətə inkişaf edib təkmilləşmişdir. Belə ki, 80-ci illərin axırlarında Azərbaycanda 40,4 min nüsxə kitab fondu olan 4.293 kütləvi kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi. Kütləvi kitabxanaların cəmiyyətin mənəvi həyatındakı mövqeyi xeyli möhkəmlənmiş, əhalinin ən çox sevdiyi və xidmətindən istifadə edib bəhrələndiyi bir müəssisəyə çevrilmişdi. Təkcə 1980-ci ildə kütləvi kitabxanaların 2 milyon 700 min oxucuya xidmət etməsi fikrimizi bir daha təsdiq edir. 70-80-ci illərdə respublikada kitabxana işi sahəsində indiyə qədər həll edilməsi mümkün olmayan bir çox, keyfiyyətə yeni, mürəkkəb problemlər həll edilmişdir. Bu problemlər içərisində kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyətə malik idi. Dövlət kütləvi kitabxanalarını yenidən qurmağın əsas prinsipi mərkəzləşdirmə olduğundan 70-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq bütün SSRİ məkanında olduğu kimi Azərbaycanda da kütləvi kitabxanalar mərkəzləşdirilməyə

başladı. Ölkəmizdə mərkəzləşdirmə sürətlə aparılaraq 1980-ci ildə əsasən başa çatdırıldı. Nəticədə 3174 filialı olan 69 rayon mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi yaradıldı. Həmçinin respublikanın 8 şəhərində 111 filialı olan mərkəzləşdirilmiş sistem fəaliyyətə başladı. Kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi öz dövrünün qabaqcıl iş formalarından biri kimi az bir müddət içərisində əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində böyük keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsinə şərait yaratdı. Mərkəzləşdirmə müddətində kütləvi kitabxanaların kitab fondu 5 milyon nüsxə, kitab verilişi 9 milyon nüsxə, oxucuların sayı 510 min nəfər artmış, 332 yeni kitabxana açılmışdı. 80-ci illərdə respublikada kütləvi kitabxanaların dinamik inkişafı, əhaliyə kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsi sahəsində ciddi irəliləyiş baş vermiş, kitabxanalar xalqın məişətinə daxil olmuşdu. Azərbaycanda kitabxana kitabından istifadə etməyən ailəyə çox az rast gəlmək olardı. Kitabxana işində meydana gələn yeni və mütərəqqi iş üsulları əhalinin kitabxanaya marağını xeyli artırmışdı.

Beləliklə, 80-ci illərin axırında Azərbaycanda 31272,1 min nüsxə kitab fonduna malik 3942 kütləvi kitabxana vardı. Bu kitabxanalar bir il müddətində xidmət etdiyi 2875,5 min oxucuya 60969,4 min nüsxə kitab vermişdi.

Bu yüksəliş hər şeydən əvvəl kitabxana işinin cəmiyyət həyatının bütün sahələrinə nüfuz etməsi, geniş xalq kütlələrinin mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi, kitabx-

ananın həyata keçirdiyi tədbirlərin daha məqsədyönlü olması ilə müşayiət olunurdu.

Azərbaycan xalqı 1991-ci ilin axırlarında öz müstəqilliyini elan etdi. Müstəqil, suveren Azərbaycan dövlətinin yaranması xalqımızın tarixində çox böyük hadisə oldu. Azərbaycan xalqı əsrlərdən bəri arzusunda olduğu müstəqilliyə qovuşdu və öz taleyinin sahibinə çevrildi. Azərbaycanda müstəqil, suveren, hüquqi demokratik, dünyəvi dövlətin yaranması xalqın taleyini kökündən dəyişməklə, ona milli ənənələrimizə, soykökümüzdə qayıtmaq imkanı verdi. Ölkədə iqtisadi, siyasi sahədə aparılan islahatlarla yanaşı, mədəniyyət, təhsil və ideoloji sahədə də geniş islahatlar həyata keçirilməyə başlandı. Bu islahatlar ölkədə demokratiyanın inkişafı, açıq cəmiyyət quruculuğu üçün şərait yaratdı. Kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirildi.

Müstəqil Azərbaycan dövləti kitabxana işinə mədəni quruculuğun mühüm tərkib hissəsi kimi böyük diqqət yetirməklə, onun bütün ölkə ərazisində dövlət qayğısı ilə əhatə olunmasını təmin etdi. Keçid dövründə, müharibə şəraiti ilə əlaqədar baş verən hər cür iqtisadi, siyasi çətinliyə baxmayaraq kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxladı, onun yaşaması, fəaliyyət göstərməsi üçün şərait yaratdı. Hazırda respublikada 38,7 milyon nüsxə kitab fonduna malik 4374 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanalar 2.984 min oxucuya xidmət edir.

Kitabxanaların fondunda saxlanılan kitablardan əhalinin hər 1000 nəfərinə 4867 kitab düşür ki, bu da mühüm mədəni nailiyyət hesab edilə bilər. Respublikamızda kitabxana şəbəkələrinin planauyğun ərazi prinsipinə görə yerləşdirilməsi, kitabxana kitablarının hər bir ailəyə, hər bir oxucuya xidmət etməsi üçün şərait yaratmışdı. Şəhər əhalisi ilə yanaşı, kənd əhalisinə xidmət işinə də xüsusi diqqət yetirilir, kənd oxucularına xidmət daim diqqət mərkəzində saxlanılırdı.

Hazırda respublikamızda 19,9 min kitab fonduna malik olan 680 şəhər kitabxanası, 18,8 min kitab fonduna malik olan 3724 kənd kitabxanası fəaliyyət göstərir. Şəhər kitabxanalarının fondunda hər 1000 sakinə 4537, kənd kitabxanalarında isə 4811 kitab düşür.

2000-ci ildə şəhər kitabxanaları 1511 min oxucuya, kənd kitabxanaları isə 1473 min oxucuya xidmət etmişdir.

Bu rəqəmlər bir daha təsdiq edir ki, respublikamızda kitabxana şəbəkələrinin düzgün yerləşdirilməsi vahid, məqsədyönlü sistemin yaradılmasına səbəb olmuş, əhalinin demək olar ki, bütün təbəqələri kitabxana xidməti ilə əhatə edilmişdir. Doğrudur, bu sistemin özündə də müəyyən qüsurlar vardır. Müstəqillik dövründə bu qüsurların aradan qaldırılması üçün böyük şərait yaranmışdır. Xalqın maddi rifahının daim yaxşılaşdırılmasını, mədəni inkişafını qarşısına məqsəd qoyan gənc Azərbaycan dövlətinin həyata keçirdiyi tədbirlər buna misaldır.

Müstəqillik əldə edildikdən sonra erməni təcavüzkarlarının ölkəmizə hücumu, ərazimizin 20%-nin işğal

edilməsi, bir milyon nəfərdən artıq əhalinin qaçqın halına düşməsi, 90-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq bu günə qədər müharibənin uzanması, ölkədə baş verən iqtisadi çətinliklər kitabxana işinə də öz mənfi təsirini göstərmişdir. İşğal olunmuş ərazilərdə yerləşən 1000-dən artıq kitabxana və onların fondunda olan 4 milyon nüsxədən artıq kitab erməni faşistləri tərəfindən dağıdılmış, vəhşicəsinə yandırılmışdır. Bu, Azərbaycan mədəniyyətinə dəyən ən böyük maddi və mənəvi zərbədir. Həmçinin müharibə şəraitindən doğan çətinliklər kitabxana işinin inkişafını ləngitmiş, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində böyük çətinliklər baş vermişdir. Göstərilən çətinliklərə baxmayaraq Azərbaycan dövləti kitabxanaların bağlanılmasının qarşısını almağa müvəffəq oldu. Bəzi ictimai-siyasi təşkilatların kitabxanaları istisna olmaqla dövlət kitabxana şəbəkəsi qorunub saxlandı. Bunu çox böyük hadisə kimi qiymətləndirmək yerinə düşər. 1993-cü ildən başlayaraq respublikamızda yaranmış yeni sabit, ictimai-siyasi şərait, iqtisadiyyatın inkişafında baş verən irəliləyişlər mədəniyyətin inkişafı üçün şərait yaratdı. Kitabxana işinə ayrılan vəsait ilbəlil az da olsa artmağa başladı. Kitabxanaların kitab təchizi işi qismən qaydaya düşdü.

1998-ci ildə respublikanın Milli Məclisi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Ölkənin mədəni həyatında mühüm hadisə olan bu qanun kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsaslarını müəyyənləşdirir. Qanun kitabxana işinin təşkili

və idarə edilməsinin dövlətin əsas fəaliyyət sahəsi olduğunu əsaslandırır, onun qanunla tənzim edilməsi üçün şərait yaradır.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sisteminə daxil olan ikinci böyük şəbəkə universal elmi və sahəvi ixtisaslaşdırılmış (*xüsusi*) kitabxana şəbəkəsidir.

Bu şəbəkəyə M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanası, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası, C.Cabbarlı adına Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanası və F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası daxildir. Bu kitabxanalar oxuculara bilavasitə kitabxana xidmətini həyata keçirməklə yanaşı, elmi-metodik mərkəz kimi də fəaliyyət göstərirlər.

1.4.2. M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda (1998) bu kitabxanaya Milli Kitabxana statusu verilmişdir.

Respublikamızın ən böyük kitabxana müəssisələrindən biri olan M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanası ölkəmizin kitabxana sistemində görkəmli yer tutur və aparıcı rol oynayır. Bu kitabxananın 80 illik fəaliyyəti Azərbaycan mədəniyyət tarixinin parlaq səhifələrindən biridir.

Kitabxananın əsası 1923-cü ildə qoyulmuşdur. Kitabxana açılarkən İmperator Texniki Cəmiyyəti Bakı şöbəsinin və Bakı ictimai yığıncağının 5 min cilddən ibarət kitab fondu oraya verilmişdir. Dövlət Kitabxanasının işinə böyük qayğı ilə yanaşıldığından tez bir zaman içində o, Zaqafqaziyada ən böyük kitabxanalardan birinə çevrildi. Artıq 1928-ci ildə kitabxananın fondunda 300 mindən artıq kitab var idi. Kitabxananın fondunda Azərbaycan, rus və onlarla xarici dillərdə kitablar toplanmışdı. 1928-ci ildə kitabxana xaricdən 50 adda dövrü mətbuat alırdı. Milli kitabxananın yaranması respublika elmi ictimaiyyətinə və əhalisinə kitabxana xidmətini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, kitabxana işinin elmi-metodik mərkəzi kimi respublikada gələcək inkişafına böyük təkan verdi.

Kitabxana yarandığı gündən iki mühüm funksiyanı yerinə yetirməyə başladı. Milli Kitabxana Respublikanın ən böyük kitabxanası kimi dövlət kitab saxlayıcısı vəzifəsini yerinə yetirməklə, həm SSRİ Kitab Palatasından, həm də respublika nəşriyyatlarından pulsuz məcburi nüsxələr almağa başladı. Pulsuz məcburi nüsxələrin alınması onun fondunun ardıcıl komplektləşdirilməsi üçün şərait yaratmaqla, onu tez bir müddət içərisində oxucuların tələbatına cavab verən dinamik fonda çevirdi. Bu da kitabxanaya 20-30-cu illərdə ölkənin qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsində yaxından iştirak etmək imkanı verdi. Artıq 30-cu illərin axırında kitabxana ölkənin mədəni inkişafının əsas

göstəricilərindən biri kimi nəhəng, mədəni-intellektual informasiya müəsisəsinə çevrilmişdi. 20-30-cu illərdə onun fəaliyyətinin təhlili göstərir ki, kitabxana xalqın mədəni inkişafında, təhsil sisteminin formalaşmasında, elmi-tərəqqinin sürətləndirilməsində dövlət siyasətini həyata keçirən, əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil edən, kitabı sürətlə xalqa yaxınlaşdıran, kitablara oxucu arasında əsas körpü rolunu oynayan əsl xalq müəsisəsi olmuşdur.

Aşağıdakı rəqəmlər bu deyilənlərə parlaq sübutdur: 1923-cü ildə kitabxananın fondunda 5.000 nüsxə, 1930-cu ildə 64.700 nüsxə kitab var idisə, 1940-cı ildə bu rəqəm 647.559 nüsxəyə çatdırılmışdı. 1923-cü illə müqayisə etdikdə kitabxananın fondu 135 dəfəyə qədər artmışdı. Kitabxana fondunun durmadan artması oxucuya xidmət işinin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə yaxşılaşmasına səbəb olmuş, kitabxananın ətrafında əsasən ziyalılardan ibarət oxucu dairəsi formalaşmışdı. Bu oxucular içərisində alimlər, elmi-tədqiqat müəsisəsinin işçiləri, mütəxəssislər, müəllimlər, tələbələr çoxluq təşkil edirdilər. 1928-ci ildə kitabxana 3.183 oxucuya, 1930-cu ildə 3323 oxucuya, 1935-ci ildə 6.985 oxucuya, 1940-cı ildə isə 8800 oxucuya xidmət etmişdi. Göründüyü kimi, oxucuların sayı ilbəil artmış, onlara xidmət işinin keyfiyyəti yaxşılaşmışdı. Bunu kitab verilişinin artmasından görmək olar. Əgər 1935-ci ildə oxuculara 7309 nüsxə kitab verilmişdirsə, 1939-cu ildə bu rəqəm 9897 nüsxəyə çatmışdı.

1936-cı ildə kitabxanalararası abonement şöbəsinin yaranması oxuculara xidmət işinin yaxşılaşdırılmasında, görkəmli alimlərin və mütəxəssislərin sorğularının təmin edilməsində mühüm rol oynadı.

20-30-cu illərdə kitabxanada kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya şöbəsi də fəaliyyət göstərirdi. Kitabxana artıq 30-cu illərdə respublikanın bütün kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi kimi çox mühüm metodik tədbirlər həyata keçirirdi. Kitabxananın tərtib etdiyi metodik vəsaitlər, biblioqrafik göstəricilər respublikanın bütün kitabxana ictimaiyyəti üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi.

1939-cu ildə kitabxanaya görkəmli mütəfəkkir, filosof və dramaturq M.F.Axundovun adı verildi. 1939-cu ilin iyulundan kitabxana M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Ümumi Kitabxanası adlanmağa başladı.

Müharibə illərində (1941-1945) kitabxana hər cür çətinliklərə baxmayaraq öz işini müharibə şəraitinə uyğunlaşdırmağa müvəffəq olmaqla, öz fəaliyyətini davam etdirmiş, həm döyüşən orduya, həm də arxa cəbhədə çalışan insanlara kitabla xidmət etmiş, öz işini bir gün belə dayandırmamışdı. Kitabxananın fondu ardıcıl olaraq komplektləşdirilməklə, oxuculara xidmət işi müntəzəm olaraq diqqət mərkəzində saxlanılır, müharibəyə həsr edilmiş ədəbiyyatın və hərbi vətənpərvərlik ədəbiyyatının təbliği ön plana çəkilmişdi. Kitabxanada müharibə şəraitinə uyğun «Hər şey müharibə üçün, hər şey qələbə üçün» şüarı altında böyük kütləvi və biblioqrafik məlumat işləri həyata keçirilirdi. Bu mühüm işdə 1941-ci ildə ki-

kitabxanada təşkil edilən «Böyük vətən müharibəsi» adlı kataloq və kartoteka olduqca əhəmiyyətli rol oynamışdı. Kitabxananın tərtib etdiyi onlarla tövsiyə biblioqrafiyaları, göstəriciləri, metodik vəsaitlər, metodik işləmələr, şifahi məlumatlar çox böyük ideoloji əhəmiyyət kəsb edirdi. Kitabxananın o dövrdə Bakıda yerləşən hərbi hospitallarda yaralı döyüşçülərlə apardığı iş diqqətəlayiq olmuşdu.

Milli kitabxana müharibə illərində 40 min oxucuya xidmət etmiş və onlara bir milyondan artıq, kitab, qəzet, jurnal verilmişdir. Olduqca sadə görünən bu rəqəmin arxasında respublikamızın baş kitabxanasının böyük mədəni, elmi, tərbiyəvi və təbliğat-təşviqat fəaliyyəti, sadə peşə adamları olan kitabxanaçıların gərgin işi durur. Müharibə illərində kitabxana kollektivinin fədakar əməyi dövlət tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, 20 nəfərdən artıq kitabxanaçı «Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyə görə» medalı ilə təltif edilmişdir.

Müharibədən sonrakı illərdə kitabxananın fəaliyyətində həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə qabaqkı illərdən fərqlənən yeni dövr başlanmışdı. Kitabxana oxuculara xidmətin təşkilini ön plana çəkməklə respublikada kitabxana quruculuğunda yaxından iştirak edir, kitabxananın bərpa və inkişafında mühüm rolunu oynayan təşkilati və elmi-metodik işlər həyata keçirir, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın inkişafında elmi mərkəzə çevrilirdi. Kitabxanada elmi məlumat işi xeyli yaxşılaşmış, məlumat-biblioqrafiya aparatı dövrün tələblərinə müvafiq yenidən qurulmuş, bu və ya digər elm sahələrinə dair məlumat

fondları və xüsusi fondlar yaradılmışdı ki, bu da elmi işçilərə, mütəxəssislərə, ixtiraçılara, novatorlara fərdi xidmət imkanı yaratmışdı.

Kitabxana 1948-ci ilə qədər SSRİ ərazisində nəşr edilən bütün ədəbiyyatdan pulsuz məcburi nüsxələr alırdı. 1948-ci ildən SSRİ xalqları dillərində nəşr edilən ədəbiyyatdan pulsuz məcburi nüsxələrin alınması dayanandırıldı, kitabxana ancaq rus dilində nəşr edilən və respublika nəşriyyatlarında buraxılan ədəbiyyatdan pulsuz məcburi nüsxələr almağa davam edirdi. Kitabxana müharibədən sonrakı 6 il müddətində 100 min nüsxəyə qədər yeni ədəbiyyat almışdı. 1950-ci ildə kitab fondu 1 milyon 900 min nüsxəyə çatmışdı ki, bu da 1940-cı ildəkindən xeyli çox idi. Kitabxana altı il müddətində 40 minə yaxın oxucuya xidmət etmiş, hər il oxuculara 300 mindən artıq ədəbiyyat verilmişdi. Həmçinin oxucuların tərkibində böyük keyfiyyət dəyişikliyi baş vermişdi. Keçmiş illərdən fərqli olaraq oxucuların 35 faizindən çoxunu elmi-tədqiqat işi ilə məşğul olan oxucular təşkil edirdi.

Kitabxananın fəaliyyətində baş verən mühüm yeniliklərdən biri onun kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaya dair elmi-tədqiqat fəaliyyəti idi. Kitabxanada fəaliyyət göstərən, məlumat-bibliografiya və elmi metodika şöbəsi kitabxanaşünaslıq və bibliografianın müxtəlif sahələrinə dair tədqiqatlar aparmağa, yeni ədəbiyyatın məlumat bülletenini nəşr etdirməyə başladı. Təkcə 1951-ci

ildə kitabxana məlumat bülletenin 11 nömrəsini buraxmışdı.

1948-ci ildə kitabxanaşünaslıq və tövsiyə-bibliografiası şöbəsinin yaranması kitabxananın elmi-metodik və nəşriyyat fəaliyyətini xeyli yaxşılaşdırdı. Kitabxana onlarla tövsiyə bibliografiyaları, göstəriciləri və metodik vəsaitlər çap etməyə başladı. Şöbənin yaranması tezliklə kitabxananın elmi-metodik və bibliografik fəaliyyətinə öz təsirini göstərdi. Şöbənin kitabxana işini və bibliografiyanı mükəmməl bilən ixtisaslı kadrlarla təkmilləşdirilməsi onun gələcək fəaliyyətinin daha məqsədyönlü istiqamətə yönəldilməsini təmin etməklə, onun perspektiv inkişafı üçün şərait yaratdı və 50-60-cı illərdə qazanılmış nailiyyətlərin bünövrəsini qoydu. Tez bir müddət içərisində bu sahədə böyük canlanma nəzər-diqqəti cəlb etməklə elmi-metodik və bibliografiya işinin yeni elmi əsaslarla dövrün tələbinə və vəzifələrinə uyğun inkişafı təmin edildi. Təkcə 50-ci illərin əvvəllərində rayon kitabxanalarına 35 metodik məktub göndərilmiş, 35 tövsiyə siyahısı tərtib edilmiş, onlarla məruzə oxunmuş, 10 adda metodik və bibliografik vəsait nəşr edilmişdir. Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, 50-ci illər kitabxananın həyatında elmi-metodik və məlumat-bibliografiya işinin daha da canlandığı, elmi əsaslarla inkişaf etdiyi illər olmuşdur. Kitabxana, sözün əsl mənasında, respublikada özünün elmi funksiyasını həyata keçirməyə başlamışdı.

Söylədiklərimizə yekun olaraq deyə bilərik ki, XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq kitabxananın

fəaliyyətində elmi-metodik və biblioqrafiya işinin elmi əsaslarla aparılması yeni elmi mərhələnin başlanması kimi qiymətləndirilməlidir. Məhz 50-ci illərdən başlayaraq kitabxana kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın nəzəri məsələlərinin həllində, respublika kitabxanalarının qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsində, elmi tövsiyələr hazırlanmasında yaxından iştirak etməyə başlamışdır. 50-60-cı illərdə kitabxana işinə ayrılan dövlət vəsaitinin müntəzəm olaraq artması, kitabxananın maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, kitabxana fondunu qiymətli və nadir ədəbiyyatla komplektləşdirmək kədr tərkibini daha da yaxşılaşdırmağa imkan vermişdi. Məhz bu illərdə kitabxana xeyli nadir kitablar almaq, yeni çıxan ən qiymətli nəşrləri toplamaq imkanı əldə etmişdi.

1950-1960-cı illərdə kitabxananın elmi işçilərə və mütəxəssislərə xidmət sahəsində hələ 1947-ci ildə təşkil edilmiş «Azərbaycan kitabı» fondunun olduqca böyük rolu olmuşdur. Kitabxananın iftixarı olan bu fondun yaranması respublikamızda ölkəşünaslığın yeni qaydada inkişafını təmin etməklə, Azərbaycanşünaslıq ədəbiyyatının bir yerə toplanmasını təmin etdi. Tezliklə Azərbaycanşünas alimlərin ən mühüm elmi axtarışlar mənbəyinə çevrilən bu fond bütün Azərbaycan ziyalılarının ən çox müraciət etdiyi və ən çox sevdiyi bir mərkəzə çevrilmişdi. Bu fond da ən çox qədim kitablar saxlanıldığından bəzən bunu arxiv fondu da adlandırırıldı. Bu fond da tez bir müddət ərzində 1920-ci ilə qədər Azərbaycan dilində yazılan 1.400 adda kitab to-

planılmışdı. Respublika elmi ictimaiyyətinin köməyi və kitabxananın ciddi səyi nəticəsində 1963-cü ildə bu fondada 35.000 nüsxə kitab, jurnal, qəzet və 180 kitabın mikrofilmi toplanılmışdı. Fondada Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin toplanması onun elmi əhəmiyyətini bir daha artırdı.

Kitabxananın və ümumiyyətlə, Azərbaycan mədəniyyətinin qızıl fondu olan bu fondun yaranması respublikamızda tariximizin, ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin tədqiqi və öyrənilməsində böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Kitabxananın elmi-tədqiqat fəaliyyətini gücləndirdi, Azərbaycan alimlərinin elmi-tədqiqat tələbatının öyrənilməsində və ödənilməsində çox mühüm rol oynadı. 50-60-cı illərdə kitabxana oxuculara xidmət işini də xeyli yaxşılaşdırmış, xüsusilə oxuculara fərqli xidmətin təşkili, elmi-tədqiqat müəssisələrinə, ali məktəb elminə xidmət ön plana çəkilmiş, sənaye və kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə xidmətin təşkili sahəsində yeni forma və üsullarından istifadə edilməyə ciddi səy göstərməyə başlamışdı. Fikrimizin təsdiqi üçün rəqəmlərə diqqət yetirək. Əgər 1955-ci ildə kitabxananın 7.163 nəfər oxucusundan 647 nəfəri elmi işçi, 2235 nəfəri mütəxəssis idisə, 1958-ci ildə 7868 nəfər oxucudan 1010 nəfəri elmi işçi, 2400 nəfəri isə mütəxəssislər olmuşdur.

50-ci illərdən başlayaraq respublikamızda elmi - texniki tərəqqinin geniş vüsət alması, iqtisadiyyat və mədəniyyət sahəsində, uğurlu nailiyyətlər qazanması kitabxananın qarşısında daha böyük vəzifə - ancaq öz oxu-

cularının yox, bütün respublika kitabxanaları oxucularının yüksək professional elmi-tədqiqat sorğularının ödənilməsi vəzifəsini qoymuşdu. Bu da respublika kitabxanalarında olmayan ədəbiyyatın əldə edilib oxuculara verilməsi vəzifəsi idi. Bu vəzifəni respublikada ancaq milli kitabxana yerinə yetirə bilərdi. O dövrdə kitabxana göstərilən vəzifəni yerinə yetirmək üçün həm SSRİ məkanında olan kitabxanalarla, həm də xarici ölkələrin kitabxanaları ilə kitabxanalararası abonement əlaqəsi yaratmışdı. Kitabxanada kitabxanalararası abonement şöbəsi 1936-cı ildə təşkil edilmiş, 1940-cı ilə qədər öz fəaliyyətini təkmilləşdirməyə müvəffəq olmuşdu. Kitabxana sonrakı illərdə kitabxanalararası abonement sahəsində fəaliyyətini xeyli genişləndirmiş, respublika oxucularının bu xidmət sahəsinə tələbatını ödəməyə başlamışdı.

Kitabxana kitabxanalararası abonement yolu ilə 1940-cı ildə 140 kitab, 1945-ci ildə 7.097 kitab, 1950-ci ildə 10.044 kitab, 1955-ci ildə 16.617 kitab, 1957-ci ildə 17.500 kitab vermişdi. Bu rəqəmin sonrakı dövrdə ilbəil artımı kitabxananın fəaliyyətinin daha da genişlənməsinə sübut idi. 1960-cı ildə respublikamızın mədəni həyatında böyük hadisə baş verdi: kitabxana yeni elm və mədəniyyət məbədgahına - yeni binaya köçdü. O dövrün ən gözəl milli arxitektura nailiyyəti hesab edilən bu elm məbədgahı SSRİ məkanında ən gözəl və möhtəşəm kitabxana binası idi. Bina xalqımızın böyük oğlu, akademik M.Hüseynovun layihəsi əsasında tikilmişdi. 3 milyon kitab tuta biləcək

kitabxananın yeni binasının sahəsi 8.730 kv metrdən artıqdır.

Köhnə binada 64 yeri olan bir qiraət zalı var idisə, yeni binada eyni zamanda 650 nəfər oxucu istifadə edəcək 11 oxu zalı vardır. Məlumdur ki, oxucuların istifadəsi üçün belə bir yüksək şəraitin yaranması oxuculara kitabxana xidmətinin səviyyəsini qat-qat yüksəltmiş və oxuculara xidmətin təşkilində keyfiyyət dəyişikliyini baş vermişdi.

70-80-ci illər Respublika Kitabxanasının həyatında bir çox cəhətdən, xüsusilə ölkədə kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın elmi-metodik və elmi tədqiqat mərkəzi kimi möhkəmlənməsi cəhətdən əlamətdar olmuşdur. Kitabxanada məhz bu illərdə elmi-tədqiqat şöbəsi yaranmış, kitabxananın «Elmi əsərlər»i buraxılmağa başlamışdı. Kitabxana respublikada kitabxana işinin qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və yayılması sahəsində ciddi fəaliyyət göstərməyə, sanballı elmi-metodik vəsaitlər nəşr etməyə başlamışdı. Kitabxananın bu fəaliyyəti onun respublikanın mədəni həyatında mühüm yer tutduğuna, kitabxana işinin elmi-metodik və təşkilatlanması sahəsində mühüm elmi-metodik mərkəz kimi formalaşmasına sübut idi. Göstərilən dövrdən kitabxananın nəşriyyat fəaliyyətinin əsaslı şəkildə güclənməsi, qiymətli vəsaitlərin nəşr edilməsi kitabxana kollektivinin bu işdə iştirakını xeyli artırmışdı.

1974-cü ildə respublikamızda kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi həyata keçirilməyə başladı. Kitabxana işinin strategiyası kimi qiymətləndirilən bu mühüm iş çox

böyük mədəni tədbir olmaqla yanaşı, böyük təşkilatı və elmi-metodik işlər həyata keçirilməsini tələb edən bir problem idi. Respublikanın Mədəniyyət Nazirliyi bu mühüm işin həyata keçirilməsində M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasının köməyi olmadan keçinə bilməzdi. Bütün kollektivin səyindən bacarıqla istifadə edən kitabxana respublikamızda bu mühüm işin müvəffəqiyyətlə başa çatmasında həlledici rol oynadı. Kitabxana Azərbaycanın ayrı-ayrı rayonlarında kitabxana işini mərkəzləşdirməyə kömək üçün briqadalar yaratdı, briqada üzvlərini elmi-metodik və təşkilati cəhətdən hazırlamaq üçün metodik seminarlar, müşavirələr, mühazirələr təşkil etdi. Kitabxana çox haqlı olaraq əvvəlcədən mərkəzləşməni həyata keçirmək üçün lazım olan təşkilati-metodik sənədləri, əsasnamələri, nizamnamələri, təlimatı və rəsmi sənədləri hazırlayıb çap etdirdi ki, bu da demək olar, mərkəzləşmənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində çox böyük rol oynadı. 80-ci illərin axırına qədər respublikamızda kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsinin başa çatdırılması ölkənin həyatında çox mühüm hadisə idi. Bu mühüm tədbir respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq bütün əhalini kitabxana xidməti ilə əhatə etmək, kitabxana kitabını hər bir oxucuya çatdırmaq imkanı verdi. Doğrudur, bu dövrdə milli kitabxananın işində bir sıra çatışmazlıq və nöqsanlar qalmaqda davam edirdi, buna baxmayaraq onun bu mühüm işindəki fəaliyyəti təqdirəlayiq idi.

1970-80-ci illərdə Azərbaycan Respublikasına Heydər Əliyevin rəhbərliyi dövründə respublikamızın iqtisadi və mədəni həyatında baş verən tərəqqi və yüksəliş kitabxananın işinə öz müsbət təsirini göstərmişdi. Kitabxanaya ayrılan vəsait ilbəl artmış, kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş, yeni avadanlıqla, texniki vasitə ilə təchiz edilmiş, kitabxana fondu dövrün tələblərinə uyğun olaraq komplektləşdirilmiş, kadr potensialı inkişaf edib möhkəmlənmişdi. Kitabxananın həyatında baş vermiş bu mühüm işlər onun həm oxuculara xidmət işinin yaxşılaşdırılması, həm də elmi-metodik işlərin təşkili sahəsindəki fəaliyyətində dərin keyfiyyət dəyişikliyinə baş verməsinə səbəb olmuşdu.

Fikrimizi aşağıdakı rəqəmlər bir daha təsdiq edir. 1999-cu ildə kitabxananın fondunda 4.470.34 nüsxə kitab var idi. Kitabxana oxuculara 7.9577 nüsxə kitab vermişdi. 2001-ci ildə kitabxananın fondunda 4.489.450 nüsxə kitab olmuş, kitabxana 3495 nəfər oxucuya xidmət etmiş və onlara 862563 nüsxə kitab vermişdir. Kitabxana elmi metodiki fəaliyyətini xeyli genişləndirmiş onlarla metodik vəsait, tövsiyələr, biblioqrafik göstəricilər nəşr etmiş, 74 kütləvi tədbir keçirmişdir.

Milli kitabxananın 1990-cı illərdəki fəaliyyəti xalqımızın dövlət müstəqilliyi əldə etdiyi dövrə təsadüf edir. Bu dövr kitabxananın tarixində çox şərəfli bir mərhələ təşkil etməklə, kitabxananın gələcək inkişafı qarşısında çox mühüm perspektivlər açmış, onu müstəqil, suveren ölkənin baş kitabxanası, Dövlət Kitabxanası,

dövlətin atributlarından biri kimi əsaslandırılmışdır. Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə ciddi iqtisadi, siyasi, mədəni, ideoloji islahatlar aparılmağa başlandı. Sosialist iqtisadiyyatından bazar iqtisadiyyatına, Marksizm-Leninizm ideologiyasından milli ideologiyaya keçid böyük çətinliklərlə gedirdi. Digər tərəfdən, erməni faşistləri və onların havadarları tərəfindən ölkəmizin müharibəyə cəlb edilməsi, ərazimizin 20%-nin işğal edilməsi, 1 milyon nəfərdən artıq qaçqınlar ordusunun yaranması ölkə iqtisadiyyatına böyük zərbə vurmuşdu. İqtisadiyyatımızın ciddi sürətdə tənəzzülə uğraması mədəniyyətin, təhsilin inkişafını olduqca zəiflətmişdi. 90-cı illərin əvvəllərində hakimiyyətə gəlmiş cəbhəçilərin şəristəsizliyi ölkədə iqtisadi tənəzzüllə yanaşı, böyük hərc-mərclik, qeyri-sabitlik yaratmışdı. Belə ağır şəraitdə kitabxana öz işini yenidən qurmalı, müstəqil ölkənin Dövlət Kitabxanası səviyyəsinə yüksəlməli, milli kitabxana statusunu yerinə yetirməli idi.

Ancaq mövcud şərait nəticəsində kitabxananın qarşısında bir çox ciddi çətinliklər meydana çıxmışdı. Kitabxananın maddi-texniki bazası xeyli zəifləmiş, kitab fondunun komplektləşdirilməsi, yeni kitabların əldə edilməsi işində ciddi problemlər meydana çıxmışdı. SSRİ-nin dağılması nəticəsində kitabxana məcburi nüsxələr almaqdan məhrum olmuş, xarici ölkələrlə əlaqələrin kəsilməsi beynəlxalq kitab mübadiləsini dayandırmışdı. Həmçinin kitabxananın respublikamızın nəşriyyatları tərəfindən buraxılan kitablardan və dövrü mətbuatdan əldə

etmək imkanı heçə enmişdi. Belə bir ağır şəraitdə öz işini yenidən qurmağa başlayan kitabxana kollektivin səyi nəticəsində xeyli nailiyyətlər əldə etməyə müvəffəq oldu. Kitabxana ilk növbədə öz işini yeni təfəkkür tərzinə uyğun olaraq, Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi, dövlətçiliyin, milli ideologiyanın təbliği istiqamətinə yönəltdi. Kitabxananın bütün fəaliyyətində azərbaycançılıq ideologiyasının təbliği ön plana çəkildi. Müstəqilliklə əlaqədar qarşıya çıxan vəzifələr içərisində kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi, onun keçmişin ideoloji buxovlarından, partiyalıq və sinfilik prinsiplərindən azad edilməsi oldu. Kitabxanada mövcud olan xüsusi fondlar ya ləğv edildi, ya da ondan heç bir maneəsiz və şərtsiz bütün oxucuların istifadə etmək imkanı yarandı. Kitabxanadan istifadəyə şamil edilən bütün senzura ləğv edildi. Kitabxanada olan xidmət kataloqlarından bütün oxuculara istifadə etmək imkanı yaradıldı.

Kitabxananın ümumaçıq olması üçün zəruri olan bütün tədbirlər müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməyə başladı. Azad cəmiyyətin tələblərinə cavab verən mütərəqqi ideyaların həyata keçirilməsi, başqa cür fikirləşənlərə loyaf münasibət göstərməyə başladı, oxucu və kitabxanaçı münasibətlərinin həllində demokratik cəmiyyətin tələblərinə uyğun diqqət yetirilməyə başladı. Bu mühüm işdə qabaqcıl dünya kitabxanalarının iş təcrübəsindən, beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının: İFLA-nın, YUNESKO-nun qərar və qətnamələrindən, tövsiyələrindən istifadə edilməyə diqqət artırıldı.

Respublika Milli Kitabxanasının işinin müasir tələblər səviyyəsində qurulmasında Azərbaycan mədəniyyətinin, kitab və kitabxana işinin inkişafında böyük xidmətləri olan görkəmli dövlət xadimi, Respublika Prezidenti Heydər Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur. Kitaba, mütaliyəyə böyük qiymət verən, kitabxana işinin inkişafını ölkənin mədəni inkişafının əsas göstəricilərindən biri hesab edən Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərlik etdiyi 30 il müddətində həmişə mədəniyyətin bu mühüm sahəsinə böyük diqqət və qayğı göstərmişdir. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra onun vaxt tapıb bir neçə dəfə M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına gəlməsi, kitabxananın işinə, sadəcə peşə adamları olan kitabxanaçıların əməyinə böyük qiymət verməsi, kitabxananın fəaliyyətinin və ümumiyyətlə, respublikada kitabxana işinin diqqət mərkəzinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Heydər Əliyevin kitabxanada söylədiyi parlaq nitq dünya kitabxanaşünaslığı tarixində kitabxana işini yüksək qiymətləndirmək, kitabxana işini bəşəri sərvət hesab etmək baxımından çox böyük elmi əhəmiyyətə malikdir. Ancaq kitabı, mütaliəni sevən, xalqın mədəni inkişafında, elmi-texniki tərəqqidə, təhsil və tərbiyə prosesində onun əhəmiyyətini dərk edən, həm də ən çox mütaliə edən bir şəxs kitab və kitabxana mədəniyyətinə belə bir yüksək qiymət verə bilər.

Heydər Əliyev M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasındakı çıxışında deyir: «Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka

mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir.

Mən vaxtilə bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm. Amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram. Kitabxanaya, burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramımı bildirmək istəyirəm.»²

Mübaligəsiz demək olar ki, Heydər Əliyevin kitabxana işi haqqında bu fəlsəfi fikirləri dünya mədəniyyəti tarixində kitabxanaya verilən ən müdrik qiymət, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik olan fikirlərdir. Hörmətli prezidentimiz Heydər Əliyev kitabxana işinə böyük qayğısının təzahürü olaraq 1998-ci ildə «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu təsdiq etdi. Azərbaycan kitabxana işi tarixində ilk dəfə qəbul edilən bu qanun Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini və dövlətin vəzifələrini müəyyənləşdirdi və bu mühüm işin demokratik əsaslar üzərində qurulması və inkişaf etdirilməsi üçün perspektiv imkanlar açdı.

Qanunda respublikanın dövlət kitabxanası olan M.F.Axundov adına Kitabxananın ölkəmizin mədəni inkişafında, elmi-texniki tərəqqisində böyük rolunu,

² «Азәрбайҗан» гязети, 1999, 6 ийун.

xalqımızın milli kitab sərvətinin qorunub saxlanılmasında, oxuculara xidmət işinin təşkilində və respublikamızda kitabxana işinin inkişaf etdirilməsindəki xidmətləri nəzərə alınaraq ona Milli Kitabxana statusu verdi. Bu qanun mədəniyyətimizin inkişafı tarixində çox önəmli hadisə kimi qiymətləndirilməlidir.

Qanunda göstərilir: «Milli Kitabxana Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri, xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə qiymətli və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitabxanasıdır».

Milli Kitabxana kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiya və kitabşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqat işləri üzrə aparıcı müəssisə və əlaqələndirici, ölkənin bütün kitabxanaları üçün metodik mərkəz, oxuculara kompleks kitabxana-biblioqrafiya və informasiya xidməti göstərmək, kitabxanalararası abonement, milli və tövsiyə biblioqrafiyası, beynəlxalq və ölkədaxili depozitar funksiyalarını yerinə yetirir»³.

Qanunun əsas müddəalarından göründüyü kimi, Milli Kitabxana respublikada əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində dövlət siyasətinin formalaşmasının və həyata keçirilməsinin əsas aparıcı müəssisəsi kimi

³ «Азярбайъан» гязети, 1999, 14 март.

mühüm dövlət tədbirlərinin hazırlanıb həyata keçirilməsində yaxından iştirak etməklə, kitabxanaşünaslıq bibliografya və kitabşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqat mərkəzi funksiyasını yerinə yetirməlidir. Bu funksiyanın yerinə yetirilməsi kitabxananın qarşısında öz işini yenidən qurmaq, kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahəsində elmi kadrlar yetişdirmək, kitabxananın elmi tədqiqat sahəsinin işini gücləndirmək, kitabxanaşünaslığın aktual problemlərinə dair elmi-tədqiqatlar aparmaq, elmi-metodik əhəmiyyətə malik elmi əsərlər nəşr etmək vəzifələrini qoymuşdur. Kitabxana həmçinin cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, informasiya «istehsalını» genişləndirmək üçün kitabxananın işində dərin islahatlar həyata keçirməli, kitabxana işinin bütün şöbələrində islahatlar aparmalı, kitabxana işinin kompüterləşməsinə diqqət artırılmalıdır. Kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi kitabxana və informasiyanın texniki vasitələrindən istifadə etməyi bacaran yeni kadrların əvəz olunmasını və köhnə kadrların ixtisaslarının artırılmasını tələb edir.

Göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsi kitabxana kollektivinin bütün səy və bacarığından, daxili imkanlardan bacarıqla istifadə edilməsi zərurətini irəli sürür.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana sisteminə daxil olan və əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində əhəmiyyətli rol oynayan kitabxana şəbəkələrindən biri də xüsusi və ixtisaslaşdırılmış kitabxanalar şəbəkəsidir.

Bu kitabxanalar F.B.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası və C.Cabbarlı adına Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanasıdır.

Göstərilən kitabxanalar sahəvi kitabxanalar olduğundan öz profillərinə uyğun olaraq uşaqlara və gənclərə kitabxana xidmətini və müvafiq olaraq həmin kitabxana şəbəkələrinə köməkliyi həyata keçirirlər.

1.4.3. Uşaqlara və gənclərə xidmət edən kitabxana şəbəkələri

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidməti sistemində uşaqlara və gənclərə kitabxana xidmətinin təşkili mühüm yer tutur.

Hələ 1920-ci illərdən başlayaraq respublikamızda yeni yaranmağa başlayan kitabxanaların qarşısında uşaqlara xidmət, onları kitabxana oxucuları sırasına cəlb etmək mühüm vəzifə kimi qoyulmuş, uşaq və məktəb kitabxanalarının təşkilinə təşəbbüs göstərilməyə, uşaqlara xidmət edən kitabxanalar şəbəkəsi formalaşmağa başladı. Bu şəbəkəyə müstəqil uşaq kitabxanaları, məktəb kitabxanaları və kütləvi kitabxanaların uşaq şöbələri daxil idi. Doğrudur, 20-ci illərin sonlarına qədər müstəqil uşaq kitabxanalarının təşkili xeyli çətin olsa da, məktəb kitabxanaları və kütləvi kitabxanaların uşaq şöbələrinin təşkilinə tədricən təşəbbüs göstərilirdi. Uşaq və məktəb kitabxanaları öz məqsəd və vəzifələrinə görə kütləvi kitabxana şəbəkəsinə daxil olduğundan onların təşkili,

yerləşdirilməsi və onlara təşkilati rəhbərlik Xalq Maarif Komissarlığı tərəfindən həyata keçirilirdi. Kitabxana işinə rəhbərliyin Maarif Komissarlığında cəmləşməsi kitabxana işinin planauyğun təşkili üçün şərait yaratmaqla, müxtəlif tipli kitabxanalar arasında əlaqələr qurmağa, kitabxanaların xidmət potensialını vahid istiqamətə və məqsədə yönəltməyə imkan verirdi. Beləliklə, 1920-ci illərdə və 30-cu illərin əvvəllərində respublikamızda uşaqlara və gənclərə kitabxana xidməti məktəb və müstəqil uşaq kitabxanalarının sayının azlığından əsasən kütləvi kitabxanaların uşaq və gənclər şöbəsi tərəfindən həyata keçirilirdi. Gənclərə və uşaqlara xidmət ümumxalq, ümumdövlət qayğısı ilə əhatə edildiyindən bütün kitabxanalar bu mühüm işə xüsusi qayğı ilə yanaşır, uşaqlara və gənclərə xidmət etmək üçün lazım olan bütün tədbirləri görürdülər. Kənd, rayon, qəsəbə və şəhər kütləvi kitabxanalarında uşaq və gənclərə dair kitab fondunun yaradılmasına, uşaq şöbələrinin və uşaq qiraət zallarının təşkilinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Kitabxanaçılar arasında uşaqlara xidmət işini təşkil etmək, onlara müaliə mədəniyyəti aşılamaq, uşaq müaliəsinə rəhbərlik etmək üçün xüsusi uşaq kitabxanaları ixtisaslaşdırılırdı.

Metodik mərkəz vəzifəsini yerinə yetirən mərkəzi kitabxanalar uşaqlara və gənclərə xidmət işinin elmi-metodik məsələlərinə dair vəsaitlər hazırlayırdılar.

1930-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq məktəb kitabxanalarının və müstəqil uşaq kitabxanalarının miqdarı artmağa, şəbəkəsi genişlənməyə başladı. Məhz bu dövrdə

şəhərlərlə yanaşı, Azərbaycanın kənd və rayonlarında da müstəqil uşaq və məktəb kitabxana şəbəkəsi yaranıb genişləndi.

1934-cü ildə kitabxanaların ümumittifaq siyahıya alınmasının yekunlarına görə, Azərbaycanda 252.703 nüsxə kitab fonduna malik olan 17 müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanaların hamısı Bakı şəhərində yerləşirdi. Kitabxanalar şəhərin müxtəlif rayonlarında və böyük müəssisələrində 11 səyyar məntəqə təşkil etmişdilər ki, bu da kitabxana oxucularının sayının çoxalmasına səbəb olmuşdu. 1934-cü ildə Azərbaycan hökumətinin «Mədəni-maarif işi və Azərbaycanda uşaq müəssisələrinin tikintisi haqqında» qərarından sonra Azərbaycanın kənd və rayonlarında müstəqil uşaq kitabxanaları təşkil edilməyə başladı. Artıq 1935-ci ildə respublikada 66 məktəb və uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi ki, bunun da 42-si Bakıda, 24-ü rayonlarda yerləşirdi. 30-cu illərin axırları respublikamızda müstəqil uşaq kitabxanalarının təşkilində xüsusi mərhələ təşkil etmişdir. Məhz bu illərdə Azərbaycanın kənd rayonlarında müstəqil uşaq kitabxanalarının yaradılması üçün mühüm addımlar atılmışdır. 1939-cu ildə respublikada uşaqlara xidmət edən 50 kitabxanadan 30-nun kənd uşaqlarına xidmət etməsi böyük nailiyyət idi.

Göstərdiyimiz dövrdə gənclərə xidmət isə bilavasitə kütləvi kitabxanalar və müstəqil uşaq kitabxanaları tərəfindən həyata keçirilirdi.

Bütün kütləvi kitabxanalarda gənclərə xidmət üçün bölmələr, qurumlar, şöbələr, qruplar yaradılırdı. Bu ondan irəli gəlirdi ki, gənclər kütləvi kitabxana oxucularının böyük əksəriyyətini təşkil edirdi.

Artıq 1951-ci ildə respublikamızda 430.700 nüsxə kitab fonduna malik 70 müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Təkcə 1951-ci ildə 16 yeni uşaq kitabxanası açılmışdı. Dövlət 50-ci illərdə respublikanın rayon mərkəzlərində müstəqil uşaq kitabxanalarının açılmasını nəzərdə tutmuşdu.

Müharibədən sonrakı illərdə müstəqil uşaq kitabxanalarına rəhbərliyin Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Mədəni-Maarif Müəssisələri Komitəsinə verilməsi onların işinin əsaslı surətdə yaxşılaşdırılmasına səbəb olmuşdu. 50-ci illərdə uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkilində əsaslı işlər görüldü. Kitabxanaların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi üçün dövlət vəsaitinin ayrılması xeyli artırılmışdı. Bu da yeni uşaq kitabxanalarının açılmasına və onun fondunun xeyli artmasına gətirib çıxarmışdı.

Artıq 1958-ci ildə respublikamızda 1.155,2 nüsxə kitab fonduna malik olan 71 uşaq kitabxanası var idi. Bu kitabxanalar il ərzində 110,6 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 30.339 kitab vermişdi.

1.4.4. F.B. Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası

1965-ci ildə respublikamızın mədəni həyatında uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkilində mühüm bir hadisə baş verdi. F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası təşkil edildi. Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının təşkili ölkəmizdə ən böyük oxucu qrupu olan uşaqlara kitabxana xidmətini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq, onun forma və məzmununda yeni keyfiyyətləri meydana çıxarıb inkişaf etdirmək, uşaqlara xidmət edən kitabxanaların işini əlaqələndirmək, koordinasiya etmək və elmi cəhətdən əsaslandırmaq, kitabxanaların elmi-metodik təminatı işini təkmilləşdirmək üçün böyük imkanlar açdı.

Respublika uşaq kitabxanası uşaq ədəbiyyatının (*xüsusilə milli ədəbiyyatın*) dövlət kitab saxlayıcısı, uşaqlara kitabxana xidmətinin informasiya və uşaq kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzidir. Ona görə də Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının qarşısında ölkə miqyasında uşaqların təhsil və tərbiyəsində, uşaq mütaliəsinin təşkilində, müxtəlif tipli uşaq kitabxanalarının işinin əlaqələndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərin elmi-metodik həlli problemlərini araşdırmaq, ümumiləşdirmək və həyata keçirmək vəzifələri qoyulmuşdu. Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətli həlli hər şeydən əvvəl kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini, günün tələblərinə, kitabxananın qarşısında duran vəzifələrə cavab verən kitab fondunun yaradılmasını, yüksək ixtisaslı kadrlarla təmin edilməsini,

güclü elmi-metodik aparatın yaradılmasını tələb edirdi. Kitabxananın qarşısında həmçinin kitabxanaşünaslıq və uşaq ədəbiyyatı bibliografiyası üzrə elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, uşaqlara kitabxana xidməti təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, metodik tövsiyələr, vəsaitlər hazırlanması, qabaqcıl iş təcrübəsinin yayılması vəzifələri də qoyulmuşdur. Məhz kitabxananın ilk günlərdəki fəaliyyəti zamanı bu tədbirlərin yerinə yetirilməsi ön plana çəkilmişdi.

Kitabxana üçün ayrıca bina ayırmaq mümkün olmadığından Mədəniyyət Nazirliyi kitabxananı Bakı şəhər M.Qorki adına kütləvi kitabxanasının bazasında təşkil etməyi məsləhət bildi. Kitabxananın 43.000 nüsxədən ibarət olan ədəbiyyat fondu var idi ki, bunun da 27.337 nüsxəsini uşaq ədəbiyyatı təşkil edirdi. Kitabxana tez bir müddət ərzində kitabxana fondunu komplektləşdirmək məqsədi ilə respublikanın bütün kitabxanalarına fondlarında olan uşaq kitablarının artıq nüsxələrini əvəzsiz onlara göndərilməsi haqqında müraciət etdilər. Həmçinin kitabxana tez bir müddətdə SSRİ-nin böyük mərkəzi şəhərlərindən də kitablar almaq işini təşkil edə bildi. Görülən işlər nəticəsiz qalmadı. Kitabxananın fondu zənginləşərək 92041 nüsxəyə çatdı. Kitabxananın fondunun zənginləşməsi, yeni yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlarla, xüsusilə Bakı Dövlət Universitetini bitirən yüksək ixtisaslı gənc mütəxəssislərlə təmin edilməsi, oxucularla aparılan işin keyfiyyətinə böyük təsir etdi, kitabx-

ananın oxucularının sayı xeyli artaraq 1970-ci ildə 2955 nəfərə çatmışdı.

Kitabxanada yaranmış elmi-metodiki şöbə cavan olsa da tez bir müddət içərisində respublikada uşaqlara kitabxana xidmətinin metodik təminatı sahəsində əsaslı işlər görməyə başladı. Şöbə metodik işlərin bütün forma və metodlarından bacarıqla istifadə edərək xeyli əməli təcrübə əldə etdi. Şöbənin həyata keçirdiyi ezamiyyələr, metodik konfranslar, metodik məktublar, iş təcrübəsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsi, metodik vəsaitlər, biblioqrafik göstəricilər respublikada uşaqlara kitabxana xidmətinin təkmilləşdirilməsində və uşaq kitabxanalarının işinin yaxşılaşdırılmasında böyük canlanma əmələ gətirdi. Beş il müddətində kitabxana 187 ezamiyyə həyata keçirmiş, 23 seminar müşavirə təşkil etmiş, 39 metodik məktub göndərmiş, 25 metodik vəsait hazırlamış, 7 biblioqrafik göstərici nəşr etmişdir.

Respublikamızda 1974-cü ildən başlayaraq Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi mərkəzləşdirilməyə başladı. Çox mühüm dövlət əhəmiyyəti kəsb edən bu iş qısa bir müddətdə həyata keçirildi və respublikamızda 3174 filialı olan 69 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi yaradıldı. Mərkəzləşdirmə başlayana qədər respublikamızda 100-ə yaxın müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Mərkəzləşdirmənin əsasnaməsinə müvafiq olaraq uşaq kitabxanaları da mərkəzi kitabxanaların filialına çevrildi. Mərkəzləşdirmə uşaq kitabxanalarının statusuna heç bir

xələl gətirmədi, onların binası və fondu ayrıca saxlandı, ancaq inzibati tabeçiliyində dəyişiklik baş verdi. Bu yeniləşmə prosesi kitabxanaların uşaqlara xidməti işinin keyfiyyətinə heç bir zərər gətirmədi. F.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası kollektivinin bilavasitə mərkəzləşdirmə prosesinin hazırlanmasına və aparılmasına cəlb edilməsi bu prosesin olduqca ağırsız keçməsinə səbəb oldu və uşaq kitabxanalarının ənənələri qorunub saxlandı. Uşaq kitabxanaları rayon mərkəzi kitabxanalarının, daha ixtisaslı, peşəkar kollektivinin siyasətində daha güclü köməkçi əldə etdi.

Rayon mərkəzi kitabxanaları, maddi-texniki bazası nisbətən zəif olan, metodik köməyə və maddi yardıma böyük ehtiyacı olan uşaq kitabxanalarına, onların oxucularına xidmət prosesinə daha yaxından kömək etməyə başladılar ki, bu da müstəqil uşaq kitabxanalarının fəaliyyətində yeni mərhələnin başlanması kimi qiymətləndirilməlidir.

Mərkəzləşdirilmə ilə yanaşı olaraq bu dövrdə mühüm bir iş təcrübəsinə - uşaqlara xidmət edən kitabxanaların işinin əlaqələndirilməsinə başladı. Dövrün tələbatına müvafiq formalaşan bu qabaqcıl iş üsulu tezliklə uşaqlara kitabxana xidmətinin uğurlu təşkili sahəsində də öz bəhrələrini verdiyindən bu işi daha da təkmilləşdirmək məqsədi ilə Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən respublikamızın 7 rayonunda - Lənkəran, Salıyan, Quba, Yevlax, Gəncə, Qazax, Mingəçevir və s. rayonlarda ərazi koordinasiya mərkəzi statusuna malik

əlaqələndirmə mərkəzləri yarandı. F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanasının bu mərkəzlərə yaxından metodik köməyi nəticəsində tezliklə bu kitabxanalar uşaqlara kitabxana xidmətini təkmilləşdirmək sahəsində əhəmiyyətli tədbirlər keçirməyə, qabaqcıl iş təcrübəsini öyrənməyə, ümumiləşdirib, yaymağa başladılar. Bu kitabxanaların keçirdiyi kütləvi işlərdə mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdı. Əlaqələndirmə mərkəzləri bilavasitə öz qarşılarında uşaqlara xidmət edən hər üç kitabxana növlərinin: müstəqil uşaq, məktəb və kütləvi kitabxanaların uşaq şöbəsinin işini əlaqələndirib, koordinasiya işi həyata keçirdiklərindən tezliklə kitabxana işində əsaslı irəliləyişlər, keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi.

1990-cı illərdə də respublikamızda müharibə şəraiti ilə əlaqədar bəzi çətinliklərin ortaya çıxmasına, kitabxana işinə ayrılan vəsaitin qismən də olsa azalmasına, kitab fondlarının komplektləşməsində müəyyən durğunluq baş verməsinə baxmayaraq müstəqil Azərbaycan dövlətinin qayğısı və köməyi nəticəsində çətinliklər tədricən aradan qaldırıldı, uşaqlara kitabxana xidməti yaxşılaşdırılmağa başladı. Bunu aşağıdakı rəqəmlərdən də görmək olar:

Hazırda respublikamızda 4,5 milyon kitab fondu olan 127 müstəqil uşaq kitabxanası fəaliyyət göstərir ki, bunlar 301.100 oxucuya xidmət edir.

Həmçinin respublikamızda 32,7 milyon kitab fondu olan 4419 məktəb kitabxanası məktəblilərə xidmət edir. Onların oxucularının sayı bir il müddətində 1.434590 min nəfər olmuşdur. Müstəqil uşaq və məktəb kitabxanaları ilə

yanaşı olaraq uşaqlara 6 milyon nüsxə kitab fondu olan 4449 kütləvi kitabxana xidmət göstərmişdir ki, bunların 985 min nəfər uşaq oxucusu olmuşdur.

Göstərdiyimiz rəqəmlər müstəqil respublikamızda uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkilinin böyük gələcəyindən xəbər verir.

1.4.5. Gənclərə kitabxana xidməti. C.Cabbarlı adına Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanası

Müstəqil Azərbaycan Respublikasında əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili silsiləsində gənclərə kitabxana xidmətinin təşkili mərhələsi xüsusi yer tutmaqdadır. Xalqımızın gələcəyi olan gənc nəslin təhsil və tərbiyəsinə, intellektual və mədəni inkişafına böyük qayğı göstərən Azərbaycan dövləti gənclərlə aparılan işə böyük əhəmiyyət verir. Ölkəmizdə Gənclər Nazirliyinin yaranması bu qayğının təzahür formalarından biridir. Gənclərin təhsil və tərbiyəsində ən mühüm rolunu oynayan müəssisələrdən biri kitabxanalardır. Kitabxanalar bütün gənclərin, yuxarı sinif şagirdlərinin, tələbələrin, aspirantların, zehni əməklə məşğul olan insanların demək olar ki, bütün kateqoriyalarının müraciət etdiyi, istifadə etdiyi müəssisədir. Kitabxanalar gənc oxucuların ümumi və xüsusi elmi-tədqiqat sorğularının ödənilməsində, informasiya tələbatının təmin edilməsində, mütaliə mədəniyyətinin tərbiyə edilməsində mühüm işlər görür. Məhz buna görədir ki, respublikamızın müxtəlif tipli kitabxana şəbəkələrinin oxucularının 75-80

%-ə qədəri gənclərdir. Gənclər kitabxanaların ən fəal və daimi oxucularıdır. Məhz buna görədir ki, respublikamızın bütün kitabxanaları: universal elmi, universal kütləvi, xüsusi, sahəvi və təhsil kitabxanaları gənclərə kitabxana xidmətini ön plana çəkir. Kitabxanalarda gənclərə xidmət edən şöbələr, bölmələr, qruplar, abonementlər təşkil edilir. Geniş ictimai-siyasi, kütləvi, tərbiyəvi işlər aparılır.

Respublikamızda 9 mindən artıq kitabxana fəaliyyət göstərir. Demək olar ki, bu kitabxanaların əksəriyyətində gənclərə kitabxana xidməti ön plana çəkilmişdir.

Kitabxanalar gənclərin ən çox sevdiyi, istifadə etdiyi, ən çox getdiyi bir müəssisəyə çevrilmiş, onların məişətinə daxil olmuşdur. Ölkəmizdə XX əsrin 2-ci yarısından başlayaraq gənclərə kitabxana xidmətinin geniş vüsət alması bu işin ciddi surətdə təkmilləşməsini, yeni iş forma və üsullarının tətbiq edilməsini, onlara elmi-metodik rəhbərliyin dövrün tələbləri səviyyəsində aparılmasını tələb edirdi. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan hökuməti 1976-cı ilin 6 fevralında «Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanasının yaradılması haqqında» qərar qəbul etdi. Respublikamızda Dövlət Gənclər Kitabxanasının yaranması gənclərə kitabxana xidmətinin elmi-metodik problemlərinin həllini təmin etməklə, pərakəndə halda aparılan metodik təminat işinin vahid rəhbərlikdə və ixtisaslaşdırılmış kollektiv tərəfindən aparılmasını təmin etdi. Kitabxana tez bir müddət içərisində öz ətrafında yüksək ixtisaslı mütəxəssislər toplamaqla elmi-metodik şöbə təşkil etməyə nail oldu. Bu şöbə tezliklə respub-

likanın müxtəlif tipli kitabxanalarında gənclərə kitabxana xidmətinin təşkili haqqında metodik vəsaitlər hazırlamağa başladı. Kitabxananın metodistləri respublika kitabxanalarının zona müşavirələrində elmi məruzələrlə, tövsiyələrlə çıxış etməyə, elmi ezamiyyətlər, təlimat məktubları təşkil etməyə başladı. Kitabxana həmçinin vaxtaşırı olaraq uşaqlara kitabxana işinin müxtəlif problemlərinə həsr edilmiş kitabxana işçiləri üçün elmi-praktik konfranslar keçirirdi. Əlbəttə, bu səpkidə aparılan elmi-kütləvi işlər nəticəsiz qalmır, gənclərlə aparılan kitabxana işi keyfiyyətcə yaxşılaşırdı.

Onun çox böyük sahəsi olan kitabxana binası ilə təmin edilməsi, maliyyə imkanlarının genişlənməsi, ştat cədvəlinin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması onun gələcək inkişafı üçün böyük perspektivlər açdı, geniş və zəngin kitabxana fondu yaratmağa imkan verdi. Artıq 1990-cı ildə kitabxananın fondunda 148.992 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdı. Kitabxana elmi-metodik işlər aparmaqla yanaşı, Bakı şəhər gənclərinə kitabxana xidmətinin təşkilinə, onların informasiya sorğularının ödənilməsinə, mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasına xüsusi diqqət yetirirdi. Tez bir müddət içərisində kitabxananın ətrafında böyük oxucu qrupu formalaşmışdı. 1990-cı ildə kitabxananın 8.097 nəfər oxucusu var idi ki, bunlara 221.377 nüsxə ədəbiyyat verilmişdi. Hər bir oxucuya il müddətində 27 nüsxə ədəbiyyat verilmişdi ki, bu da kitabxananın uğuru kimi qiymətləndirilməlidir.

Respublikamızda gənclərə kitabxana xidmətinin təşkilində milli və dövlət kütləvi kitabxanaları həlledici rola malik idi. Həmçinin bu sahədə respublikanın elmi, elmi-texniki, xüsusi və sahəvi kitabxanalarının fəaliyyəti də danılmazdır. M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın, sahəvi respublika kitabxanalarının oxucularının xeyli hissəsinin gənclər olduğu diqqətə layiq idi. Gənclərə kitabxana xidmətinin təşkilində respublikamızda ən geniş şəbəkəyə və ən böyük imkanlara malik olan universal kütləvi kitabxanaların xüsusi yeri və mövqeyi vardır. Universal kütləvi kitabxanalar, demək olar ki, respublikamızın bütün ərazisində gənclərə xidmət edən yeganə ümumaçıq müəssisələrdir. Universal kütləvi kitabxanalar kəndlərdə, qəsəbələrdə, rayon mərkəzlərində, şəhərlərdə, demək olar ki, bütün yaşayış məntəqələrində gənc oxucuların kitaba, informasiyaya olan tələbatının ödənilməsində yaxından iştirak edirdilər.

Respublikamızın 73 mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemində gənclər üçün kitabxana filialları təşkil edilmişdir. Ümumiyyətlə, respublikamızda 4500-dən artıq kütləvi kitabxana gənclərə kitabxana xidmətinin təşkilində bilavasitə iştirak edirdi.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra gənclərə kitabxana xidmətinin təşkilinə dövlət qayğısı daha da artmış, kitabxanaların fəaliyyətində ciddi keyfiyyət dəyişikliyi baş vermiş, bu sahənin perspektiv inkişafına diqqət yetirilməyə başlanılmışdır.

1.5. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının kitabxana şəbəkəsi

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı kitabxanaçılıq fəaliyyətinə XX əsrin əvvəllərindən başlasa da, əsasən 20-ci illərdən geniş kitabxana şəbəkələri yaratmağa, şəbəkələr vasitəsi ilə fəhlə və qulluqçulara kitabxana xidməti göstərməyə başlamışlar. 20-ci illərdə Respublika Həmkarlar İttifaqının qarşısında ölkənin iqtisadi və mədəni həyatında yaxından iştirak etmək vəzifəsi qoyulmuşdu. Bu mühüm ümumxalq əhəmiyyətli vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün həmkarlar təşkilatları bütün zavod və fabriklərdə mədəni-maarif müəssisələri: kitabxanalar, qiraətxanalar, mədəniyyət evləri təşkil etməyə başladılar. Göstərilən mədəniyyət müəssisələri içərisində kitabxanalar önəmli yer tuturdu. Müstəqil kitabxanalar təşkil etmək mümkün olmadıqda yeni təşkil edilən kitabxanaların və mədəniyyət evlərinin yanında klub və mədəniyyət evi kitabxanaları, əsasən kitabxanaçılıq fəaliyyəti yerinə yetirən qiraətxanalar və qiraət komaları təşkil edilirdi.

Artıq bərpa illərinin axırında Həmkarlar İttifaqı kitabxana şəbəkəsi təşəkkül tapıb sabitləşmiş, fəhlə və qulluqçulara kitabxana xidmətinin təşkilində əsaslı dəyişikliklərə nail olmuşdu. 1925-ci ildə respublikanın 15 həmkarlar təşkilatının 228721 nüsxə kitab fondu olan 40 kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanalar 241167 nəfər oxucuya xidmət edirdi.

Ölkənin sənayeləşdirilməsi və birinci beşillik dövründə respublikamızın ən kütləvi təşkilatı olan Həmkarlar İttifaqının qarşısında çox mühüm vəzifələr qoyulmuşdu. Bu vəzifələr içərisində mədəni-quruculuq vəzifələri önəmli yer tuturdu. Məhz bu dövrdə həmkarlar təşkilatının sıraları xeyli artmış, cəmiyyətin idarə edilməsində nüfuzu çoxalmışdı. Məhz bu illərdə Həmkarlar İttifaqının kitabxanaçılıq fəaliyyətində böyük yeniliklər baş vermişdi. İlk növbədə kitabxana işinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə diqqət artırılmış, kitabxana şəbəkələri, xüsusilə onların fondlarının tərkibi əhəmiyyətli dərəcədə çoxalmışdı. Həmkarlar təşkilatı öz üzvləri ilə yanaşı onların ailə üzvlərinə də xidmət etməyi ön plana çəkmişdi. Bu illərdə yeni kitabxanalar yaradılması ilə yanaşı, səyyar kitabxana şəbəkələrinin təşkilinə başlanılmışdı. Demək olar ki, beş il müddətində 40-dan artıq səyyar kitabxana yaradılmışdı ki, bu da kitabxana xidməti işini dinamik bir prosesə çevirmişdi. Həmkarlar İttifaqı ölkəmizdə gedən mədəni prosesdə yaxından iştirak edir, «Mədəni yürüş» və «Kitabxana yürüşü»nün təşkilində və aparılmasında yaxından iştirak edirdi. Həmkarlar təşkilatları yeni təşkil edilən zavodlarda, fabriklərdə, sexlərdə, zavodların filiallarında yeni kitabxanalar təşkil etməklə gənc fəhlələrin peşələrinə yiyələnməsində və mədəni inkişafında yaxından iştirak edirdilər.

20-30-cu illərdə həmkarlar təşkilatları şəhərlərlə yanaşı olaraq kənd yerlərində də kitabxana şəbəkəsinin genişləndirilməsinə diqqəti artırmışdı. Kəndlərdə

kollektivləşmənin həyata keçirilməsi maşın - traktor stansiyalarının (*MTS*) yaradılması ilə əlaqədar sovxoz kitabxanaları və *MTS* kitabxanaları meydana gəlmişdi. Artıq 1932-ci ildə həmkarlar təşkilatlarının 117 kitabxanası fəaliyyət göstərirdi ki, bunlardan 59-u qəzalarda, 17-si sovxoz və *MTS*-də, 41-i isə şəhərlərdə yerləşirdi.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları 30-cu illərdə öz kitabxana şəbəkələrinin miqdarca artmasını davam etdirməklə yanaşı, kitabxana işinin məzmununda keyfiyyət dəyişiklikləri etməyi, əhaliyə kitabxana xidmətini yaxşılaşdırmağı, bütün oxuculara xidmət etməyi öz qarşısına qoymuşdu. Bu da həmkarlar ittiifaqı üzvlərinin artması ilə əlaqədar idi. 30-cu illərdə Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları respublikamızda həyata keçirilən mədəni inqilabda yaxından iştirak edir, fəhlə və qulluqçuların mədəni tələblərinin ödənilməsinə çalışırdı. Həmkarlar təşkilatları bu mühüm işdə kitabxanaların böyük və həlledici rolunu ön plana çəkmiş kitabxana işinin inkişafına qayğısını artırmışdı. Görülən tədbirlər nəticəsiz qalmadı. 1940-cı ildə kitabxanaların sayı 127-yə çatdırılmışdı. Bu kitabxanaların 1055-ə qədər səyyar məntəqələri fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanaların fondlarında 845.919 nüsxə kitab toplanmışdı. Onlar 90 min oxucuya xidmət edirdilər ki, bunların da əksəriyyəti fəhlələr idi.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları 1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsi illərində kitabxana şəbəkəsinin yarımçıq azalmasına baxmayaraq öz fəaliyyətini

dayandırmamış, fəhlə və qulluqçulara, demək olar ki, bütün oxuculara kitabxana xidmətini həyata keçirmişdir. Müharibədən sonrakı illərdə yenidən Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının həyatında böyük canlanma baş verdi. Kitabxana şəbəkəsi və onun kitab fondunun miqdarı artmağa başladı. Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları artıq 50-70-ci illərdə ölkəmizin kitabxana quruculuğunda önəmli yer tutmaqla, yaşlı oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində Mədəniyyət Nazirliyi kitabxana şəbəkəsindən sonra, demək olar ki, ikinci yeri tuturdu. Həmkarlar təşkilatı kitabxanaları, həmçinin kitabxana xidmətinin forma və məzmununda böyük dəyişikliklər etməyə müvəffəq olmuş, kitabxana işini geniş zəhmətkeş kütlələrinə yaxınlaşdırmışdır. Kitabxanalar fəhlə və qulluqçulara peşələrini təkmilləşdirmək, əmək məhsuldarlığını artırmaq, ixtisasçılara və novatorlara xidmət etmək, onların yaradıcı fəaliyyətinə kömək etmək sahəsində də böyük təcrübə qazanmağa müvəffəq olmuşdular. 1974-cü ildən respublikamızda başlayan kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi işi Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarından da yan keçmədi. Uzun müddət hazırlıq görüldükdən sonra həmkarlar təşkilatı kitabxanalarının mərkəzləşdirilməsinə başlandı. Mövcud çətinliklərə baxmayaraq 1981-ci ildə bu mühüm iş başa çatdırıldı. Mərkəzləşmə nəticəsində 290 kitabxananın bazasında 155 filialı olan 8 mərkəzləşdirilmiş sistem yaradıldı. 145 kitabxana isə mərkəzləşməyə daxil olmadan öz fəaliyyətlərini müstəqil davam etdirirdilər.

Mərkəzləşdirmədən sonra keçən ilk illərdə artıq məlum oldu ki, bu iş kitabxana xidmətinin təşkilinə və keyfiyyətinə müsbət təsir göstərmişdir.

50-ci illərdən başlayaraq 80-ci illərə qədər həmkarlar təşkilatı kitabxana şəbəkələri müntəzəm olaraq çoxalmışdır. Əgər 1950-ci ildə respublikamızda 872.5 min kitab fondu olan 105 Həmkarlar İttifaqı kitabxanası var idisə, 1970-ci ildə 2675 min fondu olan 251 kitabxana, 1980-cı ildə 3120 min fondu olan 254 kitabxana, 1990-cı ildə isə 4 milyona yaxın fondu olan 326 kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Beləliklə, yuxarıda göstərdiyimiz rəqəmlər respublikamızın kütləvi kitabxana şəbəkələrinin tərkib hissəsi olan Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fəhlə və qulluqçulara kitabxana xidmətini təşkil etmək sahəsində həyata keçirdiyi xeyirxah missiyanı bir daha təsdiq edir, xalqımızın mədəni-intellektual inkişafında böyük rolunu aşkara çıxardır.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları da öz işini müstəqilliyin qarşısında qoyduğu vəzifələrə müvafiq davam etdirməyə başladı. Kitabxanalar milli ideologiyamıza, Azərbaycançılığa, milli dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə uyğun öz işini yenidən qurdu. Ancaq bu iş uzun çəkmədi. Həmkarlar təşkilatının strukturunda aparılan təşkilati islahatlar və erməni faşistlərin ölkəmizə qarşı müharibəyə başlaması nəticəsində yaranmış çətinliklər həmkarlar təşkilatı kitabxanalarının bir hissəsinin bağlanmasına səbəb oldu. Təəssüflə demək lazımdır ki, hər cür çətinliyə

baxmayaraq respublikamızın dövlət kitabxana şəbəkəsi qorunub saxlanıldığı halda, həmkarlar təşkilatı öz şəbəkələrini saxlaya bilmədi. Həmkarlar İttifaqının 326 kitabxanasından cəmi 90 kitabxanası qaldı. Kitabxanaların bağlanması əsas səbəbi müharibənin yaratdığı çətinlik idisə, digər səbəb isə o dövrdə ölkəyə və Həmkarlar İttifaqlarına rəhbərlik edən adamların səriştəsizliyi və səbatsızlığı olmuşdu. Son zamanlar müstəqil respublikamızda yaranmış siyasi sabit, iqtisadi inkişaf mədəniyyətin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmış, Həmkarlar İttifaqı kitabxana şəbəkəsinin vəziyyəti yaxşılaşmışdır. Buraxılan səhvlərin düzəldilməsi üçün, kitabxana şəbəkəsini bərpa etmək, onun işini təkmilləşdirmək üçün tədbirlər görülməyə başlamışdır.

1.6. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsi

Respublikamızın ən böyük elmi kitabxana şəbəkələrindən biri Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsidir. Respublikamızda elmi kitabxana xidmətinin təşkilinə 20-ci illərdən başlanılmışdır. Bu dövrdə respublikada ali məktəblərin, elmi-tədqiqat institutlarının, elmi cəmiyyətlərin meydana gəlməsi, elmi kitabxanaların açılmasına böyük ehtiyac yaratmışdı. Məhz buna görə ki, 20-ci illərdə respublikamızda Bakı Dövlət Universitetinin, Texniki Universitetin kitabxanaları fəaliyyətə başlamışdı.

1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti yarandı. Bu cəmiyyət Azərbaycan elminin ilk elmi tədqiqat müəssisəsi kimi Azərbaycan tarixinin, arxeologiyasının, etnoqrafiyasının, coğrafiyasının, Azərbaycan dili və ədəbiyyatının, ümumiyyətlə, mədəniyyət tariximizin öyrənilməsində ilk elmi tədqiqat müəssisəsi kimi çox böyük rol oynamışdır. Cəmiyyət elmi işçilərə xidmət etmək üçün 1923-cü ildə elmi kitabxana təşkil etdi. Az bir müddətdə yeni təşkil edilmiş kitabxananın komplektləşdirilməsi üçün xeyli iş görüldü. Respublikanın bütün elmi müəssisələrindən və kitabxanalarından, həmçinin Rusiyadan da xeyli kitablar alındı. Kitabxana qiymətli elmi kitablar və əlyazmaları ilə zənginləşdi. Artıq 1926-cı ildə kitabxananın fondunda 20 mindən çox kitab və əlyazması var idi. Kitabxana respublikanın alimlərinə, elmi işçilərinə və ali məktəb tələbələrinə xidmət edir, onların müxtəlif sorğularını ödəməyə çalışırdı. Cəmiyyət 1929-cü ildə Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutuna çevrildi. Kitabxana da öz fəaliyyətini bu institutun tərkibində davam etdirməyə başladı. İnstitutun tezliklə SSRİ EA Zaqafqaziya filialının şöbəsinə çevrilməsi onun imkanlarını daha da artırdı, maddi-texniki bazanın möhkəmlənməsinə səbəb oldu. Kitabxananın fəaliyyətində, xüsusilə kitab fondunun komplektləşdirilməsində, yeni kadrlarla təmin edilməsində, oxuculara xidmət işinin yaxşılaşdırılmasında böyük canlanma baş verdi. Görülən işlər nəticəsiz qalmamışdı. Kitabxananın fondu artaraq 1934-cü ildə 46,5

min nüsxəyə çatmışdı. 30-cu illərdə qarşıda kitabxana fondunun qiymətli kitablarla və dövrü mətbuatla təkmilləşdirmək vəzifəsi qoyulmuşdu. Bunun üçün kitabxanaya xeyli vəsait ayrılmışdı. Qiymətli kitabların əldə edilməsi işi filialın görkəmli alimlərinə tapşırılmışdı. 1934-cü ildə kitabxana 110 adda dövrü mətbuat almağa başlamışdı. Kitabxananın yeni ədəbiyyatla təmin edilməsinə SSRİ EA-nın müxtəlif elmi-tədqiqat institutları və müəssisələri də köməklik edirdi. Kitabxana 1930-cu illərdə xarici ölkələrdən də xeyli kitab və dövrü mətbuat əldə etməyə nail olmuşdu.

Kitabxanada 1933-cü ildə şərq şöbəsinin təşkil edilməsi onun Azərbaycan elminə xidmət imkanlarını xeyli artırdı, onu Azərbaycanşünaslığın mərkəzinə çevirdi. Tezliklə bu şöbədə şərq dillərində 15.000-dən artıq nadir kitablar toplanmışdı. Bu kitablar arasında XVIII-XIX əsrlərdə litoqrafiya üsulu ilə çap edilmiş kitablar, əksəriyyəti XV-XVI əsrlərə aid olan yüzdən artıq ən qiymətli əlyazmaları var idi. Şöbə Azərbaycan klassiklərindən M.F.Axundovun, A.Bakıxanovun, C.Məmmədquluzadənin şəxsi kitabxanalarını almış, Nizaminin, Füzulinin yeni əlyazmalarını əldə etmişdi.

1935-ci ildə SSRİ EA Rəyasət Heyəti Akademiyanın Azərbaycan filialının yaradılması haqqında qərar qəbul etdi. Respublika elminin həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu qərarın kitabxana işinin inkişafında da böyük rolu oldu. Kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə, fondun yeni ədəbiyyatla

təkmilləşməsinə, xarici əlaqələrinin genişlənməsinə, oxuculara xidmət işinin yeni əsaslar üzərində qurulmasına olduqca əhəmiyyətli təsir göstərirdi. Mərkəzi elmi kitabxana ilə yanaşı olaraq ayrı-ayrı filiallarda da yeni kitabxanalar təşkil edildi. Beləliklə, akademiyanın kitabxana şəbəkəsi formalaşmağa başladı. 1940-cı ildə artıq akademiyanın ayrı-ayrı sahəvi elmi-tədqiqat institutlarında 18 kitabxana təşkil edilmişdi.

Müharibə illərində (*1941-1945-ci illər*) kitabxana fəaliyyətini dayandırmamış, öz işini bilavasitə müharibənin qarşısına qoyduğu vəzifələrin həllinə yönəlmiş, müharibə mövzusunun ön planına çəkmişdi.

1945-ci ilin mart ayında SSRİ EA Azərbaycan filialı və respublikanın bir sıra elmi tədqiqat müəssisələri bazasında Azərbaycan Elmlər Akademiyası yarandı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaranması respublikamızın elmi həyatında böyük hadisə olmaqla, Azərbaycan elminin gələcək inkişafı üçün böyük perspektivlər açdı. Akademiyanın yaranması kitabxana işinin inkişafına böyük təkan verdi. Respublikamızda elmi kitabxana şəbəkəsinin sabit bir şəbəkə kimi möhkəmləndirilməsini təmin etdi.

Artıq 1945-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının 16 institut, 3 muzey, 4 baza (*Gəncə, Xankəndi, Naxçıvan və Quba bazaları*) kitabxanası var idi. Akademiya mərkəzi kitabxananın yaxşılaşdırılması üçün xeyli iş görmüşdü, onun ştatı və funksiyaları

genişləndirilmiş, maddi-texniki bazası möhkəmləndirilmiş, binası böyüdülmüşdü.

Akademiya kitabxana şəbəkəsinin elmi-metodik təminat mərkəzinə çevrilmişdi.

Müharibədən sonrakı illərdə akademiyanın kitabxana şəbəkəsi əsaslı şəkildə böyümüşdü. Artıq 1952-ci ildə respublikada 82 elmi-tədqiqat institutu kitabxanası fəaliyyət göstərirdi ki, bunların da əksəriyyəti Azərbaycan Elmlər Akademiyasının tərkibində idi.

1950-70-ci illər Azərbaycan Elmlər Akademiyası kitabxanasının həyatında çox uğurlu illər olmuşdur. Bu dövrdə kitabxananın maddi-texniki bazası müntəzəm olaraq möhkəmlənmiş, fondu əsaslı surətdə zənginləşmiş, oxucuları artmış, oxuculara kitabxana, məlumat-bibliografiya və informasiya xidməti işinin keyfiyyəti yaxşılaşmış, elmi-metodik baza kimi möhkəmlənmişdi. Respublikamızda elmin tərəqqisində onun fəaliyyəti xeyli genişlənməmişdi. Artıq 1960-cı illərdə kitabxananın fondunda yarım milyon nüsxədən artıq kitab toplanmışdı. Kitabxana 1842 nəfər oxucuya xidmət edirdi. Kitabxananın oxucularının adi oxucular olmamasını, onların əksəriyyətinin akademik, müxbir üzv, elmlər doktoru, elmlər namizədi, elmi işçi, aspirant, ixtiraçı, yenilikçi olmasını nəzərə alsaq, onun nə qədər yüksək səviyyəli oxucular qrupuna xidmət etməsi göz önünə gəlir, şərəfli kitabxanaçı əməyi diqqəti cəlb edir.

1974-cü ildən SSRİ məkanında kitabxanalar mərkəzləşdirilməyə başladığı kimi Azərbaycanda da bu tədbir

həyata keçirilməyə başladı. Bu sahədə Azərbaycan Elmlər Akademiyası kitabxanasının fəaliyyəti diqqətəlayiq olmuşdur. Kitabxana SSRİ-də elmi kitabxanaların mərkəzləşdirilməsini ilk dəfə həyata keçirən müəssisələrdən biridir. 1974-cü il Azərbaycan Elmlər Akademiyası kitabxanasının mərkəzləşdirilməsi haqqında sərəncam verildi. Artıq 1976-cı ildə akademiyanın kitabxana şəbəkəsinin mərkəzləşdirilməsi başa çatdırıldı. Akademiyanın elmi kitabxanası mərkəzi elmi kitabxanaya, elmi tədqiqat institutlarının kitabxanaları isə onun filiallarına çevrildi. Akademiya kitabxanasının mərkəzləşdirilməsi respublikamızda elmə kitabxana xidmətini kökündən dəyişdirdi, kitabxana xidməti sahəsində yeni iş formaları və üsullarının meydana gəlməsinə və inkişafına şərait yaratdı.

Mərkəzləşdirmə akademiya bütünlükdə kitabxana resurslarını birləşdirmək, böyük informasiya və kadr potensialına malik bir kitabxana kompleksi yaratmaq imkanı verdi ki, bu da elmə kitabxana xidmətini yeni elmi əsaslar üzərində qurmağa şərait yaratdı. Bu imkandan müvəffəqiyyətlə istifadə edən kitabxana 70-80-cı illərdə həm kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, həm kitab fondunun müntəzəm olaraq artması, həm kadr potensialının keyfiyyətə yaxşılaşması, həm də ən mühüm göstərici olan oxuculara xidmət işinin təşkili sahəsində böyük uğurlar əldə etdi.

1967-ci ildə kitabxananın yeni binaya köçürülməsi, onun muasir texniki avadanlıqla təmin edilməsi oxuculara xidmət imkanlarını əsaslı surətdə artırdı.

Bu illərdə kitabxana respublikamızda kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın inkişafı, həmçinin metodik işin təkmilləşdirilməsi sahəsində əhəmiyyətli işlər gördü.

Artıq 80-ci illərin axırında akademiya kitabxana şəbəkəsinin tərkibində bir mərkəzi elmi kitabxana və 24 filial kitabxanası fəaliyyət göstərirdi.

Elmi kitabxananın fondunda 781.106 nüsxə kitab, filial kitabxanalarının fondunda isə 37.837 nüsxə kitab var idi. Mərkəzi elmi kitabxana 13555 oxucuya, filiallar isə 11483 oxucuya xidmət etmişdi.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra kitabxana öz işini bilavasitə müstəqilliyin qarşıda qoyduğu vəzifələrə yönəltdi. Milli ideologiyanın yaranıb formalaşmasında, Azərbaycan tarixinin və ədəbiyyatının təbliğində, Azərbaycan elminin inkişafında mühüm işlər görməyə, oxuculara kitabxana xidmətini yeni tələblər üzərində qurmağa başladı.

Hazırda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının kitabxana şəbəkəsində 4.354902 nüsxə kitab fonduna malik 27 kitabxana fəaliyyət göstərir. Bu kitabxanalar 42375 oxucuya xidmət edir.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondunda 3 milyona yaxın kitab vardır. Bu kitabxana 30570 nəfər oxucuya xidmət etmişdir. Filialların fondunda 1.354902 nüsxə kitab olmuş, onlar 11805 nəfər oxucuya xidmət etmişlər.

Şəbəkə üzrə il ərzində oxuculara 237986 nüsxə kitab verilmişdir.

Bu rəqəmlər Respublika Milli Elmlər Akademiyasının kitabxanalarının respublika elminə, mədəniyyətinə və kadr hazırlığına böyük töhfədir.

Böyük elmi potensiala, güclü mütəxəssis kadrlara malik olan kitabxana müharibə şəraitindən doğan çətinliklərə baxmayaraq öz işini müvəffəqiyyətlə davam etdirir, elmimizə və mədəniyyətimizə xidmət edir.

1.7. Elmi-texniki kitabxanalar şəbəkəsi

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində elmi-texniki kitabxana şəbəkəsinin özünəməxsus yeri və rolu vardır. Mütəxəssislərə və istehsalatda çalışan fəhlə və mühəndis-texnik işçilərə, ziyalılara, texniki ali məktəblərin müəllimlərinə və tələbələrinə kitabxana və informasiya xidməti göstərən texniki kitabxanalar, xüsusi kitabxanalar tipi kimi əsasən elmi-texniki biliklərin təbliğinə, elmi-texniki tərəqqiyə xidmət edirlər.

Ölkəmizdə texniki kitabxanalar şəbəkəsi əsasən 1920-ci illərdən təşkil edilməyə, təşəkkül tapıb formalaşmağa başlamış, sonrakı illərdə inkişaf edib təkmilləşmişdir. Respublikamızda təşkil edilən ilk texniki kitabxanalar bilavasitə neft sənayesində çalışan fəhlə və

qulluqçulara, neft müəssisələrinə xidmət üçün təşkil edilmişdir.

1920-ci ildə «Azərneft» Mərkəzi İdarəsi Azərbaycan neft sənayesində çalışan fəhlə, qulluqçu və mühəndislər üçün elmi-texniki kitabxana təşkil etmişdi. Bu kitabxana 1920-ci ilə qədər Bakıda fəaliyyət göstərən texniki cəmiyyətlərin kitabxana fondları bazasında yaradılmışdı. 1921-ci ildə kitabxananın fondunda 271 min nüsxə kitab toplanmışdı ki, bu da o dövr üçün çox böyük rəqəm idi. Kitabxana «Azərneft»in fəhlə, qulluqçu və mühəndisləri ilə yanaşı bütün texniki ali və orta məktəblərin tələbələrinə də xidmət etmiş, onun xidmət sahəsini xeyli genişləndirmişdi. Kitabxana 1928-ci ildə 20 min nəfərdən artıq oxucuya xidmət edirdi.

1920-ci illərdə Azərbaycanda texniki kitabxana şəbəkəsinin təşəkkül tapıb formalaşması işində Azərbaycan Həmkarlar İttifaqının da mühüm xidməti olmuşdur. Bilavasitə fəhlə, qulluqçu və mühəndislərə xidmət göstərməyi, ölkədə texniki biliyin təbliğinə kömək etməyi öz qarşısına məqsəd qoyan həmkarlar təşkilatları respublikamızda fəaliyyət göstərən və yeni təşkil edilən fabrik və zavodlarda kiçik texniki kitabxanalar yaratmağa başladı. Belə kitabxanalar rəsmi statistikada bəzən səhv olaraq kütləvi kitabxana kimi göstərilirsə də bunlar əslində texniki kitabxanalar idi. Belə texniki kitabxanalar müxtəlif nazirliklərə tabe olan kiçik elmi-tədqiqat və texniki şöbələrin, konstruktor bürolarının, təcrübə-sınaq müəssisələrinin, texniki cəmiyyətlərin, MTS-lərin və s.

yanında təşkil edilirdi. O dövrdə bunların dövlət statistikasını aparılmasında da ayrı-ayrı nazirliklərin tarixi araşdırılarkən xeyli miqdarda texniki kitabxanalar şəbəkəsi olduğu aşkara çıxarılır. 20-ci illərdən başlayaraq respublikamızın mədəni həyatında çox mühüm rol oynayan elmi-texniki fikir və qabaqcıl təcrübənin yayılmasında böyük xidmətləri olan texniki kitabxanalar şəbəkəsi Azərbaycan kitabxana sisteminin ən böyük şəbəkələrindən biri kimi respublikamızda elmi-texniki tərəqqinin əsas göstəricisidir.

XX əsrin ikinci yarısının statistik məlumatına əsasən demək olar ki, respublikamızda 20-ci illərdən başlayaraq böyük elmi-texniki kitabxana şəbəkəsi təşəkkül tapıb formalaşmış, zəngin kitab fonduna və minlərlə oxucuya malik olan bir şəbəkəyə çevrilmişdir.

Fikrimizi təsdiq etmək üçün aşağıdakı statistik rəqəmləri nəzərdən keçirək.

Əgər 1960-cı ildə respublikamızda 12.235 min nüsxə kitab fonduna malik olan 553 elmi-texniki kitabxana var idisə, 1964-cü ildə 15.345 min nüsxə kitab fondu olan 727 elmi-texniki kitabxana, 1970-ci ildə isə 23.493 min nüsxə kitab fonduna malik 880 elmi-texniki kitabxana olmuşdur. 1970-ci ildə fəaliyyət göstərən 880 elmi-texniki kitabxananın 11.728 min nüsxə kitab fondu olan 128-i elmi müəssisələrə, layihə və konstruktor təşkilatlarına, 7299 min kitabı olan 128-i tədris müəssisələrinə, 1.375 kitabı olan 142-si sənaye, nəqliyyat və texniki təşkilatlarına, 2.345 kitabı olan 273-ü mərkəzi və yerli təşkilatlara, 335

min kitabı olan 103-ü sənaye və idman müəssisələrinə, 481 min nüsxə kitab fonduna malik 52-si kənd təsərrüfatı müəssisələrinə məxsus olmuşdur.

Respublikamızın texniki kitabxanalarının əsas prinsipial xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar məhdud oxucu tərkibinə xidmət edən qapalı müəssisələr deyil, xalq təsərrüfatı işçilərinin bütün kateqoriyaları üçün: ustalar, texniklər, mühəndislər, idarə və müəssisələrin rəhbər işçiləri üçün nəzərdə tutulan, hamı üçün ümumaçıq olan kitabxanalardır. Elmi-texniki kitabxanalar həmçinin elmi-texniki informasiya sisteminin əsas sənəd bazalarıdır. Bunlarsız heç bir informasiya orqanları keçinə bilməz.

Azərbaycanda elmi-texniki kitabxana şəbəkəsinin inkişafında, formalaşmasında və onların elmi-metodik təminatında Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının böyük rolu və xidməti olmuşdur.

Ölkəmizdə respublika əhəmiyyətli statusa malik olan kitabxanalar arasında Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının özünəməxsus yeri və tarixi rolu olmuşdur. Əsası 1923-cü ildə qoyulmuş bu kitabxana respublikamızın mədəni inkişafında, elmi-texniki fikrin təbliğində, texniki ziyalıların yetişdirilməsində, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində xüsusi xidmətlər göstərmiş minlərlə oxucunun sevimli elm məbədgahına çevrilmişdir. Oxucu nəsilləri bir-birini əvəz etdikcə kitabxana da daim yeniləmişdir. Geniş oxucu kütləsinin, elmi ictimaiyyətin, ziyalıların hədsiz hörmətini qazanan, yüksək humanist və demokratik

prinsiplərə xidmət edən Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası fəaliyyət göstərdiyi illərdə böyük tarixi yol keçmiş, kitabxana tariximizi öz qiymətli təcrübəsi ilə zənginləşdirmişdir.

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının əsası 1923-cü ildə «Azərneft» Mərkəzi İdarəsinin «Neftçilər» klubu yanında qoyulmuşdu. Kitabxana 1930-cu ilə qədər ancaq klubun üzvlərinə xidmət edirdi. Cəmi 300 nəfər oxucusu var idi. Respublikada texniki ədəbiyyata, xüsusilə neft ədəbiyyatında əmələ gələn böyük tələbatla əlaqədar kitabxana 1930-cu ildə müstəqil kitabxanaya çevrildi. Geniş oxucu kütləsinə, ilk növbədə isə neftçilərə, neft üzrə ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbələrinə xidmət etməyə başladı. Kitabxana oxucuların texniki ədəbiyyata durmadan artan tələbatını nəzərə alaraq 1932-ci ildən böyük texniki müəssisələrin yanında filiallar yaratdı və bu filialları yeni ədəbiyyatla təmin etməyi ön plana çəkdi. Görülən işlər öz bəhrəsini vermişdi. 1932-ci ildə kitabxananın fondu 35.000 nüsxəyə, oxucuların sayı isə 4257 nəfərə çatmışdı.

1932-ci ildə kitabxananın SSRİ Dövlət Elmi-Texniki Kitabxanasının filialına çevrilməsi onun funksiyalarını xeyli artırdı və kitabxana neft sənayesi kitabxanalarının metodik mərkəzinə çevrildi. 1934-cü ildə kitabxana Ümumittifaq Neft-Texniki Stansiyasının tabeliyinə verildi və neft üzrə dayaq kitabxanası statusunu aldı. Dayaq kitabxanası kimi bu kitabxana Bakı ilə yanaşı, SSRİ-nin digər neft rayonlarına da xidmət etməyə başladı. Kitabxana digər rayonlara kitabxanalararası abonement vasitəsi

ilə xidmət göstərirdi. 30-cu illərdə kitabxananın dayaq kitabxanası kimi fəaliyyəti nəzərə alınaraq onun maliyyələşdirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, ixtisaslı kadrlarla təmin edilməsi işinə xüsusi diqqət yetirilmiş, oxuculara xidmət işi xeyli yaxşılaşdırılmışdı. Artıq 1940-cı ildə onun fondunda 56.240 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdı.

Müharibədən əvvəlki illərdə kitabxana öz fəaliyyətini bilavasitə texniki tərəqqiyə, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə yönəlmişdi.

Bu dövrdə kitabxananın fəaliyyətinin əsas göstəricisi olan oxuculara xidmət işinin keyfiyyəti xeyli yüksəlmişdi. Oxucuların sayı və kitab verilişi artmışdı. Əgər kitabxana 1933-cü ildə 4.257 oxucuya xidmət etmiş və onlara 35.000 nüsxə kitab verilmişdisə, 1940-cı ildə 4519 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 89305 nüsxə kitab verilmişdi. 1934-cü ildə kitabxananın məlumat-biblioqrafiya şöbəsi yarandı. Bu şöbənin yaranması respublikamızda ölkəşünaslıq biblioqrafiyasının inkişafına, oxucularla aparılan məlumat işinin təşkilinə olduqca müsbət təsir göstərdi. Həmçinin 30-cu illərdə kitabxana SSRİ neft kitabxanalarının dayaq kitabxanası olduğundan, onun fəaliyyətində texniki kitabxanaların elmi-metodik təminatı da mühüm yer tuturdu.

1940-cı ildə kitabxana 77 texniki kitabxananın 39-na metodik rəhbərlik edirdi.

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının tarixində Böyük Vətən müharibəsi (1941-1945) illəri xüsusi

mərhlə təşkil edir. Müharibənin ilk günlərindən öz işini Bakı şəhərinin ayrı-ayrı texniki müəssisələrinə, böyük neft mədənlərinə, neft emal edən zavodlara keçirən kitabxana səyyar fondlarının və kitabxana filiallarının köməyi ilə kitab təbliği sahəsində böyük işlər aparır, mütəxəssislərə kitabxana xidməti işini təşkil etməyə səy göstərirdi. Kitabxana yeni oxucular cəlb edilməsinə, mütəxəssislərə, mühəndis texniki işçilərə xidmət işinə xüsusi diqqət yetirirdi. Müharibə respublikanın neft sənayesi qarşısında ölkənin yanacağa olan ehtiyacını ödəmək kimi mühüm vəzifə qoymuşdu. Bu vəzifənin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gələn kitabxana müharibə illərində 9.000-dən artıq oxucuya xidmət etmiş və onlara 800 minə yaxın kitab vermişdi. Kitabxana həmçinin biblioqrafik və kütləvi işlər aparmaq sahəsində də öz fəaliyyətini genişləndirmiş, 635 sərgi təşkil etmiş, oxuculara 12.894 şifahi, 216 yazılı məlumat vermişdi. Kitabxananın müharibə dövrü fəaliyyəti metodik işin təşkili və aparılmasında əhəmiyyətli yer tutmuşdur. Onlarla elmi-texniki kitabxanalara metodik köməklik göstərən kitabxana respublikada elmi-texniki ədəbiyyatın təbliği, yüzlərlə oxucunun kitabla təmin edilməsi üçün əvəzsiz işlər həyata keçirmişdir.

Kitabxana müharibədən sonrakı dinc quruculuq illərində öz işini dövrün tələblərinə, neft sənayesində aparılan bərpa və inkişaf işlərinə uyğun qurmağa başlamış, bilavasitə neft sənayesinin tələb və sorğularına xidmət etmişdir. Kitabxananın respublikada elmi-texniki biliyin

təbliğində, elmi-texniki tərəqqidə, texniki elmlərin inkişafı sahəsində böyük xidmətlərini nəzərə alan respublika hökuməti 1957-ci ildə kitabxananın Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına çevrilməsi və onun Respublika Elm və Texnika Komitəsinə verilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Bu qərar həm kitabxananın, həm də respublikamızın texniki ictimaiyyətinin, ziyalıların həyatında mühüm mədəni hadisə oldu. Kitabxananın respublika kitabxanası statusu alması onun fəaliyyətinin miqyasının genişlənməsinə, oxuculara və elmi-tədqiqat, təsərrüfat müəssisələrinə xidmət işinin kökündən yaxşılaşmasına və təkmilləşməsinə səbəb oldu. Həmçinin kitabxananın respublika əhəmiyyətli elmi-metodik mərkəzə çevrilməsini təmin etdi. Kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi onun fondunun sürətlə artmasına, oxucuların çoxalmasına, məlumat-biblioqrafiya və informasiya xidmətinin dövrün tələbləri səviyyəsində qurulmasına səbəb oldu. Artıq 1958-ci ildə kitabxananın fondunda 221.149 nüsxə ədəbiyyat toplanmış, kitabxana 5081 oxucuya xidmət etmişdi. İl ərzində kitab verilişi 162.889 nüsxəyə çatmışdı.

Bu dövrdə kitabxananın qarşısında daha ciddi və mühüm vəzifə - xarici ədəbiyyatla işin yenidən qurulması vəzifəsi dururdu. Bu, dövrün tələbi idi. Respublika alimləri xarici texniki ədəbiyyata böyük maraq göstərirdilər. Kitabxana öz oxucularının xarici ədəbiyyata tələbatını ödəmək üçün müxtəlif dillərdə ədəbiyyat almağa başladı. Bu işin intensiv şəkildə aparılması kitabxanada

zəngin xarici ədəbiyyat fondunun yaranmasına səbəb oldu. Artıq 1958-ci ildə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının fondunda xarici dillərdə 31.247 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdı. Bu dövrdə texniki tərəqqinin sürətlənməsi ilə əlaqədar ölkədə texniki ədəbiyyatla yanaşı olaraq xarici dillərdə nəşr edilən dövrü mətbuata, xüsusilə texniki və referativ jurnallara böyük tələbat var idi. Azərbaycan alimlərinin bu tələbatını ödəmək üçün kitabxana həm SSRİ məkanından, həm də xarici ölkələrdən dövrü nəşrlər almaq işini xeyli genişləndirmişdi. Artıq 1958-ci ildə kitabxana fondunda 77.780 nüsxə dövrü nəşr toplanmış və oxuculara 62.860 nüsxə dövrü nəşr verilmişdi.

60-cı illər kitabxananın həyatında yeni dövrün - informasiya dövrünün başlanğıcı oldu. Ölkədə elmi-texniki informasiya orqanlarının yaranması bu işin geniş vüsət almasına gətirib çıxardı. Elmi-texniki kitabxanalar yeni yaranmış Dövlət Elmi-Texniki informasiya orqanlarının tərkibinə daxil edildi. Bu tədbir düzgün olmasa da, kitabxananın elmi-texniki informasiya işi sahəsindəki fəaliyyətini xeyli genişləndirdi. Kitabxana respublikamızda elmi-texniki informasiya mərkəzlərindən birinə çevrildi. Kitabxanaların fəaliyyətində elmi-texniki informasiya işinin daha aparıcı yer tutması oxuculara xidmətin təşkili sahəsində keyfiyyət dəyişikliklərinin meydana çıxmasını təmin etdi və kitabxana işində informasiya funksiyasının daha da təkmilləşməsinə səbəb oldu. Kitabxananın informasiya fəaliyyətinin gücləndirilməsində 1965-ci ildə patent ədəbiyyatı fondunun yaradılması mühüm əhəmiyyətli rol oynadı.

yət kəsb etdi. İxtisaslaşdırılmış patent fondu dünyanın 35 ölkəsinin 27 dildə Beynəlxalq və Avropa patent sənədləri, həmçinin müəllif şəhadətnamələri ilə komplektləşdirilirdi. Respublikada yeganə fond olan patent fondundan demək olar ki, bütün müəssisə və təşkilatlar müvəffəqiyyətlə istifadə edirdilər. 1969-cu ildə kitabxanada daha bir fond - Standart və Normativ Texniki Sənədlər Fondu yaradıldı. Bu fond respublikada mütəxəssislərin tələblərini ödəyən, onların sorğularına cavab verən yeganə informasiya mənbəyi idi.

Kitabxananın tarixində öz məhsuldarlığı ilə fərqlənən kitabxana 70-ci illərdə artıq respublikamızda və SSRİ məkanında texniki kitabxanalar sistemində texniki ədəbiyyatın təbliğində və elmi-texniki informasiyanın istehsalında, qorunub saxlanılmasında, informasiya bankının yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir kitabxana kimi məşhurlaşmışdı. Kitabxananın fondu 1970-ci ildə 3.820.016 nüsxəyə çatmış, 6.322 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 391.265 nüsxə kitab vermişdi. Kitabxananın 70-ci illərdəki müvəffəqiyyətləri içərisində kədr tərkibinin daha da yaxşılaşdırılması, sayca artırılması da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdi. Əgər 1960-cı ildə kitabxananın 21 nəfər işçisi var idisə, onların sayı 1970-ci ildə 90 nəfərə çatmışdı ki, bunların 76 nəfərini kitabxanalaçılar təşkil edirdi. Kitabxanada işləyən 54 nəfər ali təhsilli kitabxanaçıdan 36 nəfərinin ali kitabxanaçılıq təhsili var idi. O dövr üçün bunu yüksək göstərici hesab etmək olardı.

70-80-cı illərdə kitabxanaya ayrılan dövlət vəsaitinin artması, Patent və Standartlar Fonduna yeni binaların ayrılması, kitabxananın maddi-texniki bazasını möhkəmlətmək üçün geniş imkanlar yaratmışdı. Kitabxananın kollektivi bu imkanlardan bacarıqla istifadə edərək kitabxananın fəaliyyətində ciddi dəyişikliklər etməyə nail olmuşdu. Bu dövrdə kitabxananın fondu sürətlə artmış, oxucuların sayı çoxalmış, kitab verilişi yüksəlmiş, oxuculara kitabxana məlumat-bibliografiya və informasiya xidmətinin təşkili, kütləvi işlərin aparılması, ən nəhayət, kitabxananın elmi-metodik mərkəz kimi möhkəmləndirilməsi sahəsində böyük nailiyyətlər əldə edilmişdi. Fikrimizi təsdiq etmək üçün bəzi rəqəmləri nəzərdən keçirək.

Əgər kitabxananın fondunda 1980-ci ildə 11.726.247 çap məhsulu var idisə, bu rəqəm 1990-cı ildə 19 milyondan artıq çap vahidinə çatmışdı. Bunun da 1 milyondan artığı patent və normativ texniki ədəbiyyatın xüsusi növünə aid idi. Bu dövrdə kitabxananın strukturunda dəyişiklik baş vermiş, onun Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Gəncədə və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində filialları açılmışdı. Kitabxana öz fondundan filiallar üçün kitablar ayırmış və onların yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi üçün lazımı qədər vəsait buraxmışdı.

Bu dövrdə kitabxananın fəaliyyətində respublikanın elmi-texniki kitabxana şəbəkəsinin elmi-metodiki təminatı işində böyük xidmətləri olmuş, geniş təşkilatçılıq işi həyata keçirilmişdi. 1989-cu ildə respublikamızda əvvəlki

illərdən fərqli olaraq geniş elmi-texniki kitabxana şəbəkəsi fəaliyyət göstərirdi. 1989-cu ildə 187 texniki kitabxana var idi. Bu kitabxanalardan 125-nə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası metodik rəhbərlik edirdi. Kitabxananın metodik şöbəsi öz işini xeyli təkmilləşdirmiş, səriştəli metodistlərlə təmin edilmişdi. Bu da kitabxananın elmi-metodik fəaliyyətinə, metodik işin məzmununda yeni iş forma və üsullarının meydana gəlib təkmilləşməsinə müsbət təsir göstərirdi. Kitabxana metodik müşavirələr, mühazirələr, məsləhətlər, kurslar təşkil edir, kitabxanalara metodik ədəbiyyat və təlimat məktubları göndərirdi. Kitabxanaçı kadrların ixtisaslarının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilirdi.

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası respublikamızda informatikanın inkişaf etdirilməsinə, onun kitabxanalarda təbliği işinə də mühüm köməklik göstərirdi.

Beləliklə, 2000-ci ildə 70 illiyini təntənə ilə qeyd etmiş Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası respublikamızda, həmçinin SSRİ məkanında zəngin və qiymətli kitab fonduna, böyük maddi-texniki potensiala, yüksək ixtisaslı kadrlara, geniş informasiya imkanlarına malik olan bir kitabxana kimi formalaşmışdır.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra bütün Azərbaycan xalqı kimi Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasının əməkdaşları da xalqımızın müstəqilliyini böyük sevinc və iftixar hissi ilə qarşıladı. Kitabxananın kollektivi öz fəaliyyətini bilavasitə Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsinə, milli mədəniyyətimizin,

elmimizin, milli ideologiyamızın, texnikamızın inkişafına yönəltdi. Kitabxana işində islahatlar aparılmağa başladı. Kitabxana işi müstəqilliyin tələb etdiyi yeni şəraitə, milli ideologiyaya, yeni demokratik prinsiplərə uyğun qurulmağa başladı. Doğrudur, respublikamızda uzun müddət davam edən müharibə şəraiti, iqtisadi tənəzzül kitabxana işinə mənfi təsir göstərmiş, ciddi çətinliklər yaratmışdır. Ancaq kitabxananın kollektivi bu çətinliklərin aradan qaldırılması üçün ciddi səy göstərmiş, tədricən də olsa, kitabxana işində dönüş yarada bilmişdir.

Hazırda kitabxananın fondunda 20 milyon nüsxə çap vahidi saxlanılır. Kitabxana il ərzində 21 mindən artıq oxucuya xidmət edir. Xidmət şöbəsi, oxu zalları, depozitar və mübadilə fondu, kitabxanalararası abonement bölməsi, patent və standartlar fondu daim oxucuların istifadəsindədir. Kitabxanada oxuculara informasiya xidməti göstərmək üçün böyük soraq-məlumat fondu, kataloq və kartotekalar sistemi mövcuddur. Həmçinin kitabxanada dünyanın 18 ölkəsindən alınmış 126 min nüsxədən artıq kitabı olan xarici ədəbiyyat fondu fəaliyyət göstərir.

Respublikanın bütün vətəndaşlarına xidmət edən Respublika Standartlar və Normativ Sənədlər fondunun və 100 min nüsxədən artıq kitabı olan Depozitar Mühafizə Fondunun xidmətləri xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Hazırda kitabxana və onun bölmələrində 14 şöbə fəaliyyət göstərir. Kitabxanada 142 nəfər çalışır ki, bunların 63 nəfərinin ali, 45 nəfərinin isə orta ixtisas təhsili vardır.

Kitabxananın belə yüksək ixtisaslı kadr potensialına malik olması, kitabxana işini dövrün tələbləri səviyyəsində qurmaq imkanı verir.

Kitabxana da son zamanlar kitabxana işini kompüterləşdirmək üçün əməli addımlar atmağa başlamış, yeni kompüter avadanlığı ilə təmin edilmiş, İnternet və elektron poçt sisteminə qoşulmuşdur. İnternetdən istifadə oxuculara xidmət sahəsində kitabxananın imkanlarını genişləndirmiş, zəruri informasiyanı dünyanın istənilən ölkəsindən əldə edib oxuculara çatdırmaq imkanı yaratmışdır.

Kitabxana vətən elminin, mədəniyyətinin tərəqqisi naminə indi də səmərəli fəaliyyətini davam etdirir.

1.8. Tibb kitabxanaları şəbəkəsi

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili sistemində tibb kitabxana şəbəkəsinin də xüsusi mövqeyi vardır. Əsasən xüsusi kitabxanalar tipinə mənsub olan tibb kitabxanaları mütəxəssislərə, orta və ali tibb təhsili müəssisələrinin müəllim və tələbələrinə, tibbə dair elmi-tədqiqat institutlarının alim və elmi işçilərinə xidmət etmək üçün yaradılır. Azərbaycanda 20-ci illərdən başlayaraq ixtisaslaşdırılmış tibb kitabxanalarının çoxşaxəli şəbəkəsi təşəkkül tapmağa başlamışdır. Tibb kitabxanalarının qarşısında əhalinin sağlamlığı keşiyində duran bütün səhiyyə müəssisələrinin, tibb sahəsi üçün kadrlar

hazırlayan ali və orta tibb təhsili müəssisələrinin, elmi-tədqiqat institutlarının işçilərinə kitabxana-informasiya xidməti göstərmək, onların sorğularını ödəmək vəzifəsi qoyulmuşdur.

Respublikamızda ilk tibb kitabxanaları böyük xəstəxanaların, klinikaların, tibbə dair elmi-tədqiqat müəssisələrinin, ali və orta ixtisas məktəblərinin, həkimləri təkmilləşdirmə institutlarının, sanitariya-maarif evlərinin, sanatoriyaların yanında təşkil edilməyə başlamışdı. Tibb kitabxanalarının əksəriyyətinin bilavasitə Səhiyyə Nazirliyinin sərəncamında olması onlara vahid rəhbərliyi asanlaşdırmaqla, kitabxanaların işinin əlaqələndirilməsinə və metodik təminatına da müsbət təsir göstərirdi. Həmkarlar təşkilatları da kurort, sanatoriya, profilaktoriya müəssisələrinin yanında kitabxanalar şəbəkəsi yaratmaqda yaxından iştirak edirdilər. Həmkarlar təşkilatı kitabxanaları kiçik kitabxanalar olsa da, xəstələrə xidmət işində mühüm əhəmiyyət kəsb edirdilər. Belə kitabxanalar əhalinin sağlamlığı keşiyində durur, profilaktik xarakterli ədəbiyyatın təbliğinə xüsusi diqqət yetirirdilər.

Respublikamızda tibb kitabxanalarının təşəkkülü və formalaşması 20-ci illərə təsadüf edir. Respublikamızda, xüsusilə Bakı və respublikanın digər böyük şəhərlərində böyük xəstəxanaların, tibb elmi-tədqiqat müəssisələrinin, tədris müəssisələrinin, kurort-sanatoriya müəssisələrinin yaranması ilə əlaqədar ilk tibb kitabxanaları yaranmağa başladı. Artıq 20-ci illərin axırlarında belə kitabxanaların sayı xeyli artmışdı. Doğrudur, təzə yaranmağa və for-

malaşmağa başlayan tibb kitabxanalarının kitab fondunun kasad olmasına baxmayaraq onlar tez bir müddət içərisində mütəxəssis oxucuların böyük marağına səbəb olmuş, kitabxanaların ətrafında əsasən mütəxəssislərdən ibarət geniş oxucu dairəsi formalaşmışdı. Sonrakı illərdə bu proses davam etmiş, Azərbaycan hökumətinin tibb kitabxanalarının inkişafına, onların şəbəkələrinin genişlənməsinə xüsusi qayğısı sahəsində inkişaf edib təkmilləşmişdir.

Tibb kitabxana şəbəkəsi 50-ci illərdən sonra respublikada səhiyyənin inkişafı ilə əlaqədar olaraq daha böyük uğurlar qazanmışdır.

1960-cı ildə ancaq xəstəxanalarda, poliklinikalarda, sanatoriyalarda və başqa tibb müəssisələrində 149,8 min kitab fonduna malik olan 60 kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanaların fondunda toplanan ədəbiyyatın böyük əksəriyyətinin tibbə dair kitab olduğunu nəzərə alsaq, kitabxanalarda nə qədər böyük elmi sərvət toplandığının şahidi oluruq.

Göstərilən kitabxanalarla yanaşı, respublikada geniş tibb təhsil müəssisələrinin kitabxanaları, elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları, sanatoriya və digər səhiyyə orqanlarının kitabxanaları mütəxəssislərə xidmət edirdi.

Səhiyyə Nazirliyi bu dövrdə kitabxana şəbəkəsinin imkanlarından geniş istifadə etməklə yanaşı, yeni kitabxanaların yaradılmasını və onların kitabla təchizi məsələsini ön plana çəkmişdi. İlbəil kitabxana işinə ayrılan vəsait artırılırdı. Nazirlik tibb kitabxanalarının yüksək ixtisaslı

kadrlarla təmin edilməsi işinə də xüsusi diqqət yetirir, müntəzəm olaraq kitabxanalara yeni ştatların verilməsini diqqət mərkəzində saxlayırdı. Artıq 70-ci illərdə tibb kitabxanalarında 128 kitabxanaçı çalışırdı ki, bunların böyük əksəriyyəti ixtisaslı mütəxəssislər idi.

1970-80-ci illərdə respublikamızda xalq təsərrüfatının, elm və mədəniyyətin geniş inkişafı səhiyyə müəssisələrinin inkişafı üçün böyük imkanlar açmış, bu sahədə böyük uğurlar baş vermişdi. 1980-ci ildə xalqımıza 752 xəstəxana, 1047 ambulatoriya-poliklinika müəssisəsi, 93 dispanser, 70 təcili yardım stansiyası, 5 qanköçürmə stansiyası, 80 sanatoriya-epidemiologiya stansiyası, 42 ixtisaslaşdırılmış sanatoriya, 1782 feldşer - mama məntəqəsi, yüzlərlə aptek xidmət edirdi. Göstərilən müəssisələrdə xəstələrə 19,9 min həkim 50,1 min orta tibb işçisi xidmət göstərirdi.

Məhz bu dövrdə respublika tibb kitabxanalarının qarşısında 70 mindən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis oxucuya xidmət etmək vəzifəsi qoyulmuşdu. Respublikanın tibb kitabxana şəbəkəsi bu vəzifənin öhdəsindən qismən də olsa gəlmək imkanına malik idi.

1970-80-ci illərdə kitabxanalar sayca artmasalar da, öz xidmət imkanlarını xeyli genişləndirmişdilər. Kitabxanaların fondu artmış, oxucuların sayı çoxalmışdı.

1970-80-ci illərdə respublikamızda 145 tibb kitabxanası fəaliyyət göstərmiş, yüzlərlə tibb işçisinə, alim və mütəxəssislərə xidmət etmiş, böyük oxucu ordusunun ən çox gəldiyi, sevdiyi və hörmət etdiyi bir müəssisəyə

çevrilmişdi. Aşağıdakı rəqəmlərə nəzər salaq: Əgər 1975-ci ildə tibb kitabxanalarının fondunda 1.768.65 nüsxə kitab olmuş, onlar 56.088 oxucuya xidmət etmişdilsə, 1980-ci ildə kitabxanaların fondunda 1.930.590 nüsxə kitab olmuş və onlar 79.281 oxucuya xidmət etmişlər. Əgər oxuculara 1975-ci ildə 659.957 nüsxə kitab verilmişdisə, bu rəqəm 1980-ci ildə 1.594614 nüsxəyə çatmışdı.

Bu dördə respublikamızda tibb kitabxana şəbəkəsinin genişlənməsi ilə yanaşı, oxuculara xidmət işinin təşkilində də əhəmiyyətli keyfiyyət dəyişikliyi baş vermiş, kitabxana xidmətinin forma və məzmununda dərinləşmə prosesi getmiş, oxucuların tərkibi də dəyişmişdi.

Azərbaycanın mərkəzi şəhərləri ilə yanaşı, regionlarda da tibb kitabxanalarının fəaliyyət dairəsi genişlənmişdi. Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində elmi-tibb kitabxanasının fəaliyyəti xeyli genişlənmişdi. Belə bir elmi-tibb kitabxanası da Gəncə şəhərində fəaliyyət göstərirdi. Bu elmi-tibb kitabxanaları əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etməklə yanaşı, regionda olan tibb kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi kimi də fəaliyyət göstərirdilər.

Müharibədən sonrakı illərdə yaranmış Naxçıvan Muxtar Respublikasının Elmi-Tibb Kitabxanası tez bir müddət içərisində muxtar respublikada tibb ədəbiyyatının təbliği sahəsində mühüm rol oynayan bir elmi, mədəni mərkəzə çevrildi. Artıq 1980-ci ildə fondnda 55.461 nüsxə kitab və kitabxananın 258 nəfər oxucusu var idi. Kitabx-

ana muxtar respublikanın bütün tibb mütəxəssislərinə, səhiyyə işçilərinə, həkimlərə və kiçik tibb işçilərinə xidmət etməklə, böyük kütləvi və elmi-metodik işlər də həyata keçirirdi. Muxtar respublikada tibb elminə və səhiyyə problemlərinə aid keçirilən bütün elmi-təcrübi konfransların təşkilində yaxından iştirak edirdi.

1950-ci illərdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində Elmi-Tibb Kitabxanasının yaranması muxtar vilayətin kitabxana ictimaiyyətinə, xüsusilə vilayətin səhiyyə işçilərinə böyük kömək oldu. Kitabxana tez bir müddət içərisində maddi-texniki bazanı möhkəmləndirmək və zəngin kitabxana fondu yaratmağa müvəffəq oldu. Kitabxana abad bina və avadanlıqla təmin olunmuşdu. Respublika Dövlət Elmi-Tibb Kitabxanası vilayətin tibb kitabxanalarını həmişə diqqət mərkəzində saxlayır, ona müntəzəm olaraq elmi-metodik köməklik göstərirdi. Vilayət kitabxanasının fondunda artıq 1980-ci ildə 19.600 ədəbiyyat toplanmışdı, kitabların əksəriyyəti isə erməni və rus dillərində idi. Azərbaycan dilində ədəbiyyat yox dərəcəsində idi. Kitabxana 1980-ci ildə 220 oxucuya xidmət etmiş, onlara 17 mindən artıq kitab verilmişdi.

Gəncə Elmi-Tibb Kitabxanasının fəaliyyətində 80-ci illərdə əsaslı dönüş yaranmış, kitabxana tədricən də olsa mütəxəssis oxucuların ən çox istifadə etdiyi bir müəssisəyə çevrilmiş, öz xidmət imkanlarını xeyli artırmağa müvəffəq olmuşdu. 1980-ci ildə kitabxananın fondunda 37 mindən artıq kitab var idi. Kitabxana il

ərzində 760 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 12.260 nüsxə kitab vermişdi.

Respublikamızın tibb kitabxana sisteminə daxil olan kitabxana şəbəkələrindən biri də tibb elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanalarıdır. 1980-ci ildə bu şəbəkəyə 11 kitabxana daxil idi. Bu kitabxanalar içərisində Elmi-Tədqiqat Vərəm İnstitutunun, Elmi-Tədqiqat Kurortoloqiya və Fiziki Üsullarla Müalicə İnstitutunun, Elmi-Tədqiqat Anaları və Uşaqları Mühafizə İnstitutunun və başqa müəssisələrin aparıcı kitabxanaları var idi. Bu kitabxanalar daha böyük oxucu dairəsinə malik idilər.

1980-ci ildə elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanalarında 261.863 nüsxə kitab var idi. Elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları yüksək ixtisaslı, geniş elmi-tədqiqat tələbatına malik oxucular olduğundan xarici dillərdə olan kitablara böyük tələbat var idi. Ona görə də bu kitabxanalar SSRİ-nin və bir çox xarici ölkələrin kitabxanaları ilə əlaqə yaratmağa, kitab mübadiləsi etməyə və kitab almağa müvəffəq olmuşdular. Elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları öz işlərini bilavasitə institutların elmi-tədqiqat planlarına, institutun profilinə uyğun qururdular. 1980-ci ildə kitabxanaların 2.729 oxucusu olmuşdu ki, bunlara 129.185 kitab verilmişdi. Səhiyyə Nazirliyinin Elmi-Tədqiqat İnstitutu kitabxanalarının işinin dövrün tələblərinə uyğun təşkil edilməsində Azərbaycan Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasının fəaliyyətini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bütün tibb kitabxanalarına elmi-metodik köməklik göstərən kitabxana elmi-tədqiqat institutunun

kitabxanalarına metodik təminat işini fərqli təşkil etdiyindən hər bir kitabxana bu işdən lazımi dərəcədə bəhrələnmə bilərdi.

Tibb kitabxanaları şəbəkəsi içərisində tibbi təhsil müəssisələri kitabxanalarının da xüsusi mövqeyi vardır. Respublikamızda tibb təhsilinin təşkilinə müvafiq tibb kitabxanalarının iki tipi vardır: orta tibb məktəblərinin kitabxanaları, ali tibb məktəblərinin kitabxanaları.

Tibbi təhsil müəssisələrinin kitabxanalarının təşkilinə respublikamızda 20-ci illərdən başlanmış, Bakı şəhərində və respublikanın digər rayonlarında tibb məktəbləri, texnikumları təşkil edilməyə başlamışdı.

Tibbi təhsil kitabxanaları orta və ali təhsilli mü-təxəssis kadrların hazırlanmasında, onların dərsliklər, dərs vəsaitləri və ədəbiyyatla təmin edilməsi işində böyük rolü və əhəmiyyəti nəzərə alınaraq Səhiyyə Nazirliyi həmişə təhsil kitabxanalarının işinə xüsusi diqqət yetirmiş, onların maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, kitabla və yüksək ixtisaslı kadrlarla təmin edilməsi işinə qayğı ilə yanaşmışdır.

1980-ci ildə respublikamızda 12 orta tibb məktəbi fəaliyyət göstərirdi ki, bunların fondunda 193.987 nüsxə kitab toplanmışdı. Kitabxanalar 8 minə yaxın oxucuya xidmət etmiş, onlara 84.159 nüsxə kitab vermişdir.

Respublikamızda ən qədim və zəngin kitab fonduna malik, tibb elminin və təhsilinin inkişafında böyük xidmətləri olan kitabxana Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin Kitabxanasıdır.

1.8.1. Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin Kitabxanası

Bu kitabxana respublikamızda ən böyük ali məktəb kitabxanalarından biri olmaqla təhsil sisteminin mühüm sahəsi olan tibb təhsilinin inkişafı üçün böyük işlər görmüşdür. Milli kadrlarımızın hazırlanmasının əsas bazalarından biri kimi vətən səhiyyəsinin inkişafında bu kitabxananın misilsiz xidmətləri olmuşdur.

1930-cu ildə SSRİ-də ali təhsil sisteminin yenidən qurulması ilə əlaqədar Bakı Dövlət Universiteti ləğv edildi, onun ayrı-ayrı fakültələri müstəqil institutlara çevrildi. BDU-nun tibb fakültəsinin bazasında Tibb İnstitutu yaradıldı. 1930-cu ildə Azərbaycan Dövlət Universiteti Kitabxanasının tibb ədəbiyyatı fondu əsasında Tibb Universitetinin Kitabxanası yarandı. Kitabxananın yaradılmasında o zaman universitetin rektoru olan görkəmli dövlət xadimi Əziz Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur. Tezliklə kitabxana üçün bina ayrıldı və kitabxananı təşkil etmək üçün komissiya yaradıldı. Komissiyaya tez bir müddətdə kitabxananı lazımi tədris və elmi ədəbiyyatla təmin etmək tapşırığı verildi. 1936-cı ildə komissiya oxuculara belə bir məlumat göndərmişdi: kitabxana plan üzrə bütün SSRİ-də nəşr olunan təzə kitabları, o cümlədən dövrü tibbi-bioloji ədəbiyyatı alır. Bundan əlavə, kitabxana SSRİ-nin 235 elmi müəssisəsi və 87 xarici ölkə ilə kitab mübadiləsi aparır. O dövrdə bu kitabxana respub-

likamızda yeganə elmi-tibb kitabxanası olduğundan ondan ölkəmizin bütün tibb ictimaiyyəti, səhiyyə sahəsinin əməkdaşları istifadə edirdi.

30-cu illərdə kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitab fondunun formalaşdırılması və kadrlarla təmin edilməsi sahəsində xeyli iş görülmüşdü. Artıq 1940-cı ildə kitabxananın fondunda 100 mindən artıq kitab var idi. Kitabxananın fondu 3 dəfəyə qədər artmışdı. Müharibə ərəfəsində kitabxana SSRİ-nin 175 və xarici ölkələrin 62 tibb müəssisəsi ilə əlaqə saxlayır, kitab mübadiləsi edir, elmi jurnallar alırdı. İtaliya, Türkiyə, Yaponiya, Almaniya və s. ölkələrlə geniş əlaqə yaradılmışdı.

1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində kitabxana öz işini müharibənin qarşısına qoyduğu vəzifələrə uyğunlaşdırmış, institutun tələbə və müəllim kollektivi ilə yanaşı, hərbi xəstəxanalara, hospitallara və hərbi hissələrə də xidmət etməyə başlamışdı.

Müharibə qurtardıqdan sonra kitabxana fondunun ardıcıl komplektləşdirilməsi işini ön plana çəkdi. Kitabxana SSRİ nəşriyyatlarında çap edilən, öz profilinə uyğun kitablardan pullu məcburi nüsxələr almağa başladı. Həmçinin əvvəllər xarici ölkələrlə qurulmuş əlaqələr bərpa edildi. Xarici kitablın alınması işi qaydaya düşdü. 1950-60-cı illərdə Tibb Universitetində yeni fakültələrin, kafedraların, laboratoriyaların açılması kitabxananın qarşısında daha ciddi vəzifələr qoydu. Kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmləndi, kitabxanaya yeni bina ver-

ildi. Binada bərpa işləri aparıldı və yeni avadanlıqla təchiz edildi.

Kitabxananın kadr korpusunun təkmilləşməsi üçün tədbirlər görüldü. Ştat vahidləri artırıldı.

1968-ci ildə kitabxananın ştatı 15 nəfərdən 35 nəfərə, 1986-cı ildə isə 41 nəfərə çatdırıldı. Hazırda kitabxanada 70 nəfər kitabxanaçı işləyir ki, bunlardan 54 nəfərinin ali, 47 nəfərinin isə ali ixtisas təhsili vardır.

Kitabxana işində baş vermiş bu müsbət dəyişikliklər kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və oxuculara xidmət işində böyük canlanma əmələ gətirmiş, tələbələrə və professor-müəllim heyətinə xidmət işində əsaslı dönüş yaratmışdır. 1970-80-ci illərdə kitabxana oxuculara xidmət işinin təşkili sahəsində də ciddi nəticələr əldə etmişdi. Demək olar ki, bütün professor müəllim-heyəti, tələbələr, aspirantlar və elmi işçilər kitabxana xidməti ilə əhatə edilmişdi. Kitabxana kafedralarla, laboratoriyalarla apardığı məlumat-bibliografya işinin yeni forma və üsullarından istifadə edərək əməkdaşların sorğu və tələbatının ödənilməsinə nail olmağa çalışırdı. Kitabxanada geniş qiraət zalları təşkil edilmişdi. Qiraət zallarından əsasən tələbələr istifadə edirdi. Yeni ədəbiyyatın seçilməsində, oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsində kitabxananın məlumat-bibliografya şöbəsi öz işini xeyli yaxşılaşdırmağa nail olmuşdu. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün bəzi rəqəmləri müqayisəli şəkildə nəzərdən keçirək.

Əgər 1980-ci ildə kitabxananın fondunda 670-700 nüsxə kitab və oxucu 10.123 nəfər idisə, bu rəqəm 1990-cı ildə 834.779 nüsxəyə, oxucuların sayı isə 12.734 nəfərə çatmışdı. Oxuculara 1980-ci ildə 653.496 nüsxə kitab verilmişdisə, bu rəqəm 1990-cı ildə 644.612 nüsxə olmuşdur.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra universitetin həyatında baş verən maliyyə çətinlikləri kitabxananın işinə də təsir etmiş, yeni ədəbiyyatla komplektləşmə işi xeyli azalmışdı. Kitabxananın maddi-texniki bazası zəifləmişdi. Bu çətinlik uzun sürmədi. 1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq bu çətinliklər tədricən aradan qalxdı. Oxuculara xidmət işi qaydaya düşdü. Azərbaycan Dövlət Tibb Universiteti elm və tədris sahəsində müstəqil Azərbaycan Respublikasının ən böyük universitetlərindən birinə çevrildi. Universitet dünyanın bir çox xarici ölkələri üçün kadr hazırlayan böyük beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən bir təhsil müəssisəsinə çevrildi. Universitetin kitabxanası da 1990-cı illərdə kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində mühüm uğurlar əldə edərək respublikamızın ən yaxşı ali məktəb kitabxanalarından birinə çevrildi. Hazırda kitabxananın fondunda 738.200 nüsxə kitab vardır. Kitabxana bir ildə 11.906 oxucuya xidmət etmiş, onlara 638.111 nüsxə kitab verilmişdir. Kitabxananın professor-müəllim heyəti və tələbələri bu zəngin kitab fondundan müvəffəqiyyətlə istifadə edirlər.

Son zamanlar kitabxanada kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi üçün müəyyən işlərin görülməsinə başlanması, tibbi informasiya mərkəzinin açılması, kitabxananın İnternet sisteminə qoşulması onun perspektiv inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

1.8.2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası

1930-cu illərdə respublikamızda səhiyyə sisteminin inkişafı və təkmilləşməsi, tibbə dair ali və orta ixtisas məktəblərinin geniş şəbəkəsinin yaranıb formalaşması, çoxsaylı tələbə kollektivinin yaranması və durmadan artan həkimlər ordusunun formalaşması, tibbə dair elmi-tədqiqat institutlarının meydana gəlməsi ölkəmizdə tibb ədəbiyyatına, onun qorunub saxlanılmasına və təbliğinə, tibbə dair informasiya sisteminin yaradılmasına böyük tələbat əmələ gətirmişdi.

Respublika səhiyyə sistemi qarşısında duran bu böyük tələbatı ödəmək məqsədi ilə respublika hökuməti 1940-cı ildə Respublika Mərkəzi Tibb Kitabxanasının yaradılması haqqında qərar qəbul etdi.

Respublika Tibb Kitabxanasının yaranmasını respublikamızın səhiyyə işçiləri və bütün tibb ictimaiyyəti olduqca böyük razılıqla qarşıladı. Kitabxananın qarşısında tibb elminin bütün sahələrinə dair dövlət saxlayıcısı kimi ədəbiyyat toplamaq, onu qoruyub saxlamaq və bütün tibb

ictimaiyyətinə kitabxana xidmətini həyata keçirmək kimi çox mühüm bir vəzifə qoyulmuşdu. Kitabxana həmçinin respublikamızın bütün kitabxana şəbəkələrinin metodik mərkəzi kimi də fəaliyyət göstərməli idi. Bu mühüm vəzifəni yerinə yetirmək üçün kitabxana hər şeydən əvvəl kadr korpusunu yaratmağa və kitabxana fondunu formalaşdırmağa başladı. Bu dövrdə kitabxana fondunun formalaşdırılması olduqca böyük çətinliklərlə qarşılaşsa da, kitabxana bu işin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəldi.

Həm respublikamızın, həm də SSRİ-nin tibb kitabxanalarından, elmi-tədqiqat müəssisələrindən əlavə nüsxələr almaq yolu ilə xeyli kitab toplandı. Respublikamızın digər elmi kitabxanaları da öz fondlarında olan əlavə nüsxələrin bu kitabxanaya verilməsində yaxından iştirak edirdilər. Kitabxana fəaliyyətə başladıqdan az sonra 1941-1945-ci illər müharibəsinin başlanması onun işini xeyli çətinləşdirsə də, o öz işini davam etdirdi, müharibənin qarşısına qoyduğu vəzifələri yerinə yetirməyə başladı. Müharibə illərində kitabxananın fəaliyyəti bir gün belə dayanmamış, əhaliyə kitabxana xidməti uğurla davam etdirilmişdi. Bu dövrdə Bakıda böyük hərbi hospitalların yaradılması kitabxananın qarşısında öz işini tezliklə qaydaya salmaq, fondunu tibb ədəbiyyatı ilə komplektləşdirmək, respublikanın tibb ictimaiyyətini və hərbi hospitalların işçilərini ədəbiyyatla, dövrü mətbuatla təmin etmək, mütəxəssislərin sorğularına cavab vermək vəzifəsi qoymuşdu. Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanasına bilavasitə rəhbərlik edən Səhiyyə Nazirliyi kitabx-

ananın işinə qayğı ilə yanaşır, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, fondunun zənginləşdirilməsinə və avadanlıqla təchiz edilməsinə kömək edirdi. 1943-cü ildə nazirlik kitabxananı geniş və abad bina ilə təmin etdi ki, bu da kitabxananın fəaliyyətinin, oxuculara xidmət işinin yaxşılaşmasına səbəb oldu. Müharibə dövrünün çətinliklərinə baxmayaraq kitabxana öz fondunu xeyli zənginləşdirməyə müvəffəq olmuşdu. Əgər kitabxananın fondunda 1940-cı ildə 16.552 nüsxə kitab var idisə, 1943-cü ildə 28.665 nüsxəyə, 1945-ci ildə isə 32.427 nüsxəyə çatdırılmışdı. Müharibə illərində kitabxananın fondu iki dəfəyə qədər artmışdı.

Kitabxana öz oxucularına xidmət etməklə yanaşı, döyüşən orduya da kitabla xidmət edirdi. 1942-1943-cü illərdə kitabxana cənub cəbhəsində döyüşən ordu hissələri üçün bir neçə bağlama kitab göndərmiş, digər məişət əşyaları ilə kömək etmişdi. Kitabxananın oxucularla aparıldığı işin keyfiyyətcə yaxşılaşması, oxucu marağının qüsursuz ödənilməsi, onların sayının artmasına və kitabxananın ətrafında böyük oxucu dairəsinin formalaşmasına səbəb olmuşdu. Əgər 1941-ci ildə kitabxananın 352 oxucusu var idisə, bu rəqəm 1945-ci ildə 860 nəfərə çatmışdı. Ümumiyyətlə, müharibə illərində kitabxana 2577 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 29.400 nüsxə kitab vermişdir. Kitabxana oxucuların xüsusi sorğularını həyata keçirmək üçün SSRİ məkanında kitabxanalararası abonementdən geniş istifadə edir, Moskva, Peterburq, Tbilisi, Daşkənd, Yerevan və s. şəhərlərlə əlaqə saxlayırdı.

Kitabxana bu dövrdə həmçinin respublikanın tibb kitabxana şəbəkəsinə elmi-metodik mərkəz kimi də xidmət etməyə başlamışdı.

Müharibə illərində kitabxananın metodik fəaliyyəti təşəkkül tapıb formalaşmış, kitabxanaçıların böyük rəğbətini qazanmışdı.

Ümumiyyətlə, müharibə illəri kitabxana işinin təşəkkül tapıb formalaşdığı illər olmuş, respublikanın mədəni həyatında özünə xüsusi mövqe qazanmaqla tibb ictimaiyyətinin ən çox istifadə etdiyi, rəğbətlə yanaşdığı bir müəssisəyə çevrilmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi müharibədən sonrakı beşilliklər dövründə Mərkəzi Elmi Tibb Kitabxanasının işini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün xeyli iş görmüşdür. Kitabxana daha münasib bina ilə təmin edilmiş, onun büdcəsi artırılmış, kitabxanaya yeni avadanlıq alınmış, kitabxanaçı kadrların sayı artırılmış, onların tərkibi xeyli yaxşılaşdırılmışdı. Əsas diqqət kitabxana fondunun yeni ədəbiyyatla təkmilləşdirilməsinə verilmişdi. Artıq 1970-ci illərdə kitabxananın fondunda 300 mindən artıq kitab toplanmışdı. Bu dövrdə kitabxananın fəaliyyətində baş verən ən mühüm hadisələrdən biri onun respublika kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzi kimi formalaşması olmuşdur. Müharibədən sonrakı illərdə kitabxana metodik mərkəz kimi respublikanın bütün tibb kitabxanalarına metodik rəhbərlik edir, yeni yaradılan tibb kitabxanalarına kömək edir, kitabxanaçı kadrların ixtisasının artırılmasında,

peşələrinə yiyələnməsində köməklik edirdi. Həmçinin kitabxana respublika Səhiyyə Nazirliyinin kitabxana işinə dair hazırladığı əsasnamələrin, nizamnamələrin, rəhbər materialların təşkilində yaxından iştirak edirdi.

Sonrakı dövrdə, xüsusilə 70-80-ci illərdə kitabxananın respublikamızda səhiyyə işçilərinə kitabxana xidmətinin təşkilində və tibb elminin inkişafında, elmi-tədqiqat müəssisələrinin alimlərinə və tibb təhsil sisteminin professor, müəllim və tələbə heyətinə kitabxana xidmətinin təşkilində əldə etdiyi böyük müvəffəqiyyətlər nəzərə alınaraq ona Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası statusu verilmiş, onun hüquqları və vəzifələri genişləndirilmiş, respublika əhəmiyyətli kitabxanaya çevrilmişdir. Kitabxanaya ayrılan vəsaitin ilbəil artırılması onun işinin böyük miqyas almasına, kitab fondunun və kitab verilişinin artırılmasına səbəb olmuşdur.

Aşağıdakı rəqəmlərə diqqət yetirək. Əgər kitabxananın fondunda 1975-ci ildə 388.639 nüsxə kitab olmuşdusa, 1980-ci ildə 449.94 nüsxəyə çatmışdır. Son 5 ildə 61.310 nüsxə kitab alınmışdır. Kitabxana bu dövrdə oxucuların, xüsusilə mütəxəssislərin tələbatını ödəmək üçün xarici dillərdə kitab əldə etməyə diqqəti artırmışdı. Kitabxana Almaniya Demokratik Respublikasından, Çexoslovakiyadan, Polşadan, Rumıniyadan, Bolqarıstandan, Almaniya Federativ Respublikasından, Kanadadan kitablara alırdı. Artıq 1981-ci ildə kitabxananın fondunda xarici dillərdə 76.534 nüsxə kitab toplanmışdı. Kitabxananın fəaliyyətində dövrü ədəbiyyatla iş olduqca mühüm

yer tuturdu. Dövri ədəbiyyata, xüsusilə tibbə dair elmi və referativ jurnallara respublika oxucularının tələbatını ödəmək üçün kitabxana xeyli dövri nəşrlər almağa çalışırdı.

1980-ci illərdə kitabxana 764 adda qəzet və jurnal alırdı ki, bunun da əksəriyyəti elmi jurnallar idi. Kitabxana oxuculara xidmət işini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün çox qiymətli məlumat-bibliografya aparatı, olduqca məzmunlu kataloq-kartoteka sistemi yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Bütün bu işlər müntəzəm olaraq oxucuların çoxalmasına, onların tərkibində elmi işçilərin, mütəxəssislərin sayının artmasına səbəb olmuşdu. Əgər 1975-ci ildə kitabxananın 6.581 nəfər oxucusu var idisə, 1980-ci ildə onların miqdarı 9.091 nəfərə çatmışdı. Bu oxucuların 5343 nəfəri elmi işçilər və həkimlər olmuşdur. Kitabxanada oxuculara xidmət işinin yaxşılaşdırılması, abonementdə, qiraət salonunda, məlumat və bibliografya şöbəsində onların tələb və sorğularının qüsursuz ödənilməsi kitab verilişinə də öz təsirini göstərmişdi.

Əgər kitabxana 1975-ci ildə oxuculara 203.234 kitab vermişdisə, bu rəqəm 1980-cı ildə 281.796 nüsxəyə çatmışdı. Oxucuların sayına müvafiq olaraq kitabxanaya gəliş də yüksəlmiş, kitab verilişi 1975-ci ildəki 64.132-nüsxədən 1980-ci ildə 72.800 nüsxəyə qalxmışdı.

1980-ci illərdə Respublika Elmi Tibb Kitabxanası elmi-metodik mərkəz kimi də öz işində əsaslı dönüş yaratmağa müvəffəq olmuş, respublikada bütün tipdən və növdən olan kitabxanaların elmi-metodiki təminatını

həyata keçirmişdir. Kitabxana həmçinin respublikanın bütün tibb kitabxanaları üçün kitabxanaçı kadrların peşə səviyyəsinin yüksəldilməsində yaxından iştirak etmiş, ixtisasartırma kursları, konfransları, müşavirələri keçirilmişdir. Belə tədbirlərin təşkili kitabxananın özünün elmi potensialının artırılmasını tələb edirdi.

1983-cü ildə respublikamızda tibb kitabxanaları mərkəzləşdirilməyə başladı. Kitabxanada mərkəzləşdirmənin respublikamızın digər kitabxana şəbəkələrinə nisbətən xeyli gec həyata keçirilməsinə baxmayaraq, 10 ilə yaxın müddətdə aparılmış hazırlıq işləri və digər kitabxana şəbəkələrinin təcrübəsindən istifadə tibb kitabxana şəbəkələrində bu işin uğurla aparılmasına səbəb oldu. Kitabxana 10 filialı olan dinamik bir sistemə çevrildi. Kitabxana həmçinin tibb müəssisələrinə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün 73 müalicə-profilaktika müəssisəsi yanında səyyar kitab məntəqələri təşkil etdi. Kitabxana respublikamızın digər kitabxanalarından fərqli olaraq kitabxanalararası abonementin təşkili sahəsində olduqca qabaqcıl iş üsullarından istifadə etməklə əsasən kənd rayonlarında yaşayan 600-ə yaxın həkimə və tibb işçilərinə xidmət edirdi.

Son illərdə kitabxananın nəşriyyat fəaliyyətində də uğurları olmuşdur. Kitabxana 3 cildlik «Azərbaycanda səhiyyə və tibb ədəbiyyatı» göstəricisini nəşr etmişdir. Uzun illərin zəhmətinin bəhrəsi olan bu göstərici Azərbaycan tibb elminə qiymətli hədiyyədir.

Kitabxananın hazırladığı rublük «Yeni tibbi kitablar» adlı biblioqrafik vəsait və mövzu göstəriciləri də təqdirəlayiqdir.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikası Elmi Tibb Kitabxanası öz işini bilavasitə müstəqilliyin qarşıda qoyduğu vəzifələrə uyğun qurdu. Müstəqillik respublikanın baş tibb kitabxanası kimi onun qarşısında tibb ədəbiyyatını toplamaq, qoruyub saxlamaq, oxucuların istifadəsinə vermək, bütün səhiyyə işçilərinə və tibb ictimaiyyətinə kitabxana-informasiya xidmətini təşkil etmək, tibbə dair elmi informasiya mərkəzinə çevrilmək vəzifəsi qoymuşdur. Kitabxana bu vəzifələrin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəlmək üçün bütün imkanlarını səfərbərliyə almışdır.

Doğrudur, müstəqilliyin ilk illərində kitabxana respublikamızda baş verən iqtisadi çətinlik və müharibə şəraiti ilə əlaqədar başqa mədəniyyət müəssisələri kimi böyük çətinliklə qarşılaşdı. Kitabxanaya 1983-cü ildə verilən dördmərtəbəli binanın əlindən alınması və maliyyə çətinlikləri onun işini xeyli ləngitdi. 1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaitinin tədricən artması kitabxananın oxuculara xidmət işinin təşkilinə müsbət təsir göstərmişdir. Kitabxana respublikamızda keçirilən tibb islahatlarında yaxından iştirak edir, tibb elminin informasiya mərkəzi rolunu həyata keçirir. Səhiyyə Nazirliyinin həyata keçirdiyi bütün islahatların və tədbirlərin elmi-informasiya bazası kimi çıxış edir.

Hazırda kitabxana özünün bütün potensial imkanlarından uğurla istifadə edərək əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində yaxından iştirak edir. Kitabxananın fondunda olan 500 mindən artıq kitab oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Kitabxananın 14 min oxucusuna 150 mindən artıq kitab verilmişdir. Kitabxana 106-dan artıq tibb kitabxanasına metodik rəhbərlik göstərir.

1.9. Təhsil kitabxana şəbəkələri

Ölkəmizdə əhaliyə kitabxana xidməti sisteminin ən böyük tərkib hissələrindən biri respublika Təhsil Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsidir.

Bəşəriyyətin inkişafında böyük strateji əhəmiyyət kəsb edən təhsil həmişə cəmiyyətin diqqət mərkəzində olmuş, onun təşkili və inkişafına xüsusi qayğı göstərilmişdir. Hələ lap qədim zamanlardan ilk məktəblər yaranmağa başlayandan bu günə, yəni inkişaf etmiş cəmiyyətimizə qədər məktəb kitabxanaları həmişə məktəblərin strukturuna daxil olmuş, onun tərkib hissəsini təşkil etmişlər. Dünyada ilk məktəblərin yarandığı şumerlərdə məktəblərin yanında kitabələr saxlayan kitabxanalar olmuşdur. Hətta şumerlərdə məktəb «edib-balar», yəni «kitab evi», «kitablar evi» adlanırdı.

Dünyanın ən sivil xalqlarından biri olan Azərbaycan xalqının özünəməxsus çox qədim və zəngin məktəb tarixi vardır. Ölkəmizin təhsil tarixinə nəzər saldıqda təhsil prosesinin kitab və kitabxanalarla üzvi əlaqədə inkişaf et-

diyi, təhsilin kitab və kitabxanalarla bağlı olduğu, onunla qaynayıb qarışdığı aşkara çıxır.

Ona görə də hələ bəşər tarixinin lap qədim dövrlərindən başlayaraq məktəb kitabxanalarının meydana gəlməsi, zaman keçdikcə təşəkkül tapıb formalaşması diqqəti cəlb edir.

Azərbaycanda təhsil kitabxanalarının tarixi çox qədim olsa da, o, əsasən XX əsrin 20-ci illərindən geniş inkişaf yoluna qədəm qoymuş, təhsil kitabxanalarının çoxşaxəli şəbəkəsi yaranmışdır.

1920-ci illərdə respublikamızın bütün yaşayış məntəqələrində məktəblərin yaranmasına başlandı. Burada əsas məqsəd ölkədə məktəbyaşına çatmış uşaqları təhsil sisteminə cəlb etmək, savadsızlığı aradan qaldırmaq, ölkəni mədəni inkişaf yoluna çıxarmaq idi. Bu isə hər şeydən əvvəl dərslərlərin, dərslər vəsaitlərinin, sinifdənkənar oxu üçün kütləvi ədəbiyyatın nəşrini, müəllimlərin, şagirdlərin, ali məktəb tələbələrinin kitaba olan tələb və sorğusunu ödəmək üçün məktəb kitabxanalarının yaradılmasını tələb edirdi. Təhsil kitabxanaları məktəbin əsas atributlarından biri kimi məktəblərin pedaqoji kollektivlərinin diqqət mərkəzində olmaqla bütün məktəblərdə kitabxana yaradılmasına xüsusi əhəmiyyət verilirdi. Respublikamızın müəllimləri təhsil kitabxanalarının yaradılmasının məktəb quruculuğunun tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilməsini zəruri hesab edirdilər. Bu baxımdan 1927-ci ildə «Maarif işçisi» jurnalında nəşr edilmiş «Məktəb və kitabxana» adlı məqalə böyük maraq

doğurur. Məqalədə oxuyuruq: «Məktəb və kitabxana bu iki maarif müəssisələrinin, daha doğrusu, bu iki maarif mənbələrinin hər ikisi bir gözdə görülməlidir.» «Kitabxana məktəb xaricindəki maarif işinin ibtidası və nəhayəti zənn olunur. Maarif işi binaya təşbiə edilərsə, məktəb onun bünövrəsi, məktəb xaricindəki təhsil divarları, kəndi başına təhsil səqfi yerini alır. Bu binanın hər bir qismətini biri-birinə möhkəmləndirən sement isə kitabdan ibarət idi.⁴

Beləliklə, təhsil kitabxanalarına qayğı, onların təşkili respublikamızda həmişə dövlətin və ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur.

1.9.1. Məktəb kitabxanaları

Azərbaycanda lap qədim dövrlərdən başlayaraq zəmanəmizə qədər fəaliyyət göstərən həm dini, həm dünyəvi məktəblərin, həm də ali məktəblərin yanında təhsil kitabxanaları təşkil edilmiş, onların inkişafına qayğı göstərilmişdir. Respublikamızın məktəb tarixinə nəzər saldıqda aydın olur ki, elə bir məktəb yoxdur ki, onun kitabxanası olmasın. Kitabsız təhsil olmadığı kimi, kitabxanasız da məktəb yoxdur. Kitabxanasız məktəbi suyu sovulmuş dəyirmanə bənzətmək olar.

Respublikamızda 1920-ci illər məktəb kitabxana şəbəkəsinin formalaşmasında xüsusi mərhələ təşkil edir.

⁴ «Маариф ишчиси» журналы, 1927, №2.

Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı 1920-ci illərdə kütləvi surətdə məktəblərin yaradılmasına başladı. Böyük çətinliklərə baxmayaraq tez bir müddət içərisində məktəblərin sayı xeyli çoxaldı. Əgər 1914-15-ci illərdə Azərbaycanda 976 məktəb var idisə, bunların sayı 1922-ci ildə 1215-ə çatdırılmışdı. Artıq bərpa illərinin axırında 1495 məktəb fəaliyyət göstərirdi. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının statistikasını aparılmadığından onların sayını dəqiq demək mümkün olmasa da, araşdırmalar göstərir ki, fəaliyyət göstərən bütün məktəblərin yanında kitabxanalar olmuşdur. Doğrudur, bu kitabxanalar bir-birindən öz fondalarına görə fərqlənirdilər. Şəhər və qəsəbə məktəb kitabxanalarının kitab fondu böyük olduğu halda, kənd məktəb kitabxanalarının fondu xeyli məhdud olurdu. Xalq Maarif Komissarlığı bir qayda olaraq orta ümumtəhsil və 7 illik məktəblərin yanında ştatlı kitabxanaçılar olmasını zəruri hesab edirdi.

Ölkənin sənayeləşdirilməsi illərində məktəblərin sayı xeyli artdı. 1930-cu ildə artıq respublikamızda 2067 məktəb var idi. Bu məktəblərin böyük əksəriyyətində kitabxanaların fəaliyyət göstərməsini nəzərə alsaq, gənc nəslin tərbiyəsində, onların intellektual səviyyəsinin yüksəlməsində, tədris prosesinin təkmilləşdirilməsində kitabxanaların böyük mədəni rolu diqqəti cəlb etməyə bilməz.

1937-ci ildə Azərbaycan SSR XKS məktəb kitabxana şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi və onlar üçün kitab nəşri haqqında qərar qəbul etdi. Qərar ölkəmizdə məktəb

kitabxanalarının təşkilində çox böyük rol oynadı. Bu qərarın yerinə yetirilməsi sayəsində respublikamızda məktəb kitabxanaları şəbəkəsi genişləndi, yeni kitabxanalar açıldı, onların fondu yeni ədəbiyyatla komplektləşdirildi. Bu qərarla məktəb kitabxanalarının yeni ədəbiyyatla ardıcıl olaraq ilk növbədə komplektləşdirilməsi «Azərkitab»a tapşırılmışdı. Maarif Komissarlığı mərkəzləşdirilmiş qaydada «Azərkitab»a maliyyə vəsaiti ayırırdı.

1930-cu illərdə məktəb kitabxanalarının təşkili və onun fəaliyyətinin daha da təkmilləşməsi sayəsində respublikamızın şəhərlərində, xüsusilə Bakı şəhərində əhəmiyyətli işlər görülmüşdü. Əgər Bakı şəhərində 1938-ci ildə 115 məktəb kitabxanası və onların fondunda 85.500 kitab var idisə, onların sayı 1941-ci ildə 189-a, kitab fondu isə 372.450-yə çatmışdı. Dörd il müddətində kitabxanaların sayı 73, kitab fondu isə 362.850 nüsxə artmışdı. Bakı şəhər məktəb kitabxanaları Azərbaycan maarif işçilərinin ənənələrini müvəffəqiyyətlə davam etdirirdilər. Məktəb kitabxanalarında uşaqlarla geniş sinifdən xaric işlər aparılır, dərnlər təşkil edilir, ucadan oxular keçirilir, bədii qiraətlər, kitab sərgiləri təşkil edilir, kitab müzakirələri, oxucu konfransları yeni kitabların icmal keçirilirdi. Məktəb kitabxanaları bilavasitə pedaqoji kollektivin rəhbərliyi və köməyi ilə iş apardıqlarından onların işi daha səmərəli xarakter daşıyırdı. Dörd il müddətində kitabxanaların kütləvi tədbirlərinin sayı dörd dəfə artmışdı. Azərbaycan hökumətinin məktəb kitabx-

anaları haqqında qərarı ilə əlaqədar olaraq Bakı və digər şəhərlərlə yanaşı, respublikamızın kənd rayonlarında olan yeni məktəb kitabxanalarının təşkili və onların ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi işində xeyli iş görülmüşdü. 1937-ci ildə 87 kitabxana açılmış, onları komplektləşdirmək üçün 2 milyon manat pul ayrılmışdı. Həmin ildə kitabxana kollektivləri 43 rayonun məktəb kitabxanalarına 232.400 manatlıq, Bakı məktəb kitabxanalarına 147.100 manatlıq kitab göndərmişdi. 1938-ci ildə Azərbaycan XMK respublika məktəb kitabxanalarının təchiz edilməsinə 3 milyon manat pul ayırmışdı. Artıq 1938-ci ildə Azərbaycanda 1.628 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi ki, bunlardan 810-u ibtidai məktəb, 646-sı natamam orta məktəb, 172-si isə orta məktəb kitabxanaları idi. Sonrakı illərdə də məktəb kitabxanalarının sayının artmasına, bütün məktəblərdə kitabxanalar yaradılmasına xüsusi qayğı göstərildi.

Görülən işlər nəticəsiz qalmadı. Artıq 1940-cı ildə Azərbaycanda 1.387.321 nüsxə kitab fonduna malik olan 2.480 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bu respublikamızda mədəni inqilabın böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirilməlidir. Məktəb kitabxanalarına göstərilən bu diqqət və qayğı gələcəyimiz olan uşaqlara, gənclərə göstərilən qayğı idi.

Məktəb kitabxanalarının bu dövrdəki fəaliyyətinin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi bir daha göstərir ki, məktəb kitabxanaları şagirdlərin təlim və tərbiyəsində, onların intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində,

biliklərə yiyələnməsində çox mühüm maarifləndirmə mərkəzi olmuşdur.

1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsi məktəb kitabxanalarının işinə olduqca mənfi təsir etdi. 1941-1943-cü illərdə məktəb kitabxanalarının sayı 4 dəfədən çox azalmışdı.

1944-cü ildə respublikamızda cəmi 541 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Müharibə illərində işini dayandırmış məktəb kitabxanalarını bərpa etmək və onların uşaqlara xidmət işini yaxşılaşdırmaq məqsədilə 1944-cü ildə Bakıda məktəb və uşaq kitabxanaları işçilərinin müşavirəsi oldu. Müşavirə uşaq kitabxanalarının tezliklə bərpa edilməsini və onların uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsindəki işini yaxşılaşdırmağı lazım bildi.

Məhz bu illərdə məktəb kitabxanaları sürətlə bərpa olunmağa başladı. Artıq 1946-cı ildə respublikamızda 1.580 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi.

50-ci illərdə respublikamızda məktəb kitabxanalarının inkişaf etdirilməsi sahəsində də mühüm işlər görülmüşdü. Respublika Maarif Nazirliyi bir qayda olaraq 7 illik və orta ümumtəhsil məktəblərinin yanında kitabxanalar təşkil edilməsi haqqında xüsusi sərəncam vermişdi. Bu sərəncama müvafiq kitabxanası olmayan məktəblərdə kitabxanalar açılmağa başladı. Bu iş öz nəticəsini verdi. Məktəb kitabxanalarının sayı xeyli çoxaldı, onların şagirdlərə xidmət işinin keyfiyyəti yaxşılaşdı. Artıq 1958-ci ildə respublikamızda 277 min nüsxə kitab fonduna

malik olan 2.657 məktəb kitabxanası var idi. Məktəb kitabxanalarının işi sonrakı illərdə də müntəzəm olaraq respublikamızın pedaqoji ictimaiyyətinin diqqət mərkəzində olmuş, respublikamızın ümumi mədəni inkişafı ilə əlaqədar olaraq təkmilləşmişdir.

Respublikamızda məktəb kitabxanalarının keçdiyi yolu nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, 1920-ci illərdən başlayaraq məktəb kitabxanaları həm kəmiyyətə, həm də keyfiyyətə daim inkişaf edib təkmilləşmiş, məktəb quruculuğu sistemində özünə layiqli yer qazana bilmişdir. 1920-50-ci illərdən başlayan inkişaf yolu XX əsrin ikinci yarısından sonra daha böyük uğurla davam etdirilmiş, respublikamızın ən böyük kitabxana şəbəkələrindən birinə çevrilmişdir.

Məktəb kitabxanalarının məzmununda, şagirdlərə xidmət işinin forma və üsullarında, uşaqların mütaliəsinə rəhbərlik işinin təşkilində, məktəb proqramlarının mənimsənilməsində, oxucuların bir vətəndaş, vətənpərvər kimi tərbiyə edilməsində böyük dəyişikliklərin baş verməsi onların pedaqoji ictimaiyyətin böyük qayğısı ilə əhatə edilməsinə gətirib çıxarmışdı. Kitabxanalar məktəbin bir nömrəli laboratoriyasına çevrilmişdi.

Aşağıdakı rəqəmlər fikrimizi bir daha təsdiq edir. Respublikamızda 1960-cı ildə 3143 kitabxana onların fondunda 4,8 milyon kitab var idisə, 1986-cı ildə 4423 kitabxana, onların fondunda 34,6 milyon nüsxə kitab olmuşdur. Belə ki, 26 il müddətində kitabxanaların sayı 1280 ədəd, kitab fondu isə 29,8 milyon nüsxə artmışdı. Bu

rəqəmlər arxasında respublikamızda təhsil sisteminin, kitab nəşrlərinin böyük nailiyyətləri, mədəni tərəqqi durur. Göstərilən müvəffəqiyyətlərlə yanaşı, bu dövrdə məktəb kitabxanalarının işində bəzi nöqsanlar da qalmaqda davam edirdi. Hələ də respublikamızın bütün məktəblərində kitabxana yox idi. Xüsusilə kənd ibtidai məktəblərinin əksəriyyətində kitabxanalar təşkil edilməmişdi. Həmçinin mövcud kitabxanaların bir çoxunun kitab fondu olduqca kiçik idi. Bu da şagirdlərə kitabxana xidmətini lazımi səviyyədə həyata keçirməyə mane olurdu. Həmçinin kitabxana işinə olduqca az vəsait ayrıldığından onu lazımi ədəbiyyatla təkmilləşdirmək imkan xaricində idi. Kitabxanaçı kadrların seçilib yerləşdirilməsində də nöqsanlar qalmaqda davam edirdi. Bəzən kitabxanaçı vəzifəsinə kitabxana işini bilməyən, ixtisas təhsili olmayan adamlar təyin edilirdi ki, bu da kitabxananın fəaliyyətinə mənfi təsir göstərirdi.

1988-ci ildə ölkəmizə qarşı başlayan erməni təcavüzü, torpaqlarımızın 20%-nin işğal edilməsi, bir milyondan artıq əhalimizin öz doğma yurd yerlərindən qovulması respublikamızın iqtisadiyyatına və mədəniyyətinə böyük ziyan vurdu. İşğal zonasında qalan 616 ümumtəhsil məktəbi, 13 texniki-peşə məktəbi, 4 orta ixtisas, bir ali məktəb və onların kitabxanaları vəhşicəsinə dağıldı. Həmçinin 246 məktəbəqədər müəssisələr və onların kiçik kitabxanaları yandırıldı. Bu, Azərbaycan mədəniyyətinə dəyən ən böyük zərbə idi.

Ölkəmiz dövlət müstəqilliyi əldə etdikdən sonra respublikamızın çoxsaylı təhsil işçiləri xalqımızın uzun illərdən bəri arzusunda olduğu bu böyük hadisəni yüksək əhval-ruhiyyə və böyük ruh yüksəkliyi ilə qarşıladılar və öz işlərini bilavasitə müstəqilliyin qarşısında qoyduğu vəzifələrə müvafiq qurmağa başladılar. Təhsil sahəsində böyük islahatlar aparılmağa başlandı. 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi «Təhsil haqqında» qanun qəbul etdi. Bu qanunda məktəb kitabxanalarına təhsilin informasiya təminatı bazası kimi yüksək qiymət verildi. Kitabxana işçiləri pedaqoji işçilər tərkibinə daxil edildi, onlara pedaqoji işçi statusu verildi.

Hazırda ölkəmizdə böyük təhsil islahatı aparılır. Təhsil sisteminin bütün işçiləri kimi kitabxanaçılar da bu islahatın aparılmasında yaxından iştirak edir, şagirdlərin və tələbələrin dərsliklərlə, dərs vəsaitləri ilə, digər sinifdənkənar oxu materialları ilə təmin edilməsi işini həyata keçirirlər. Fərəhli hal kimi qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan hökuməti, Respublika Təhsil Nazirliyi müharibənin doğurduğu çətinliyə baxmayaraq bir dənə də olsun məktəb kitabxanasını bağlanmağa qoymamışdır. Doğrudur, 1990-cı illərin əvvəllərində maliyyə çətinliyi ilə bağlı məktəb kitabxanalarına ayrılan vəsait xeyli azalmışdı. Son dövrlərdə isə bu iş tədricən də olsa qaydaya düşməkdədir.

Hazırda respublikamızda ən böyük kitabxana şəbəkəsi olan Təhsil Nazirliyinin kitabxana sistemində 5 minə yaxın kitabxana fəaliyyət göstərir. Təhsil Nazirliyi

kitabxanalarının fəaliyyətinin araşdırılması haqqında materiallara əsasən demək olar ki, bu kitabxanalar müstəqil şəraitdə respublikamızda gedən islahatlarda yaxından iştirak etməklə, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində hərtərəfli biliyə, yüksək mədəniyyətə, intellektual səviyyəyə malik insan yetişdirilməsində məktəbin ən yaxın köməkçisidir. Kitabxanalar məktəblilərin, tələbələrin informasiya təminatında, onların hər cür informasiya sorğularının ödənilməsində yaxından iştirak etməklə bilavasitə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

Təhsil kitabxanalarında beş mindən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis çalışır. Bunlar böyük qüvvədir. Təhsil prosesinin təşkilində bunların gücündən istifadə etmək, onların fəaliyyətini təhsil islahatına yönəltmək dövrümüzün mühüm məsələlərindən biridir.

1.9.2. Ali məktəb kitabxanaları şəbəkəsi

Təhsil kitabxanaları içərisində ali məktəb kitabxana şəbəkəsinin xüsusi mövqeyi var. Ali məktəb kitabxanalarını qarşılarında duran vəzifələrə görə həm universal elmi, həm də xüsusi kitabxanalar tipinə daxil etmək olar. Ancaq ali məktəb kitabxanaları dünya təcrübəsində bir qayda olaraq hərtərəfli, bütün elm sahələrini əhatə edən, ali məktəblərdə tədris edilən bütün fənlərə dair ədəbiyyatı toplayıb saxlayan universal elmi kitabxanalar hesab edilir.

Respublikamızda yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadr-
ların hazırlanmasına yaranan böyük tələbatla əlaqədar
geniş ali məktəblər şəbəkəsi yaranmışdır. Hələ 1920-ci
illərdən təşəkkül tapıb formalaşmağa başlayan bu şəbəkə
sonrakı illərdə ölkəmizdə iqtisadiyyatın və mədəniyyətin,
elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar daha da
təkmilləşmiş, milyonlarla kitab fondu və 100 minlərlə
oxucusu olan böyük şəbəkəyə çevrilmişdir. Yüksək ix-
tisaslı kadrların hazırlanması məqsədilə ali məktəblər bir-
inci növbədə kitabxanalar təşkil etməyi ön plana çəkir,
onun maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək üçün
tədbirlər görürdülər. Hərtərəfli zəngin kitab fonduna malik
olan kitabxana olmadan yüksək ixtisaslı kadr hazırlığından
danışmaq mümkün deyildir.

Kitabxana hər bir ali məktəbin bir nömrəli labora-
toriyası, tədris və elmi bazasıdır.

Ali məktəb kitabxanaları ali məktəbin qarşısında
duran tədris, tərbiyə və elmi-tədqiqat işini inkişaf etdirmək
vəzifəsinin yerinə yetirilməsində yaxından iştirak edir.
Tələbələrin, aspirantların və müəllimlərin tədris
ədəbiyyatına və elmi ədəbiyyata dair tələb və sorğularını
ödəyir, onları yeni ədəbiyyatla, ölkə və xarici dövri
mətbuatla təmin edir. Həmçinin oxucuların mədəni, elmi,
intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, bədii və
incəsənətə dair maraqlarının formalaşmasında mühüm rol
 oynayır. Kitabxana bilavasitə gənclərə xidmət etdiyindən
özünün apardığı ardıcıl və məqsədyönlü kütləvi işləri ilə
tələbələrin tərbiyəsində yaxından iştirak edir. Azərbaycan

dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində, tələbələrin vətənpərvərlik tərbiyəsində yaxından iştirak edir. Tədrisin və elmin informasiya bazası kimi kompüterləşmiş ali məktəb kitabxanaları öz oxucularının İnternetdən, elektron kataloqdan və elektron kitabxanalardan istifadəsini təmin etməlidir.

Azərbaycanda ilk ali məktəb - Bakı Dövlət Universiteti 1919-cu ildə yaranmasına baxmayaraq ali məktəb şəbəkələrinin təşəkkül tapıb formalaşması 1920-30-cu illərə təsadüf etmişdir. Respublikamızda 1920-ci illərdə 2.600 tələbəsi olan 2 ali məktəb fəaliyyət göstərirdisə, onların sayı 1940-cı ildə 16-ya, tələbələrin sayı isə 14 min 600-ə çatmışdı.

Bu dövrdə respublikamızda orta ixtisas təhsilli kadr hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Əgər 1920-ci ildə 5 min tələbəsi olan 8 texnikum var idisə, 1940-cı ildə 17 min 400 tələbəsi olan 91 texnikum fəaliyyət göstərirdi.

Beləliklə, 1940-cı ildə respublikamızda 14 mindən artıq tələbəyə xidmət edən 16 ali məktəb və 17 mindən artıq tələbəyə xidmət edən 91 texnikum kitabxanası var idi.

20 il müddətində ali məktəb kitabxanalarının sayı 8 dəfə, texnikum kitabxanalarının sayı isə 11 dəfə artmışdı. Ali və orta məktəb kitabxanalarının işində böyük canlanma hiss edilməkdə idi. Bu, hər şeydən əvvəl özünü kitabxana fondlarının sürətlə təkmilləşməsində, olduqca qiymətli elmi ədəbiyyatla komplektləşdirilməsində, müəllim və tələbələrə kitabxana və informasiya

xidmətinin təşkilində göstərirdi. Ali məktəb kitabxanalarında yerli nəşrlərlə yanaşı, SSRİ məkanında və xarici ölkələrdə nəşr edilən qiymətli elmi ədəbiyyatın toplanması onların elmi və mədəni əhəmiyyətini xeyli yüksəltmiş, respublikamızın mədəni sərvətinə çevirmişdir. Bu da ali məktəblərin respublikamızın elmi həyatında böyük rol oynamasına əsaslı zəmin yaradırdı.

XX əsrin 50-ci illərindən respublikamızda ali məktəblərin və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin inkişafına xüsusi diqqət yetirilməyə başlamış, onların ölkənin elmi və mədəni həyatında iştirakı, cəmiyyətin inkişafında rolu və əhəmiyyəti əsaslı şəkildə dəyişmişdi. Ali məktəblər təhsil müəssisəsi olmaqla yanaşı, respublikamızın elmi həyatında, elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasında və elmi tərəqqisində əsas tədqiqat müəssisələrinə çevrilmişdir. Məhz son 50 ildə ali məktəb kitabxanaları sayca artmaqla yanaşı, onun oxuculara ixtisaslaşmış kitabxana xidməti sahəsindəki fəaliyyətləri də daha mütəşəkkil xarakter almış, elmi mərkəzlərə çevrilmişdir.

2002-ci ilin məlumatına görə, respublikamızda 26 ali məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərir. Müstəqillik dövründə 8 yeni ali məktəb kitabxanası açılmışdır.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə dövlət ali məktəbləri ilə yanaşı, özəl ali məktəblər də yaranıb formalaşmışdır. Hazırda respublikamızda 28 min 700 tələbəsi olan 18 özəl ali məktəb vardır. Özəl ali məktəblər bir qayda olaraq hələ ali məktəblər fəaliyyətə başlamazdan əvvəl ali məktəb kitabxanasının əsasını qoymuş, zaman

keçdikcə onu formalaşdırmışlar. Özəl ali məktəblərin bir çoxu kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi sahəsində xeyli irəliyə getmiş, müasir ali məktəb kitabxanaları yaratmağa müvəffəq olmuşlar.

1955-ci ildən başlayaraq ali məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazası möhkəmləndirilməyə başlamış, abad binalarla təmin edilmiş, mövcud binalar əsaslı təmir edilmişdir.

Kitabxanaların texniki vasitələrlə təmin edilməsinə, onlar üçün avadanlıq alınmasına, kompüterləşdirilməsinə başlanmışdır. Bir çox ali məktəb kitabxanaları İnternetə qoşulmuşdur.

1.9.3. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yadigarı, respublikamızın ilk ali təhsil məbədgahı olan Bakı Dövlət Universitetinin xalqımızın təhsil, mədəniyyət və elm tarixində çox qiymətli, əvəzedilməz xidmətləri olmuş, o, xalqımızın milli sərvətinə çevrilmişdir.

1919-cu ildə əsası qoyulan bu universitet 80 illik fəaliyyəti dövründə 100 mindən atıq yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlamış, görkəmli alimlər, ziyalılar, ictimai və dövlət xadimləri yetişdirmiş, bir çox ali məktəblərin, elmi-tədqiqat institutlarının yaradılmasında yaxından iştirak etmişdir. İndi BDU dünya universitetləri içərisində

özünəməxsus yer tutan, tədris, elm və kadr hazırlığı sahəsində dünya standartlarına cavab verən, beynəlxalq nüfuza malik olan universitetlərdən birinə çevrilmişdir.

Universitetin əldə etdiyi böyük nailiyyətlərdə onun elmi kitabxanasının xidmətləri əvəzənməzdir.

Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanasının əsası elə universitetin yarandığı ildə-1919-cu ildə qoyuldu. Bu dövrdə Azərbaycanda böyük elmi kitabxana təşkil etmək olduqca çətin idi. Bakıda zəngin elmi kitabxana fonduna malik elə bir ictimai kitabxana yox idi. Kitabxanalar üçün müvafiq kitab saxlayıcıları və kitab bazarı da mövcud deyildi. Bu işin çətinliyini hiss etdiyinə görə universiteti təşkil edən komissiya öz ilk iclaslarından birini kitabxananın təşkili məsələlərinə həsr etdi. İclasda kitabxananın təşkili universitetin fəaliyyətə başlamasının mühüm amili kimi qiymətləndirilərək ayrıca plan hazırlandı və kitabxana üçün kitab toplamaq məqsədi ilə hökumətə müraciət qəbul edilməsi zəruri hesab edildi. Universitet təşkil edilərkən onun üç fakültəsi: tarix-filoloji, riyaziyyat və tibb fakültələri var idi. İlk növbədə bu üç fakültənin tələbə və müəllim heyətinin kitaba olan tələbatını ödəmək ön plana çəkilmişdi.

Kitabxananın əsası professor Dubrovskinin tarixə və siyasi iqtisadiyyata dair şəxsi kitabxanası bazasında qoyuldu. Yenə həmin ildə Almaniya gətirilmiş 611 nüsxə alman dilində kitab kitabxanaya daxil oldu. 1920-ci ildə universitetin xahişi ilə Azərbaycan hökuməti keçmiş Mixaylovski və Sabunçu xəstəxanasının kitabxanalarını

universitet kitabxanasına verdi. Bu kitabxanalar əsasında kitabxananın tibb şöbəsi təşkil edildi. Kitabxananı təşkil edən komissiya çox fəal işləyirdi. Komissiya 1920-ci ildə Bakının ayrı-ayrı müəssisələrindən 120 min manatlıq, Tiflisdən isə 18 milyon manatlıq kitab almağa müvəffəq olmuşdu. Kitabxananın ilkin komplektləşdirilməsində universitetin professorları yaxından iştirak edirdilər. 1920-ci ildə on nəfər professor şəxsi kitabxanalarını universitet kitabxanasına verdi. Azərbaycan hökuməti də universitet kitabxanasının yeni ədəbiyyatla təkmilləşdirilməsinə xüsusi qayğı ilə yanaşırdı. 1922-ci ildə bu məqsəd üçün universitet kitabxanasına 7 min manat qızıl pul buraxıldı. Bu pula 1924-cü ildə İstanbul şəhərindən 2 mindən artıq müxtəlif məzmunlu elmi ədəbiyyat alınmışdı. Kitabxananın komplektləşdirilməsində universitetin ayrı-ayrı fakültələri də yaxından iştirak edirdi. Hər bir fakültə öz profiline uyğun zəruri ədəbiyyatın siyahısının tərtib edilməsində və həmin ədəbiyyatın əldə edilməsində yaxından iştirak edirdi.

Bakı Dövlət Universiteti Şərq ölkələrinin, ilk növbədə isə Azərbaycan xalqının tarixinin, ədəbiyyatının öyrənilməsində böyük elmi tədqiqat işləri, araşdırmalar aparmağa başladı. Bu işdə universitet professorlarına 1924-cü ildə kitabxanada təşkil edilən Şərq şöbəsi böyük köməklik edirdi. Bu şöbə az bir müddət içərisində şərq dillərini yaxşı bilən, Şərq mədəniyyəti və elmi tarixinə bələd olan kitabxanaçıları komplektləşdirildi. Respublikada olan qiymətli, nadir Şərq ədəbiyyatının toplanması,

universitet tələbələrinin və alimlərinin istifadəsinə verilməsi üçün böyük tədbirlər həyata keçirildi. Universitet kitabxanası tədricən Zaqafqaziyada Şərq ədəbiyyatının mərkəzinə çevrildi. 1920-ci illərdə bu şöbədə Şərq kitabxanalarına dair çox qiymətli kolleksiya yaradılmışdı. Bu şöbədə həmçinin Şərqə dair qiymətli əlyazmaları da toplanmağa başlamışdı ki, bu da kitabxananın elmi əhəmiyyətini xeyli artırırdı.

1922-ci ildə universitetin Elmi Şurası 2 professoru kitabxanaya kitab almaq üçün Leninqrada (indiki Sankt-Peterburq şəhərinə) ezam etdi. Leninqrad elmi ictimaiyyəti tərəfindən hörmətlə qarşılanan Bakı Universiteti professorlarına müxtəlif elm sahələrinə dair çox qiymətli kitablar toplayıb verdilər. Bu kitabların çəkisi 200 pud idi (*kitabların miqdarı məlum olmadığı üçün onu pudla hesablamışdılar*). Bu kitablar içərisində Leninqrad (*Sankt-Peterburq*) Elmlər Akademiyasının bütün nəşrlərinin olması onun böyük elmi məzmunundan xəbər verirdi. Beləliklə, kitabxana 20-ci illərdə öz fondunu əsasən 4 mənbə əsasında komplektləşdirmək imkanı əldə etmişdi: **1)** Ayrı-ayrı idarə, müəssisə və kitabxanalardan kitab almaq; **2)** Elmi əsərləri mübadilə etmək; **3)** Azərbaycan Dövlət Kitab Palatasından məcburi nüsxə almaq; **4)** Ayrı-ayrı şəxslərdən, idarə və müəssisələrdən verilən bəxşişlər. Göründüyü kimi, kitabxananın kollektivi mümkün olan bütün imkanlardan istifadə edərək zəngin kitabxana yaratmağa böyük səy göstərmişdi. Görülən tədbirlər nəticəsiz qalmamışdı. Artıq 1922-ci ildə kitabx-

ananın fondunda 8.023 adda 14.434 nüsxə kitab var idi. Halbuki kitabxana yaradılarkən fondunda 4660 nüsxə kitab olmuşdur. Beləliklə, kitabxananın fondu il ərzində üç dəfədən çox artmışdır.

1920-ci illərdə kitabxana Azərbaycan hökumətinin göstərişi ilə respublikada olan bir sıra kitab kolleksiyalarını əldə etməyə müvəffəq olmuşdu. Bunlara misal olaraq Sabunçu xəstəxanasının tibbə dair qiymətli kitabxanasını, Azərbaycan ordusunun kitabxanaya verdiyi çox qiymətli kitab kolleksiyasını və Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının verdiyi kitab kolleksiyalarını göstərmək olar. Kitabxanaların yaradılması və möhkəmləndirilməsi üçün görülən bu tədbirlər nəticəsiz qalmadı. Kitabxana qısa müddət içərisində formalaşaraq respublikamızın ən zəngin, elmi tədris kitabxanalarından birinə çevrilmiş, respublikanın elm, tədris və mədəni həyatında mühüm rol oynamağa başlamışdı.

Artıq 1924-1925-ci dərslər ilində kitabxananın fondunda 24.713 nüsxə kitab var idi. Kitabxana öz işini xeyli təkmilləşdirmiş, kitabxana fondunun sistemləşdirilməsi, idarə olunması və kataloqların, bibliografik kartotekaların təşkili sahəsində xeyli iş görülmüşdü. Kitabxanada fondunu sistemləşdirmək üçün onluq təsnifat tətbiq edilmiş, əlifba və sistemli kataloqların yaradılması işi davam etdirilmişdi. Artıq 20-ci illərin axırında kitabxanada kataloqların və bibliografik kartotekaların yaradılması işi başa çatdırılmışdı.

Kitabxananın komplektləşdirilməsi işində 1925-ci ildən müəyyən stabillik yaranmış, komplektləşdirmə işi müvafiq plan əsasında aparılmış, kitabxanaya həm respublikada, həm də SSRİ məkanında nəşr edilən kitablar ardıcıl daxil olmağa başlamışdı. Kitabxana həmçinin 1924-cü ildən başlayaraq Azərbaycan dilində kitabların əldə edilməsinə diqqəti artırmış, Azərbaycan dilində ədəbiyyatın fonda böyük nüsxədə daxil olunmasını təmin etmişdi. Bu, əsasən universitetdə dərslərin azərbaycanca aparılması ilə əlaqədar idi. 1925-1929-cu illərdə kitabxananın fonduna 40.193 nüsxə kitab daxil olmuşdu.

Kitabxana həmçinin 1929-cu ildə Bakı Fransız Cəmiyyətinin 1000 nüsxədən artıq fonda malik olan kitabxanasını, Maarif İşçiləri Evinin 2 min nüsxə fonda malik olan kitabxanasını almağa müvəffəq oldu. Kitabxana getdikcə SSRİ-nin və xarici ölkələrin elmi müəssisələri, böyük kitabxanaları ilə əlaqələrini genişləndirmiş, geniş kitab mübadiləsi aparmağa başlamışdı. Kitabxana 1929-cu ildə SSRİ-nin 172 və xarici ölkələrin 67 elmi müəssisəsi ilə əlaqə yaratmağa müvəffəq olmuşdu. Kitabxana bu dövrdə dövrü mətbuatla aparılan işi universitet alimlərinin tələbinə və sorğusuna uyğun qurmaq üçün, respublikada çıxan bütün dövrü mətbuatı almağa, SSRİ-də nəşr edilən jurnalları əldə etməyə müvəffəq olmuşdu. Əgər kitabxana 1926-cı ildə 48 adda elmi jurnal almışdısa, bunların sayı 1930-cu ildə 223-ə çatdırılmışdı.

Beləliklə, kitabxana on illik fəaliyyəti dövründə çox böyük inkişaf yolu keçmiş, onun fondu 100.000 nüsxəyə gəlib çatmışdı. Əlbəttə, kitab aclığının hökm sürdüyü Azərbaycan kimi bir ölkədə 10 il müddətində belə zəngin fond yaratmağa nail olmaq, 2400 nəfərdən artıq oxucuya xidmət etmək, kitabxananın daxili işlərini qaydaya salmaq, onun maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək olduqca böyük səmərəli işin nəticəsi idi. Bu, həmçinin Azərbaycan hökumətinin, universitet rəhbərliyinin kitabxananın işinə göstərdiyi böyük qayğının nəticəsi idi.

1930-cu ildə Bakı Dövlət Universiteti fəaliyyətini dayandırdı. Onun ayrı-ayrı fakültələrinin bazasında yeni institutlar yarandı, universitetin kitabxanası da bu institutlar arasında bölüşdürüldü. 1934-cü ildə universitet yenidən bərpa edildi. Universitetin kitabxanası da elə həmin il öz işini bərpa etdi və kitabxana 1930-cu ildə təşkil edilmiş institutlardan öz kitabxana fondunun kitablarının bir qismini geri almağa müvəffəq oldu. Bu məsələ barəsində xüsusi hökumət sərəncamı verilmişdi. Kitabxana 1935-ci ilə qədər öz işini qaydaya saldı. Kitabxananın keçmiş işçilərinin əksəriyyəti öz iş yerlərinə qayıdaraq fondu yenidən qaydaya salmağa, kitabxananın kataloq və kartoteka sistemini bərpa etməyə müvəffəq oldular.

Kitabxana yaxın beş il müddətində kitab fondunu yenidən bərpa etmək və təkmilləşdirmək sahəsində böyük müvəffəqiyyətlər əldə etdi. 1938-ci ildən kitabxananın SSRİ-də nəşr edilən bütün ədəbiyyatdan pullu məcburi nüsxə alması onun fondunun komplektləşməsinə böyük

təsir etdi. Artıq kitabxananın fondunda 204.613 nüsxə kitab var idi ki, bütünü də 1930-cu ildəkindən 2 dəfə çox idi.

Kitabxananın elmi əlaqələri xeyli genişlənmişdi. 1940-cı ildə 29 universitet, 214 ali məktəb və elmi müəssisələrlə əlaqə yaratmağa müvəffəq olmuşdu.

1941-1945-ci illər İkinci Dünya müharibəsi kitabxananın işinə ciddi zərər vursa belə, kitabxana öz işini dayandırmamış, universitetin müəllim və tələbələri ilə yanaşı, respublikanın bütün ziyalılarına xidmət etmişdi.

Müharibədən sonrakı illərdə universitet kitabxanasının fəaliyyətində böyük canlanma baş verdi. Kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmləndi, fondu sürətlə artmağa başladı. Oxuculara xidmət işinin məzmununda köklü keyfiyyət dəyişikliyi baş verdi. Əgər 1946-cı ildə universitet kitabxanasının fondunda 250 min nüsxə kitab var idisə, onların sayı 1952-ci ildə 450 min nüsxəyə çatmışdı. Kitab fondu ilə yanaşı, oxucuların sayı da 2 dəfəyə qədər artmışdı. 1946-cı ildə kitabxana 2326 oxucuya xidmət etmiş və onlara 257.141 nüsxə kitab vermişdisə, 1952-ci ildə oxucuların sayı 4.301 nəfərə, kitab verilişi isə 276.378 nüsxəyə çatmışdı.

Müharibədən sonrakı illərdə BDU-nun kitabxanası geniş inkişaf yoluna qədəm qoymuş, fondu artmış, maddi-texniki təchizatı, kadr korpusu xeyli artmış və möhkəmlənmişdi. Kitabxanaya bu işi sevən ali təhsilli və orta ixtisas təhsilli insanlar gəlmişdi. Bunların kitabxana işi sahəsində qazandıqları təcrübə oxuculara xidmət işinin, xüsusilə professor-müəllim heyətinə xidmət işinin

keyfiyyətini xeyli yüksəltmişdi. 1950-60-cı illər BDU kitabxanasının fəaliyyətində baş verən bir sıra yeniliklərlə əlamətdar olmuşdur. Bu, hər şeydən əvvəl, kitab fondunun zənginləşməsi və maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, avadanlıqla təchiz edilməsi, kadr korpusunun təkmilləşməsi olmuşdur. Məhz bu illərdə universitetə tələbə qəbulu artmış, yeni fakültələr açılmış, professor-müəllim heyətinin sayı çoxalmışdı. Kitabxananın oxucu kontingentinin artması onun qarşısında yeni vəzifələr qoymuş, yeni fakültələrin yaranması, kitab fondunun yeni ixtisaslara dair kitablarla təmin edilməsini tələb edirdi. Həmçinin respublikamızda elmin inkişafı da kitabxananın qarşısında elmin informasiya təminatını günün tələbləri səviyyəsinə yüksəltməyi tələb edirdi. Kitabxana göstərilən vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün bir sıra tədbirlər gördü, kitabxana ilk növbədə diqqəti fondunun komplektləşməsinə, yeni açılan ixtisaslar üzrə ədəbiyyatın əldə edilməsinə yeni oxucu zallarının yaradılmasına, kitabxanadaxili iş prosesinin daha da yaxşılaşdırılmasına yönəltdi və mühüm göstəricilər əldə etdi.

Kitabxananın 1960-cı illərdə yeni binaya köçürülməsi müəllimlər, tələbələr, aspirantlar üçün ixtisaslaşdırılmış qiraət zalları açmağa imkan yaratdı. Məhz bu illərdə kitabxana yeni yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlarla təmin olunmaq imkanı əldə etdi. BDU-nun kitabxanaçılıq fakültəsi artıq 1953-cü ildən yüksək ixtisaslı kadr buraxmağa başlamışdı. Bu da kitabxanaya ali ixtisas təhsilli gəncləri işə götürmək imkanı vermişdi. Kitabx-

anada kataloqların və biblioqrafik kartotekaların redaktəsi işinə başlanılmışdı. Bu iş 70-ci illərdə başa çatdırıldı. Beləliklə də oxuculara məlumat-biblioqrafiya və informasiya xidmətinin təşkili xeyli yaxşılaşdı, müasirləşdi.

1960-70-ci illərdə kitabxana oxuculara xidmət işinin təkmilləşməsində oxu zallarında aparılan iş xüsusi diqqət yetirirdi. Göstərilən dövrdə oxucuların sayının sürətlə artması, tələbələrin hamısına dərsliklərin çatmaması, məlumat ədəbiyyatına tələbatın artması oxu zallarının işinin yeni əsaslar üzərində qurulmasını tələb edirdi. Bu dövrdə universitet kitabxanasında eyni zamanda 750 nəfər oxucunun istifadə edə biləcəyi 12 ixtisaslaşdırılmış oxu zalı fəaliyyət göstərirdi. Oxu zalında işini yaxşı bilən mütəxəssis kitabxanaçıların işləməsi, onların lazımi dərsliklər, dərs vəsaitləri, metodik ədəbiyyat və hər cür məlumat kitabları ilə təchiz edilməsi xüsusilə tələbələrin maraq və sorğularına qüsursuz xidmət etmək imkanı vermişdi. Kitabxana bu dövrdə ölkədə qabaqcıl iş üsulu sayılan açıq rəf üsullarından istifadə etmişdir. Açıq rəf üsulundan tələbələrin müvəffəqiyyətlə istifadə etməsi, kitabxanada bu işin genişləndirilməsinə səbəb olmuşdu. Təkcə açıq rəf üsulu ilə 1969-cu ildə tələbələrə 180.141 nüsxə kitab verilmişdi.

XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq kitabxana ölkəmizin ən böyük elm və təhsil kitabxanası kimi universitet kollektivi ilə yanaşı respublikanın görkəmli tədqiqatçı alimlərinə və mütəxəssislərinə xidmət etməsi onun şöhrətini xeyli artırmışdı. Məhz bu dövrdə universitet ki-

tabxanası respublikamızda təhsil alan SSRİ respublikalarının və xarici ölkələrin vətəndaşlarına da xidmət etmişdilər. Universitetin kitabxanasının hələ 1924-cü ildə yaradılmış Şərq şöbəsi respublikamızda Şərq ölkələrinin tarixinin, mədəniyyətinin, ədəbiyyatının öyrənilməsində çox mühüm mənbə olmaqla, Azərbaycanşünaslığın da ən mühüm müəssisəsi kimi tanınmışdı. Azərbaycan tarixini, dilini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini, xalqımızın soykökünü öyrənən yüzlərlə alim bu şöbənin fəal oxucuları olmuşlar. Bu şöbə hər gün universitetin əməkdaşı olmayan onlarla insanlara xidmət edirdi. İndi onların əksəriyyəti respublikamızın görkəmli alimləri, aparıcı mütəxəssisləridir. Onların hər biri bu şöbənin fəaliyyətini və burada çalışan sadə peşə adamı olan kitabxanaçıların xatirəsini böyük minnətdarlıq hissi ilə yad edirlər.⁵

Kitabxana həmçinin bu dövrdə respublikada ikinci böyük elmi kitabxana olmaqla kitabxana işinin inkişafı, kitabxana xidmətinin yeni iş forma və üsullarının formalaşması, kitabxana işi texniki prosesinin təkmilləşməsi, kitabxananın metodik-fəaliyyətinin inkişafı sahəsində də fərqlənirdi. Məhz buna görədir ki, Azərbaycan Respublikası Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyi 1971-ci ildə kitabxanaya respublikanın bütün ali və orta ixtisas məktəblərinin metodik mərkəzi statusunu verdi. Doğrudur, kitabxana 1930-cu illərdən başlayaraq metodik mərkəz

⁵ Беля охуъулардан бири дя бу китабын мцяллифидир .

funksiyasını yerinə yetirir, bu sahədə Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinə istənilən köməkliyi edirdi. Ancaq bu işin 1972-ci ildə rəsmiləşdirilməsi kitabxananın metodik fəaliyyətini daha da canlandırırdı, bu işdə ardıcılıq yaratdı. Kitabxana özünün elmi-metodik fəaliyyətini təşkil etmək, onun səmərəliliyini artırmaq məqsədi ilə 1974-cü ildə elmi-metodik şöbə yaratdı və bu şöbəni təcrübəli, kitabxana işini yaxşı bilən kadrlarla möhkəmləndirdi.

Kitabxananın son dövrlərdəki fəaliyyəti içərisində kitabxanaşünaslığın və biblioqrafiyanın inkişafı sahəsindəki fəaliyyəti də diqqətəlayiq olmuşdur. Kitabxananın əməkdaşları vaxtaşırı respublikamızın elmi jurnallarında, dövrü mətbuatında, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın elmi problemləri haqqında çıxış etmiş, respublika kitabxanalarının elmi konfranslarında iştirak etmiş, özü elmi-praktik konfranslar keçirmiş, metodik və biblioqrafik göstəricilər, tövsiyə siyahıları tərtib etmişdir. Kitabxananın son illərdə tərtib edib nəşr etdirdiyi «BDU alimlərinin elmi əsərləri» üç cildlik biblioqrafik göstəricisi oxucular üçün qiymətli hədiyyələrdir.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra kitabxana öz işini yenidən qurmuş, universitet rəhbərliyinin qayğısı sayəsində maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş, binası yüksək zövqlə təmir edilmiş, dünya standartlarına müvafiq avadanlıqla təmin edilmiş, kitabxana işində geniş islahatlar aparılmış, kitabxana işi kompüterləşdirilməyə başlamışdı. Respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq kitabxananın Azərbaycan fondunun elektron kataloqu

yaradılmış, dərsləklərin elektron kitabxanası yaradılmağa başlamışdır. Kitabxanada müasir kitabxana texnikasından müvəffəqiyyətlə istifadə edilməsi tələbələrə və professor-müəllim heyətinə kitabxana-informasiya xidmətini kökündən yaxşılaşdırmışdır.

Kitabxana təhsilə, elmə, mədəniyyətə xidmət etməklə yanaşı, gənc nəslin tərbiyəsində yaxından iştirak edən ideoloji mərkəz kimi də diqqətəlayiq fəaliyyət göstərir. Gənclərin vətənpərvərlik, Azərbaycan dövlətçiliyinə sədaqət, milli ideologiyamızın təbliği sahəsində apardığı kütləvi işlər mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Yekun olaraq demək olar ki, xalqımızın milli sərvəti olan BDU-nun kitabxanası 83 illik tarixi bir yol keçmiş, cəmi 46.600 nüsxə kitab fondu olan bir kitabxanadan 2 milyon yarımından artıq fondu olan nəhəng bir tədris, elm və mədəniyyət mərkəzinə çevrilmiş, universitet təhsilinin, universitet elminin inkişafında xüsusi xidmət göstərmişdir. Öz fəaliyyəti dövründə 100 mindən artıq yüksək ixtisaslı kadr hazırlığında bilavasitə iştirak edən universitet kitabxanası 83 il müddətində təxminən 400 minə yaxın oxucuya xidmət etmiş, onlara milyonlarla nüsxə kitab və dövrü mətbuat vermişdir. Kitabxananın fəaliyyəti dövründə neçə-neçə oxucu nəsilləri, tələbə buraxılışları bir-birini əvəz etmiş, kitabxana isə qalmışdır. Ancaq bu oxuculara xidmət edən, öz sadə, bəzən də gözəgörünməz əməyi ilə fərqlənən kitabxanalar nəslə də dəyişmiş, yeniləşmişdir. Bu yeniləşmə prosesi kitabxana işinin təkmilləşmə prosesi olmuşdur. Keçmiş nəslin iş təcrübəsini, ənənələrini

dərindən mənimsəyən yeni kitabxanaçılar nəsli öz işini daha da təkmilləşdirmiş, fondu müasir şəraitin tələblərinə uyğun qurmağa başlamışdır. Zaman keçsə də, kitabxanaçılar nəsli bir-birini əvəz etsə də, təhsilimizə, elmimizə, mədəniyyətimizə xidmət edən bu kitabxanaçılar nəsli üçün xidməti unudulmayacaq, əbədi yaşayacaqdır.

Hazırda respublikamızda Milli kitabxanadan sonra öz göstəriciləri ilə ikinci yeri tutan BDU-nun kitabxanası ən böyük təhsil kitabxanasıdır. Kitabxanada 102 nəfər yüksək ixtisaslı kitabxana işçisi çalışır. Kitabxananın 55 abonementi, 12 qiraət zalı vardır. 2001-ci ildə kitabxana 14.519 oxucuya xidmət etmiş, onlara 1.685.281 nüsxə kitab vermişdir. 2001-ci ildə kitabxananın fonduna 7204 nüsxə yeni ədəbiyyat daxil olmuşdur. Bu ədəbiyyat üçün universitet öz büdcəsindən 177889.296 manat vəsait ayırmışdır.

Elmi kitabxananın böyük beynəlxalq əlaqələri vardır. 2001-ci ildə 18 ölkənin 47 universiteti və elmi müəssisələri ilə kitab mübadiləsi etmişdir. Kitabxana respublikamızda öz işini kompüterləşdirməyə başlayan ilk kitabxanadır. Kitabxanada elektron kataloqların yaradılıb oxucuların istifadəsinə verilməsi, elektron dərslik fondunun yaradılmasına başlanılması böyük nailiyyətdir.

Kitabxana İnternet sisteminə qoşulan ilk kitabxanalardan biri kimi oxuculara kitabxana və informasiya xidmətinin təşkilini xeyli yaxşılaşdırmışdır.

Respublikamızda elm, təhsil və mədəniyyətin inkişafındakı böyük xidməti nəzərə alınaraq Milli Məclisin

1999-cu ildə qəbul etdiyi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda BDU-nun Elmi Kitabxanası respublika kitabxanalarına bərabər tutulmuş, ona Azərbaycanda nəşr edilən bütün kitablardan və dövri mətbuatdan pulsuz məcburi nüsxə almaq hüququ verilmişdir.

1.10.Kənd təsərrüfatı kitabxanaları şəbəkəsi

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində Azərbaycan kənd təsərrüfatı kitabxanası şəbəkəsi də yaxından iştirak edir. Əsasən elmi, xüsusi və təhsil kitabxanalarını birləşdirən bu şəbəkənin yaranıb formalaşması XX əsrin 20-30-cu illərinə təsadüf edir. Respublikamızda 20-ci illərdə kənd təsərrüfatının inkişafına böyük diqqət yetirilir, kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək üçün ciddi dövlət tədbirləri həyata keçirilirdi. Bu tədbirlər içərisində kənd təsərrüfatı biliklərinin təbliği, kənd təsərrüfatı elmi müəssisələrinin yaradılması, kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması mühüm yer tuturdu. Həyata keçirilən bütün bu tədbirlər kənd təsərrüfatına xidmət edən kitabxana şəbəkələrinin yaradılması zərurətini irəli sürürdü. Bu işlərə bilavasitə Xalq Torpaq Komissarlığı rəhbərlik edirdi. Xalq Torpaq Komissarlığı kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün elmi-tədqiqat

müəssisələri və bölmələri, zona stansiyaları və dayaq bazaları, kadr hazırlığı üçün orta ixtisas məktəbləri yaradırdı. Torpaq Komissarlığı 1921-ci ildə Kənd Təsərrüfatı Mərkəzi Kitabxanasının yaradılmasına və 1929-cu ildə Azərbaycan Politexnik İnstitutunun kənd təsərrüfatı fakültəsinin bazasında Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun açılmasına müvəffəq olmuşdu. İnstitut elə yarandığı il zəngin kitab fonduna malik kitabxana yarada bilmişdi. Respublikamızda kənd təsərrüfatı kitabxana şəbəkəsinin yaranması və formalaşmasında məhz uzun illərdən bəri fəaliyyət göstərən bu kitabxanalar respublikanın kənd təsərrüfatının idarəsi orqanlarına, onların işçilərinə, kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə, elmi-tədqiqat institutlarının, təcrübə stansiyalarının elmi işçilərinə, kənd təsərrüfatının ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbə, professor-müəllim heyətinə xidmət etmiş, Azərbaycan kənd təsərrüfatı elminin və təhsilinin inkişafına xüsusi xidmətlər göstərmiş, həmçinin respublikanın kənd təsərrüfatı kitabxana şəbəkəsinə metodik rəhbərlik mərkəzi kimi fəaliyyət göstərmiş, onların metodik təminatı işini həyata keçirmişlər.

Respublikamızda kənd təsərrüfatı kitabxanalarının əsasən aşağıdakı tipləri geniş inkişaf tapmışdır.

1.10.1. Kənd təsərrüfatı elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları

Bunlar xidmət etdikləri elmi-tədqiqat institutlarının profiline uyğun komplektləşdirilən, nisbətən geniş fonda malik ixtisaslaşdırılmış kitabxanalardır. Elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları öz oxucularının elmi-tədqiqat və xüsusi sorğularına cavab verməyi qarşılarına məqsəd qoyduqlarından onların kitab fondlarının komplektləşdirilməsi və informasiya işinin təşkili böyük peşəkarlıq tələb edir. Son zamanlar elmlərin geniş inkişafı və tərəqqisi, qohum elmlər arasında gedən böyük inteqrasiya elmi-tədqiqat işinə xidmət edən kitabxanaların universallaşmasını, dar profildən geniş profilli kitabxanalara yaxınlaşmasını tələb edir. Müasir şəraitdə elmi-tədqiqat institutu kitabxanalarının elmi informasiya mərkəzləri kimi fəaliyyəti mühüm amilə çevrilmişdir.

1970-ci ildə respublikamızda kənd təsərrüfatı ixtisası üzrə 20-dən artıq elmi-tədqiqat institutu kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bunlara misal olaraq: Heyvandarlıq və Baytarlıq, Bitkiçilik, Genetika və Seleksiya, Torpaşünaslıq və Aqrokimya, Bağçılıq və Üzümçülük, Bitkilərin mühafizəsi, Pambıqçılıq, Zoologiya, Hidrotexnika və Meliorasiya institutlarının kitabxanalarını göstərmək olar. Məhz bu kitabxanalar fəaliyyət göstərdikləri müddətdə Azərbaycan kənd təsərrüfatı elminə xidmət etmiş, bu sahədə çalışan alimlərin və mütəxəssislərin əsas informasiya bazası rolunu oynamışlar.

1980-cı illərdə respublikamızda kənd təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri üzrə 20 elmi-tədqiqat institutu kitabx-

anası fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanalar müstəqil kitabxana statusuna malik kitabxanalar olmaqla oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində çox mühüm iş görürdülər. 1980-ci ildə bu kitabxanaların fondunda 479.629 nüsxədən artıq qiymətli ədəbiyyat saxlanılırdı. Kitabxanalar il ərzində 2043 nəfər elmi işçiyə xidmət etmiş, onlara 120.420 nüsxədən çox ədəbiyyat verilmişdir. Elmi-tədqiqat institutu kitabxanaları başqa kitabxanalardan fərqli olaraq öz oxucularına fərdi xidmət etmək, onların tələb və sorğularının informasiya tələbatını öyrənmək, elmi-tədqiqat fəaliyyətini diqqətlə izləmək, onların başa çatmasında iştirak etmək işində böyük təcrübə toplamışdılar. Məhz buna görə də görkəmli alimlərin yaradıcı kitabxanaçı əməyinə verdiyi yüksək qiyməti eşitmək çox xoş təsir bağışlayır.

1.10.2. Zona təcrübə stansiyalarının və dayaq məntəqələrinin kitabxanaları

Nisbətən kiçik kitabxana müəssisəsi hesab edilən bu kitabxanalar respublikamızın müxtəlif regionlarında elmi-tədqiqat aparıcı elmi işçilər və mütəxəssislər üçün təşkil edilirdi. Bu kitabxanalar kiçik fonda malik olsalar da, onların fondu profilə, tədqiqatların tələblərinə müvafiq şəkildə müntəzəm olaraq yeniləşir, dinamik xarakter daşıyırdı. Respublikamızda 1920-ci illərdən təşkil edilməyə başlayan zona təcrübə stansiyalarının və dayaq

məntəqələrinin kitabxanaları zaman keçdikcə formalaşmış, kənd təsərrüfatı elminə kitabxana xidməti sahəsində mühüm rol oynamışlar. Artıq 1970-ci illərdə respublikamızda 60-dan artıq bu tipdən olan kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi. Respublika elmi-tədqiqat institutlarının hesabatlarında təcrübə stansiyalarının kitabxanalarına, onların fəaliyyətinə yüksək qiymət verilməsi elmə kitabxana xidmətinin təşkilində onların rolunu bir daha təsdiq edir.

1970-ci illərdə respublikamızda 60-dan çox zona stansiyaları və dayaq bazalarının yanında kitabxanalar fəaliyyət göstərirdilər. Bu kitabxanalardan bəziləri müstəqil kitabxana statusuna malik olmasalar da, mütəxəssislər tərəfindən yaradılır, komplektləşdirilir, qorunub saxlanılırdı. RKTK-nın metodik köməyi və rəhbərliyi sayəsində kitabxanalar öz işlərini getdikcə təkmilləşdirir, əsl kitabxana müəssisəsinə çevrilirdilər. Təcrübə stansiyalarının kitabxanaları yüzlərlə mütəxəssisin, görkəmli kənd təsərrüfatı alimlərinin yetişməsində mühüm rol oynamışlar. 1980-ci ildə təcrübə stansiyaları və dayaq bazalarının kitabxanalarında 197.770 nüsxə kitab toplanmışdı. Kitabxanalar 2147 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 95.494 nüsxə kitab verilmişdi. Kitabxanaların bir illik fəaliyyəti haqqında gətirdiyimiz bu rəqəm onların uzun illər boyu apardıqları böyük işindən, elmə xidmətindən xəbər verir.

1.10.3. Kənd təsərrüfatı təhsil kitabxanaları

Təhsil kitabxanaları təhsil müəssisələrinin professor-müəllim və tələbələrinə xidmət etmək üçün yaradılır. Təhsil kitabxanaları əsasən ali və orta ixtisas məktəblərinin profilinə uyğun komplektləşsələr də, onların fondu universal xarakter daşıyır. Təhsil kitabxanaları xalq təsərrüfatı, elm və mədəniyyətin bütün sahələri üçün yüksək ixtisaslı kadr hazırlanmasında böyük rol oynayırlar. Yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrların hazırlanması sahəsində ölkəmizdə aparılan böyük iş, təhsil müəssisələri kitabxanalarının oxuculara kitabxana xidməti təşkilinin istiqamətlərini, vəzifələrini müəyyənləşdirməklə onların inkişafına böyük təkan vermişdir.

Ali məktəb kitabxanaları öz oxucularına təkcə tədris ədəbiyyatı verməklə kifayətlənmir, gənc nəslin tərbiyəsində böyük rolunu oynayan kitab təbliğinin təbliğatçılarından biri kimi də çıxış edir.

Təhsil kitabxanaları, xüsusilə ali məktəb kitabxanaları ali məktəb elminin əsas bazalarından biri kimi ali təhsilin elmi-tədqiqat işində yaxından iştirak edir. Təhsil kitabxanaları həmçinin təhsil müəssisələrinin həyata keçirdiyi tərbiyə prosesinin fəal daşıyıcılarından biridir. Bu məqsədlə kitabxanalarda böyük kütləvi işlər aparılır.

Beləliklə, təhsil kitabxanaları həm xüsusi, həm elmi, həm də kütləvi kitabxanaların iş xüsusiyyətlərini özündə

birləşdirən kitabxanalardır. Onların ölkə elminin, təhsilinin, mədəniyyətinin inkişafında xüsusi yeri vardır.

Respublikamızın təhsil kitabxana şəbəkələri içərisində kənd təsərrüfatı təhsil kitabxana şəbəkəsi də mühüm yer tutur.

Respublikamızda təhsil kitabxanaları 1920-ci illərdən yaranmağa başlamışdır. Bu dövrdə respublikamızda orta ixtisas təhsilli kadrlar hazırlamaq üçün tədricən kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrinə dair texnikumlar yaranmağa başladı. Bir qayda olaraq texnikumların yanında kitabxanalar yaradıldı.

XX əsrin 50-ci illərindən sonra kənd təsərrüfatı texnikumlarının şəbəkəsi genişlənmiş, kadrların hazırlanması həm kəmiyyət, həm də keyfiyyətə xeyli yüksəlmişdi. Bu işdə kənd təsərrüfatı texnikumlarının kitabxanalarının böyük xidməti diqqəti cəlb etməyə başlamışdı. Ona görə də bu kitabxanaların inkişafına qayğı artmışdı. Aşağıdakı rəqəmlərə diqqət yetirək: 1970-ci ildə respublikamızda 16 kənd təsərrüfatı kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanaların fondunda 256.918 nüsxə kitab var idi. Onlar 9.144 nəfər oxucuya xidmət etmiş, 120 kütləvi tədbir həyata keçirmişlər.

Respublikamızda yüksək ixtisaslı kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri və elmi kadrların hazırlanmasında Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının xüsusi mövqeyi vardır. Respublikamızın ilk və yeganə ali təhsil müəssisəsi olan bu akademiya yarandığı gündən indiyə qədər minlərlə yüksək ixtisaslı kənd təsərrüfatı mütəxəssisi

hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş, Azərbaycan kənd təsərrüfatı elminə böyük töhfələr vermişdir.

Respublikamızın ən böyük ali məktəb kitabxanalarından biri olan Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının əsası 1929-cu ildə qoyulmuşdur. Yeganə kənd təsərrüfatı ali məktəb kitabxanası kimi respublikamızda yüksək ixtisaslı kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinin hazırlanmasında, elmi kadrların ikinci mədəniyyət mərkəzi olan Gəncə şəhərinin mədəni həyatında mühüm rol oynamasında akademiya kollektivinin yaxın köməkçisi olmuşdur. İlk illərdə kitabxana fondunu yaratmaq, oxuculara xidmət işini səmərəli təşkil etmək sahəsində böyük çətinliklərlə üzləşən kitabxana sonrakı illərdə akademiya kollektivinin köməyi ilə öz işini təkmilləşdirməyə nail oldu. Kitabxananın ştat cədvəlində dəyişikliklər edilməsi, kitabxana işinə yüksək ixtisaslı kadrların cəlb edilməsi onun işini yeni qaydada qurmağa, professor-müəllim heyətinin və tələbələrin tələb və sorğularına cavab verməyə imkan yaratdı. Akademiya ardıcıl olaraq kitabxananın maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsinə diqqəti artırmaqla, onu yeni bina ilə təmin etdi. Kitabxanada tələbələr və müəllimlər üçün qiraət zalları yaradıldı, münasib kitabxana avadanlığı ilə təmin edildi. Kitabxanada məlumat-bibliografiya şöbəsinin məlumat fondunun yaradılması və illər keçdikcə onun zənginləşməsi kitabxanada informasiya işinin təşkilinə böyük uğurlar qazandırdı. Həmçinin kitabxananın SSRİ-nin və bir çox xarici ölkələrin kitabxanaları ilə əlaqələr yaratması, kitab

mübadiləsi etməsi onun kənd təsərrüfatı elminə xidmət fəaliyyətini xeyli canlandırmış, professor-müəllim heyətinin köməkçisinə çevrilmişdi. Kitabxana dövrü mətbuatla iş sahəsində də yüksək göstəricilər əldə etmişdi. Rus və xarici dillərdə ən qiymətli elmi jurnalları, elmi-müəssisələrin əsərlərini əldə edən kitabxana mütəxəssislərinin ən çox istifadə etdiyi elmi müəssisəyə çevrilmişdi.

Aşağıdakı rəqəmlər söylədiklərimizi bir daha təsdiq edir. 1980-ci ildə kitabxananın fondunda 587.365 nüsxə ədəbiyyat toplanmış, 7339 nəfər oxucuya xidmət etmişdi. Bu oxuculardan 568 nəfəri kənd təsərrüfatı mütəxəssisləri olmuşdur. İl ərzində oxuculara 261.610 nüsxə ədəbiyyat verilmişdi. Kitabxanaya ümumi gəlişin miqdarı isə 70.549-a çatmışdır. Kitabxana oxuculara xidmət işinin bütün forma və üsullarından müvəffəqiyyətlə istifadə etmiş, biblioqrafik vəsaitlər, tövsiyə siyahıları tərtib etmiş, oxucuların sorğusuna yazılı və şifahi cavablar vermişdir. Kitabxanada daimi və yeni kitabların sərəgisinin keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilmiş, il ərzində 51 belə sərqi keçirilmişdir. Kitabxanada 8 məlumat, 4 mütəxəssis günü keçirilmiş, 5 oxucu konfransı təşkil edilmişdir. Kütləvi işlərin keçirilməsində professor-müəllim heyətinin və mütəxəssislərin iştirakı onların əhəmiyyətini daha da artırır.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra kitabxana öz işini ölkəmizin qarşısında duran vəzifələrə müvafiq yenidən qurmağa müvəffəq olmuşdur.

1.10.4. Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası

Ölkəmizdə respublika əhəmiyyətli kitabxana statusuna malik yeganə kitabxana Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasıdır. Bu kitabxana respublikamızda kənd təsərrüfatı ədəbiyyatının dövlət kitabsaxlayıcısı olmaqla depozitar fond funksiyasını da həyata keçirir. Həmçinin bütün kənd təsərrüfatı kitabxanalarının elmi-metodik mərkəzidir. Kitabxana ixtisaslaşdırılmış ümumi kitabxanalara xas olan bütün xüsusiyyətləri yerinə yetirməklə: respublikamızda kənd təsərrüfatının idarə edilməsində iştirak edən orqanlara kömək edir, kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana və informasiya xidməti göstərir. Həmçinin elmi-metodik funksiyanı həyata keçirmək üçün geniş metodik tədbirlər həyata keçirilir. Bu kitabxanalar respublika əhəmiyyətli kitabxana olduqlarından kənd təsərrüfatı kitabxanalarının işinin əlaqələndirilməsində yaxından iştirak edirlər.

Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının əsası 1921-ci ilin yanvar ayında qoyulmuşdur. Ölkədə iqtisadi və siyasi çətinliyin olduğu bir şəraitdə bu kitabxananın yaranması dövlətin kitabxana işinə böyük qayğısının nəticəsi idi. Kitabxana 1967-ci ildə respublika kitabxanası statusunu alana qədər mərkəzi kənd təsərrüfatı kitabxanası kimi fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanaya respub-

lika kitabxanası statusunun verilməsi onun imkanlarını xeyli artırdı. Kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmləndirildi, kitabxanaya ayrılan maliyyə vəsaiti artırıldı, ştat cədvəli genişləndirildi, yeni bina ilə təmin edildi. Kitabxana SSRİ-də çap edilən bütün kənd təsərrüfatı ədəbiyyatından pullu məcburi nüsxə almağa başladı. Kitabxanaya ədəbiyyat alınmasında müəyyən stabilliyin, ardıcılığın yaranması kitabxana fondunun sürətlə zənginləşməsinə və keyfiyyətcə yaxşılaşmasına səbəb oldu. Kitabxana respublikamızın zəngin elmi kitabxanalarından birinə çevrildi. Kitabxananın oxucu tərkibinin dəyişilməsində də yeniləşmə prosesi baş verdi. Respublikamızın görkəmli kənd təsərrüfatı alimləri, mütəxəssisləri bu kitabxananın əsas oxucularına çevrildilər. Artıq 1970-ci illərin axırlarında kitabxanaların fondunda 210 min nüsxədən artıq ədəbiyyat toplanmışdı. Kitabxana 1978-ci ildə 4089 nəfər oxucuya xidmət etmiş, onlara 150.324 nüsxə ədəbiyyat vermişdir. Bu ədəbiyyatın 97.807 nüsxəsi kənd təsərrüfatına dair kitablar olmuşdur. Kitabxana həmçinin oxuculara kitabxana xidmətini qüsursuz təşkil etmək, oxucuların hər cür sorğularını ödəmək üçün kitabxanalararası abonementdən istifadə edərək, onlara 423 nüsxə kitab vermişdir. Kitabxana geniş kütləvi işlər aparır, kitab təbliğinin müxtəlif üsullarından istifadə edirdi. Təkcə 1978-ci ildə 37 kitab sərgisi təşkil edilmiş, bu sərgilər vasitəsilə oxuculara 5.918 kitab haqqında məlumat verilmişdir. Kitabxana 1970-80-ci illərdə ölkəmizdə gedən mədəni-quruculuq işləri, elmi texniki

tərəqqi, xüsusilə kənd təsərrüfatının geniş inkişafı ilə əlaqədar oxuculara xidmət işini xeyli təkmilləşdirmiş, yeni ədəbiyyat almağa nail olmuşdu. Kitabxananın 1976-cı ildə 2 yeni filialının açılması oxucuların tərkibinin artmasına səbəb olmuşdu. 1980-ci ildə kitabxana 14.283 nüsxə ədəbiyyat almış, kitab fondu 236.199 nüsxəyə çatmışdı. Kitabxana bu dövrdə respublika alimlərinin elmi-tədqiqat sorğularına cavab vermək üçün depozitar fondun fəaliyyətinin qaydaya salınmasına diqqəti xeyli artırmışdır. Depozitar fonda verilən ədəbiyyat qaydaya salınmış, bu fondan istifadə üçün xüsusi qiraət zalı açılmışdı. Depozitar fondda 1980-ci ildə 22.000 nüsxə ədəbiyyat toplanmışdı. Kitabxanada oxucularla aparılan işin daha da yaxşılaşdırılması, onların soraq və tələblərinin vaxtlı-vaxtında ödənilməsi oxucuların artmasına səbəb olmuşdu. 1980-ci ildə kitabxanadan 9 mindən artıq oxucu istifadə etmiş, onlara 166.241 nüsxə kitab verilmişdir. Kitabxana qiyabi və kitabxanalararası abonementin genişlənməsinə də xüsusi diqqət yetirirdi ki, bu da onun işinin bütün respublika miqyasında aparılması üçün təminat yaradırdı. 1980-ci ildə qiyabi abonement üzrə 1257 kitab, kitabxanalararası abonement üzrə 374 kitab vermişdi.

Kitabxana respublikanın ən böyük kənd təsərrüfatı kitabxanası olduğundan elmi-tədqiqat apararı görkəmli mütəxəssislər elmin müxtəlif sahələri üzrə informasiya almaq üçün buraya tez-tez müraciət edirdilər. Kitabxanada fəaliyyət göstərən məlumat-bibliografıya şöbəsi mütəxəssislərin yazılı və şifahi sorğularına cavab vermək

üçün böyük informasiya işi aparırdı. Kitabxana 1980-ci ildə «Yeni kitablar» adlı biblioqrafik göstərici nəşr etməyə başlamışdı. Bu göstəricinin 4 buraxılışı olmuş, 3 min nüsxə tirajla nəşr edilmişdi. Göstərici respublikanın bütün kənd təsərrüfatı kitabxanalarına göndərilmiş, oxucuların böyük marağına səbəb olmuşdu. Kitabxana respublikanın baş kənd təsərrüfatı kitabxanası kimi böyük elmi-metodik fəaliyyət göstərirdi. Kitabxananın metodik şöbəsi çox təcrübəli kitabxanaçılar və metodistlərlə təmin olduğundan, metodik işin səviyyəsi xeyli yüksəlmiş, demək olar ki, 1980-90-cı illərdə bütün kənd təsərrüfatı kitabxanalarını əhatə etmişdi. Kitabxana bu dövrdə 45-dən çox kitabxanaya metodik köməklik edir, onları mərkəzləşdirilmiş qaydada metodik ədəbiyyatla, metodik materiallarla, metodik göstəricilərlə təmin edirdi. Kitabxananın metodistləri vaxtaşırı ezamiyyətlərə gedir, yerlərdə kitabxanaların metodik təminatında iştirak edirdilər. Kitabxana demək olar metodik xidmətin bütün formalarından: konfranslardan, metodik məktublardan, məsləhətlərdən, tövsiyə siyahılarından, metodik metodlardan və s. istifadə edirdilər.

Kitabxananın həmçinin kənd təsərrüfatı kitabxanalarının komplektləşməsində yaxından iştirakı, xüsusilə regionlarda olan kitabxanaların işinə olduqca müsbət təsir göstərirdi. Kitabxanada 1980-ci illərdən fəaliyyət göstərən mərkəzləşdirilmiş komplektləşdirmə şöbəsi bu işdə əhəmiyyətli rol oynayırdı. Kitabxana 1980-ci ildə 32 kənd təsərrüfatı kitabxanasına 7724 nüsxə ədəbiyyat

göndərmişdi. RKTK-nın fondunun formalaşmasında və təkmilləşməsində kitabxananın yanında fəaliyyət göstərən mübadilə fondunun mühüm rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. Kitabxana bu fondun köməyi ilə həm xarici, həm də ölkə kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi edirdi. Həmçinin bu fondun xidmətindən respublika kənd təsərrüfatı kitabxanaları da faydalanırdı. 1980-ci ildə mübadilə fondunda 4200 nüsxə ədəbiyyat var idi.

Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra RKTK da öz işini müstəqillik şəraitinə uyğun olaraq yenidən qurmağa başladı. Doğrudur, 1990-cı illərin əvvəllərində kənd təsərrüfatı sahəsində gedən böyük islahatlar, sovet dövrünə məxsus bir sıra qurumların ləğv edilməsi, həmçinin kitabxananın binası ilə əlaqədar ortaya çıxan problemlər kitabxananın işinə müəyyən dərəcədə mənfi təsir etsə də, kitabxana öz işini davam etdirmiş, öz funksiyalarını müvəffəqiyyətlə yerinə yetirmişdir. Hazırda kitabxananın 362.691 nüsxə kitab fondu və on mindən artıq oxucusu vardır. Kitabxana həmçinin öz keçmiş xarici əlaqələrini bərpa etmiş, 17 xarici ölkənin 52 kitabxanası ilə əlaqə saxlayır. Kitabxana öz statusuna müvafiq olaraq öz elmi-metodik funksiyasını uğurla yerinə yetirir, respublikamızda gedən böyük kənd təsərrüfatı islahatlarında yaxından iştirak edir.

1.11.Kitabxana fondlarının formalaşması və idarə olunması

Kitabxana işinin strukturuna daxil olan əsas elementlərdən biri də kitabxana fondudur.

Kitabxana fondunun yaranması bəşəriyyət tarixinin çox qədim dövrlərində baş vermişdir. Əvvəlcə kitabxana fondları yaranmış, bunlar zaman keçdikcə kitabxanalara çevrilmişlər. «Kitabxana» məfhumunun meydana çıxması da fondların yaranması ilə bağlı olmuşdur. «Kitab toplanan yer, kitab saxlayıcıları, kitab evləri» adlandırılan ilk kitab topluları sonralar yeni keyfiyyətlər kəsb etməklə kitabxanalara çevrilmişlər. «Kitabxana» sözünün hərfi mənası «kitab saxlanılan yer» deməkdir.

Əvvəllər kitabxana fondunu kitabxanalarla eyniləşdirirdilər. Son dövrlərdə aparılan araşdırmalar, kitabxana işi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi nəticəsində məlum oldu ki, bunlar başqa-başqa anlayışlardır. Kitabxana bir çox komponentləri özündə birləşdirən sosial institutdur. Kitabxana fondu isə onun ayrılmaz və əsas tərkib hissəsidir. Fond kitabxananın əsasıdır, onsuz kitabxana yoxdur və ola bilməz. Kitabxana fondu milli və bəşəri sərvətdir. Məhz buna görədir ki, bu sərvətin toplanması, sistemləşdirilməsi, qorunub saxlanması, böyük ümumxalq, ümumdövlət əhəmiyyətli bir işdir. Hər bir ölkənin kitabxana fondu o ölkənin təhsilinin, mədəniyyətinin, elminin, iqtisadiyyatının, milli mənəviyyatının qızıl fondudur. Məhz buna görədir ki, kitabxana fondları dövlət mülkiyyəti kimi qorunur. Ölkənin milli sərvəti olan respublika kitabxanalarının fondları böyük maddi və mədəni

qiymətə malik olmaqla, əhalinin mədəni inkişafının əsas göstəricisidir.

«Fond» latın sözü olub, hərfi mənası «alt, torpaq, bünövrə» deməkdir. Kitabxanaşünaslıqda «fond» termini XX əsrin 20-ci illərindən işlənilməyə başlanmışdır. «Kitabsaxlayıcı» termini uzun və mürəkkəb bir yol keçmiş, daha anlaşıqlı və elmi bir termin olan fond termini ilə əvəz edilmişdir. «Fond» termininin meydana gəlməsi, qısa zaman içərisində beynəlxalq bir istilaha çevrilməsi onun mahiyyətinin dəyişməsinə də mühüm təsir göstərməyə başladı. Zaman keçdikcə belə bir elmi fikir formalaşmağa başladı ki, heç də hər cür kitab toplusu, kitab saxlanılan yer kitabxana fondu adlandırıla bilməz. Kitabxana fondu onu yaradan, formalaşdıran kitabxanaların qarşısında duran məqsəd və vəzifələrə, kitabxananın oxucularının tələb və sorğularına, həmçinin onu yaradan cəmiyyətin mədəni, elmi, mənəvi və iqtisadi inkişafına kömək edə bilən, insanların intellektual səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət edən bir toplu olmalıdır. Kitabxana fondu cəmiyyətin tələbatına, kitabxananın qarşısında duran vəzifələrə müvafiq planlı surətdə komplektləşən, təkmilləşdirilən elmi əsaslarla sistemləşdirilən canlı orqanizmdir. O, daim yeniləşməli, oxucuların tələbatını ödəmək üçün dinamik olmalıdır.

Beləliklə, kitabxana fondu çap əsərlərinin və digər sənədlərin kitabxananın tipinə, profilinə və vəzifələrinə uyğun olaraq, oxucuların istifadəsi üçün sistemləşdirilmiş qaydada seçilmiş toplusudur. «Kitabxana fondları univer-

sal, sahəvi, çoxsahəli, ixtisaslaşdırılmış ola bilər. Kitabxana fondunun tərkibinə kitab, jurnal, qəzet, digər çap məhsulları, audiovizual və texniki vasitələrlə oxunan materiallar, əlyazmalar və başqa informasiya daşıyıcıları daxildir». ⁶ Kitabxana fondlarında çap əsərləri və digər sənədlər öz elmi, mədəni və mənəvi əhəmiyyətini itirənə qədər, uzun bir dövr üçün qorunub saxlandığından böyük mədəni əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görədir ki, respublikamızda kitabxana fondları xalqımızın milli sərvəti və dövlət mülkiyyəti hesab edilir, dövlət qanunlarına uyğun olaraq qorunur.

Kitabxana şəbəkələri olan bütün nazirliklər, idarə və müəssisələr kitabxana fondlarının dövlət mülkiyyəti kimi qorunub saxlanması üçün məsuliyyət daşıyırlar.

Azərbaycan Respublikasının «Kitabxana işi haqqında» Qanununda deyilir: «Azərbaycan Respublikası dövlət Kitabxana fondu dövlət mülkiyyətidir. Onun uçotu, qorunması və istifadəsi qanunvericiliklə müəyyən olunmuş müvafiq kitabxana standartlarına əsaslanır.»⁷

Beləliklə, kitabxana fondları dövlət mülkiyyəti olduğu kimi, həm də xalqın milli, mənəvi sərvətidir, millətin yaddaşdır. Məlumdur ki, kitabxana fondlarında təkcə milli kitablar yox, həm də dünyanın böyük alimlərinin, mütəfəkkirlərinin, filosoflarının, yazıçı və

⁶ «Китабхана иши шаггында» Азярбайъан Республикасынын Гануну// «Азярбайъан» гязети, 1999, 14 март.

⁷ «Китабхана иши шаггында» Азярбайъан Республикасынын Гануну // «Азярбайъан» гязети, 1999, 14 март.

şairlərinin, incəsənət xadimlərinin ən qiymətli, nadir əsərləri, milli sərhədləri, çərçivələri aşıb bütün dünyanı fəth etmiş kitabları saxlanılır. Ona görə də belə fondlar həmçinin bəşəri sərvətdir. Məhz buna görədir ki, lap qədim zamanlardan başlayaraq dünyanın bütün sivil dövlətlərində ümumbəşəri xarakter daşıyan, öz dövrünün qızıl fondu hesab edilən, kitabxana fondlarının yaradılmasına, onun qorunub saxlanılmasına, əsrdən-əsrə, nəsildən-nəslə ötürülməsinə xüsusi diqqət yetirilmiş, kitabxana işi böyük dövlət əhəmiyyəti kəsb edən bir iş hesab edilmişdir.

Kitabxananın müvəffəqiyyətləri, onun qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsi, bilavasitə kitabxana fondundan, onun seçilib formalaşmasından, sistemləşdirilib oxucuların istifadəsinə verilməsindən asılı olduğu üçün bütün kitabxanalarda fondun yaradılması işi əsas vəzifə hesab edilir. Kitabxana fondları elə formalaşdırılmışdır ki, o, bu günün tələbatına cavab verməklə, gələcəyə istiqamətlənsin, gələcəkdə xalqın yaddaşına çevrilə bilsin.

Bunun üçün kitabxana fondları formalaşarkən dövrün tələblərinə və kitabxana işinin perspektivlərinə əsaslanan bir çox ciddi problemlərin nəzərə alınması zərurəti meydana çıxır.

Kitabxana fondu formalaşarkən elmin, texnikanın, iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, incəsənətin, bədii yaradıcılığın son nailiyyətləri nəzərə alınmalı, bəşəriyyətin əldə etdiyi təcrübə biliyin və informasiyanın toplanması təmin

edilməlidir. Ölkə ərazisində nəşr edilən bütün çap məhsullarının toplanmasına, dövlətçiliyimizə, milli ideologiyamıza, azərbaycançılığa dair ədəbiyyatın komplektləşməsi ön plana çəkilməlidir. Xalqın tarixinə, soyköünə, mənəviyyatına aid kitabların və informasiyanın toplanmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Kitabxana fondu kitabxananın tipindən, növündən, qarşısında duran vəzifədən asılı olaraq böyük və kiçik ola bilər. Milyonlarla kitab saxlayan milli, elmi, dövlət kitabxanaları ilə yanaşı, kiçik fondları olan kütləvi kitabxanalar əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində yaxından iştirak edir. Ona görə də böyüklüyündən, kiçikliyindən asılı olmayaraq bütün tipdən və növdən olan kitabxanaların fondlarının formalaşmasına ciddi yanaşmaq lazımdır. Böyük kitabxana fondlarının formalaşmasına nisbətən, kiçik kitabxana fondlarının formalaşması daha böyük məsuliyyət, daha ciddi peşəkarlıq tələb edir.

Hazırkı zamanda Azərbaycanda 4 milyon nüsxədən artıq kitab fondu olan M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası ilə yanaşı, 5-10 min kitab fondu olan kütləvi kitabxanalar fəaliyyət göstərir. Respublikamızda elmin, mədəniyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, kütləvi kitabxanaların əksəriyyətinin fondu 50-60 min nüsxəyə yaxınlaşmaqdadır.

Fondu günün tələbləri səviyyəsində, oxucuların durmadan artan informasiya tələbatını ödəməyə qadir vəziyyətdə saxlamaq üçün onun zənginliyini və dinamikliyini təmin etmək tələb olunur. Bunun üçün isə fond

daimi öyrənilməli, elmi əsaslarla idarə edilməlidir. Fondun keyfiyyətcə yararlı olmasının əsas meyarı oxucu tələbatının ödənilməsi olmalıdır.

Kitabxana fondunun formalaşmasında əsas meyarlardan biri onun sistemli xarakter daşmasıdır. Fond elə formalaşmalıdır ki, sənədlər bir-biri ilə əlaqədar olsun, biri digərini tamamlasın, vahid və bütöv olsun.

Fond çap əsərlərinin və digər sənədlərin təsadüfi yığını deyil, onların düşünülmüş toplusu olmalıdır. Kitabxana fondu, xüsusilə kütləvi kitabxanaların fondu formalaşarkən elm və bilik sahələri nəzərə alınmalı, bütün elm sahələrini əhatə edən ədəbiyyatın oxucu tələbatı, kitabxananın fəaliyyət göstərdiyi regionun şəraiti nəzərə alınmalı, hansı elm sahələrinə aid kitablardan neçə faiz alınması müəyyənləşdirilməlidir.

Kitabxana fondu formalaşarkən əsas vəzifə əsrlər boyu yaranmış, nəsildən-nəslə keçmiş, olduqca böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik olan sənədlərin əldə edilməsi və fondda sistemləşdirilməsidir. Bu, hər bir kitabxanadan və hər bir kitabxanaçıdan böyük peşəkarlıq, bacarıq və təcrübə tələb edir. Kitabxanaçı kitabxananın profilini, fəaliyyət göstərdiyi regionun xüsusiyyətlərini, ilk növbədə isə oxucu sorğu və tələbatını öyrənib onu ümumiləşdirməyi bacarmalıdır. Son zamanlar kitabxana fondlarının formalaşmasında yenilik xüsusi metodlardan, fondun iki mərhələdə komplektləşdirilməsindən istifadə edilməsidir. Birinci mərhələ fondun nüvəsini (*özək*) yaratmaqdır. Fondun nüvəsi dedikdə elm, mədəniyyət,

texnika, tarix, ədəbiyyat, incəsənət və s. sahəsində bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün mənəvi sərvətlərin, informasiya vasitələrinin, sənədlərin kitabxanada toplanmasıdır. Nüvə hər bir kitabxananın əsası, onun mövcudluğu, varlıq formasıdır. Bunsuz kitabxana yoxdur və ola da bilməz.

İkinci mərhələ isə zamana, şəraitə uyğun formalaşma mərhələsidir. Bu mərhələdə yaradılmış əsas fondu şəraitlə, mühitlə əlaqədar olaraq əlavə ədəbiyyatla formalaşdırmaqdır. Burada məqsəd kitabxananın əsas fondunu əlavə ədəbiyyatla zənginləşdirmək, onu daha məzmunlu, daha keyfiyyətli, daha hərtərəfli etməkdir. Bu mərhələdə kitabxanaçı geniş oxucu qrupunun məsləhətlərindən istifadə etməyi, bu işə ayrı-ayrı elm sahələrinin mütəxəssislərini cəlb etməyi unutmamalıdır. Əlavə ədəbiyyatla intensiv və ardıcıl təkmilləşmə, həmçinin nüvənin yeniləşməsi, nüvəyə yeni ədəbiyyatın daxil olması, onun zənginləşməsi üçün də zəruridir. Əlavə fonda daxil olan ədəbiyyat zamanın sınağından çıxdıqdan, oxucunun daimi istifadə etdiyi ədəbiyyata çevrildikdən sonra *(3-4 ildən sonra)* nüvəyə daxil olur. Vaxtaşırı olaraq həm mənəvi, həm də fiziki cəhətdən köhnəlmiş kitablar fondan çıxarılır.

Fondun formalaşmasında ən mühüm amil kitabxanaların sosial funksiyaları və profilidir.

Hər hansı bir kitabxana fondunun formalaşmasında bu mühüm amillər nəzərə alınmalıdır. Beləliklə, kitabxanaların funksiyaları və profili birinci, onun fondu isə

ikincidir. Yeni kitabxana fondları kitabxananın funksiyaları və profili əsas götürülərək formalaşdırılmalıdır.

Kitabxananın sosial funksiyası qarşısında bəşəriyyətin yaddaşına çevrilmək, xalq kütlələrinin təlim-təربiyəsində yaxından iştirak etmək, elmin, mədəniyyətin, təhsilin inkişafına yaxından kömək etmək, əhalinin informasiya tələbatını ödəmək, mənəvi təربiyənin mərkəzinə çevrilmək, dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın ən fəal təbliğatçısı olmaq kimi mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələri yerinə yetirmək üçün zəngin fondun formalaşdırılmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

Kitabxananın profil üzrə formalaşmasının əsasını isə yerli şərait, regionun qarşıda qoyduğu vəzifələr və oxucuların tələbatı təşkil edir. Sosial vəzifələrin və kitabxananın profilinin nəzərə alınması nəticəsində formalaşan fond uzun müddət yaşayan, oxucuların tələbatını ödəyə bilən fond kimi daim təkmilləşir, hərtərəfli nüvəyə və mühitə malik kitabxana fondlarının əsasını təşkil edir. Kitabxana fondlarının əsas xüsusiyyətlərindən biri onun dinamik, işlək vəziyyətdə olmasıdır. Məlum həqiqətdir ki, oxuculara xidmət edən kitabxanaların hamısında fond işlək və dinamik vəziyyətdə olmasa xidmət işinin keyfiyyətindən, beləliklə də kitabxanaların oxucularla apardığı işdən danışmaq olmaz. Fond daim hərəkətdə olmasa onu fond adlandırmaq olmaz. Belə fondları kitabsaxlayıcı adlandırmaq daha düzgündür. Dinamik kitabxana fondu daim hərəkətdə olur, fonda yeni kitablar daxil olur, köhnələr çıxarılır, kitab oxucuya verilir, oxuculardan qəbul edilir. Məcəzi

mənada desək, bir yandan boşalır, bir yandan dolur. Məhz bu dinamiklik onu canlı orqanizmə çevirir. Zaman keçdikcə bu proses təkrar olunur, oxucu-kitabxana münasibətlərini tənzimləyir, kitabxanaya yeni oxucu axınının baş verməsinə şərait yaradır.

1974-cü ildən sonra respublikamızın elmi kitabxanalarında depozitar kitabxana fondları yaranmağa başladı. Belə fondların yaranması kitabxanalara köhnəlmiş, oxucular tərəfindən az tələb olunan, ancaq öz elmi, mənəvi, tarixi əhəmiyyətini itirməmiş kitablardan azad olmaq imkanı verdi. Kitabxanalar öz fondlarından bu cür kitablara çıxarıb depozitar kitabxanalara verməyə başladılar ki, bu da kitab saxlayıcılarının köhnə kitablardan azad olmaq imkanını xeyli artırdı, fondların daha da dinamik olmalarına səbəb oldu. Ölkəmizdə M.F.Axundov adına Respublika Dövlət Kitabxanasına, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasına, Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasına, Respublika Elmi Tibb Kitabxanasına və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasına depozitar fond yaratmaq statusu verilmişdir. Belə fondların yaranması böyük mədəni əhəmiyyət kəsb etməklə, milli və bəşəri sərvətlərimizin həmişəlik qorunub saxlanılmasına səbəb olmaqla, tədqiqatçı oxucuların tələbatının ödənilməsi üçün geniş şərait yaratdı.

Yekun olaraq demək olar ki, bəşəriyyətin yaddaşı olan kitabxana fondları daim hərəkətdə olmalı, dinamik xarakter daşmalı, inkişaf etməlidir. Kitabxana fondlarının formalaşması dövrə, zamanla, cəmiyyət həyatında baş

verən proseslərlə ayaqlaşmalı, yeni informasiya daşıyıcıları olan sənədlərlə təkmilləşməlidir.

Kitabxana fondlarını formalaşdırmaqla işi bitmiş hesab etmək olmaz, əsas vəzifə böyük maddi vəsait və insan zəhməti hesabına yaranmış bu sərvətdən oxucuların istifadəsini təmin etmək, onu cəmiyyət üzvlərinin malına çevirmək, yəni fondan istifadənin informasiya təminatını yaratmaqdır. Bu da hər şeydən əvvəl müasir kitabxanalarda məlumat-informasiya aparatlarının yaradılmasını tələb edir. Kitabxanalar yarandığı gündən zəmanəmizə qədər ənənəvi informasiya vasitəsi olan kitabxana kataloqlarından və kartotekalarından istifadə edir.

«Kataloq» yunan sözüdür, hərfi mənası «siyahı» deməkdir. Kataloq kitabxana fondunda saxlanılan sənədlərin tərkibini və məzmununu açan, müəyyən prinsip əsasında tərtib edilmiş siyahıdır. Kataloq formasına görə kartoçka, maşınla oxunan mikrodaşıyıcılar və kitab halında ola bilər. Son zamanlar kitabxanaların kompüterləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq maşınla oxunan elektron kataloq yaranmağa başlamışdır. Elektron kataloqlar dünyanın böyük kitabxanalarında XX əsrin ikinci yarısından tətbiq edilməkdədir. Respublikamızda isə ilk dəfə 1999-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasında elektron kataloq yaradılmışdır.

Respublikamızın kitabxanalarında ən çox yayılmış kataloq əlifba, sistemli və predmet kataloqlarıdır. Əlifba və sistemli kataloq demək olar ki, bütün kitabxanalarda istifadə edilir. Predmet kataloqu isə ancaq elmi və xüsusi

kitabxanalarda tətbiq edilir. Həmçinin kitabxanaların dövrü nəşrlər, jurnal və qəzet fondunu açmaq üçün kataloq sistemini tamamlayan, əsas jurnal, qəzet və dövrü nəşrlərdə dərc edilmiş materialları əks etdirən, onların geniş repertuarını yaradan bibliografik kartotekalar yaradılır. Bibliografik kartotekaların müxtəlif tip və növlərindən istifadə etmədən müasir oxucuların informasiya tələbatını ödəmək qeyri-mümkündür.

Kataloqu olmayan zəngin kitabxana fondu pəncərəsi olmayan qaranlıq otağa bənzəyir, buraya geniş pəncərə açmadan orada nələr olduğunu bilmək olmaz. Bu geniş pəncərə isə kitabxananın kataloq və kartoteka sistemidir.

Beləliklə, yaxşı təşkil edilmiş kataloq və kartoteka sistemləri olmadan kitabxana fondlarını oxucular qarşısında açmaq, fondu təbliğ etmək, onun ən qiymətli incilərini geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq mümkün deyildir.

1.12. Oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili

Kitabxana işinin strukturuna daxil olan əsas elementlərdən biri də «Kitabxana xidmətinin təşkili» kursudur. Kitabxanaların yarandığı gündən indiyə kimi onların keçdiyi yola ötəri də olsa, nəzər saldıqda belə bir həqiqət aşkarlanır ki, kitabxanaların fəaliyyəti, onların inkişafı həmişə oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili ilə əlaqədar olmuş, daha doğrusu, oxucuya xidmət kitabxana

işinin məhək daşı rolunu oynamışdır. Belə ki, oxuculara xidmətin təşkili kitabxana işi inkişafının bütün mərhələlərində öz təbiəti və struktur quruluşu etibarilə mürəkkəb, çoxcəhətli və geniş məzmunlu anlayış olub, həmişə kitabxananın əsas vəzifəsini və bütövlükdə kitabxana işinin mahiyyətini ifadə etmişdir. Cəmiyyətdə kitabxanaların rolu və əhəmiyyəti həmişə oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili səviyyəsi, onun keyfiyyəti və əhatə dairəsi ilə ölçülmüşdür.

Məhz buna görədir ki, oxuculara xidmət işinin məqsəd və məzmununun müəyyənləşdirilməsi, mahiyyətinin aşkara çıxarılması, forma və metodlarının elmi əsaslarının öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi dünya kitabxanaşünaslığının mühüm problemlərindən biri olaraq qalır.

Respublikamızda XX əsrin 20-30-cu illərindən başlayaraq kitabxana xidmətinin təşkili sahəsində mühüm işlər görülmüş, xidmət prosesi daim kitabxana işinin əsaslı sahəsi hesab edilmiş, onun təkmilləşdirilməsinə, kitabxana işi təcrübəsinin öyrənilib ümumiləşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilmiş, elmi-nəzəri əsaslarının öyrənilməsi diqqət mərkəzində olmuşdur. Respublikamızın kitabxanaşünasları oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili haqqında elmi, elmi-kütləvi məqalələr, vəsaitlər yazmış, əsasən keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq elmi-tədqiqat işləri aparmış, dissertasiyalar yazmışlar. Əlbəttə, görülən bütün bu işlər kitabxanalarımızın xidmət fəaliyyətinin xeyli təkmilləşməsinə səbəb olmuş, perspektiv inkişafına müsbət təsir etmiş, kitabxana xidmətinin

məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirmişdir. Kitabxana xidmətinin məqsəd və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi olduqca mürəkkəb bir prosesdir, bilavasitə onu yaradan cəmiyyətlə, onun vəzifələri ilə bağlıdır. Cəmiyyət kitabxanasının hamisi olduğundan o öz fəaliyyətini cəmiyyətin tələblərinə yönəltməli, onun vəzifələrinə cavab verməlidir. Oxucu vətəndaşdır, cəmiyyətin üzvüdür, ona görə də cəmiyyətdə gedən proses bilavasitə oxucu problemi, xidmət problemi ilə bağlıdır. Məhz bu bağlılıq, bu üzvi əlaqə kitabxana və cəmiyyət, kitabxana və mütaliə, probleminin meydana çıxması zərurətini yaradır, kitabxananın sosial institut imicini təmin edir.

Cəmiyyətdə mütaliənin kütləvi xarakter alması kitabxana xidmətinin təşkili prosesinin mahiyyətini tamamilə dəyişmiş, onun daha ümumi hal almasını, keçmiş kitabxana təcrübəsində istifadə edilən forma və üsullardan fərqli olan yeni xidmət formalarının meydana gəlməsini əsaslandırmışdı. Bütün bu iş forma və üsulları ənənəvi üsullardan fərqlənən, oxuculara daha operativ xidmət işini təşkil etmək, xidmət prosesini intensivləşdirmək üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Müasir şəraitdə oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili problemlərinin elmi, nəzəri və metodoloji əsaslarının yenidən işlənməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Son illərdə cəmiyyət, dövlət tam başqa cür olub, cəmiyyət hələ tam aydın olmayan, ancaq əvvəlkilərdən fərqli olan digər qanunlarla inkişaf edir. Kitabxanalar, kitabxanaçılar, oxucular tamamilə başqalaşblar.

Əgər sovet kitabxanalarının qarşısında insanların əksəriyyətini kitabxana oxucuları sırasına cəlb etmək və mövcud kitabxana fondlarını onların üzünə açmaq vəzifəsi qoyulmuşdusa, indi insanların dünya informasiya mənbələrinə daxil olmaq və onlardan istifadə etmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Kitabxanaların vəzifəsinin bu cür dəyişməsi, əlbəttə, kitabxana xidmətinin yenidən qurulmasını, kitabxanaların yeni informasiya texnologiyasına malik olmasını, xidmət prosesinin kompüterləşdirilməsini, informasiya xidmətinin ön plana çəkilməsini tələb edir.

Sovet İttifaqının dağılması, totalitar rejimin ləğvi, Marksizm-Leninizm ideologiyasından, bu ideologiyadan doğan və kitabxanalarda tətbiq edilən sinfilik, partiyalılıq və s. kimi prinsiplərdən imtina edilməsi Azərbaycanda kitabxanaların demokratik prinsiplər əsasında inkişafı üçün böyük perspektivlər açdı. Azərbaycan kitabxanalarının başının üstündə domokl qılıncı kimi asılan senzuranın ləğv edilməsi, kitabxanalarda, xüsusilə böyük kitabxanalarda fəaliyyət göstərən «xüsusi fondlar»ın bağlanması, xidmət kataloqu adlanan kitabxana kataloqlarının oxucuların ixtiyarına verilməsi və s. məhdudiyətlərin aradan qaldırılması kitabxana işinin yeni azad cəmiyyətin tələblərinə uyğun inkişafını təmin etdi. Kitabxana işində azad cəmiyyətin, hüquqi dövlətin tələblərinə uyğun demokratik prinsiplər inkişaf etməyə başladı. Demokratik prinsiplər əsasında mədəni sərvətlərdən istifadə etmək, «intellektual azadlıq», «informasiya azadlığı», «mütaliə azadlığı», «kitabxana mədəniyyətinin əsasları», «Kitabx-

ana elm, informasiya mədəniyyət, təhsil və tərbiyə mərkəzidir», «Kitabxana ictimai müaliənin təşkilatçısıdır» kimi yeni, əsas anlayışlar meydana çıxdı. Bu və digər demokratik cəmiyyətlərə məxsus prinsiplər, qanunlar, kooperasiyalar meydana gəldi. Belə dövlət və qeyri-dövlət sənədlərində kitabxana işini yeni demokratik əsaslarla qurmaq, onu demokratikləşdirmək məqsədi ilə çox qiymətli elmi müddəalar irəli sürüldü. İndi əsas vəzifə bu elmi müddələrdən bacarıqla istifadə etməkdir.

Yeni dövrün tələbləri, yeni təfəkkür tərzini baxımından, nəzəri və metodik cəhətdən öyrənilməsinə böyük ehtiyac hiss edilən problemlərdən biri totalitarizm dövründə formalaşan «mütaliyəyə rəhbərlik prinsipidir». Sosializm şəraitində formalaşan bu prinsipə görə kitabxanalar öz istədiyi kimi oxucunun mütaliəsinə müdaxilə etməli, onu istədiyi ideoloji istiqamətə yönəltməli idilər. Bəzən kitabxanalarda ayrı-ayrı fərdləri nəzərə almayan, partiyanın məsləhət gördüyü ideoloji istiqamətlərə yönəldilən mütaliə planları, müxtəlif tövsiyə biblioqrafik vəsaitləri tərtib edilirdi. Oxuculara belə planlara müvafiq kitablar tövsiyə edilməsi məsləhət bilinirdi. Əlbəttə, məsələyə bu cür yanaşma həm nəzəri, həm də metodoloji baxımdan səhv idi. Oxucuların mütaliə azadlığını pozur, istəmədiyi işə məcbur edir və mütaliə istiqamətini pozurdular.

Cəmiyyətin strukturunda ciddi dəyişikliklərin, baş verdiyi, mənəvi həyatımıza demokratiyanın sürətlə nüfuz etdiyi, plüralizmin bərqərar olduğu, insan hüquq və azad-

lıqlarının təmin edilməsinə geniş şərait yaradıldığı indiki şəraitdə oxucuların mütaliəsinə rəhbərlik etmək, onun mütaliəsinə məhdudlaşdırmaq, ona nəyi və necə oxumağı diqtə etmək müasir cəmiyyətin demokratik prinsiplərinə ziddir, insan azadlıqlarını məhdudlaşdırmaqdır. Məhz buna görədir ki, mütaliyəyə rəhbərlik prinsiplərinin nəzəri və metodik əsaslarını dəyişdirmək, yeni azad cəmiyyətin tələblərinə uyğun prinsiplər yaratmaq və ondan istifadə etmək zəruridir. Bizcə, zamanın tələblərinə cavab verməyən «mütaliyəyə rəhbərlik» istilahını «oxucu mütaliəsinin idarə edilməsi» istilahı ilə əvəz etmək yerinə düşər. Mütaliənin idarəyə cəlb edilməsi işində kitabxanacının missiyası yüzlərlə ədəbiyyat, informasiya mənbələrindən istifadə etməkdə oxucuya kömək göstərmək, onu axtarış metodikası ilə silahlandırmaqdan ibarətdir.

Yaşlı oxucudan fərqli olaraq uşaq mütaliəsinin təşkilinə fərqli yanaşmaq zərurəti meydana çıxır. Çünki yaşlı oxuculardan fərqli olaraq uşaqların köməyə daha böyük ehtiyacları vardır. Uşaqların yaşının azlığını, dünyagörüşünün formalaşmamasını, mütaliə təcrübəsinin olmamasını nəzərə alaraq, onların mütaliəsinə rəhbərlik etmək, istiqamətləndirmək, mütaliə mədəniyyəti tərbiyə etmək zərurəti meydana çıxır. Beləliklə, bizcə, «Uşaq mütaliəsinə rəhbərlik» adlı xüsusi fənnin yaradılmasına və tədrisinə ehtiyac vardır.

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə kitabxana və oxucu, kitabxana və mütaliə, kitabxana və fasiləsiz

təhsil problemləri daha böyük aktualıq kəsb etməyə başlamış, kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarının mühüm problemlərindən birinə çevrilmişdir. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin yaradılması və daha da təkmilləşdirilməsi bilavasitə kommunikasiya sistemləri, informasiyanın alınması, işlənməsi və verilməsi prosesi ilə əlaqədar olduğundan müasir cəmiyyətdə hər cür informasiyanı cəmiyyət üzvləri arasında yaymağı qarşısına məqsəd qoyan, informasiya ehtiyatlarını qoruyub saxlayan, onu əsrdən-əsrə, nəsilən-nəslə ötürən informasiya daşıyıcısı kimi fəaliyyət göstərən informasiya müəssisələrinin ən mühüm və əvəzedilməz vasitəsi kitabxana sistemləridir, kitabxanalardır.

Kitabxanasız informasiya xidmətinin məqsədyönlü təşkilindən və son nəticəsindən danışmaq olmaz. Məhz buna görədir ki, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə, bu cəmiyyətin əsas atributlarından biri olan kitabxana işini zamanın tələblərinə uyğun qurmadan, onu kompüterləşdirmədən, informasiyalaşdırmadan, informasiya xidmətinin mərkəzinə çevirmədən keçinmək mümkün deyil. Bu da hər şeydən əvvəl kitabxanaların kompüterləşdirilməsini, kompüter texnologiyasının sürətlə kitabxana işinə tətbiq edilməsini, kitabxanaların, ilk növbədə böyük kitabxanaların regional və qlobal kompüter şəbəkəsinə qoşulmasını tələb edir.

Müasir dünyanın son möcüzələrindən biri olan İnternet bəşəri məlumatın əldə edilməsində, oxucunun dünya informasiya sisteminə qoşulmasında inqilabi rol oynayır.

İnternetdən istifadə vasitəsilə bütün coğrafi sərhədlər yox olur, bu sahədə ayrı-ayrı ölkələrin qanunları aradan çıxır, geosiyasi sərhədlər əhəmiyyətini itirir, bütün cəmiyyət üzvlərinə, bütün insanlara xidmət edən vahid informasiya məkanı meydana çıxır. Bu məkan hamı üçün açıqdır, bu məkandan istifadə etməkdə hamı bərabərdir. Oxucu (*istifadəçi*) dünyanın İnternetə qoşulmuş bütün kitabxanalarının oxucusudur.

Beləliklə, kompüterləşdirilmiş (*informasiyalaşdırılmış*) kitabxana sistemlərinin yaranması və formalaşması əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili qarşısında olduqca yeni, ənənəvi iş metodları ilə yanaşı, müasir xidmət metodlarının yaradılmasını tələb edir. Müasir dövrlə, şəraitlə ayaqlaşa bilən indiki oxucunun sorğularına cavab verə bilən metodların və üsulların hazırlanması təmin edilməzsə, kitabxanalar öz oxucularına peşəkar xidmət etməkdən məhrum olar, öz oxucularını itirər.

Bu mühüm işin həyata keçirilməsi, hər şeydən əvvəl, müasir kitabxanaşünaslıq elminin qarşısında çox ciddi vəzifələr qoyur, onun elmlər sistemində özünəməxsus yer tutmasını bir çox fundamental və humanitar elmlərlə, ilk növbədə informatika ilə ciddi inteqrasiyasını tələb edir.

Bu baxımdan kitabxanaşünaslığın mühüm sahəsindən biri olan «Kitabxana xidmətinin təşkili» bölməsinin qarşısında olduqca yeni vəzifə, oxuculara informasiya xidmətinin təşkilinin yeni forma və metodlarının yaradılması vəzifəsi qoyulmuşdur. Bu mühüm vəzifələrin həlli yeni tədqiqatların aparılmasını,

eksperimentlərin qoyulmasını, xarici ölkə kitabxanalarının iş təcrübəsinin öyrənilməsini tələb edir.

II FƏSİL

KİTABXANA SİSTEMLƏRİNİN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFI QANUNAUYĞUNLUQLARI

Müasir elmi və praktik fəaliyyət inandırıcı şəkildə təsdiqləyir ki, cəmiyyətin maddi və mənəvi həyatında baş verən hadisə və proseslər ayrı-ayrılıqda, bir-birindən təcrid olunmuş formada deyil, qarşılıqlı əlaqədə və qarşılıqlı fəaliyyətdə mövcuddur və bütöv sistemli xarakter daşıyır. «Sistem» yunan sözü olub (*sustem*) bütöv, tam, hissələrdən təşkil olunmuş, birləşmiş mənasını ifadə edir. Sistem öz aralarında müəyyən münasibətdə və əlaqədə olan, bütövlük və vəhdət əmələ gətirən ünsürlərin məcmusudur. Sistem anlayışı həmçinin tamlıqla, əlaqələrlə, ünsürlərlə, strukturlarla da əlaqədardır. Sistem həmişə fəaliyyət göstərdiyi mühitlə də bilavasitə əlaqədə olmalı, özünün tamlığını, bütövlüyünü mühitlə qarşılıqlı münasibətdə təzahür etdirməli və həyata keçirməlidir. Ona görə də müasir cəmiyyətdə baş verən hadisə və proseslərə sistemli yanaşma metodundan istifadə böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir və təcrübəni elmi müddəalarla, metodlarla zənginləşdirir.

Sistemli yanaşmanın əsas vəzifəsi mürəkkəb təşəkküllü obyektlərin, müxtəlif tiptən və sinifdən olan sistemlərin tədqiqi və qurulması metodlarının

öyrənilməsidir. Məhz bu metodların öyrənilməsi sistem-daxili münasibətlərin aşkara çıxarılmasına, elmi təhlilinə, qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsinə və bir-birinə təsir mexanizminin müəyyənləşdirilməsinə kömək edir.

Məhz buna görədir ki, «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində kitabxana sistemlərinin yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilmiş və bu məsələnin şərh edilməsinə ayrıca fəsil ayrılmışdır. Qanunun ikinci fəslində göstərilir: «Azərbaycan Respublikasında kitabxana sistemini ərazi, idarələrarası, sahəvi, sahələrarası və kompleks xidmət prinsipinə əsaslanan universal, ixtisaslaşdırılmış, dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları təşkil edir». Qanundan görüldüyü kimi, respublikamızın kitabxana sistemi əsasən ərazi, idarəetmə, sahəvi və kompleks xidmət prinsiplərinə əsaslanan universal, ixtisaslaşdırılmış, dövlət və qeyri-dövlət kitabxanalarından ibarətdir. Qanunun respublika ərazisində fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların vahid sistemdə birləşdirilməsi haqqında maddəsi müasir dünya kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsinin əsas istiqamətlərini əks etdirir. Görkəmli kitabxanaşünas alim Ş.R.Ranqanatan yazır: «Biz indi kitabxana haqqında yox, kitabxana sistemi haqqında danışmalıyıq. Müasir zamanda ayrı-ayrı kitabxanalar yaratmaqdan yox, kitabxanalar sistemi yaratmaqdan söhbət getməlidir».

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda kitabxana sisteminin tərkibi də

müəyyənləşdirilmişdir. Qanunda göstərilir: “Azərbaycan Respublikasında kitabxana sisteminin tərkibinə dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları daxildir”.

Dövlət kitabxanalarına aşağıdakılar daxildir:

- Milli Kitabxana;

- Naxçıvan Muxtar Respublikasının Dövlət Kitabxanası;

- Şəhər, rayon, qəsəbə, kənd kitabxanaları (*kütləvi, elmi, xüsusi kitabxanalar, gənclər, uşaqlar, korlar üçün və s. kitabxanalar*) və onların filialları, mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri; Respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanalar; Dövlət idarə, müəssisə və təşkilatların kitabxanaları; Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası və onların filialları;

- Dövlət təhsil müəssisələrinin kitabxanaları;

Qeyri-dövlət kitabxanalarına aşağıdakılar daxildir:

- Bələdiyyə kitabxanaları;

- İctimai birliklərin kitabxanaları;

Özəl və digər kitabxanalar:

- Xarici hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq təsis edilmiş kitabxanalar.

Göstərdiklərimiz bir daha təsdiq edir ki, cəmiyyətin müasir inkişaf mərhələsində sistem və sistemli yanaşma haqqında təlim cəmiyyətin demək olar ki, bütün sahələrinə tətbiq edildiyi kimi bilavasitə cəmiyyətə, onun mənəvi tələbatına, cəmiyyət üzvlərinin informasiya tələbatının ödənilməsinə xidmət edən kitabxana işinə də tətbiq

edilməlidir. Bəşəriyyətin informasiya əsri kimi dəyərləndirdiyi XXI əsrdə əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili, oxucuların durmadan artan informasiya tələbatının ödənilməsi, dünya informasiya sisteminə İnteqrasiya edilməsi, kitabxanaların internet sisteminə qoşulması onların qarşısında çox mühüm vəzifələr qoymuşdur.

Məhz bu vəzifələrin həlli kitabxana sistemlərinin yaradılmasını və ümumiyyətlə, kitabxana işinin bütün sahələrinə sistemli yanaşma metodunun tətbiqini tələb edir. Bu, əsrin, zamanın tələbidir.

Beləliklə, müasir kitabxana işi təşkilinin və fəaliyyətinin əsasında sistemlilik və sistemli yanaşma metodu durmalıdır. Təsadüfi deyil ki, dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində kitabxanalar mərkəzləşdirilmiş, kooperativləşdirilmiş lokal, regional və ya milli səviyyələrdə birliklər, korporasiyalar yaradırlar ki, bunlar da kitabxana sistemləri adlanır. Kitabxana birliklərinin yaradılması, onların işinin əlaqələndirilməsi və inteqrasiya edilməsi vahid məqsədə xidmət göstərən sistemin yaradılması üçün əsas təminatdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, kitabxana sistemi yaradılarkən, kitabxana sisteminin yerləşdiyi ərazi, əhalinin tərkibi, istehsal prosesi, oxucuların tərkibi, elm və təhsil müəssisələri, əhalinin informasiya tələbatı nəzərə alınmalıdır. Regionun inkişaf istiqaməti öyrənilməli, cəmiyyətdə baş verən proseslərin qanunauyğunluqlarına diqqət yetirilməlidir.

Müasir şəraitdə sosioloqların, kitabxanaşünasların və informatiklərin apardıqları sosioloji tədqiqatlara və araş-

dırmalara əsaslanaraq demək olar ki, elmin, istehsalatın, informasiya axınının və tələbatının qanunauyğunluqları belə bir nəticə çıxarmağa imkan verir ki, hər hansı bir regionda fəaliyyət göstərən heç bir kitabxana ayrılıqda öz oxucularının tələbatını ödəmək imkanına malik deyil. Buna onun nə maddi-texniki bazası, nə fondu, nə də ki, informasiya vasitələri imkan verir. Məlumdur ki, hər il nəşriyyatlar yüzlərlə adda böyük tirajlarla kitablar nəşr edirlər. Hər hansı bir kitabxananın imkanı olsa belə, bu kitabları almaq, saxlamaq, oxucuya vermək imkanı yoxdur. Belə imkan ancaq kitabxana sistemlərində ola bilər. Sistemə, kitabxana birliklərinə qoşulan hər bir kitabxana kitabxanalararası abonementdən istifadə yolu ilə öz oxucularının tələbatını ödəyə bilər.

Elmin, texnikanın istehsalatın, mədəniyyətin, təhsil sisteminin yüksək inkişaf etdiyi, elmi-texniki tərəqqi və mədəni inkişaf baş verdiyi bir cəmiyyətdə ayrı-ayrı kitabxanalar yox, kitabxana sistemləri yaratmadan keçinmək, cəmiyyətin kitaba, informasiyaya tələbatını ödəmək mümkün olmaz. Beləliklə, oxuculara kitabxana xidmətini təşkil etmək üçün düşünülmüş, məqsədyönlü kitabxana sistemləri, birlikləri yaratmaq, onların əlaqələndirilməsini və inteqrasiyasını təşkil etmək və bu işi ardıcıl olaraq təkmilləşdirmək, qabaqcıl ölkələrin iş təcrübəsini öyrənib kitabxana işinə tətbiq etmək zərurəti meydana çıxır.

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçid, bazar iqtisadiyyatının qanunauyğunluqlarının cəmiyyətin bütün sa-

hələrinə, o cümlədən kitabxana işi, əhaliyə kitabxana xidməti məsələlərinə təsir göstərməsi şübhəsizdir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanalara ayrılan vəsaitin azalması, kitabxana işinin bir çox sahələrində qənaətlərin aparılması, kitabxana xidməti prosesinin, ümumiyyətlə, kitabxana işinin təşkili, idarə edilməsi prosesinin yenidən qurulmasını tələb edir. Bu tələb, hər şeydən əvvəl, böyük kitabxana şəbəkələrinə malik olan nazirliklərin, böyük idarələrin kitabxana şəbəkələrinin qarşısında öz işlərini bazar iqtisadiyyatına uyğunlaşdırmaq, onun qanunauyğunluqlarına müvafiq qurmaq vəzifəsini qoyur. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə kömək edən ən mühüm amil, dünya təcrübəsində sınaqdan çıxmış, böyük iqtisadi səmərəsi olan kitabxana sistemlərinin, birliklərinin, kooperasiyalarının yaradılması, onların arasında elmi əlaqələrin təşkilidir. Sistem daxili əlaqələr, tam və hissə arasında baş verən proseslər elmi cəhətdən əsaslandırılmış şəkildə, ardıcıl olaraq təhlil edilməklə ayrılıqda götürülmüş hər bir kitabxananın vəzifələri müəyyənləşdirilməlidir.

Beləliklə, müasir şəraitdə kitabxana sistemlərinin formalaşması prosesinin məqsədyönlü təşkili kitabxana resurslarının (*sərvətinin*) yaradılmasının və əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkil edilməsinin qanunauyğunluqlarının elmi əsasıdır.

Əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinə sistemli yanaşma metodunun tətbiqi bilavasitə cəmiyyətin ümumi qanunauyğunluqlarına, cəmiyyətdə baş verən iqtisadi, si-

yasi və mədəni münasibətlərə əsaslanmalı, bu münasibətlərdən doğan vəzifələrin həyata keçirilməsinə yönəldilməlidir. Bu münasibətlər arasında baş verən qarşılıqlı prinsiplər onların özülü, bünövrəsi olmalıdır.

Müstəqillik şəraitində, ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müasir cəmiyyətin iqtisadi, siyasi, mədəni və mənəvi həyatında böyük və dərin köklü dəyişikliklərin meydana çıxması yeni münasibətlərin baş verməsi ilə müşayiət olunur. Məlum həqiqətdir ki, bazisdə baş verən dəyişikliklər üstqurumda da öz əksini tapmalı, cəmiyyətdə baş verən proseslər üstquruma uyğunlaşdırılmalıdır. Məhz buna görə də, bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxana sistemləri formalaşdırılarkən iqtisadi münasibətlər mühüm rol oynayır. Bu da öz növbəsində kitabxana işi iqtisadiyyatının dərinədən öyrənilməsinə, bu sahədə də elmi araşdırmalar aparılmasını, kitabxana iqtisadiyyatı kursunun yaradılmasını, kitabxana işinin bütün sahələrinə iqtisadi prinsiplərin tətbiq edilməsini tələb edir. Keçmiş sovet məkanında uzun illərdən bəri kitabxana iqtisadiyyatının öyrənilməsinə diqqət yetirilməməsi, kitabxana xidməti prosesinin təhlilində ondan istifadə edilməməsi kitabxana təcrübəsinə, kitabxana işinin iqtisadi səmərəliliyinin təhlilinə olduqca mənfi təsir göstərmiş, kitabxana işinin perspektivlərinin öyrənilməsinə elmi əsaslardan məhrum etmişdir. Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, bu və ya digər regionda əhaliyə kitabxana-informasiya işinin səmərəli təşkili həmin regionun iqtisadi inkişafına olduqca müsbət təsir edir, əmək məhsuldarlığını

artırır, iqtisadi tərəqqiyə səbəb olur. Buna görə də kitabxana iqtisadiyyatına ölkə iqtisadiyyatına təsir göstərən amillərdən biri kimi diqqət yetirilməli, onun səmərəliliyi, forma və üsulları elmi əsaslarla təhlil edilib öyrənilməli, ümumiləşdirilmələr aparılmalı, tövsiyələr hazırlanmalıdır.

Kitabxana sistemlərinin yaradılması və sistemlərin iş prosesinin qarşılıqlı əlaqələndirilməsi kitabxana - oxucu münasibətlərində yeni etik prinsiplərin meydana gəlib formalaşması üçün əlverişli şərait yaradır. Bu prinsiplər kitabxanaların sistemlərarası və sistem daxili intensiv, ardıcıl və dinamik fəaliyyətindən doğan «qarşılıqlı əlaqə» və «qarşılıqlı təsir» prinsipləridir. Bu etik prinsiplərin məntiqi ardıcılıqla kitabxana işinə tətbiqi kitabxanaçı-oxucu münasibətlərinin yeni qaydada formalaşması, yeni çalarlarla zənginləşməsi, daha rəngbərəng olması üçün də şərait yaradır. «qarşılıqlı əlaqə» və «qarşılıqlı təsir» prinsipləri ayrı-ayrı prinsiplər olsa da, bunların birinin digərinə qovuşması, birlikdə fəaliyyət göstərməsi kitabxananın yeni iş formaları və metodları ilə zənginləşməsinə, kitabxanada oxuculara kitabxana və informasiya xidmətinin səmərəliliyinin artmasına səbəb olur. Kitabxanalar arasında yaranan qarşılıqlı əlaqələr dərinləşdikcə, kitabxanaların işi daha güclü inteqrasiyaya məruz qaldıqca kitabxana xidmətinin təşkilində daha mürəkkəb proseslər baş verir, yeni münasibətlər formalaşır ki, bunlar da qarşılıqlı təsir prinsipinin formalaşmasını təmin etmiş olur. Beləliklə, bu prinsiplər bir-biri ilə əlaqədardır, bir-birindən asılıdır, bir-birinin formalaşması, fəaliyyət göstərməsi

üçün şərait yaradır. Məhz buna görədir ki, müasir şəraitdə bu etik prinsiplərdən istifadə etmədən əhaliyə kitabxana xidmətinin müasir problemlərini həll etmək, kitabxana-informasiya xidməti sahəsində baş verən proseslərin qanunauyğunluqlarını dərk etmək çətinlikləri ortaya çıxıb bilər.

Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, müasir şəraitdə respublikamızda əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətini dövrün, zamanın, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri səviyyəsində təşkil etmək üçün kitabxana sistemləri yaratmadan, onların işini səmərəli elmi əsaslarla təşkil etmədən mümkün deyildir. Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən, cəmiyyətimiz bazar iqtisadiyyatına keçdikdən sonra keçmiş sosializm quruculuğundan bizə miras qalmış kitabxana sistemlərinin işini yenidən qurmaq, əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətini dünya standartları səviyyəsinə yüksəltmək üçün çox böyük elmi təcrübə və təşkilatı tədbirlər həyata keçirmək vəzifəsi qarşıya çıxmışdır. Bu da hər şeydən əvvəl milli kitabxana sisteminin yaradılmasını tələb edir.

Milli kitabxana sistemi ölkənin sosial, iqtisadi, mədəni, siyasi inkişafına, milli mənafeələrinə və elmi-texniki tərəqqiyə xidmət etmək üçün ölkə miqyasında yaradılmış vahid ümumdövlət təşkilat olan bütün kitabxanaların (*tabeliyindən, şəbəkəsindən, tipindən və növündən asılı olmayaraq*) məcmusudur. Bu anlayışda kitabxana işinə baxışda ictimai hadisə, kütləvi kommunikasiya vasitəsi kimi yeni münasibətlər öz əksini tapmışdır.

Müasir dövrün tələbi kimi meydana çıxan bu münasibəti inkişaf etdirmək üçün respublikamızda milli kitabxana sistemlərinin yaradılması zərurəti meydana çıxır. Ölkəmizdə sosial-iqtisadi və mədəni inkişafın geniş vüsət alması, əhalinin bütün təbəqələri arasında fasiləsiz təhsilin təşkil edilməsi, dövlət miqyasında dünya standartlarına uyğun təhsil və elmi islahatların həyata keçirilməsi, cəmiyyət üzvlərinin kitabxana-informasiya xidmətinə böyük tələbatının əmələ gəlməsi və peşə marağının daha da artması, kitabxana sistemlərinin təkmilləşdirilməsi kitabxana işi sahəsində müstəqillik şəraitinə müvafiq islahatların aparılmasını tələb edir.

Son illərdə cəmiyyətin strukturunda böyük dəyişikliklərin baş verməsi, onların hazırda fəaliyyət göstərən kitabxana şəbəkələri və sistemlərində öz əksini tapmaması, bu islahatların zəruriliyini bir daha artırır.

Kitabxana işi sahəsində islahatlar aparmaq üçün islahat konsepsiyası yaradılmalı, müzakirə edilib dövlət tərəfindən təsdiq edildikdən sonra ölkə miqyasında həyata keçirilməlidir. Ölkəmizdə keçid dövrünün çətinliklərinin bu islahatların həyata keçirilməsini müvəqqəti olsa da çətinləşdirməsinə baxmayaraq, az da olsa yeniləşmə prosesi davam edir, islahatları aparmaq üçün elmi-metodik və iqtisadi baza yaradılır.

Doğrudur, müasir kitabxana sistemlərinin yaradılması problemlərinin həllində dünya kitabxanaşünasları arasında vahid fikir olmadığından müxtəlif nöqtəy-nəzərlər mövcuddur.

Bir qrup kitabxanaşünaslar kitabxana sistemləri yaratmağın vahid beynəlxalq modelini hazırlamağı və bu modelin bütün ölkələrdə tətbiq edilməsini təklif etdikləri halda, digər qrup kitabxanaşünaslar milli kitabxana sistemlərinin yaradılmasına üstünlük verirlər. Hər iki nöqteyi-nəzərin özünəməxsus üstünlükləri olmasına baxmayaraq, milli kitabxana sistemləri yaradılması ideyası daha məqsədyönlüdür, daha mütərəqqi, daha demokratik xarakter daşıyır. Belə ki, kitabxana sistemlərinin yaradılması bir çox komponentlərlə: ölkənin strukturu, maddi-texniki bazası, inkişaf səviyyəsi, yerli şəraiti, milli xüsusiyyətləri və sairə əlaqədar olduğundan, vahid kitabxana sistemi modeli yaratmağın məqsədəmüvafiq olmadığını, böyük çətinliklərlə müşayiət olunacağını aşkara çıxarır. Ona görə də son zamanlar milli kitabxana sistemlərinin yaradılmasının tərəfdarları xeyli çoxalmış, dünya dövlətlərinin əksəriyyətində ölkənin yerli şəraitinə, milli xüsusiyyətlərinə, strukturuna, inkişaf səviyyəsinə müvafiq milli kitabxana sistemlərinin yaradılmasına üstünlük verirlər ki, bu nöqteyi-nəzərin məqsədəuyğun olmasına şübhə qalmır. Ona görə də gələcəkdə ölkəmizdə milli kitabxana sistemlərinin yaradılmasına üstünlük vermək daha düzgün olar. Milli kitabxana sistemi yaradılarkən dünya praktikasından, qabaqcıl ölkələrin kitabxana sistemlərinin yaradılması sahəsindəki mütərəqqi ideyalarından və təcrübələrindən istifadə etməklə, yerli şərait, milli mentalitetimiz, tarixi ənənələrimiz, xalqımızın xarakterik xüsusiyyətləri və psixologiyası nəzərə alın-

malıdır. Ölkəmizin tarixində kitabxana sisteminin yaradılması sahəsində əldə edilmiş nəticələrdən və müasir beynəlxalq təcrübədən istifadə edilməlidir.

Məlumdur ki, milli kitabxana sistemi yaranana qədər respublikamızda 1920-ci illərdən başlayaraq SSRİ məkanında formalaşan, hazırda fəaliyyət göstərən kitabxana sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi bu sistemin müasir şəraitə uyğunlaşdırılması üçün yaradıcılıq işini davam etdirmək Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin olduqca mühüm vəzifəsidir. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda respublikamızda fəaliyyət göstərən kitabxana sistemi olduqca müstəqil bir sistem kimi ölkəmizin elmi, mədəni və iqtisadi inkişafında, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində, kitabxana işinin dünyanın qabaqcıl ölkələrinin səviyyəsinə yüksəldilməsində olduqca böyük rol oynamış, şərəfli bir yol keçmiş, qabaqcıl kitabxanaçılar ordusunun yaranmasına və formalaşmasına səbəb olmuşdur. Kitabxana işinin 80 ildən artıq inkişaf dövrünü əhatə edən bu sistem öz səmərəliliyi, çevikliyi, məqsədyönlülüüyü və təşkilati prinsipi ilə fərqlənmiş, kitabxana işini bütün regionlardan olan əhaliyə: həm kənd, həm də şəhər əhalisinə yaxınlaşdırmış, kitabxana xidməti sahəsində yeni iş forma və metodlarının yaranmasına, təkmilləşməsinə və nəticə etibarilə kitabxana xidməti sahəsində vahid sistemin yaranmasına səbəb olmuşdur. Kitabxana işinin təşkilində mühüm və həlledici əhəmiyyəti olan vahid sistem tiplərindən və idarə məxsusluğundan asılı olmayaraq bütün kitabxanaların məqsəd və vəzifələrinin ümumiliyi

müəyyən edilir. Kitabxanaların tipinə görə universal və xüsusi kitabxanalara bölünməsi onların vəzifələrinin müxtəlif olması demək deyildir. Hər iki kitabxana tipi vahid məqsəd-cəmiyyət üzvlərinin mədəni, intellektual, elmi inkişafına, cəmiyyətə layiq, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik insan kimi yetişməsinə xidmət edir. Lakin təkcə məqsəd ümumiliyini təmin etməklə iş bitmir. Bu işin ikinci mühüm cəhəti onu ardıcıl aparmaqdan ibarətdir.

Kitabxana sistemlərinin yaradılmasında ardıcılığını həyata keçirmək üçün ayrı-ayrı regionlarda, rayonlarda və ölkə miqyasında geniş təşkilati iş aparılmalı, kitabxana şəbəkələrinin vəhdətini yaratmağa nail olunmalıdır. Bu isə öz növbəsində ölkə ərazisində kitabxanaların mənsubluğundan asılı olmayaraq, idarə maneələrini ləğv edəcək plana uyğun səmərəli yerləşdirilməsini, vahid plan üzrə əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilini, kitabxanalar arasında sıx qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasını tələb edir. Kitabxana sisteminin vəhdətinin təcrübi əsasını isə ölkə kitabxanalarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və birləşdirilməsi, həmçinin region və ölkə miqyasında əhaliyə kitabxana xidmətinin planlaşdırılması təşkil edir.

2.1. Kitabxana fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və birləşdirilməsi

Kitabxana şəbəkələrinin fərqli təşkil olunduğu, müxtəlif nazirlik, idarə və müəssisələrin kitabxana xidməti işini həyata keçirməli olduğu bir şəraitdə kitabxana şəbəkələrinin mənsubiyyətindən asılı olmayaraq onların işinin birləşdirilməsi və əlaqələndirilməsi zərurəti meydana çıxır. Ölkədə əhaliyə kitabxana və informasiya xidmətinin təşkili işi mürəkkəbləşdikcə, kitabxanaların informasiya, kommunikasiya vasitəsi kimi rolu artdıqca, müasir elektron, hesablayıcı texnika kitabxana xidməti prosesinə daxil edildikcə kitabxana işinin birləşdirilməsi və əlaqələndirilməsi işinin əhəmiyyəti daha da çoxalır və getdikcə böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. Birləşdirmə və əlaqələndirmə elementləri kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində, istifadə edilməsində, bibliografik və informasiya materiallarının hazırlanmasında, kitabxananın büdcəsinə qənaət etməklə yeni kitablar alınmasında, oxuculara xidmət işində tətbiq olunur. Birləşdirmə və əlaqələndirmənin əhəmiyyəti bununla bitmir. Bu iş ölkə miqyasında əhaliyə kitabxana xidmətini kökündən yaxşılaşdırır, cəmiyyətin mənəvi tələbatının ödənilməsinə xidmət edir. Ölkədə əhaliyə kitabxana xidməti işinin əlaqələndirilməsi və mərkəzləşdirilməsi sistemi ayrı-ayrı kitabxanaların fəaliyyətinin təcrid olunmasının qarşısını alır, onların fəaliyyətini vahid kitabxana sisteminin üzvi tərkib hissəsinə çevirir ki, bu da yeni keyfiyyət dəyişikliyinə əsas amilinə çevrilir. Birləşmə və əlaqələndirmənin təkcə kitabxana şəbəkələrinin daxilində deyil, şəbəkələr arasında da baş verməsi onun yeni

mahiyyət kəsb etməsinə səbəb olur. Birləşdirmə və əlaqələndirmə əhaliyə kitabxana-informasiya xidməti sisteminin vahidliyini təmin edir, kitabxanaların fəaliyyətlərinin bütün tərəflərini əhatə edir. Kitabxana sistemlərinin yaradılmasının və onun fəaliyyətinin təşkilinin əsas vasitəsi olan əlaqələndirmə və birləşmə kitabxana xidmətinin maya dəyərini azaltmağa, maliyyələşdirilməsini tənzim etməyə, büdcəyə qənaət etməyə, sistemə daxil olan kitablardan istifadə etməyə, qənaət edilmiş, məqsədyönlü xərclənmiş büdcə hesabına bilavasitə öz daimi oxucuları üçün daha çox tələb olunan ədəbiyyat almağa imkan verir. Birləşdirmə və əlaqələndirmə sistemə daxil olan, sistem daxili fəaliyyətin bütün forma və metodlarından istifadə edən kitabxanalara böyük əməli təcrübə qazanmaq, qabaqcıl iş təcrübəsindən istifadə etmək, oxuculara xidmət prosesinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq imkanı verməklə onu böyük kollektivlərlə qovuşdurur, təcrid olunmaqdan xilas edir.

Kitabxana sistemlərinin fəaliyyətində birləşdirmə və əlaqələndirmə (*koordinasiya-kooperasiya*) ilə yanaşı olaraq qarşılıqlı təsir prinsipi də olduqca mühüm rol oynayır, sistem daxili prinsiplərin təkmilləşməsinə və səmərəliliyinə əhəmiyyətli təsir göstərir. Sistem daxili prinsipləri diqqətlə araşdırdıqda məlum olur ki, qarşılıqlı təsir prinsipləri kitabxana fəaliyyətinin bütün sahələrində tədqiq edilir, müvəffəqiyyətlə işləyir, sistemin işinin səmərəliliyinə, əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə,

kitabxana iqtisadiyyatının təsir dairəsinin genişlənməsinə həlledici təsir göstərir.

Qarşılıqlı təsir kitabxananı vahid sistemlə bağlayır, onun tamın tərkib hissəsi kimi mövcudluğunu təmin edir.

Bir halda ki, kitabxanalar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir, bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərirlər, bax bu qarşılıqlı təsir onların inkişafını təmin edir. İnkişafın qarşılıqlı təsir şəraitində baş verməsi kitabxana sistemlərinin uğurlu gələcəyindən xəbər verir. Qarşılıqlı təsir prinsiplərini öyrənib təhlil etmədən kitabxana sistemlərinin işi haqqında, onların mənfə və müsbət cəhəti haqqında, kitabxana ehtiyatlarının məqsədmüvafiq paylanması haqqında məlumat əldə etmək olduqca böyük çətinlik törədir. Kitabxanaların əlaqələri əsasən özünü fondun formalaşmasında, istifadə edilməsində, əhaliyə kitabxana və informasiya xidmətinin təşkilində, məlumat-biblioqrafiya işində və elmi-metodik işin aparılmasında daha çox göstərir. Qarşılıqlı təsir özünün sadəliyindən, mürəkkəbliyindən, tamlığından, natamamlığından asılı olmayaraq ayrılıqda inkişaf edə bilməz. Məsələn, fondun qarşılıqlı təsirini inkişaf etdirmək üçün yeni çıxan, sifariş verilən və daxil olan ədəbiyyat haqqında vahid informasiya sistemi yaratmaq tələb olunur. Kitabxana fondlarını ixtisaslaşdırmaq üçün ümumi kataloqun yaradılması tələb olunur ki, bu da öz növbəsində istiqamətləndirilmiş biblioqrafiya işinin aparılmasını tələb edir. Kitabxana fondlarının profiləşdirilməsi isə öz növbəsində kitabxanalara-

rası abonementin müasir tələblərə cavab verən səviyyədə təşkil edilməsini və aparılmasını tələb edir.

Öz miqyasına görə kitabxanaların qarşılıqlı əlaqələri idarədaxili və idarələrarası (*sahəvi və sahələr- arası*) ola bilər. İdarədaxili əlaqələrin yaradılması sistemli yanaşma işinin birinci və asanlıqla təşkil edilə bilən sahəsidir. Bu işin aparılması təşkilati cəhətdən asan olsa da kitabxana işçilərindən böyük fəallıq, yaradıcılıq keyfiyyətləri tələb edir. Ancaq bu işin əsası yox, başlanğıcıdır. Kitabxanaların qarşılıqlı təsirinin səmərəliliyi, onun xüsusi sosial əhəmiyyət kəsb etməsi, kitabxana sisteminin bütövlükdə, tam halında, cəmiyyətin sosial, iqtisadi, elmi və mədəni həyatına əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməsi prosesi idarələrarası əlaqələrin aparılması zamanı baş verir, kitabxana işinin məzmununda yeni keyfiyyət dəyişikliyi meydana çıxır. Bu qarşılıqlı təsir nəticəsində ölkənin kitabxana sisteminin fəaliyyətində tamlıq, bütövlük baş verir, bütün kitabxanaların fəaliyyəti birləşir, güclü, nəhəng kütlə şəklində lazım olan istiqamətə, vahid məqsəd birliyinə yönəlir. Sanki xırda çayların axıb böyük çaya qoşulması nəticəsində böyük, nəhəng çaylar, nəhrlər əmələ gəldiyi kimi, kitabxanaların birləşməsi və əlaqələri nəticəsində nəhəng bir xidmət sistemi yaranır ki, məhz bu nəhəng sistem informasiyalaşmış cəmiyyətin qarşısında duran kitabxana və informasiya xidməti sahəsindəki vəzifələrin öhdəsindən gəlməyə qadirdir. Kitabxanaların idarədaxili və idarələrarası qarşılıqlı əlaqələri və qarşılıqlı təsiri dialektik vəhdət təşkil edir. Bu əlaqələr durğunluq

halında deyil, dinamikdir, dəyişəndir. Ona görə də təcridçi inkişaf bu əlaqələri daim müşayiət edir.

İdarələrarası qarşılıqlı əlaqələrin təşkili dünyanın bütün qabaqcıl ölkələrində müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməkdədir. Əhaliyə kitabxana və informasiya xidmətinin böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi müasir cəmiyyətdə bütün informasiya müəssisələri, kitabxanalar, kommunikasiya sistemləri, bilavasitə elmi-texniki informasiyanın toplanmasına, saxlanmasına, istehsalına, yayılmasına xidmət edən kompüter sistemləri, bütün dünyanı fəth etmiş internet şəbəkələrinin fəaliyyəti bu mühüm bəşəri əhəmiyyət kəsb edən problemin həllinə yönəldilmişdir. Bütün bunlardan aydın olur ki, kitabxanaların qarşılıqlı təsir prosesi tarixi prosesdir. Bu proses cəmiyyət tarixinin, sivilizasiya tarixinin çox qədim dövrlərindən başlamış zəmanəmizə qədər təkamül prosesində tarixi bir yol keçmiş, daim təkmilləşmişdir. Cəmiyyətdə kitaba, təhsilə, biliyə, elmə tələb artdıqca, kitabxanalara, onların təşkilinə, işinin təkmilləşməsinə, xidmət prosesinin yaxşılaşdırılmasına, kitabxanalararası əlaqələrin yaradılmasına, onların işinin əlaqələndirilməsinə diqqət çoxalmışdır. Getdikcə təkmilləşən bu proses sadəcə mürəkkəb, tək-tək kitabxanalardan kitabxana şəbəkələrinə, şəbəkələrdən sistemlərə, nəhayət, ən mürəkkəb fəaliyyət növü olan idarədaxili və idarələrarası əlaqə sisteminə keçmişdir. Məhz buna görədir ki, bu problemin həlli böyük dövlət əhəmiyyəti kəsb edir. Bu problemlə əlaqədar olan bütün dövlət

təşkilatlarının bu işin yerinə yetirilməsində iştirakı zəruriliyi meydana çıxır.

Müasir şəraitdə Azərbaycanda kitabxana sistemlərinin işinin yenidən qurulmasına, bu sahədə ciddi islahatlar aparılmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır. İslahatları aparmaq üçün müstəqillik şəraitinə, milli ideologiyamıza, xalqımızın tarixi ənənələrinə, bəşəri sərvətlərə, informasiyalaşdırma əsrinin tələblərinə, dünya təcrübəsinə əsaslanan konsepsiya hazırlanmalı, dövlət qərarı ilə təsdiq edilməli, tədricən həyata keçirilməlidir.

Kitabxana sistemlərinin mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun bütövlüyüdür. Tabeçiliyindən, tipindən, növündən, yerləşdiyi ərazidən asılı olmayaraq kitabxana şəbəkələrinin vahid sistemdə birləşməsi onun bütövlüyünü təmin edir, qarşısında böyük perspektivlər açır.

Kitabxana şəbəkəsinin vahidliyi prinsipi kitabxanaların idarə tabeçiliyindən asılı olmayaraq plana uyğun səmərəli yerləşdirilməsində, idarə maneələrinin ləğv edilməsində, xalqa vahid qaydalar üzrə kitabxana xidməti prosesinin təşkilində, kitabxanaların qarşılıqlı əlaqələrinin yaradılmasında və daha da təkmilləşməsində özünü göstərir. Vahid kitabxana sistemlərinin yaradılması, onun strukturu, idarə edilməsi həmişə kitabxanaşünaslığın aktual problemlərindən biri olmuş, kitabxana ictimaiyyətini düşündürmüşdür. Dünyanın qabaqcıl ölkələrində kitabxana sistemlərinin yaradılması, onun işinin təşkili daimi müzakirə obyektinə olmuş, onların vacib problemləri öyrənilmiş, nəticələr çıxarılıb təcrübəyə tətbiq edilmişdir.

2.2. Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi

Azərbaycanda kitabxana sistemlərinin yaradılmasına əsasən 1920-ci illərdən başlanılmış, demək olar ki, dünya kitabxana sistemlərindən fərqli olaraq yeni sistem meydana gəlib formalaşmışdır. SSRİ məkanında formalaşan bu sistem demək olar ki, bütün müttəfiq respublikalarda tətbiq edilmiş sovet kitabxana sistemi adlanırdı. Doğrudur, o dövr üçün olduqca mütərəqqi xarakter daşıyan bu sistem nöqsanlardan və çatışmazlıqlardan xali deyildi. Sistem yaradılarkən və tətbiq edilərkən respublikaların milli xüsusiyyətləri, adət və ənənələri, mədəni inkişaf tarixi, vicdan azadlığı, milli kitabın toplanılması və saxlanması məsələləri nəzərə alınmırdı. Azərbaycanda bir neçə dəfə - 1929-cü ildə, 1938-ci ildə əlifbanın dəyişməsi ilə, ərəb və latın qrafikası ilə yazılmış və çap edilmiş milli Azərbaycan kitabının, xalqımızın ən qədim və ən qiymətli milli sərvətinin dini kitab və köhnə əlifba bəhanəsi ilə kitabxana fondlarından çıxarılıb, yandırılıb, məhv edilməsini misal göstərə bilərik. Həmçinin yeni kitabxanalar, kitabxana şəbəkələri, kitabxana sistemləri yaradılarkən totalitar rejimə xas olan partiyalılıq, sinfilik prinsiplərinin tətbiqi ilə əlaqədar və millətçilik pərdəsi altında, həmçinin Marksizm-Leninizm ideyalarına uyğun gəlməyən, bu nəzəriyyənin əhkamlarını müdafiə etməyən, «Millətçilik» əhval-ruhiyyəsinin daşıyıcıları olan kitablar kütləvi olaraq kitabxana fondlarından çıxarıldı. Kitabx-

anaların fəaliyyətində böyük senzura nəzarəti həyata keçirilirdi. Bu nəzarəti həyata keçirmək üçün xüsusi orqan - «Baş Mətbuat İdarəsi (*Qlavlit*)» yaranmışdı. Bu idarənin şübhəli, ideoloji cəhətdən «zərərli» hesab etdiyi kitablar ya kitabxana fondlarından çıxarılır, ya da o dövrdə bu cür kitabları saxlamaq üçün yaradılmış «xüsusi fondlara» (*spesfond*) verilir. Xüsusi fondlardan bir qayda olaraq istifadə etmək qadağan idi. Belə fondlardan ancaq xüsusi icazəsi olan şəxslər istifadə edə bilərdilər. Totalitar rejim kitabxana işində adi demokratik qaydaların belə mövcudluğunu heçə endirmişdi.

1930-cu illərdə bütün ölkə daxilində kütləvi repressiyalar keçirilən zaman, repressiya qurbanlarının kitabları və xalq düşmənlərinə xidmət edən, kommunist ideologiyasına yad olan kitablar adı ilə minlərlə milli dəyəərə malik kitablar kitabxana fondlarından çıxarılıb yandırılmışdı. Əlbəttə, totalitar kommunist rejimi zamanı həyata keçirilən belə tədbirlərdən çox və geniş danışmaq olar.

Göstərdiyimiz ciddi qüsuralara, çatışmazlıqlara baxmayaraq, sovet kitabxana sistemi bütövlükdə mütərəqqi xarakter daşıyırdı.

Azərbaycanda kitabxana sistemlərinin yaradılması və formalaşması bilavasitə Rusiya kitabxanalarının və rus kitabxanaşünaslarının təsiri ilə baş vermişdir. Bu sistem 1920-ci illərdən yaranmağa başlamış, artıq 30-cu illərdə tam formalaşmış bir sistemə çevrilmişdi. 1941-1945-ci illər İkinci Dünya müharibəsi sisteminin təkmilləşməsi prosesini ləngitsə də, 50-ci illərdən başlayaraq əhaliyə ki-

kitabxana xidmətini yaxşılaşdırmaq üçün dövlət miqyasında keçirilən tədbirlər nəticəsində ölkənin kitabxana sistemi yeni-yeni çalarlarla zənginləşmiş, təkmilləşmə və yeniləşmə prosesi davam etmişdir. Görülən bütün tədbirlərə baxmayaraq mövcud kitabxana sistemi ölkənin qarşısında duran böyük vəzifələrə, cəmiyyətin durmadan artan informasiya tələbatına, 60-70-ci illərin oxucularının sorğularına cavab verə bilmirdi. Məhz buna görədir ki, 1974-cü ildə «Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində və elmi-texniki tərəqqidə kitabxanaların rolunun artırılması haqqında» mühüm partiya sənədi qəbul edildi. Bu sənəddə ölkədə kitabxana sistemlərinin təkmilləşməsində çox mühüm rol olan kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi məsələsi irəli sürülürdü. Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi ideyası Rusiyada yeni ideya deyildi. Hələ 1918-ci ildən irəli sürülən bu ideya 1926-cı ildə V.İ.Lenin tərəfindən imzalanan «RSFSR-də kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi haqqında» dekretə öz əksini tapmışdı. O zaman ölkədə olan mövcud durum, maddi çətinlik bu ideyanı həyata keçirməyə imkan vermirdi. 1920-30-cu və 50-60-cı illərdə dəfələrlə bu ideyanı həyata keçirmək təşəbbüsü olsa da, onu həyata keçirmək mümkün olmamışdı. Nəhayət, 1974-cü ildə qəbul edilmiş bu mühüm partiya sənədi onun həyata keçirilməsi üçün şərait yaratdı və ölkə miqyasında kitabxanalar mərkəzləşdirildi.

Mərkəzləşdirmə öz məzmununu və mahiyyəti etibarilə sovetlər birliyində hələ 1920-ci illərdən təşəkkül tapmağa başlamış, uzun dövr ərzində tədricən formalaşmış kitabx-

ana sistemlərinin daha da təkmilləşməsi nəticəsi idi. Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi tədbirinin həyata keçirilməsinə hələ 1960-cı illərdən başlanmış, mərkəzləşmənin elmi-nəzəri əsasları hazırlanmış, onun mahiyyəti, məqsəd və vəzifələri açıqlanmışdır. Rusiyanın bir neçə regionunda mərkəzləşməni aparmaq üçün eksperimentlərin nəticələri müzakirə edilmiş, mənfəət və müsbət cəhətləri aşkarlanmış, əldə edilmiş nəticələr elmi cəhətdən ümumiləşdirilmiş və bunun əsasında mərkəzləşmə konsepsiyası yaradılmışdır. Bu konsepsiya üzrə müvafiq dövlət sənədi hazırlanmışdır. Mərkəzləşməyə dair hazırlanmış dövlət sənədində bu işin 1970-ci illərin axırlarına qədər başa çatdırılması göstərilmiş və sənəddə bütün dövlət təşkilatlarının vəzifəsi müəyyənləşdirilmişdir. Beləliklə, kitabxana işinin mərkəzləşməsi ölkə miqyasında yerinə yetirilən, böyük elmi və mədəni əhəmiyyətə malik olan ölkənin kitabxana sistemlərini tamamlamaq, onu daha işlək, daha dinamik etmək, daha da demokratikləşdirmək üçün həyata keçirilən ümumdövlət tədbiri idi.

Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi iriləşdirilmiş, yeni tipli kitabxana müəssisəsi olub, struktur cəhətdən bütöv (*tam*), ümumi fond və vahid texnologiya əsasında fəaliyyət göstərən, bir-biri ilə üzvi şəkildə qarşılıqlı əlaqədə olan kitabxanaların və kitabxana birliklərinin məcmusudur. Bu sistem ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərən xırda kitabxanaların mexaniki birliyi yox, insanların təhsilində, tərbiyəsində, mədəni inkişafında, informasiya

təminatında yaxından iştirak edən, ölkə miqyasında kitabxana xidmətini həyata keçirən keyfiyyətə yeni orqanizmdir.

Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi dedikdə kitabxana şəbəkələrinin yenidən təşkilinin elə forması yaranır ki, bu zaman kitabxanaların fəaliyyəti regionda, zonada və s. həmin kitabxanalardan biri, daha böyüyü, məsələn, rayon kitabxanası baş mərkəzi kitabxanaya çevrilir, qalan kitabxanalar isə onların filialları kimi fəaliyyət göstərir. Filiala çevrilmiş kitabxanalar öz müstəqillik statusunu itirmir, kitabxana statistikasında müstəqil kitabxana kimi qeydə alınır.

Belə bir məsələ diqqəti çəkir ki, mərkəzləşmiş kitabxana sistemlərinin yaranması haqqında ideyanın meydana gəlməsi hansı zərurətdən irəli gəlmişdi. 1970-ci illərdə ölkədə elmi-texniki tərəqqinin müvəffəqiyyətləri, iqtisadiyyat, elm, mədəniyyət, təhsil sahəsində baş vermiş nailiyyətlər cəmiyyətin həyatında canlanma yaratmış, əhalinin kitabxana və informasiya xidmətinin təşkilinə böyük tələbat formalaşmışdı. Bu dövrdə xidmət göstərən kitabxanalar oxucuların durmadan artan informasiya tələbatını ödəmək imkanlarında deyildilər. Əhaliyə xidmət edən kitabxana sistemlərinin strukturunda, təşkilində və idarə edilməsində, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili prosesində ciddi qüsurlar var idi. Həmçinin ictimai inkişafın müəyyən mərhələsində, ölkədə baş verən sosial dəyişikliklərlə əlaqədar olaraq kitaba artan tələbatla, əhaliyə kitabxana xidmətinin forması arasında müəyyən

ayrılıqlar meydana çıxmış, ziddiyyətlər yaranmışdı. Xalqın mənəvi tələbinin artması, ölkədə mütəxəssislərin, elmi işçilərin, mühəndis-texniki işçilərin, ali və orta ixtisas təhsilli oxucuların sayının artması, yeni oxucu qruplarının meydana gəlib formalaşması, kitabxana xidmətinin strukturunun dəyişdirilməsini tələb edirdi. Bu tələb zamanın tələbi idi. Çünki əhaliyə xidmət edən kitabxana sistemlərinin strukturunda, təşkilində və idarə edilməsində ciddi nöqsanlar mövcud idi. Xırda kosmetik dəyişikliklər aparmaqla kitabxana sistemlərində formalaşmış bu nöqsanları aradan qaldırmaq mümkün olmadığından əhaliyə kitabxana xidməti sisteminin yenidən qurulması zərurəti meydana çıxırdı. Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi ideyası da bu zərurətdən doğmuşdu. Həm də kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi üçün illərdən bəri kitabxana sistemlərinin fəaliyyətində tədricən baş vermiş nöqsanları və çatışmazlıqları aradan qaldırmaq, onu ölkə miqyasında daha işlək, cəmiyyətin qarşıya qoyduğu tələbləri ödəyə biləcək bir sistemə çevirmək üçün lazım idi. Mərkəzləşdirmə müasir şəraitdə əhaliyə kitabxana xidmətini dövrün tələblərinə, dünya təcrübəsinə uyğun olaraq yenidən qurmaq, kitabxana işini əsrin məzmunundan irəli gələn informasiya partlayışının tələblərinə cavab verəcək səviyyəyə qaldırmaq vəzifələrini yerinə yetirməli idi. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi dövrün, zamanın tələbi olduğundan Azərbaycan hökuməti bu işi ümumxalq, ümummədəni tərəqqi işi kimi qiymətləndirmiş və xüsusi tədbirlər planı hazırlamışdı.

Məhz buna görədir ki, öz miqyasına görə çox böyük iş qısa müddət ərzində - 80-ci illərin əvvəllərinə qədər həyata keçirildi. Mərkəzləşdirilmə bilavasitə müvafiq dövlət təşkilatlarının nəzarəti ilə həyata keçirildiyindən yeri gəldikcə operativ surətdə mövcud nöqsanları aradan qaldırmaq, kitabxanaların maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək üçün tədbirlər görüldü. Qısa müddət içərisində respublikamızda 3174 filialı olan 69 mərkəzləşdirilmiş rayon kitabxana sistemi yaradılmışdı. Rayon ərazisində bir qayda olaraq rayon kitabxanaları mərkəzi kitabxana kimi, rayon uşaq kitabxanaları və müstəqil kənd kitabxanaları isə onların filialları kimi formalaşmışdı. Respublikamızın şəhərlərində 111 filialı olan mərkəzləşdirilmiş sistem yaradılmışdı. Ancaq təəssüf ki, mərkəzləşdirmə işi şəhərlərdə, xüsusilə Bakı şəhərində vaxtında başa çatdırılmadı.

Respublikamızın kitabxanalarının mərkəzləşdirmə - prinsipi əsasında yenidən qurulması, kitabxana işinin təkmilləşməsi və kitabxana sisteminin yaradılması üçün əlverişli şərait yaratdı. Kitabxana işinin inkişafında keyfiyyətcə yeni mərhələ olan mərkəzləşdirilmə nəticəsində hər bir şəhərdə və rayonda filial sistemində malik olan, əvvəllər müstəqil fəaliyyət göstərən kitabxanalar müqayisədilməz dərəcədə böyük üstünlüklərə və imkanlara malik olan, vahid və böyük kitabxana müəssisələri yaradıldı. Mərkəzləşdirilmiş kitabxanalar bir-birindən ayrılıqda, bir-birilə əlaqədar, bir-birini tamamlayan vahid sistem kimi fəaliyyət göstərirlər. Vahid ki-

tabxana sisteminin yaranması şəhər və rayonlarda keçmişdə olan xırda kitab fondlarının yerinə kəmiyyət və keyfiyyətcə böyük, güclü universal kitab fondlarının yaranmasına səbəb olmuşdur. Fondların yeni qaydada formalaşması universal fondlar kimi onun əhəmiyyətini artırmış, rayon mərkəzində yaşayan bütün ziyalılara, mütəxəssislərə xidmət etmək imkanı vermişdir. Filialların mərkəzi kitabxana fondlarından istənilən vaxt öz oxucuları üçün kitab almaq imkanının olması, kənd kitabxanalarının oxucularının tələbatını ödəmək imkanı əldə etmişlər. Mərkəzləşdirilmiş sistemlərdə maliyyə vəsaitlərinin xərclənməsinin düzgün planlaşdırılması imkanı olduğundan kitabxanalara daha çox adda kitab almaq imkanı verir. Mərkəzləşdirilmiş sistemlərdə kitabxana kataloqlarının yenidən qurulması, kartotekaların yaranması və təkmilləşməsi, məlumat fondlarının təşkili həmçinin kitabxanalara məlumat-biblioqrafiya işini daha operativ, keyfiyyətli təşkil etmək, əhaliyə məlumat-biblioqrafiya və informasiya xidmətini daha geniş miqyasda həyata keçirmək imkanı vermişdir. Mərkəzləşdirilmə kitabxana işinin idarə olunmasına, kitabxanalarda əməyin düzgün elmi təşkilinə, kitabxana işçiləri arasında ixtisaslaşmalar aparılmasına, metodik işin yaxşılaşdırılmasına şərait yaratdı. Mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin ştat vahidlərinin artması, mərkəzi kitabxanada yeni şöbələrin yaranması, bu sistemlərin yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrlarla təmin edilməsinə imkan verdi.

Ölkəmizdə mərkəzləşdirmənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi və onların işinin ilkin yekunlarının elmi təhlili bu mühüm dövlət tədbirinin böyük üstünlüklərə malik olmasını, kitabxana xidmətinin təşkilində ciddi keyfiyyət dəyişikliklərinin baş verməsini, kitabxana işinin perspektiv inkişafı üçün əhəmiyyətli nəticələr əldə edilməsini aşkara çıxardı. O dövrdə bu ilkin nəticələr belə qiymətləndirilirdi:

1. İriləşdirilmiş kitabxana sistemlərində maliyyə vəsaitlərinin mərkəzləşdirilməsinə, büdcənin bir əldə toplanmasına, səmərəli istifadə edilməsinə şərait yaratdı. Qənaət edilmiş vəsait hesabına alınan kitabların çeşidinin artırılmasına, kitab fondunun oxucu tələbatına uyğun komplektləşdirilməsinə, dinamik, işlək oxucu sorğularına cavab verən fond yaradılmasına səbəb oldu;

2. Kitabxana sistemlərinin təsir dairəsi xeyli genişlənmiş xidmət prosesində baş verən dəyişikliklər kitabxanalara yeni oxucuların gəlməsinə səbəb olmuş, oxucuların sayı müntəzəm olaraq çoxalmağa başlamışdı;

3. Kitabxana sistemlərində məlumat-bibliografiya və informasiya bazalarının genişlənməsi kataloqların, kartotekaların sorğu-məlumat aparatının yenidən qurulması, bu mühüm işə informasiya texnikasının tətbiqi məlumat-bibliografiya xidmətinin keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdı;

4. Mərkəzləşdirilmiş sistemlərdə kitab sərəvətindən istifadə strukturunun dəyişməsi, kitabxana fondlarının profilə uyğun komplektləşməsinə, elmi-texniki və peşə

ədəbiyyatının toplanmasına üstünlük verilməsi oxucuların artmasına səbəb olmuş, mütaliənin müasir funksiyalarının daha çox təkmilləşməsi hiss edilməyə başlamışdır. Kitab təbliğində kütləvi informasiya vasitələrindən ardıcıl olaraq istifadə edilməsi kitabxana xidmətinin keyfiyyətə yaxşılaşmasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdi.

Həmçinin mərkəzləşdirmə əsas kitabxana prosesinin birləşməsi ilə yanaşı, kitabxana resurslarının məqsədyönlü, daha effektiv formalaşmasına və istifadə edilməsinə, kitabxananın prinsipial maddi və təşkilati məsələlərinin həllinə şərait yaradır. Mərkəzləşdirilmiş şəkildə kitabxana işinin çox mühüm funksiyaları: kitabxana sistemlərinin əsas istiqamətlərinin və inkişaf perspektivlərinin təyin edilməsi; kitabxana ehtiyatlarının formalaşdırılması, yerləşdirilməsi və istifadə edilməsi sahəsində vahid siyasətin yeridilməsi; signal bibliografik informasiyaların, yeni daxil edilmiş ədəbiyyat haqqında məlumatların, kitabxanalararası abonementin təşkili, az istifadə olunan ədəbiyyatın saxlanması, kitabxana işində kompüterlərdən istifadə edilməsi haqqında vahid siyasətin aparılması və s. filial kitabxanalarını müstəqil həll edə bilmədikləri bir çox məsələlərdən azad edir, onlara mərkəzi kitabxanadan istədiyi köməyi almaq imkanı yaradır.

Mərkəzi kitabxananın ayrı-ayrı şöbələrinin filial kitabxanalarının işinin təşkilində yaxından iştirak etməsi, onların işini dövrün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün şərait yaradır. Bir sıra kitabxanaşünaslar

mərkəzləşdirmənin filial kitabxanaların müstəqilliyinə xələl gətirməsi haqqında fikirlər söyləsələr də, mərkəzləşdirmənin böyük üstünlükləri bu fikrin kölgədə qalmasına gətirib çıxartdı. Mərkəzləşdirmə zamanı əldə edilmiş təcrübə bu fikirlərin yanlış olduğunu meydana çıxartdı.

Nəhayət, mərkəzləşdirmə sovet kitabxana sistemində uzun illərdən bəri formalaşan və müasir dövrdə meydana çıxan qüsurların və çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına şərait yaratmaqla yanaşı bu sistemi təzələdi, müasirləşdirdi, durğunluğu aradan qaldıraraq işlək bir sistemə çevirdi. Mərkəzləşdirilmədən keçən vaxt ərzində qazanılmış təcrübənin təhlili dediklərimizi təsdiq etməklə, mərkəzləşdirilmiş sistemlərin işinin məqsədə müvafiqliyini zəruri edir.

Doğrudur, 1990-cı illərdə rus mətbuatında mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin (*MKS*) nöqsanları, onların müasir dövrün tələblərinə cavab vermədiyini haqqında fikirlər səsləndi. Lakin Rusiyanın kitabxana ictimaiyyəti bu fikirləri qəbul etmədi.

Azərbaycanda isə belə fikirlər olmadığından mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemlərinin əhaliyə kitabxana xidmətində rolu yüksək qiymətləndirildi, onların işinin daha da təkmilləşdirilməsi haqqında tədbirlər görülməyə başlandı.

Heç də təsadüfi deyil ki, «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri (*MKS*) Azərbaycan

kitabxana sistemlərinin əsas tiplərindən biri kimi göstərilmişdir.

Beləliklə, XX əsrin 70-ci illərindən ölkəmizin kitabxana sistemlərinin təkmilləşməsi üçün böyük strateji əhəmiyyətə malik olan bir konsepsiya kimi qəbul edilmiş mərkəzləşdirmə, informasiyalaşdırma əsri olan XXI əsrin kitabxanalarının qarşısında qoyduğu tələblərə cavab verir və onun inkişaf etdirilməsi, təkmilləşdirilməsi zəruriliyini irəli sürür.

III FƏSİL

KİTABXANA İŞİ TƏŞKİLİNİN ƏSAS PRİNSİPLƏRİ

3.1. Prinsip haqqında ümumi anlayış

Prinsip – (*«prisipium» latın sözüdür, hərfi mənası «əsas, ilk başlanğıc» deməkdir*) kitabxana fəaliyyətinin təşkili, idarə olunması və planlaşdırılmasının ilk başlanğıcı, əsas və başlıca ideyalarının məcmusudur. Prinsip bütün elm, sənəd sahələrində olduğu kimi kitabxana işində

də əsas və həlledici amillərdən biridir və kitabxana işinin mahiyyətini əsaslandırır, cəmiyyət və kitabxana işi problemlərini, cəmiyyətin inkişafında, cəmiyyət üzvlərinin təhsil və tərbiyəsində, mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində onun rol və vəzifələrini müəyyənləşdirir. Prinsiplər həmçinin kitabxana işinin və kitabxana sistemlərinin məqsədini, məzmununu, metodlarını, kadr tərkibini, quruluşunu, kitabxana fəaliyyətinin təşkili prosesini təyin edir. Kitabxana işi haqqında formalaşan əsas və həlledici prinsiplər kənardan gətirilmədiyi, bilavasitə kitabxana işinin məzmunundan, xarakterindən, inkişaf səviyyəsindən doğulduğu üçün böyük elmi-təcrübi əhəmiyyət kəsb edir. Kitabxana işində baş verən obyektiv qanunların və qanunauyğunluqların ümumiləşdirilməsi prosesində əldə edilən nəticələrə söykənən prinsiplər kitabxana fəaliyyətinin təməl daşdır. Prinsiplər sistemli xarakter daşıyır, qarşılıqlı əlaqədə, bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətdə fəaliyyət göstərir, kitabxana işinin təşkilinə və idarə olunmasına kompleks şəkildə təsir edir.

Kitabxana işinin əsas prinsipləri kitabxana işinin dövlət xarakterinin və bu sahədə dövlətin vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsində, kitabxana işi istiqamətlərinin, konsepsiyalarının və proqramlarının hazırlanmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmçinin kitabxana işində ictimaiyyətin iştirakının rol və əhəmiyyətini, forma, metod və vəzifələrini tənzimləyir.

Kitabxana işinin tarixinə ötəri nəzər saldıqda belə bir qanunauyğunluq aşkar edilir ki, qədim dünya kitabxanalarından başlamış müasir kitabxanalara qədər, kiçik kitabxanalardan başlamış, müasir dünyanın nəhəng kitabxanalarına qədər bütün kitabxanalar cəmiyyətlə bağlı olmuş, cəmiyyət kitabxanaların hamisi kimi çıxış etmiş, kitabxana bilavasitə onu yaradan cəmiyyətə, onun qarşısında duran vəzifələrə və prinsiplərə xidmət etmişdir. Beləliklə, zaman keçdikcə, cəmiyyət dəyişdikcə kitabxanaların qarşısında duran vəzifələr də dəyişmiş, yeni vəzifələr, yeni prinsiplər meydana gəlmişdir. Məhz buna görədir ki, cəmiyyətin ictimai həyatında baş verən dəyişikliklər kitabxana işində də, kitabxana işinin əsas prinsiplərində də yeni şəraitə, yeni məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq baş verirdi. Kitabxana işinin inkişafının müxtəlif mərhələlərində cəmiyyətdə baş verən yeni şəraitlə əlaqədar prinsiplər də dəyişikliklərin baş verməsi və yeni prinsiplərin yaranması labüddür. Ancaq kitabxana işində və kitabxana işinin əsas prinsiplərində dəyişikliklərin baş verməsi qanunauyğunluqları, əsasən dəyişməz qalan prinsipləri heç də inkar etmir. Məhz kitabxana işində dəyişməz qalan bu əsas prinsiplər kitabxana işinə institut bütövlüyü verir. Kitabxana işinin əsas mahiyyətindən doğulan tələbləri əks etdirən əsas prinsiplər heç zaman aradan çıxmır, dəyişməz qalır. Bu dəyişməz prinsiplər isə zamanın çətinliklərindən müvəffəqiyyətlə keçərək, bir cəmiyyətdən digərinə, bir nəsildən digərinə çatır. Belə prinsipləri ümumbəşəri prinsiplər adlandırmaq

yerinə düşər. Müasir dövrümüzdə dünyanın bütün ölkələrində qəbul edilən və fəaliyyət göstərən kitabxanaların ümumaçıqlıq prinsipi buna misal ola bilər. Demək olar ki, müasir sivil dünya dövlətlərinin əksəriyyətində fəaliyyət göstərən ümumbəşəri prinsiplər müstəqil Azərbaycan Respublikasında uğurla tətbiq edilməkdədir.

Biz burada müasir kitabxanaşünaslıq tərəfindən müəyyənləşdirilmiş əsas prinsiplərdən ikisi haqqında: kitabxanaların ümumaçıq olması və kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti prinsipləri haqqında məlumat verməyi məqsədə uyğun hesab edirik.

3.2. Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi

Respublikamızda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərindən ən başlıcası kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipidir. Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi bəşəri prinsip olub, demək olar ki, dünyanın bütün sivil ölkələrində əsas prinsip kimi qəbul edilmiş, qlobal xarakter daşımağa başlamışdır. Kitabxanaların ümumaçıq olması ideyası hələ qədim zamanlardan meydana gəlmiş, kitabxanaların iş təcrübəsində məhdud da olsa tətbiq edilmiş, zaman keçdikcə inkişaf edib təkmilləşmiş, xüsusilə XX əsr kitabxanalarının əsas prinsipinə çevrilmişdir.

Qədim dünya kitabxanaları yarandığı gündən ümumaçıqlıq prinsipinə can atmış, kitabxanalara müraciət edən oxuculara xidmət etməyə çalışmışlar. Misal olaraq göstərmək yerinə düşər ki, qədim dünyanın ən böyük kitabxanası-təxminən on əsr bəşəriyyətə xidmət etmiş İsgəndəriyyə Kitabxanası bütün insanların üzünə açıq olmuşdur.

Orta əsrlərdə qədim dünya kitabxanalarının qəbul etdiyi bu prinsip qismən də olsa zəifləmiş, çox ölkələrdə heç də bütün əhaliyə deyil, bir qrup insanlara xidmət göstərən, oxucular arasında ayrı-seçkilik salan qapalı kitabxanalar meydana gəlmişdir. Orta əsr kitabxanalarının iş prinsipinə dini ideologiya mənfi təsir göstərirdi. Kitabxanaların işinə dini senzura daxil edilirdi. Kitabxanaların cəmiyyətdə

mövqeyinin möhkəmlənməsində onların maarifçilik fəaliyyətinin artmasında Fransa inqilabının böyük təsiri oldu. Kitabxanaların mədəni rolunun artmasına, bütün əhali üçün ümumaçıq olmasına böyük təkan verdi. İnsan amili, ona hörmət ön plana çəkilməyə başladı.

Azərbaycan kitabxanalarının çoxəsrlik tarixinə öteri də olsa nəzər saldıqda məlum olur ki, ümumaçıqlıq prinsipi onların təcrübəsində qismən tətbiq edilmişdir. XVI əsrdə Təbriz şəhərində təşkil edilmiş dövlət kitabxanaları, təhsil müəssisələri kitabxanaları və şəxsi kitabxanalar bir qayda olaraq oxucuların üzünə açıq idi və oxuculara pulsuz xidmət edirdilər. Məsələn, XVI əsrin dövlət kitabxanası hesab edilən Təbriz şəhərində yaradılmış Şah İsmayıl Xətəinin məşhur saray kitabxanası şahın göstərişi və icazəsi ilə bütün oxuculara xidmət edirdi. Öz kitabxanası ilə fəxr edən şah diplomatik korpusun nümayəndələrinə və xarici qonaqlara onu fəxrlə göstərirdi.

XIX əsrin axırlarında böyük dövlət xadimi, doktor Nəriman Nərimanov tərəfindən Bakı şəhərində yaradılmış ümumaçıq qiraətxana-kitabxana da belə kitabxanalardan olmuşdur. Xalqın mədəni inkişafına xidmət etməyi qarşısına məqsəd qoyan doktor Nərimanov qiraətxananın təmsalində əhalinin maariflənməsinə kömək göstərən bir mədəni müəssisə görürdü. O çalışırdı ki, kitabxananın oxucuları çoxalsın, kitabxana hamının üzünə açıq olsun.

XIX əsrin axırı-XX əsrin əvvəllərində Bakıda və Azərbaycanın qəza şəhərlərində açılan qiraətxana və kitabxanalar hansı təşkilata mənsub olmasından asılı olma-

yaraq (*dövlət kitabxanaları, ayrı-ayrı cəmiyyətlərin kitabxanaları, şəxsi adamların yaratdığı kitabxanalar və qiraətxanalar*) ümumaçıq kitabxanalar və qiraətxanalar olmuşlar. XIX-XX əsrlərdə dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində ümumi kitabxanalar meydana gəldi. Demokratik xarakter daşıyan ümumi kitabxanaların əsasnamələrində ümumaçıqlıq, kitabxananın bütün oxucularının üzünə açıq olması prinsipi özünə geniş yer tapmışdı. Qabaqcıl kapitalist ölkələrinin dövlət siyasəti kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipinə olduqca yaxın idi. Bu prinsip dövlətlərin mədəniyyət siyasətində də özünə yer tapa bilmişdir.

Rusiyada Oktyabr çevrilişindən sonra qurulan sovet hökuməti kitabxana işini xalq maarifinin tərkib hissələrindən biri elan etdi, xalq üçün yeni kitabxanalar yaradılmasına başladı, həmçinin kitabxanaların ümumaçıq olması ideyasını irəli sürdü. SSRİ məkanında xidmət göstərən kitabxanalar ümumaçıq müəssisələr elan edildi və xalqın istifadəsinə verildi. Belə bir mütərəqqi prinsipin elan edilməsi və Sovet İttifaqının fəaliyyət göstərdiyi 70 ildən artıq müddətdə yaşayıb işləməsi kitabxana işini daim təkmilləşdirmiş, xalqın ən çox istifadə etdiyi, ən çox hörmət bəslədiyi bir müəssisəyə çevrilmişdi. Göstərilən illərdə Azərbaycanda da kitabxana şəbəkələrinin yaradılmasında, onların ölkənin ərazisində plana uyğun yerləşdirilməsində mühüm işlər görülmüş, kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi həyata keçirilmişdir. Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidməti ərazi prinsipinə uy-

ğun olaraq təşkil edilmiş, kitabxana şəbəkəsi kəndlərdən başlamış şəhərlərə qədər yerləşdirilmişdir.

Kitabxana şəbəkələrinin ərazi prinsipinə uyğun yerləşdirilməsi özünü doğrultmuş, respublikada əhaliyə kitabxana xidmətinin dünyanın qabaqcıl ölkələrinin kitabxana xidməti səviyyəsinə yüksəldilməsinə şərait yaratmışdır. Artıq 1980-ci illərin axırı - 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda əhalinin bütün təbəqələrinə xidmət edən təkmilləşmiş kitabxana sistemi fəaliyyət göstərirdi. Bu sistemə dövlət kitabxanaları, ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, ictimai-siyasi təşkilatların kitabxana şəbəkəsi daxil idi. Kitabxana işi sahəsində əhaliyə xidmət prosesinin vahid elmi əsasları formalaşmışdır. 1990-cı ilin əvvəllərində respublikada 120 milyondan artıq kitab fondu olan 10.000-ə yaxın kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Bu kitabxanalar 4 milyon oxucuya xidmət edirdi. Göstərilən rəqəmləri sovet dövründə respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili zamanı tətbiq edilən kitabxanaların ümumaçıqlıq prinsipinin nailiyyətləri hesab etmək olar.

Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipinin əsas amillərindən biri əhaliyə pulsuz xidmətin təşkilidir.

Kitabxanalardan istifadə edilməsinin pulsuz olması kitabxanaların ümumaçıqlığının mühüm şərtlərindən biridir.

Pulsuz kitabxana xidməti kitabxanaların fəaliyyət göstərdiyi ərazilərdə bütün oxuculara kitabxanadan istifadə etmək imkanı verir. Məlum həqiqətdir ki, maddi

imkanları az olan oxucuların sayı çoxdur. Əgər kitabxana xidməti pullu olsa, belə oxucular maddi imkanları olmadığından kitabxanalardan istifadə etməkdən məhrum ola bilərlər. Beləliklə də kitabxanalar öz oxucularının böyük hissəsini itirər, ümumaçıqlıq prinsipini yerinə yetirə bilməzlər. Həmçinin kitabxana işinə pullu xidmətin tətbiq edilməsi kitabxana işinin demokratik əsaslar üzərində qurulmasına və inkişafına mənfi təsir göstərir, sosial ədalətsizlik meydana çıxar. Xüsusilə pullu xidmət əhalinin sosial müdafiəyə böyük ehtiyacı olan təbəqələrinə, uşaqlara, əlillərə, korlara, qocalara və digər fiziki qüsuru olan insanlara mənfi təsir göstərir, onların mədəni inkişafına mane olar. Məhz buna görədir ki, bütün demokratik dövlətlərdə və azad cəmiyyətlərdə kitabxana xidmətinin pulsuz olması bütün əhalinin kitabxana xidməti ilə əhatə edilməsi işi dövlətin və cəmiyyətin əsas humanist vəzifəsi hesab edilir.

Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan dövlətinin özünün ilk mədəni tədbirləri içərisində kitabxana işi haqqında tədbirlər mühüm yer tuturdu. Respublikamızın Milli Məclisi ölkəmizin tarixində ilk dəfə olaraq 1998-ci ildə “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Bu qanun ölkəmizdə kitabxana işinin inkişafı və demokratik prinsiplər əsasında qurulması üçün geniş imkanlar açdı. Qanunda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir.

Qanunda göstərilir: “Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

Kitabxanalarda mühafizə olunan mədəni sərvətlərdən və informasiya vasitələrindən istifadənin hamı üçün açıq olması; Milli sərvət olan kitabxanalara dövlət qayğısı, onların fondlarının toxunulmazlığı və üstün maliyyələşdirilməsi».⁸

Bir-biri ilə əlaqədar olan, bir-birini tamamlayan bu prinsiplər bilavasitə kitabxana xidmətinin ümumaçıq olmasını hüquqi cəhətdən əsaslandıran, milli sərvət olan kitabxana fondlarından geniş xalq kütlələrinin pulsuz istifadəsini təmin edən prinsiplərdir. Bu prinsiplər öz demokratizmi, humanizmi ilə qabaqcıl ölkələrin kitabxana xidməti prinsiplərindən ciddi surətdə fərqlənir və beynəlxalq standartlara cavab verir.

Kitabxanaların ümumaçıq olmasını təmin edən amillərdən biri də onların əhaliyə yaxınlaşdırılmasıdır. Bu prinsip öz qədimliyi etibarilə başqa prinsiplərdən fərqlənir. Hələ qədim Yunanıstanda əhaliyə kitabxana

⁸ Книгабхана ишиня даир норматив сяндляр. - Б., 2001, с.6.

xidmətini yaxşılaşdırmaq, onun ümumaçıq olmasını təmin etmək üçün kitabxanaların yaşayış məhəllələrinə yaxın olan yerlərdə yerləşdirilməsini lazım bildilər. Sonrakı əsrlərdə bu prinsip daha da təkmilləşmiş, əhaliyə kitabxana xidmətinin əsas amili kimi istifadə edilmişdir. SSRİ-də sovet hakimiyyətinin ilk illərindən başlayaraq bu amilə ciddi diqqət yetirilirdi və kitabxana şəbəkələrinin qaydaya salınmasında əsas amil kimi formalaşmağa başlamışdı.

Kitabxanaların əhaliyə daha da yaxınlaşdırılmasını təmin edən şərtlərdən biri kitabxana şəbəkələrinin ərazi prinsipi əsasında təşkilidir. Ərazi prinsipinin təşkili tələblərinə düzgün əməl edilsə, kiçik yaşayış məntəqələrindən başlamış böyük yaşayış məntəqələrinə qədər bütün ərazini əhatə etmək mümkündür.

Respublikamızda sovet hakimiyyəti illərində kütləvi kitabxana şəbəkələri ərazi prinsipi üzrə bu qaydada yerləşdirilmişdir: hər bir ailəyə kitabxana xidmətini təşkil etmək üçün kənd kitabxanaları, rayon mərkəzi kitabxanaları, rayon uşaq kitabxanaları, qəsəbə kitabxanaları, şəhər statusu olan yaşayış məntəqələrində şəhər kitabxanaları, kiçik yaşayış məntəqələrində isə kitabxanaların filialları, səyyar kitabxanalar, kitab verilişi məntəqələri, həmçinin fermalarda, yaylaqlarda və s. əhaliyə kitabxana xidməti göstərmək üçün kitab gəzdirənlər və bibliobuslardan istifadə edilirdi. Kitabxana şəbəkələri hər bir yaşayış məntəqələrində düzgün yerləşdirilməklə yanaşı, belə bir qaydaya da diqqət yetirilirdi ki, o, məntəqənin bütün əhalisinə yaxın olsun, ucqarlarda, əhalidən uzaq məsafədə

yerləşdirilməsin. Oxucuların ən çoxu 15-20 dəqiqəyə kitabxanalara gəlmək imkanı olsun. Doğrudur, bu prinsipi yerinə yetirmək o qədər də asan deyildi. Ancaq məsul şəxslər imkan daxilində bu problemin müsbət həllinə çalışmalıdır. Müstəqillik şəraitində bu sahədə hələlik ciddi bir iş görmək mümkün olmamışdır. Ancaq keçmiş sistem qorunub saxlanılmış, yeri gəldikcə kitabxana şəbəkələrinin qaydaya salınması işinə diqqət yetirilməyə başlanılmışdır.

Kitabxanaların ümumaçıq olmasını təmin edən amillərdən biri də oxuculara xidmətin keyfiyyətinin yüksəldilməsindən, kitabxana təbliğinin müxtəlif metodlarından və üsullarından istifadə etməkdən, kitab fondlarını vaxtlı-vaxtında, ardıcıl olaraq komplektləşdirməkdən, yeni çıxan kitabları əldə etməkdən ibarətdir. Bütün bunlarla yanaşı, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kitabxana abonentində, oxu zallarında oxucular üçün maksimum rahatlığın yaradılması, oxucu sorğularının ödənilməsi zamanı rədd cavablarının heçə endirilməsi tələb olunur.

Kitabxanaların ümumaçılığını təmin etmək üçün müntəzəm olaraq oxuculara kitabxana xidmətini diqqət mərkəzində saxlamaq, kitabxanaya gələn hər bir insana, hər bir oxucuya qayğı ilə yanaşmaq, onun tələb və sorğusunun vaxtında bütünlüklə ödənilməsinə nail olmaq, oxucu marağının öyrənilməsinə, onun istiqamətləndirilməsinə çalışmaq hər bir kitabxanaçının borcudur.

Son zamanlar informasiya texnologiyasının genişlənməsi, texnologiyalardan kitabxanalarda müvəffəqiyyətlə istifadə edilməsi kitabxanalarda xidmətin forma və üsullarının genişlənməsinə səbəb olmuş, bir sıra yeni forma və üsulların tətbiqinə şərait yaratmışdır. Kitabxanaların iş rejimi və kitabxanalardan istifadə qaydaları da xidmət prosesinə təsir edən mühüm amillərdəndir. Kitabxananın iş rejimini müəyyənləşdirmək üçün onların çoxillik təcrübəsindən, oxucuların əsasən hansı saatlarda kitabxanalara gəlməsindən asılı olaraq müəyyənləşdirmək zəruridir. Bu işi müvəffəqiyyətlə təşkil etmək üçün oxucular arasında anket sorğusu keçirmək, onların hansı saatlarda kitabxananın açıq olması arzularını öyrənmək lazımdır. Yaxşı olar ki, iş rejimi müəyyənləşdirilərkən bazar günlərindən və axşam saatlarından istifadə edilməsinə diqqət yetirilsin. Təcrübə göstərir ki, bazar günləri və axşam saatlarında kitabxanaların açıq olması oxucuların miqdarının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olur.

Kitabxana-oxucu münasibətinin tənzimlənməsində kitabxanalardan istifadə qaydalarının olduqca böyük rolu vardır. Kitabxanadan istifadə qaydaları kitabxananın kollektivi tərəfindən tərtib edilən, müəssisənin rəhbəri tərəfindən təsdiq edilib rəsmiləşdirilən, oxucuların kitabxanadan istifadəsinin ən səmərəli formalarını müəyyən edən rəsmi sənəddir. Kitabxanadan istifadə qaydaları müxtəlif tip kitabxanaların xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq tərtib edilir. Məsələn, Milli Kitabxanadan istifadə qaydaları, Muxtar Respublika kitabxanasından istifadə qay-

daları, xüsusi kitabxanalardan istifadə qaydaları, kütləvi kitabxanalardan istifadə qaydaları və s.

Məlumdur ki, kitabxanaların tiplərindən asılı olaraq kitabxana qaydaları da müxtəlif olur. Hər bir kitabxana tipinin şəraiti və imkanları nəzərə alınaraq özünəməxsus qaydaları yaradılır. Kitabxanalardan istifadə qaydalarında oxucuların istək və arzuları, hüquqları və vəzifələri nəzərə alınmalıdır.

Kitabxanalardan istifadə qaydaları hazırlanarkən onun kitabxanalardan istifadənin daha da demokratikləşməsinə, təkmilləşməsinə, oxucuya xidmət prosesinin daha demokratik əsaslar üzərində qurulmasına kömək edə biləcəyini nəzərə almaq zəruridir. Açıq cəmiyyət şəraitində kitabxana işinin demokratikləşməsi qarşısında qoyulmuş tələbat bu qaydaların əsas mahiyyətini təşkil etməlidir. Kitabxanalardan istifadə qaydaları kitabxanaya üzv olan hər bir oxucunun nəzərinə çatdırılmalı, oxucular arasında geniş təbliğ edilməlidir.

Kitabxanalardan istifadə qaydaları plakatlar şəklində çap edilməli, aboneməndə və qiraət salonunda görünən yerdən asılmalıdır.

Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi kitabxanalardan istifadə qaydalarının əsasını və məzmununu təşkil etməlidir. Öz əhəmiyyət və vəzifələrinə görə kitabxanalardan istifadə qaydaları kitabxananın ən mühüm sənədidir. Qaydaların tərtibi, formalaşması və təsdiqi xüsusi ilə kitabxana işini yaxşı bilən mütəxəssislərin iştirakı ilə həyata keçirilməlidir.

Kitabxanadan istifadə qaydaları tərtib edilərkən yerli şəraiti, fondun və oxucuların tərkibini, kitabxananın imkanlarını nəzərə almaq lazımdır. Qaydalarda abonementdən, qiraət salonundan, xüsusi fondlardan, soraq-biblioqrafiya və informasiya aparatından istifadə etməyin yolları göstərilməlidir.

Kitabxanadan istifadə qaydaları rəhbərlik tərəfindən təsdiq edilməzdən əvvəl kitabxana şurasında və kitabxana ictimaiyyətinin yığıncağında müzakirə edilməli, verilən təkliflər nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipinin həyata keçirilməsində mühüm amillərdən biri olan kitabxanalardan istifadə qaydalarının tərtib edilməsi və onun kitabxana fəaliyyətinin dinamik mühitinə daxil edilməsi mühüm elmi-təcrübi əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipinin həyata keçirilməsi hər şeydən əvvəl kitabxana kitabının hər bir ailəyə, hər bir insana, hər bir oxucuya çatdırılması vəzifəsini qarşıya qoyur. Bu mühüm vəzifənin həyata keçirilməsi üçün kitabxana xidmət etdiyi yaşayış məntəqəsini, yaşayış sahəsinin xüsusiyyətlərini dərinlən öyrənməli, əhalinin demoqrafik tərkibini, məşğuliyyətini, ərazidə yerləşən müəssisələrin profilini müəyyənləşdirməlidir. Bunun üçün sosioloji tədqiqatlar aparmalı, rayon ictimaiyyətinin ziyalılarını bu tədqiqatlara cəlb etməli, onların köməyindən istifadə etməlidir. Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi planı və xidmət prosesinin perspektiv inkişaf planları hazırlanmalıdır. Bu

iş həm kitabxana fondlarının məqsədyönlü komplektləşməsinə imkan yaradır, həm də kitabxanaların perspektiv inkişafına kömək göstərir. Kitabxana öz işini elə qurmalıdır ki, oxucu kontingentinin, xüsusilə daimi oxucuların sayını sabitləşdirə bilsin, kitabxanadan istifadə edən daimi oxucular nə qədər çox olsa, əhaliyə kitabxana xidmətinin keyfiyyəti bir o qədər yüksəlsə, cəmiyyətdə kitabxananın mədəni və sosial rolu əhəmiyyətli dərəcədə artar.

Müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə kitabxana xidmətinin forma və üsulları xeyli yenilənmiş, ənənəvi forma və üsullardan tamamilə fərqlənən, bilavasitə yeni informasiya texnologiyasına əsaslanan iş formaları və üsulları meydana gələn formalaşmışdır. Müasir kitabxana yeni forma və üsullardan istifadə etmədən oxucuya kitabxana xidmətini dövrün tələbləri səviyyəsində təşkil edə bilməz. Məhz buna görə də kitabxanaların qarşısında müasir informasiya texnologiyasına yiyələnmək, onu kitabxana təcrübəsinə, oxuculara xidmət işinin təşkili prosesinə tətbiq etmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Hər bir kitabxanaçı bilməlidir ki, bu vəzifənin yerinə yetirilməsi dövrün, zamanın tələbidir. Bunsuz müasir şəraitdə kitabı və digər informasiya sənədlərini hər bir ailəyə, hər bir oxucuya çatdırmaq mümkün olmaz.

Beləliklə, yekun olaraq demək olar ki, kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi dünyada ən demokratik, ən humanist, azad cəmiyyətdə insanların mədəni sərvətlərdən istifadə hüququnu, cəmiyyət üzvləri arasında bərabərliyi

təmin edən bir prinsipdir. Kitabxanalarda ümumaçıqlıq prinsipinin bərqərar olduğu bir vaxtda insanlar milliyyətindən, irqindən, cinsindən, sosial vəziyyətindən, maddi durumundan, mövqeyindən asılı olmayaraq kitabxana oxucusu kimi bərabərdir. Demokratik cəmiyyətin kitabxanası üçün kitabxanadan istifadə edən hər bir insan oxucudur, oxucular arasında heç bir fərq yoxdur, hamıya eyni dərəcədə xidmət təşkil edilir.

3.3. Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti

Müstəqil, suveren, demokratik Azərbaycan dövlətinin digər sahələrdə olduğu kimi kitabxana işi sahəsində də özünəməxsus siyasəti vardır. Bu siyasətin yeni-yeni formalaşmasına və təkmilləşməsinə baxmayaraq, bir sıra ciddi problemlər həll edilmiş, dünya dövlətlərinin təcrübəsindən bəhrələnərək olduqca demokratik kitabxana siyasətinin əsası qoyulmuş, onun bünövrəsi yaradılmışdır.

Bu siyasətin əsasında dünya şöhrətli dövlət xadimi, Azərbaycan Respublikasının prezidenti Heydər Əliyevin: «Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mənəviyyatını nümayiş etdirən amillərdən biridir» kəlamı durur.

Hər hansı bir sahəyə dair siyasətin formalaşması çox mürəkkəb bir proses olmaqla cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə, onların təhlili və yeni ideyaların, fikirlərin ümumiləşdirilməsi ilə əlaqədardır.

İctimai həyatın müxtəlif sahələrinə uyğun olaraq siyasət iqtisadi, sosial, milli, aqrar, təhsil, din, kitabxana və s. ola bilər.

Beləliklə, hər hansı bir sahədə, məsələn, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti təxminən aşağıdakı əsas əlamətləri özündə əks etdirməlidir:

Cəmiyyətin inkişaf istiqamətindən doğan prinsiplial və vaxtı çatmış məsələləri irəli sürmək, nəzərdə tutulmuş zaman kəsiyində əldə ediləcək perspektiv və yaxın məqsədləri aydın müəyyənləşdirmək;

Qarşıdakı məqsədlərə ən optimal və ən tez nail olmağı təmin edən fəaliyyət və təşkilat metodları, vasitələri və formalarını işləyib hazırlamaq;

Qarşıya qoyulmuş vəzifələri mərhələlərlə yerinə yetirməyi bacaran kadr seçib yetişdirmək.

Beləliklə, siyasət müasir şəraiti və yaxın gələcəyi müəyyənləşdirmək üçün qəbul edilən qərarın bir çox alternativ, müxtəlif fikirlər və ideyalar içərisindən seçilmiş, formalaşdırılmış və düşünülmüş fikirdir, ideyadır.

Kitabxana işi kompleks sosial-mədəni sistem olduğundan bu sistem haqqında dövlət siyasəti hazırlanarkən cəmiyyətdə baş verən bütün proseslərə, inkişaf istiqamətlərinə, cəmiyyətin inkişaf qanunauyğunlu-

qlarına ciddi fikir verilməli, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Həmçinin müasir şəraitdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti hazırlanarkən cəmiyyətin bütün təbəqələrinin, ilk növbədə ziyalıların, peşəkar elitanın fikirlərinin öyrənilib ümumiləşdirilməsinə diqqət yetirmək zəruridir. Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hazırlanmasında kitabxana işinin keçdiyi yola, kitabxanaların əldə etdiyi təcrübələrə, kitabxana işinin müasir vəziyyətinə də fikir vermək, onların öyrənilməsi və təhlili əsasında yeni siyasət hazırlamaq lazımdır.

Əlbəttə, keçmiş Azərbaycan sovet respublikasından müstəqil Azərbaycan dövlətinə pis miras qalmamışdı. Azərbaycan kitabxana şəbəkələrinin genişliyinə, kitabxana fondlarının zənginliyinə, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili səviyyəsinə görə dünyanın ən qabaqcıl ölkələri ilə müqayisə oluna bilərdi. Respublikada 1990-cı ildə 120 milyon kitab fonduna malik 10 minə qədər kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Ən böyük kitabxana şəbəkəsi Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi idi. Kütləvi kitabxanalar adlanan bu şəbəkə həm də dövlət kitabxana şəbəkəsi adlandırılırdı. Ərazi prinsipi əsasında təşkil edilən bu şəbəkə demək olar ki, respublikanın bütün yaşayış məntəqələrini əhatə edirdi. Rayon mərkəzlərində, böyük şəhərlərdə mərkəzi kitabxanalar fəaliyyət göstərirdi. Həmçinin rayon mərkəzlərində, böyük şəhərlərdə və böyük yaşayış məntəqələrində müstəqil uşaq kitabxanaları da yaradılmışdı.

Kütləvi dövlət kitabxanalarının qarşısında respublikanın bütün əhalisini kitabxana xidməti ilə əhatə etmək vəzifəsi qoyulmuşdu. Doğrudur, bu kitabxanaların maddi-texniki bazası, kitab fondu, kadr tərkibi göstərilən vəzifələri yerinə yetirmək imkanı vermirdi. Ancaq bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ciddi səy göstərilirdi.

1970-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin kütləvi kitabxana şəbəkəsi mərkəzləşdirildi. Mərkəzləşmə kütləvi kitabxanaların işində bir canlanma yaratmışdı. Sanki bu kitabxanaların işində olan durğunluq aradan qalxmış, tərپəniş başlamış, sükut buzu sınıılmışdı. Rayon kitabxanaları rayon ərazisində mərkəzi kitabxanaya, kənd kitabxanalarının onların filiallarına çevrilməsi kitabxana işinə rəhbərlik sisteminin özündə də bir yenilik, bir canlanma baş verməsinə səbəb olmuşdu. Kitabxana işinə rəhbərlik edən insanların özləri də daha çevik, daha ictimai, daha hərtərəfli olmuşdu. Bütün bu keyfiyyətlər isə özlüyündə kitabxana işinə dövlət rəhbərliyinin yeniləşməsini, demokratikləşməsini, çevikləşməsini tələb edirdi. Çox təəssüf ki, o zamankı totalitar rejim şəraitində yeni rəhbərlik formasına keçmək mümkün olmadı. Kitabxana işinin məzmununda müəyyən müsbət dəyişikliklər baş versə də rəhbərlik forması dəyişməz qaldı.

Respublikamızda ən böyük kitabxana şəbəkəsi olan nazirliklərdən biri də Təhsil Nazirliyi idi. Kitabxana şəbəkəsinin genişliyinə, kitabxanaların miqdarına görə bu Nazirlik Mədəniyyət Nazirliyindən sonra ikinci yeri tuturdu. Təhsil Nazirliyinin kitabxana sisteminə daxil olan

kitabxanaları üç şəbəkəyə aid etmək mümkündür: a) Ali məktəb kitabxana şəbəkəsi; b) Orta ixtisas məktəblərinin kitabxana şəbəkəsi; c) Ümumtəhsil məktəblərinin kitabxana şəbəkələri. Nazirlikdə bu kitabxanalara mərkəzləşdirilmiş rəhbərlik yox idi. Kitabxanalara rəhbərlik təhsil müəssisələrinin rəhbərləri tərəfindən həyata keçirilirdi. Əlbəttə, təhsil kitabxana şəbəkələrinə vahid rəhbərliyin olmaması kitabxana işinin keyfiyyətinə mənfi təsir etməklə, vahid kitabxana siyasəti hazırlayıb həyata keçirilməsinə mane olurdu. Bu da kitabxana işini zamanın tələbləri səviyyəsinə qaldırılmasına və kitabxana xidmətinin keyfiyyətinə mənfi təsir göstərirdi. Mədəniyyət və təhsil nazirlikləri ilə yanaşı, respublikamızda Səhiyyə Nazirliyinin, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin, Neft Sənayesi Nazirliyinin və bir çox digər nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkələri, həmçinin respublika həmkarlar təşkilatlarının, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının və s. kütləvi, elmi, elmi-texniki və texniki kitabxana şəbəkələri fəaliyyət göstərirdi. Kitabxanalar bilavasitə dövlət büdcəsindən deyil, ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin büdcəsi hesabına maliyyələşdirilirdi. Göstərilən kitabxana şəbəkələrinə vahid rəhbərlik də yox idi. Hər bir idarə və müəssisə kitabxanalara öz istədiyi kimi rəhbərlik edirdi. Nazirliklərin yanında kitabxana işinə rəhbərlik edən ayrıca qurum olduğundan kitabxana işinə rəhbərlik bilavasitə bu qurumlar tərəfindən həyata keçirilirdi. Kitabxana işinin təşkilində vahid rəhbərliyin olmaması hərc-mərclik yarat-

maqla kitabxana işinin idarə olunmasını çətinləşdirir, kitabxana işinin məzmununa mənfi təsir göstərirdi. Respublikada kitabxana işini əlaqələndirmək, onların iş təcrübəsini ümumiləşdirib yaymaq üçün olduqca az iş görülürdü. Metodik işin təşkilində də ciddi hərc-mərclik var idi. Hər bir nazirlik, idarə və müəssisə bu mühüm işi bir-birindən ayrılıqda, heç bir kooperasiya və koordinasiya etmədən aparırdılar.

Kitabxanaçı kadrların təkmilləşməsi işi də günün tələbləri səviyyəsində qurulmamışdı.

Respublikada fəaliyyət göstərən yeganə təkmilləşdirmə mərkəzi Mədəniyyət Nazirliyinin yanında təşkil edilmiş mədəniyyət işçilərinin ixtisasartırma kursu idi. Bu kursun tədris-texniki bazasının zəifliyindən ildə kitabxana işçilərinin ancaq 3-4 %-ni təkmilləşdirmə kursuna çağırmaq imkanı var idi. Bu da kadrların təkmilləşdirilməsi işinə mənfi təsir göstərməyə bilməzdi.

Sovet İttifaqında kitabxana işinə rəhbərliyin mərkəzləşdirilməməsi, ümumi kitabxanaçılıq siyasəti formalaşdırmaq üçün dəfələrlə təşəbbüs göstərilməsinə baxmayaraq, bu işin nəticəsiz qalması, xeyli çətinliklər yaradırdı. Uzun illər bu iş mədəniyyət nazirliyinə tapşırılmış, nazirliyin yanında 1960-cı illərə qədər kitabxana şuraları, 60-cı illərdən sonra isə idarələrarası kitabxana şurası fəaliyyət göstərmişdir. Doğrudur, bu şuralar kitabxana işinin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsində, əhaliyə kitabxana işinin təşkilində, elmi-metodik işin yaxşılaşdırılmasında müəyyən işlər

görmüş, respublikada kitabxana işinin yaxşılaşdırılması üçün bir çox tövsiyə xarakterli qərarlar qəbul etmişdi. Ancaq bu şuraların fəaliyyəti epizodik xarakter daşımış, kitabxana işinin yaxşılaşdırılması üçün olduqca az effektiv olmuşdur.

1980-ci illərin axırlarında Azərbaycanda kitabxana işinə elmi-metodik rəhbərliyi yaxşılaşdırmaq üçün Mədəniyyət Nazirliyinin yanında fəaliyyət göstərən idarələrarası kitabxana şurasının əvəzinə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti tərəfindən Respublika Dövlət Kitabxanaçılıq Komissiyası yarandı. Bu komissiyaya Azərbaycan Respublikasının mədəniyyət naziri sədrlik edirdi. Komissiyanın üzvləri kimi isə böyük kitabxana şəbəkələri olan nazirliklərin nazir müavinləri təsdiq edilmişdilər. Lakin komissiyanın fəaliyyəti uzun sürmədi, 1-2 iclas keçirildikdən sonra dayandırıldı. Beləliklə, müstəqil Azərbaycan dövlətinə kitabxanaçılıq sahəsində böyük problemləri olan bir miras qalmışdır.

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra bazar iqtisadi münasibətlərinin yaranması iqtisadiyyatda, siyasətdə, dövlət quruculuğunda, ideologiyada baş verən dəyişikliklər kitabxana işi sahəsində də ciddi dəyişikliklərin baş verməsinə səbəb oldu. Ölkədə gedən ciddi ideoloji mübarizə, Marksizm-Leninizm, sosializm ideologiyasından imtina, kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi uğrunda aparılan mübarizə, kitabxana işi sahəsində illərdən bəri hökm sürən partiyalılıq prinsipinin və kitabxana işi sahəsində olan senzuranın

ləğvi kitabxana işinin yeni ideoloji prinsiplər, yeni dünyagörüşü əsasında qurulmasını tələb edirdi. Yeniliklə köhnəlik arasında müharibə gədirdi. Ölkə daxilində baş verən hərc-mərclik, Qarabağ konfliktinin başlanması kitabxana işinə dövlət rəhbərliyini xeyli zəiflətməmişdi. Mərkəzdən rəhbərliyin zəifləməsi yerlərdə bəzi hallarda özbaşınalığın baş qaldırmasına gətirib çıxarmışdı. 1980-ci illərin sonlarından başlayan bu çətinliklər 90-cı illərin əvvəllərində, xüsusilə Xalq Cəbhəsi - Müsavat hakimiyyəti dövründə xaos vəziyyətinə gətirib çıxartdı. Ölkə idarə edilmirdi. Yerlərdə kitabxanaları bağlamaq, onların binalarını əllərindən alıb özəlləşdirmək istəyən insanlar meydana çıxmışdı. Böyük razılıq hissi ilə demək olar ki, bu çətin dövrdə kitabxanaları kütləvi surətdə bağlanmaq bəlasından qurtaran, kitabxanaçıları müdafiə edən Azərbaycan ziyalıları oldu. Cəmiyyətdə, mətbuatda kitabxanaların müdafiəsi üçün səslər ucalmağa başladı. Bu adamlar kimlər idi? Bizim xeyirxah ziyalılarımız: alimlər, müəllimlər, həkimlər, mühəndislər və s. Heydər Əliyev 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra isə kitabxanaların bağlanması prosesi tamamilə dayandı.

Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlməsi Azərbaycan xalqını, Azərbaycan dövlətçiliyini xilas etdiyi kimi, Azərbaycan kitabxanalarını da məhv edilməkdən qorudu.

Bütün mədəniyyət ocaqlarının, o cümlədən kitabxanaların özəlləşdirilməsi, onların binalarının başqa məqsədlər üçün istifadə edilməsi prezident fərmanı ilə qadağan edildi. Ölkədə mövcud kitabxana şəbəkələrinin

qorunub saxlanılması uğrunda mübarizə illəri başlandı. Kitabxana işi tarixində bu illər 1993-1999-cu illəri əhatə edir. Məhz bu illərdə Azərbaycan dövləti keçid dövrünün hər cür çətinliyinə baxmayaraq, bir sıra ictimai təşkilatların kitabxana şəbəkələri istisna olmaqla, dövlət kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamağa müvəffəq oldu.

Müstəqil Azərbaycan dövləti hər cür çətinliyə, ilk növbədə iqtisadi, maliyyə çətinliklərinə baxmayaraq, kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq üçün bir sıra qərarlar qəbul etdi və tədbirlər gördü. 1996-cı ildə Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin Kitabxana işi haqqında qərarı qəbul edildi. Bu qərarla kitabxana şəbəkələrini qoruyub saxlamaq və əhaliyə xidmət işini yaxşılaşdırmaq üçün Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyinin qarşısında ciddi vəzifələr qoyulmuşdu. Qərarın keçid dövründə kitabxanaların qorunub saxlanılmasına xeyli kömək göstərdiyini söyləsək, səhv etmiş olmarıq.

Bu dövrdə dövlətin kitabxana sahəsində apardığı siyasətin mühüm sahələrindən birini kitabxanaların maliyyələşdirilməsi tuturdu. Ölkədə hökm sürən maliyyə böhranına baxmayaraq, dövlət kitabxanaların saxlanılmasına və kitabxana işçilərinin əmək haqqının verilməsinə ayrılan vəsaiti qoruyub saxlaya bildi. Bu, kitabxana şəbəkələrinin qorunub saxlanmasını, yaşamasını təmin etdi. Doğrudur, kitabxana fondunu komplektləşdirmək üçün, yeni kitablar almaq üçün vəsaitin ayrılmaması kitabxana işinə 1990-cı illərin ilk dövründə çox mənfi təsir etdi. Kitabxanalar öz oxucularının müəyyən hissəsini

itirdi. Əhaliyə kitabxana xidməti acınacaqlı vəziyyətə düşdü. Bir çox kitabxana binalarının əllərindən alınması, kitabxanaların namünasib binalara köçürülməsi kampaniyası başlanmışdı. Kitabxanaların başının üstünü qara kabus almışdı. Ancaq 1990-cı illərin ikinci yarısından başlayaraq kitabxanalar mövcud şəraiti qiymətləndirməyə, çətin vəziyyətdən çıxmağa, yaşamaq uğrunda mübarizəyə başladılar. Nəticə etibarilə kitabxanalar yerli büdcələrin, icra başçılarının ayırdığı vəsait, ayrı-ayrı xeyirxah kitab müəlliflərinin bəxşişləri hesabına, xeyriyyəçilərin köməyi və xarici qeyri-hökumət təşkilatlarının ayırdığı qrantlar hesabına yeni kitablar əldə etməyə nail oldular. 1998-ci ildən başlayaraq dövlət büdcəsində kitabxanalara yeni kitablar almaq üçün vəsaitin nəzərdə tutulması və onun ilbəl artırılması əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili işini xeyli yaxşılaşdırdı. Ölkəmizdə özəl müəssisələrin yaradılması ilə əlaqədar olaraq yeni özəl kitabxanalar təşkil edilməyə başladı. Xüsusilə təhsil sahəsində özəl təhsil kitabxana şəbəkəsi, ali və orta ixtisas məktəbləri kitabxana şəbəkəsi formalaşmağa başlamışdı.

Çətinliklə və zəif olsa da ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxanalarında informasiya texnologiyası artmağa, kitabxanalar tədricən kompüterləşdirilməyə, respublikamızın bir çox elmi kitabxanaları internetə qoşulmağa başladılar.

Beləliklə, müstəqillik dövründə baş verən hadisələr dövlətimizə kitabxana işi sahəsində yeni, müstəqil, demokratik siyasət yeritməsi üçün şərait yaratdı. Müstəqil,

suveren, dünyəvi, demokratik, hüquqi Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmağa və cəmiyyətdə özünə yer tutmağa başladı.

Siyasət müasir şəraitdə və gələcəkdə bu və ya digər qərarı əvvəlcədən müəyyən edən müxtəlif baxışlar, fikirlər, alternativlərdən ən önəmlisidir. Bu siyasəti yaradanlar isə bu işin sukani arxasında dayanan, qabaqcıl ideyaları mənimsəyən, həyatını həsr etdiyi işə bağlayan, onun vacibliyinə, bəşəriyyətə xeyir verdiyinə inanan yüksək elmi, intellektual, peşə səviyyəsinə malik olan insanlar qrupudur. Belə insanlar iş prosesində özləri birləşir, təşkilatlanır, ümumdövlət, ümumxalq işinin dayağına, aparıcı qüvvəsinə çevrilirlər. Məhz belə insanlar bu və ya başqa sahədə dövlət siyasətini müəyyənləşdirirlər. Siyasət bir və ya bir qrup insan tərəfindən deyil, böyük insanlar qrupu tərəfindən müəyyənləşdirilir. Məhz onlar dövlət idarə orqanlarının həyata keçirdikləri bütün hərəkətlərin, siyasi baxışların əsasını müəyyən edirlər.

Beləliklə, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti çox mürəkkəb ictimai bir fenomendir. Öz ideoloji, sosial və siyasi əhəmiyyətinə görə müstəsna əhəmiyyətə malik bir hadisədir. Dövlət kitabxana siyasəti çox mürəkkəb, çox tərəfli, çox səviyyəli, çox şəkili, çox qütblü, çox komponentli, çox subyektli və çox obyektlidir.

Məlumdur ki, SSRİ məkanında olduğu kimi, Azərbaycanda da «dövlət kitabxana siyasəti» məfhumu yox idi. Bu dövrdə «kitabxanalara rəhbərlik» məfhumu var idi. Totalitar rejimdə siyasət də partiya rəhbərliyinə

tabe edilmişdi. Müstəqillik əldə edildikdən sonra cəmiyyətin bütün sahələrində baş verən demokratikləşmə prosesi öz təsirini mədəniyyətin bütün sahələrinə, o cümlədən də kitabxana işinə göstərdi. Kitabxana işi sahəsində böyük demokratikləşmə işi başlandı ki, bu da öz növbəsində kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hazırlanmasını tələb edirdi. Bu siyasətin hazırlanması və formalaşmasında sosioloqlar, politoloqlarla yanaşı, kitabxanaşünaslar da yaxından iştirak edir, kitabxana işinə dair qərarların, konsepsiyaların, qanunların hazırlanmasına yardımçı olur, cəmiyyət həyatını öyrənmək üçün geniş elmi-tədqiqatlar aparırdılar. Artıq kitabxanaşünaslar içərisində kitabxana politoloqları yetişməyə başlamış, kitabxana politologiyasının əsası qoyulmuşdur. Dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinə dair yazılar meydana çıxmış, tədqiqatlar aparılmağa başlanmışdır. İndi müstəqil Azərbaycan dövlətinin on iki yaşı var. On iki yaş az yaş deyil. Bu on iki illik çox böyük yeniliklərlə, böyük işlərlə, iqtisadiyyat, elm və mədəniyyət sahəsində böyük müvəffəqiyyətlərlə dolu illər olmuşdur. Köhnə nə varsa yavaş-yavaş dağılmış, hiss edilmədən, gözə görünmədən yeni proseslər başlamış, yeni keyfiyyətlər baş vermişdir. Bütün bunlar kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin hazırlanması üçün baza, məhək daşı olmuşdur. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sahəsində siyasəti formalaşmışdır. Bu siyasət dünyanın qabaqcıl ölkələrinin kitabxana siyasətindən, ümumbəşəri dəyərlərdən bəhrələnən, müasir dövrün mahiyyətə yeni olan ideyaları

ilə silahlanan, gələcəyə baxan, perspektiv inkişafı təmin edə bilən bir siyasətdir. Kitabxana işi haqqında dövlət siyasətini formalaşdırmaq üçün yeni təfəkkür tərzii ilə düşünüən insanların dünya baxışını analiz və sintez əsasında nəzərdən keçirib təhlil etmək, xalqımızın mədəniyyət, kitab və kitabxana tarixi ənənələrindən istifadə etmək, milli mentalitetimizə, soykökümüzə uyğun ənənələri ortaya çıxarıb ümumiləşdirmək əsasında hazırlamaq zəruridir. Belə siyasət keçmişii nəzərə almaqla müasirliyin bütün progressiv tələblərini təmin edir, gələcək istiqamətləri müvəffəqiyyətlə müəyyənləşdirir.

Müasir şəraitdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini müəyyənləşdirərkən respublikamızda əldə edilmiş müstəqilliyin xalqımıza bəxş etdiyi milli dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın, azadlıq və demokratiyanın nailiyyətlərini son on iki ildə ölkənin həyatında baş verən iqtisadi, sosial, mədəni və təhsil sahəsindəki dəyişiklikləri, milli soykökümüzə qayıtmağımızı, milli mentalitetimizin möhkəmləndirilməsini, ümumiyyətlə, müstəqil, suveren Azərbaycan cəmiyyətində baş verən bütün dəyişikliklərin inkişaf qanunauyğunlarını nəzərə almaq lazımdır. Axı son on iki ildə dövlət tamam başqa cür olub, cəmiyyət hələ tam aydın olmayan, ancaq əvvəlkindən tamamilə fərqlənən başqa yolla, başqa qanunauyğunluqlarla inkişaf edir. Kitabxanalar, onların vəzifələri, oxucular və kitabxanaçılar da tamamilə dəyişmiş, yeniləşmişlər. Cəmiyyətin formalaşmasında

meydana gəlib təkmilləşən yeni dünya baxışı, yeni təfəkkür tərzini onların da dəyişməsinə şərait yaratmışdır.

Əgər sovet quruluşu vaxtı kitabxanaların qarşısında daha çox əhalini kitabxana oxucuları sırasına cəlb etmək, kitabxana fondlarından istifadəni intensivləşdirmək vəzifəsi qoyulmuşdusa, indiki informasiyalaşdırılmış cəmiyyət şəraitində kitabxanaların qarşısında bütün əhalini internetin kitabxana işinə tətbiqi və onun köməyi ilə dünyanın kitab və digər mədəni sərvətlərindən istifadə etməyə cəh etmək vəzifəsi qoyulmuş, informasiyadan azad istifadə üçün şərait yaradılması zəruri hesab edilmişdir.

Həmçinin belə bir şəraiti də nəzərə almaq lazımdır ki, respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil edən müxtəlif kitabxana şəbəkələri ayrı-ayrı nazirliklər, idarə və müəssisələr tərəfindən idarə olunur. Əlbəttə, özünün geniş şəbəkəsi olan nazirliklər, idarə və müəssisələr, mövcud şəraitə və həmin sistemdə kitabxana xidmətinə olan tələbatə uyğun olaraq öz şəbəkələrinin qarşısında duran vəzifələrə müvafiq kitabxana işi sahəsində siyasət formalaşdırıb həyata keçirə bilərlər. Bu siyasət bilavasitə kitabxanaların xidmət etdiyi sistemin tələbatına uyğunlaşmalı, həmin nazirliyin vəzifələri ilə şərtləşməlidir. Belə halda respublikada hər bir nazirliyin məhz Təhsil Nazirliyinin, Səhiyyə Nazirliyinin və s. özünün formalaşdırdığı kitabxana siyasəti qaçılmazdır. Deməli, respublikamızda kitabxana şəbəkələrinin qarşısında duran vəzifələrdən asılı olaraq müxtəlif, bir-birindən

məzmunca fərqlənən siyasətlər mövcuddur. Bu danılmazdır, inkar edilməzdir. Həmçinin belə bir həqiqət də inkar edilməzdir ki, ölkəmizdə əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinin ümumdövlət siyasəti də vardır. Bu siyasət bütün ayrı-ayrı nazirliklərin idarə və müəssisələrin kitabxana siyasəti nəzərə alınmaqla, formalaşan, cəmiyyətdə gedən bütün problemləri, dəyişiklikləri, qanunauyğunluqları əks etdirən bir siyasətdir. Əgər ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana siyasəti bir nazirliyin, bir müəssisənin mənafeyini müdafiə edirsə, ümumdövlət kitabxana siyasəti bütün ölkənin, bütün xalqın mənafeyinə, tələbat və sorğusuna xidmət edir.

Beləliklə, ayrı-ayrı nazirliklərin idarə və müəssisələrin formalaşdırdığı kitabxana siyasəti öz əsas prinsiplərini və vəzifələrini müəyyənləşdirərkən bilavasitə dövlət siyasətinə əsaslanmalı, onun mahiyyətinə uyğunlaşmalıdır.

Dövlət tərəfindən hazırlanan kitabxana siyasəti bütün respublika miqyasında aparılan kitabxana işinin əsasını təşkil etdiyindən kitabxana işinə dair hazırlanan bütün sənədlər bu ana sənədə, Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi sayəsində siyasətinə əsaslanmalıdır.

Bu gün müasir dünya böyük bir inqilabi prosesi yaşamaqdadır. Bu inqilab cəmiyyətin inkişafına böyük təkan verən, onu sürətləndirən, insanların həyat şəraitini yaxşılaşdıran, intellektual səviyyəsini yüksəldən, peşə bacarığının artmasına, işinə və istirahətinə əsaslı köməklər göstərə bilən informasiya inqilabıdır. Bu inqilabın

müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin əsas vasitələrindən biri kitabxanalardır. Məhz buna görədir ki, müasir şəraitdə dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin hazırlanmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

Dövlətin kitabxana işi sahəsindəki siyasəti elə hazırlanmalı və həyata keçirilməlidir ki, o, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin vəzifələrinə cavab verə bilsin. Dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin hazırlanmasında göstərdiyimiz mühüm amillərin özünə yer tapmasına diqqət yetirmək zəruridir:

1. Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipinin qorunub saxlanması;
2. Kitabxanaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi;
3. Kitabxana fondlarının qorunması, onun yeni ədəbiyyatla ardıcıl olaraq komplektləşdirilməsi üçün şərait yaradılması, kitabxana kollektorunun işinin daha da təkmilləşdirilməsi;
4. Kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müasir informasiya texnikası ilə təmin edilməsi, yeni kitabxana binalarının tikilməsi, mövcud binaların təmir edilməsi üçün tədbirlər hazırlanması;
5. Mədəni sərvətlərdən və informasiya mənbələrindən vətəndaşların azad və sərbəst istifadə etməsinə dair konstitusiyaya hüququnun təmin edilməsi üçün şərait yaradılması;

6. İnkişaf etmiş, informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə informasiya sahəsində dövlət siyasətinin obyektivi olan kitabxanaların rolunun artması, dünyəvi, hüquqi dövlətin qurulması, iqtisadiyyatın inkişafı, iqtisadi islahatların dərinləşməsi və cəmiyyətin demokratikləşməsi prosesinə kömək edən informasiya mərkəzləri kimi onların işinin daim diqqət mərkəzində saxlanması və inkişaf etdirilməsi;
7. Beynəlxalq ölkələrarası və idarələrarası kitabxana əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi;
8. Azərbaycan kitabxanalarında qabaqcıl xarici təcrübənin tətbiqi edilməsi üçün proqram hazırlanması;
9. Respublika kitabxanalarının, ilk növbədə elmi kitabxanaların kompüterləşdirilməsi üçün xüsusi proqram hazırlanıb həyata keçirilməsi;
10. Kitabxana işinin bu günün, sabahının və yaxın gələcəyinin təminatçısı və rəhni olan yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrların hazırlanması;
11. Azərbaycan kitabxanalarının işini dünya standartları səviyyəsinə çatdırmaq, kitabxanaların elmi-metodik təminatını daha da təkmilləşdirmək, kitabxana informasiya xidmətini elmi əsaslar üzərində qurmaq məqsədi ilə vətən kitabxanaşünaslıq elminin inkişaf etdirilməsi, elmi nəticələrin təcrübəyə tətbiqi üçün tədbirlər hazırlayıb həyata keçirmək;
12. Cəmiyyətdə ən qədim və ən sadə peşə adamları kimi tanınan, Azərbaycan ziyalılarının ən zəhmətkeş zümərəsini təşkil edən, insanların xidmətində dayanan,

Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində, milli ideologiyanın formalaşmasında və yayılmasında xüsusi xidmətləri olan kitabxanaçıların sosial vəziyyətinin yaxşılaşması, vəzifə maaşlarının artırılması üçün dövlət tədbirlərinin görülməsi.

Kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında və onun vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsində respublikamızın ali qanunu olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsas qanunvericilik bazası rolunu oynayır. Məhz vətəndaşların mədəni sərvətlərdən, informasiyadan istifadə etmək hüququnu müəyyənləşdirən, ölkəmizin informasiya təhlükəsizliyini təmin edən konstitusiyamızda insanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək və məlumat əldə etmək sahəsində hüquq vəzifə və azadlıqları geniş şərh edilmiş və onların qorunmasının hüquqi əsasları yaradılmışdır.

İnsanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək, həmçinin istədiyi məlumatı əldə etmək hüquqları və azadlıqları Konstitusiyanın 40-cı və 50-ci maddələrində geniş şərh edilmiş, kitabxanaların hüquqları təsbit edilmiş, kitabxanaların qarşısında insanlara kitabxana və informasiya xidmətinin yüksək səviyyədə, maneəsiz, qüsursuz və vaxtında təşkil edilməsi vəzifəsi qoyulmuşdur⁹. Bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi hər şeydən

⁹ Азярбайҗан Республикасынын Конституциясы.- Б.,1996.-С.9.

əvvəl kitabxana işinin dövlət təminatında olmasını, milli kitabxana sərvətini və informasiya vasitələrini toplaya bilməsini, kitabxana işini demokratik əsaslarda qurmasını tələb edir.

Məhz konsitutisiyamızda təsbit edilmiş bu hüquqi normaları, ideyaları həyata keçirmək üçün 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul etdi. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu ölkəmizdə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsasıdır. Azərbaycan Respublikasında müasir şəraitdə və yaxın gələcəkdə formalaşan kitabxana işi üzrə dövlət siyasəti, kitabxana işinə dair hazırlanan bütün qərarlar, dövlət sənədləri və sərəncamlar, kitabxana işinin inkişaf konsepsiyası və ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana siyasəti bu qanuna əsaslanmalı, onun əsas prinsipləri və müddəalarının yerinə yetirilməsinə çalışmalıdırlar. Respublikamızda kitabxana şəbəkələri olan bütün nazirliklər, idarə və müəssisələr, ictimai təşkilatlar və digər qurumlar və ümumiyyətlə, bütün kitabxana ictimaiyyəti, bütün ziyalılarımız bu qanunun işləməsinə çalışmalı, onun işləməsi üçün şərait yaratmalı, qanunun işləməsinə maneçilik göstərən məmurlara qarşı mübarizə aparmalıdırlar.

Qanunda deyilir: “Bu qanun Azərbaycan Respublikasında kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, kitabxana işinin və kitabxana sisteminin

ümumi əsaslarını, kitabxana fondlarının formalaşdırılması və mühafizəsi tələblərini, kitabxanaların maliyyələşdirilmə mənbələrini, kitabxanalardan istifadə sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın prinsiplərini müəyyən edir”.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 29 dekabr 1998-ci ildə respublika Prezidenti Heydər Əliyev tərəfindən imzalanmış və həmin gündən qüvvəyə minmişdir. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının prezidenti “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə 12 mart 1999-cu ildə fərman imzalamış, qanunun ayrı-ayrı maddələrinin yerinə yetirilməsinə cavabdeh olan dövlət orqanlarını müəyyənləşdirmişdir.¹

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 6 fəsil 34 maddədən ibarətdir.

I fəsil ümumi müddəalar adlanır. Bu fəsildə müasir şəraitdə kitabxanaların mürəkkəb, sosial, mədəni və informasiya sistemi kimi cəmiyyətin inkişafında mühüm rolunu və vəzifələri müəyyənləşdirilmiş respublikamızın tarixində ilk dəfə olaraq onların elmi tərifi verilmiş, statusu müəyyənləşdirilmişdir. Qanunda kitabxanaların sosial funksiyalarının Azərbaycan kitabxanalarının çoxəsrlik tarixinə və təcrübəsinə əsaslanaraq, elmi əsaslara söykənərək olduqca uğurlu müəyyənləşdirilməsi təqdirəlayiqdir.

¹ «Азярбайъан» гязети, 1999, 14 март.

Qanunda göstərilir: «Kitabxana elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituttur».¹⁰

Məlumdur ki, ölkəmizdə müstəqillik əldə edilənə qədər kitabxanalarımız 1984-cü ildə də SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyəti tərəfindən qəbul edilmiş «SSRİ-də kitabxana işi haqqında» Əsasnaməyə müvafiq fəaliyyət göstərirdi. Mahiyyətinə totalitar rejimin əsasları hopmuş bu əsasnamədə kitabxanalar kütləvi, ideoloji, mədəni-maarif və elmi informasiya idarələri kimi qiymətləndirilir, onların əsas vəzifələri Marksizm-Leninizm, Sovet İKP-nın və sovet dövlətinin siyasətini və tarixini, sosializm quruluşunun və sovet həyat tərzinin üstünlüklərini təbliğ etmək hesab edilirdi.

Müstəqillik əldə edildikdən sonra Marksizm-Leninizm nəzəriyyəsi, sosializm quruluşundan imtina etmək, bazar iqtisadiyyatına keçmək, cəmiyyətdə kitabxanaların işinin liberal-demokratik dəyərlərə müvafiq yenidən qurulmasını, demokratikləşdirilməsini, sosial funksiyaların müəyyənləşdirilməsini tələb edirdi. Məhz buna görə ki, cəmiyyət və dövlət kitabxanaları

¹⁰ Йеня орада.

mürəkkəb sosial-mədəni sistem kimi qəbul edərək, kitabxana işinin demokratik və elmi əsaslar üzərində qurulmasına başladı. Bütün bunlar öz əksini, «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda tapdı. Müstəqil Azərbaycanın “Kitabxana işi haqqında” Qanununda müasir Azərbaycanın kitabxana işinin təcrübəsinə, kitabxanaların perspektiv inkişafına və dünya təcrübəsinə əsaslanaraq kitabxanaların 5 sosial funksiyası müəyyənləşdirilmişdir. Bunlar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə funksiyalarıdır. Göstərilən funksiyaların yerinə yetirilməsi kitabxanaları cəmiyyətin sosial həyatı ilə bilavasitə əlaqələndirməklə onların cəmiyyətdə tutduqları yeri və vəzifələrini müəyyənləşdirir. Kitabxanaları informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin əsas atributlarından birinə, insanların informasiya təminatının əsas bazasına çevirir. Beləliklə, kitabxanalar hər şeydən əvvəl elm, informasiya, mədəniyyət təhsil və tərbiyə sahəsində dövlət siyasətinin obyektini kimi xarakterizə olunur.

Hazırda respublikamızda dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin hazırlanması üçün ciddi işlər aparılmalı, ölkəmizin şəraiti, kitabxanalarımızın iş təcrübəsi və kitabxana işinin gələcək inkişaf perspektivləri elmi əsaslarla öyrənilməli ümumiləşdirmələr aparılmalıdır. Bunlar təxmini olaraq aşağıdakı məsələləri əhatə etməlidir.

Kitabxana işinin informasiyalaşdırılması, kitabxanalarda yeni informasiya texnologiyalarının tətqiqi və inkişafı, elektron-məlumat bazasının formalaşdırılması və istifadəsi, yeni texnologiyaların tətbiqi, kitabxanaların işi-

nin əlaqələndirilməsində şəbəkə texnologiyalarının yaradılması və inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan üzrə kitabxana kompüter şəbəkəsinin yaradılması;

- Müstəqillik şəraitində kitab nəşri sisteminin tamamilə yeniləşməsi, çoxlu miqdarda özəl nəşriyyatların yaradılması ilə əlaqədar kitabxanaların komplektləşdirilməsi probleminin həlli üçün yollar axtarılması kitabxana kollektorunun işinin yenidən qurulması, onun fəaliyyət dairəsinin daha da genişləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi;
- Kitabxana fondlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və qorunması üçün tədbirlər görülməsi;
- Kitabxana işini tənzim edən, onun hüquqi əsaslarla inkişafını təmin edən, tənzimləyən normativ hüquqi aktlar sisteminin yaradılması;
- Respublikamızda kitabxana sisteminin vahidliyinin təmin edilməsi və onların işinin koordina edilməsi üçün tədbirlərin hazırlanması;
- Ölkəmizdə kitabxana işinin dünya standartları səviyyəsində təşkili məqsədi ilə beynəlxalq əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, təcrübə mübadiləsinin aparılması.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda ən mühüm cəhətlərdən biri kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsip və vəzifələrinin olduqca düzgün və hərtərəfli müəyyənləşdirilməsidir. Qanunda əsas prinsiplər kimi kitabxanaların, bütün əhalinin istifadəsi üçün ümumaçiq ol-

ması, kitabxanalara dövlət qayğısı və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi prinsiplərinin ön plana çəkilməsi kitabxanaların gələcək inkişafı üçün şərait yaratmaqla, onun ən demokratik kitabxana sisteminə çevrilməsini təmin edir.

Qanunun 3-cü maddəsində həmçinin kitabxana işi sayəsində dövlətin əsas vəzifələri müəyyənləşdirilmiş, onun həyata keçirilməsi yolları göstərilmişdir.

Qanunun 2-ci fəslində kitabxana sistemi, onun təşkili, tərkibi əsaslandırılmış, respublikamızda olan bütün kitabxana şəbəkələri, onların tabeçiliyi prinsipləri, dövlət və qeyri-dövlət kitabxanaları haqqında məlumat verilmiş, onların statusu müəyyənləşdirilmişdir.

Qanunun 7-ci maddəsi «Milli kitabxana» adlanır. Bu bölmədə dünya təcrübəsinə əsaslanaraq milli kitabxananın tərifi verilmiş, onun statusu müəyyənləşdirilmişdir. Qanunda göstərilir: «Milli kitabxana kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən, milli nəşrləri xarici ölkələrdə nəşr olunmuş Azərbaycan haqqında və Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərini, dünya əhəmiyyətli nəşrləri, o cümlədən xarici dillərdə qiymətli və digər məlumat daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən milli mədəniyyət xəzinəsi və dövlət kitab saxlayıcısıdır».

Həmçinin qanunda milli kitabxananın kitabxanaşünaslıq, bibliografya və kitabşünaslıq sahəsində elmi-tədqiqat müəssisəsi, ölkənin bütün kitabxanaları üçün metodik mərkəz, kitabxanalararası abonement və kitabxanaların beynəlxalq əlaqələr mərkəzi olması

əsaslandırılmış, eyni zamanda kitabxananın qarşısında duran vəzifələr ətraflı şəkildə təhlil edilmişdir. Bu qanunun böyük üstünlükləri ondan ibarətdir ki, milli kitabxana bütün sahələrdə beynəlxalq standartlara cavab verən bir kitabxana müəssisəsi kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Qanunun 8-ci maddəsində respublika əhəmiyyətli kitabxanalar müəyyənləşdirilmişdir. İndiyə qədər bəzi hallarda mübahisə doğuran respublika əhəmiyyətli kitabxanaların müəyyənləşdirilməsi, onlara respublika əhəmiyyətli kitabxana statusunun verilməsi və onların vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi bu boşluğu doldurmuş, onların fəaliyyəti üçün şərait yaratmışdır.

Qanunun 9-cu maddəsində kitabxanaların informasiya orqanları və digər idarə müəssisələrlə, həmçinin özlərinin bir-biri ilə əlaqədə olmaları, öz işlərini göstərilən müəssisələrlə koordinasiya etmələri vacib sayılmış, kitabxana işinin bütün cəmiyyətlə əlaqədə olması əsaslandırılmışdır.

Qanunda kitabxanaların yaradılması və yenidən təşkili məsələlərinə aydınlıq gətirilmiş, yeni yaranan kitabxanaların ancaq qanunvericiliyə uyğun təşkil edilməsi məqsədəuyğun sayılmış, kitabxanaların yenidən təşkilinə və müstəsna şəraitdə müvəqqəti olaraq köçürülməsinə ancaq müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının razılığı olduqda icarə verilməsi məqsədə müvafiq hesab edilmişdir.

Qanunun III fəslə «Kitabxana fondu» adlanır. 8 maddədən ibarət olan bu fəsildə xalqımızın milli sərvəti olan kitabxana fondlarının yaradılması,

komplektləşdirilməsi, qorunub saxlanması, kitabxana fondlarının növləri, kitabxana fondlarının təchizi, kitabxanaların mübadilə fondları, depozitar fondlar, dövlət kitabxana fondlarının uçotu, mühafizəsi və kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchiz edilməsi məsələləri öz hüquqi həllini tapmışdır. Qanuna görə, kitabxana fondları dövlət mülkiyyətidir. Dövlət tərəfindən qorunur, dövlət kitabxana fondlarını dağıdanlar, mühafizəsini təşkil etməyənlər, qorunmasına, uçotunun aparılmasına cavabdeh olan məsul şəxslər dövlət qanunları qarşısında məsuliyyət daşıyırlar.

Dövlət kitabxana fondlarının yaradılması və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinin qanunda öz əksini tapması olduqca demokratik bir hal olmaqla kitabxana işinə dövlət qayğısının təzahürüdür. Qanunda həmçinin ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, kitabxana şəbəkələrinin həmin nazirlik, idarə və müəssisələrin vəsaiti hesabına komplektləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda kitabxanaların komplektləşdirilməsində (*xüsusilə rayon, kənd kitabxanalarının*) kollektorun böyük rolu nəzərə alınaraq, onun işinin yaxşılaşdırılması lazım bilinmiş və komplektləşdirmə işinin günün tələbləri səviyyəsinə qaldırılması onun qarşısında bir vəzifə olaraq qoyulmuşdur.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun ən böyük əhəmiyyət kəsb edən maddələrindən biri «Kitabxanaların pulsuz məcburi nüsxələrlə təchizatı» adlı 15-ci maddəsidir. Dünyanın

bütün ölkələrində bir qayda olaraq mühüm dövlət və ümummilli əhəmiyyət kəsb edən bir çox kitabxanalar pul-suz məcburi nüsxələr alır. Bu işin olduqca böyük, milli, tarixi və mədəni əhəmiyyəti danılmazdır. Nəşr olunan kitablar heç bir bürokratik çətinlik olmadan kitabxanaların fonduna düşür. Beləliklə də dövlət kitabxanaları fondlarının tamlığı təmin olunur. Bazar iqtisadiyyatına keçdiyimiz indiki şəraitdə nəşriyyatların böyük əksəriyyəti özəlləşmiş, onlar bazarın tələbatına müvafiq öz istədikləri kitabları nəşr edirlər. Belə kitabların uçotunu aparan, onları toplayıb, mühafizə edib saxlayan heç bir müəssisə yoxdur. Bu baxımdan qanunun bu maddəsi çox vaxtında qəbul edilmiş və Azərbaycan kitabının qorunub saxlanmasını təmin etməyə yönəlmişdir.

Qanunda göstərilir: «Dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları, nəşriyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan poliqrafiya müəssisələri və digər hüquqi şəxslər tərəfindən buraxılan çap məhsullarından milli kitabxanaya dörd pul-suz məcburi nüsxə, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanları kitabxanalarına, respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanalara, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasına, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanasının profilinə uyğun olaraq iki pul-suz məcburi nüsxə, Azərbaycan Respublikasında nəşr olunan bütün qəzet və jurnal redaksiyaları isə iki pul-suz məcburi nüsxə göndərməlidir».

Qanunun on altıncı maddəsində isə dövrün tələblərinə cavab vermək, əhaliyə kitabxana xidmətini

daha da təkmilləşdirmək, kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrini günün tələbləri səviyyəsində qurmaq üçün çox ciddi vəzifələr həll edə bilən kitabxanaların mübadilə fondlarının yaradılması tövsiyə edilmişdir. Məlumdur ki, kitabxanaların, xüsusilə elmi kitabxanaların mübadilə fondu olmadan həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq kitab mübadiləsini həyata keçirmək mümkün olmaz. Ona görə də qanunda göstərilir ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanları beynəlxalq və ölkədaxili kitab mübadiləsini həyata keçirən kitabxanaların mübadilə fondları üçün əlavə kitab alınmasına vəsait ayırırlar.

Qanunda xüsusi əhəmiyyət kəsb edən maddələrdən biri də on doqquzuncu maddədir. «Dövlət kitabxanalarına vurulmuş ziyana görə məsuliyyət» adlanan bu maddə demək olar ki, kitabxana fondlarının ayrı-ayrı oxucular və kitabxanaçılar tərəfindən dağıdılmasını, mənimsənilməsini, kitabxana fondlarında olan milli, tarixi və elmi əhəmiyyətə malik olan nadir kitabların dağılmasının qarşısını alır, beləliklə də fondun qorunması dövlət əhəmiyyətinə malik bir vəzifə səviyyəsinə qaldırılır.

Qanunda göstərilir «Dövlət kitabxana fondlarının uçotu, mühafizəsi və istifadə qaydalarının pozulmasına görə kitabxana işçiləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.»

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun IV fəslində kitabxana xidmətinin təşkili problemlərinə həsr edilmişdir. Qanunun əvvəlki fəsillərində göstəriləni kimi, kitabxanaların qarşısında

duran əsas vəzifə ölkə əhalisinə qüsursuz kitabxana - informasiya xidmətini təşkil etməkdən onların tələb və sorğularını vaxtında ödəməkdən, oxucuların mütləq prosesində yaxından iştirak etməkdən ibarətdir.

Bu məsələ qanunda çox lakonik ifadə edilmişdir. Qanunda oxuyuruq: «Kitabxana xidmətinin vəzifəsi, kitabxana sərəvətlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir».

Göstərilən vəzifələr kitabxanaların cəmiyyətin mühüm atributlarından biri kimi böyük təşkilati, elmi, informasiya, mədəni, təhsil və tərbiyə işləri aparmasını, cəmiyyətin iqtisadi, elmi, mədəni həyatında yaxından iştirak etmək vəzifələrini qoyur, onu açıq cəmiyyətin demokratik müəssisələrindən birinə çevirir.

Bu fəsildə həmçinin kitabxanaların, kitabxanaçıların və oxucuların hüquq və vəzifələri çox geniş şərh edilmiş, onların işlənməsi və kitabxanadan istifadə etməsi üçün olduqca demokratik dünya standartlarına cavab verən qaydalar müəyyənləşdirilmişdir.

Qanunun V fəslə kitabxana işinin idarə olunması məsələlərinə həsr edilmişdir. Bu fəsildə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasında kitabxanalar müvafiq icra orqanları tərəfindən idarə edilir. Müvafiq icra orqanları öz işində dövlətin kitabxana işi sahəsindəki siyasətini rəhbər tutur. Qanunda kitabxana işinin idarə olunmasında

ictimaiyyətin iştirakına xüsusi diqqət yetirilir. İctimai birliklərin, kitabxana şuralarının, assosiasiyaların, kitabxanaların idarə olunmasında iştirakı ön plana çəkilir, kitabxana xidmətinin təşkilində onların iştirakı lazım sayılır.

Bu fəsildə kitabxana işinin elmi-metodik təminatına da xüsusi diqqət yetirilməklə kitabxanaların elmi-metodik təminat mərkəzləri və onların vəzifələri müəyyənləşdirilir. İlk dəfə olaraq bu qanunda yüksək ixtisaslı, ixtisas təhsilli mütəxəssislərin hazırlanması və yerləşdirilməsi dövlət əhəmiyyətli bir iş hesab edilməklə peşə-ixtisas təhsilli mütəxəssislərə kitabxanalarda işə düzələrkən üstünlük verilməsi əsaslandırılır.

Qanunda göstərilir: «Kitabxanaların kadr təminatında müvafiq peşə-ixtisas təhsili olan şəxslərə üstünlük verilir. Müstəsna hallarda müvafiq peşə-ixtisas təhsili olmadan, ancaq yüksək təcrübəyə və kitabxanada çoxillik iş stajına malik olan mütəxəssislər də kitabxanada işləyə bilər».

Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatı şəraitində kitabxanaların ən mühüm problemi maliyyələşdirmə problemidir. Bu problem kitabxana işinin canıdır, onun yaşamağının, fəaliyyətinin qarantıdır. Məhz bu işdən kitabxana işinin taleyi, müqəddaratı asılıdır.

Sevindirici haldır ki, hüquqi, dünyəvi, demokratik Azərbaycan dövləti bu mühüm problemi çox yüksək şəkildə həll etmiş, dövlət kitabxanalarının maliyyələşdirilməsini öz üzərinə götürmüşdür. Bu tədbir

müstəqil gənc Azərbaycan dövlətinin ən böyük mədəni nailiyyətlərindən biridir.

Qanunda göstərilir: «Dövlət kitabxanaları və büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların tabeliyində olan kitabxanalar dövlət büdcəsi vəsaitləri hüquqi və fiziki şəxslərin könüllü ayırmaları və qanunvericilikdə qadağan olunmayan digər mənbələr hesabına maliyyələşdirilir.

Dövlət kitabxanaları maliyyələşdirilərkən büdcədən kitab fondlarının komplektləşdirilməsinə yönəldilən vəsait ayrıca maddədə göstərilməli və bu vəsait müntəzəm olaraq artırılmalıdır».

Bütün bu tədbirlərlə yanaşı, qanunda kitabxanaları müdafiə etmək, onların maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, əhaliyə kitabxana işinin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə «Kitabxanaların inkişaf fondu» yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Bu fond dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları, ayrı-ayrı cəmiyyətlər tərəfindən təşkil edilə bilər. Doğrudur, qanunun qəbul edilməsindən 3 il keçməsinə baxmayaraq, belə bir fond hələlik respublikamızda yaranmamışdır. Ancaq olduqca mütərəqqi xarakter daşıyan bu ideyanın həyata keçirilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Müstəqil dövlətimizin son zamanlar iqtisadi, siyasi, təhsil və mədəni sahədə əldə etdiyi nailiyyətlər gələcəkdə belə bir fondun yaranmasına şərait yaradacağı şübhəsizdir. Əgər respublikamızda kitabxanaların inkişaf fondu yaransa, heç şübhəsiz, kitabxana işinin inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Qanunda kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, ki-

kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi məsələsi ön plana çəkilməmiş, dövlət kitabxanaları üçün xüsusi layihə əsasında kitabxana binalarının tikilməsi və kitabxana işini avtomatlaşdırmaq üçün vəsait ayrılması zəruri hesab edilmişdir.

Qanunun «Kitabxanaların əmlakı və təsərrüfat fəaliyyəti» adlı 31-ci maddəsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində böyük aktualıq kəsb edir.

Kitabxanaların mülkiyyətində olan və ya idarəçiliyinə verilən əmlakdan qanunvericiliyə uyğun istifadə hüququ verilmiş, təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmağa şərait yaradılmışdır. Bu fəaliyyətdən əldə edilən vəsaitin kitabxanaların sərəncamında qalması qanuniləşdirilmişdir. Əlbəttə, kitabxanalarımız bu fəaliyyət növündən istifadə edə bilsələr, onlar daha böyük müvəffəqiyyətlər əldə edə bilərlər.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmış ən mühüm, böyük dövlət əhəmiyyətinə malik maddələrdən biri «Kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsi» maddəsidir.

Məlum olduğu kimi, SSRİ məkanında kitabxana işçiləri ən az maaş alan peşə sahibləri idi. Kitabxana işçiləri ziyalılar içərisində ən az minimumdan aşağı zəhmət haqqı alan insanlar idi. Sovetlər İttifaqında maaşlar artırılan zaman kitabxana işçilərinin maaşları axırda artırılırdı. Bəzən də heç artırılmırdı. Məlumdur ki, kitabxanalar öz tabeçilik və xidmət prinsiplərinə görə bu və ya digər nazirliklərin, idarə və müəssisələrin mütəxəssislərinə, işçilərinə xidmət edir. Məsələn, təhsil

kitabxanaları bilavasitə təhsil sahəsinin elmi-pedaqoji kollektivinə, şagird və tələbələrinə xidmət edir. Bilavasitə təhsil sistemində xidmət etdiklərindən, pedaqoji kollektivlərin üzvü kimi təhsil işçiləri kimi xidmət göstərirlər. Bu baxımdan çox məntiqli olardı ki, təhsil kitabxanalarının işçilərinin maaşı da təhsil işçilərinin maaşına bərabərləşdiriləydi. Təhsil Nazirliyi haqqında göstərdiyim bu misalı digər nazirliklərə, idarə və müəssisələrə şamil etmək olar.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra müstəqil Azərbaycan dövləti maaşların verilməsi qaydalarında dəyişikliklər etdi, ədalətsiz qaydaları ləğv etdi. Kitabxana işçilərinin maaşları xidmət etdikləri nazirliklərin işçilərinin maaşları ilə birlikdə artırılmağa başladı. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin bu siyasəti Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi kitabxana işinə dair qanunda öz hüquqi həllini tapdı. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda kitabxanaçıların sosial müdafiəsinə böyük qayğı ilə yanaşıldı, onların əməyi elm və təhsil işçilərinin əməyinə bərabər tutuldu ki, bu da sadə əməyi ilə həmişə fərqlənən Azərbaycan kitabxanaçılarına dövlətimizin böyük qayğısının nəticəsi idi.

Qanunda göstərilir: «Dövlət kitabxana işçilərinin sosial müdafiəsinə təminat verir. Kitabxana işçilərinin əmək haqları elm və təhsil sahələri işçilərinin əmək haqlarından aşağı olmamalıdır.

Kitabxanaların statusu, spesifik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, işçilərə əmək haqqından əlavə digər ödənişlər tətbiq edilə bilər.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar öz tabeçiliyində olan kitabxanaların işçilərinə əlavə kompensasiyalar müəyyən edə bilərlər».

Beləliklə, göstərilən müddəalar Azərbaycan kitabxana işçilərinə dövlət qayğısının nəticəsidir və Azərbaycan kitabxanaçıları bu qayğını böyük minnətdarlıq hissi ilə qəbul edirlər.

Qanunun sonuncu-VI fəslində kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın təşkilindən bəhs edilir. Qanunda beynəlxalq əməkdaşlığa yüksək qiymət verilməklə belə əməkdaşlığın təşkili və aparılmasına, xarici kitabxanaların iş təcrübəsinin öyrənilməsi və yayılmasına xüsusi diqqət yetirilməsi zəruri hesab edilir. Beynəlxalq əməkdaşlıqda ayrı-ayrı kitabxanalar, ictimai birliklər, beynəlxalq kitabxana təşkilatları iştirak edə bilərlər.

Nəhayət, qanunun son maddəsində göstərilir: «Bu qanunun pozulmasında təqsirli olan hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar.» Məhz bu maddə qanunun qüsursuz olaraq respublikamızın ərazisində işləməsi üçün şərait yaradır, onun tətbiqini asanlaşdırır.

Müasir şəraitdə hər bir ziyalının, dövlət idarələrinin rəhbər işçilərinin, bütün oxucuların ilk növbədə isə kitabxana əməkdaşlarının əsas vəzifəsi bu qanunun işləməsi,

onun əsas müddələrinin həyata keçirilməsi uğrunda mübarizə aparmaqdır.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin kitabxana işi haqqında qəbul etdiyi ilk qanun son dövrlərdə bazar iqtisadiyyatı şəraitində cəmiyyətdə baş verən bütün dəyişikliklərə, yeniliklərə əsaslanmaqla, əsasən cəmiyyətin mənəvi həyatında baş verən qanunauyğunluqları özündə əks etdirir, cəmiyyətin qarşıya qoyduğu tələblərə cavab verir.

Bu qanun Azərbaycanda kitabxana işinə dövlət münasibətinin, dövlət qayğısının və dövlət siyasətinin əsası, onun məhək daşındır, respublikamızda kitabxana işinin qorunub saxlanılması və inkişafının hüquqi bazasıdır. Respublikamızda kitabxana işinə dair vahid dövlət siyasətinin əsası kimi fəaliyyət göstərən bu qanunun bütün cəmiyyət tərəfindən, bütün kitabxanalar, kitabxana birlikləri, dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları, müəssisələri tərəfindən əsas baza kimi qəbul edilməsi və tanınması bütövlükdə müasir Azərbaycan cəmiyyətinin can atdığı böyük nailiyyətdir.

Kitabxana işi haqqında qanun kitabxanaların fəaliyyətinin əsas prinsiplərini müəyyənləşdirməklə, insanların mədəni sərvətlərdən istifadə etmək və məlumat azadlığı hüququnun həyata keçirilməsini təmin edir.

Bu qanun kitabxana və cəmiyyət, kitabxana və dövlət, kitabxana və oxucu problemlərini, həmçinin kitabxana şəbəkələri olan nazirliklər, idarə və müəssisələr arasındakı münasibətləri beynəlxalq hüququn prinsipləri

və normaları əsasında tənzimləyir, kitabxana işinin hüquqi bazasını yaradır.

IV FƏSİL

KİTABXANA İŞİNİN İDARƏ EDİLMƏSİ

4.1 Kitabxana işinin idarə edilməsinin elmi əsasları

Respublikamızda əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətini təşkil etmək məqsədilə geniş kitabxana sistemləri yaradılmışdır, Müxtəlif nazirliklərə, idarə və müəssisələrə, ictimai təşkilatlara, şirkətlərə, səhmdar cəmiyyətlərə, birliklərə ictimai təşkilatlara məxsus olan bu sistemlər olduqca zəngin informasiya ehtiyatlarına, mürəkkəb strukturlara, təşkilat formalarına, müxtəlif iş üsullarına və metodlarına malikdirlər. Geniş kitabxana şəbəkələrinə, zəngin kitabxana fondlarına, yüksək ixtisaslı kadr potensialına, çoxsaylı oxucu kontingentinə malik olan bu sistemlər öz qarşılıqlarına olduqca mürəkkəb və xeyirxah bir vəzifə: əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək vəzifəsini qoymuşdur. Məhz bu böyük vəzifələrin həyata keçirilməsində kitabxana işinin elmi əsaslarla idarə edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxana işinin idarə edilməsi olduqca əhatəli, çoxsahəli, mürəkkəb bir sistem kimi kitabxana şəbəkələrinin, sistemlərinin yaradılması və formalaşdırılmasından başlamış, kitabxanaların maddi-texniki ba-

zalarının yaradılması, möhkəmləndirilməsi, kitabxana fondlarının kompüterləşdirilməsi, kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsi, tərbiyə edilməsi və yerləşdirilməsi, əhaliyə kitabxana və informasiya xidmətinin təşkili, ölkə miqyasında kitabxana işinin əlaqələndirilməsi, metodik təminat işinin təşkili və istiqamətləndirilməsi, bütövlükdə cəmiyyətin informasiya təminatının təşkili və ödənilməsi məsələlərini əhatə edir. Müasir informasiya cəmiyyətində kitabxanalar olduqca böyük elmi, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə məsələlərinin həllində yaxından iştirak etməklə, mühüm sosial funksiyaları həyata keçirir, azad vətəndaş cəmiyyətinin tərəqqi və inkişafında, mədəni-intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, bəşəri sərvət olan kitabxanaların toplanmasında, mühafizəsində və yayılmasında mühüm və həlledici rol oynayırlar. XX əsrdə bəşəriyyətin ən mühüm nailiyyətlərindən biri olan İnternetin kəşfi, demək olar ki, bütün bəşəriyyətə məxsus olan, onun gələcəyinə xidmət edən kitabxana dünyası yaratdı. Öz təbiəti və qarşısına qoyduğu məqsədə görə ən humanist və demokratik bir missiyanı həyata keçirən bu dünya gözəl dünyadır, burada xeyirxahlıqla maarifçilik atmosferi hökm sürür, insanlar özünü reallaşdırmaq imkanı əldə edir, sərbəstləşir, düşünür, azad olur.

Kitabxanalar cəmiyyətin yaratmış olduğu əsas təsisatlardan biri olduğundan və mühüm sosial funksiyalar həyata keçirdiklərindən, cəmiyyətin sosial idarə edilməsinə dair idarəetmə nəzəriyyəsi, onun metod və üsulları kitabxana işinin idarə edilməsinin əsaslarını təşkil

edir. Beləliklə, idarəetmə elmi, onun əsas müddəaları kitabxana işinin idarə edilməsində, onun elmi əsaslarının hazırlanmasında mühüm metodoloji baza rolunu oynayır. Mütəşəkkil sistemlərin funksiyası olan idarəetmə həmin sistemlərin saxlanması, fəaliyyət rejiminin mühafizəsini və bu fəaliyyətin həyata keçirilməsini təmin edir. İdarəetmə cəmiyyətin elmi əsaslarla idarə olunmasında, təkmilləşməsində və inkişafında mühüm rol oynayır. İdarəetmə prinsipləri konkret təzahürünü dövlət idarəçiliyində iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, təhsilin, texniki sistemlərin idarə edilməsində tapır. Bu sistemlərin idarə edilməsi sırf elmi xarakter daşıyır. Cəmiyyətin inkişaf prosesində bunların hər birinin öyrənilməsinə, proqnozlaşdırılmasına və inkişaf istiqamətinin müəyyənləşdirilməsinə böyük ehtiyac duyulur. İdarəetmənin əsas prinsiplərini: (*elmilik, obyektivlik, konkretlik*) həyata keçirmək üçün bu işi bacaran səriştəli, işgüzar, elmi və inzibati cəhətləri əlaqələndirmək bacarığı olan kadrların yetişdirilməsi olduqca zəruridir.

İdarəetmə bir çox komponentləri özündə əks etdirən mərhələlərdə həyata keçirilir ki, bu da onun təsir dairəsini xeyli gücləndirir və genişləndirir. Bu mərhələlər aşağıdakılardır: informasiyanın toplanması və işlənməsi; informasiyanın təhlili, proqnozlaşdırılması və sistemləşdirilməsi; məqsədin müəyyən edilməsi və onu yerinə yetirməyə dair qərarların hazırlanması; konkret idarəedici qərarların planlaşdırılması, proqnozlaşdırılması, layihələşdirilməsi; ümumi qərarların dəqiqləşdirilməsi; müəyyənləşdirilmiş

qərarların yerinə yetirilməsi üçün fəaliyyətin təşkili; kadr-
ların seçilib yerləşdirilməsi; nəşriyyat fəaliyyətinin
nəticələri haqqında informasiyanın toplanıb işlənməsi,
ümumiləşdirilməsi və bu prosesin fasiləsiz davam
etdirilməsi.

İdarəetmənin əsas vəzifəsi insanların və əmək
kollektivlərinin birgə fəaliyyətinin təşkili və onların qar-
şılıqlı əlaqələrinin təmin edilməsi ilə əlaqədardır. İqtisadi
qanunları və onların ictimai qanunauyğunluqlarını dərk
etmədən idarəetmə mümkün deyildir. Ancaq cəmiyyətdə
baş verən, sosial-iqtisadi qanunları və qanunauyğunluqları
dərindən öyrənmədən, qanunlardan və qanunauyğunlu-
qlardan əldə edilmiş nəticələri bu və ya digər sahənin,
kollektivin işinə tətbiq etmədən, baş verən prosesləri idarə
etmək, ortaya çıxan ziddiyyətləri aradan qaldırmaq,
məqsədyönlü, real siyasət həyata keçirmək mümkün ol-
maz. Beləliklə, elmi idarəetmə insanların bütövlükdə
cəmiyyətə və yaxud ictimai həyatın bir sahəsinə sistemli,
məqsədyönlü təsir etməsidir. Əmək kollektivləri qarşı-
larında duran vəzifələri yerinə yetirmək, onların optimal
fəaliyyətini və inkişafını təmin etmək üçün, obyektiv
qanunların və qanunauyğunluqların nəticələrindən istifadə
edirlər. Elmi idarəetmə ilk növbədə idarəetmə haqqında
elmə, onun əldə etdiyi nəticələrə əsaslanır. İdarəetmə elmi
ictimai elmin mühüm sahəsi olmaqla, cəmiyyətin idarə
edilməsi haqqında bilikləri sistemləşdirir, nəzəri müd-
dəalar hazırlayır və onları cəmiyyətin idarəedilməsi
təcrübəsinə tətbiq edir.

Elmi idarəetmənin vəzifələrinə idarəetmə orqanlarının fəaliyyətini, strukturunu, metodunu, funksiyalarını, prinsiplərini nəzəri cəhətdən əsaslandırmaq, idarəetmənin mahiyyətini və məzmununu açmaq vəzifəsi qoyulmuşdur. Son zamanlar idarəetmə xeyli inkişaf etmiş, onun təcrübəyə tətbiq edilməsi sahəsində əməli işlər görülməyə başlamış, tədqiqat obyektini genişlənməmiş elmi baxımdan öyrənilməsində yeni bölmələr yaradılmışdır ki, bu da onun təkmilləşməsinə gətirib çıxarmışdır. «Elmi idarəetmə» fənninə aşağıdakı bölmələr daxil edilmişdir;

idarəetmə nəzəriyyəsi; idarəetmə obyektinin və subyektinin quruluşunun təşkili; idarəetmə təsiri metodlarının formalaşması; idarəetmə prosesi; idarə olunan sistemdə əməyin elmi təşkili.

Bu bölmələrdə qaldırılan problemlərin öyrənilib bu və ya digər idarə olunma sahəsinə tətbiqi elmi idarəetmə tələbatına cavab verərsə, idarə olunan obyektlərin işinin səmərəliliyini təmin etmiş olar.

Dövlət, ölkə miqyasında idarəetmə funksiyasını həyata keçirmək üçün dövlət idarəetmə orqanlarını yaradır. Bu orqanlar ölkə konstitusiyasının və konstitusiya aktlarının, Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş qanunlarının, ölkə prezidentinin fərmanlarının və sərəncamlarının, Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarının yerinə yetirilməsi üçün idarəetmənin elmi prinsiplərini işləyib hazırlayır və ardıcıl olaraq onun yerinə yetirilməsini təmin edir.

Cəmiyyətin sürətlə informasiyalaşdığı müasir şəraitdə insanların kitabxana-informasiya tələbatının ödənilməsi əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil edən kitabxana sistemləri qarşısında olduqca böyük və mürəkkəb vəzifələr qoyulmuşdur. Bu vəzifələrin uğurla həyata keçirilməsi kitabxana işinin elmi əsaslarla idarə edilməsini tələb edir.

Məhz buna görədir ki, kitabxanaların idarə edilməsi cəmiyyətin idarə edilməsinin tərkib hissəsi kimi idarəetmə elmi ilə sıx əlaqədardır, onun elmi nəticələrindən, qanunlarından, prinsiplərindən, nəzəri müddəalarından, elmi nəticələrindən bəhrələnir, cəmiyyətin idarə edilməsində tərtib edilən metodlardan və üsullardan istifadə edir.

Kitabxana işinin elmi idarəedilməsinin əsasını idarəetmə ilə kitabxana fəaliyyətinin subyektı və obyektı arasındakı dialektik qarşılıqlı əlaqə təşkil edir. İdarəetmə kitabxana obyektinə məqsədyönlü təsir prosesi olduğu kimi, kitabxana obyektı də idarəetməyə münasibətdə mühüm sistem yaradan faktlar kimi çıxış edir, onun məzmununu, funksiyasını, quruluşunu və metodunu müəyyənləşdirir. Heç də təsadüfi deyil ki, idarəetmə sisteminin bütün elementləri kitabxana sistemində baş verən proseslərdən asılıdır və ona uyğun formalaşmalıdır. Ona görə də idarəetmənin uğurlu təşkili, idarəetmənin obyektı olan kitabxananın mahiyyətini, xassəsini, xarakterik xüsusiyyətlərini və spesifik qanunauyğunluqlarını dərinləndirən öyrənmək lazımdır. Son tədqiqatlar zamanı

müəyyən edilmişdir ki, kitabxana işi cəmiyyətin bütün sahələri ilə əlaqəsi olan mürəkkəb, dinamik, çoxsahəli, çoxtərəfli, çoxkomponentli müxtəlif daxili və xarici əlaqəsi olan bir sistemdir. Kitabxana işinə ətraf mühitdən aralı düşmüş bir iş kimi baxmaq, onun bütövlüyünü və sistemliliyini inkar etmək demək olar. Kitabxana işi əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin bütün sahələrini və proseslərini əhatə edən, kitabxananın sosial funksiyalarının həyata keçirilməsini təmin edən vahid kompleksdir. Kitabxana işi idarəetmənin obyekt kimi müstəqil təşkilati vahidləri və funksiyanal vəzifələri olan yarım sistemlərdən ibarətdir. Bu yarım sistemlərə ayrı-ayrı kitabxanalar, onların əmək kollektivləri, kitabxana prosesləri, kitabxana ehtiyatları, kitabxana şəbəkələri və sistemləri daxildir. Respublikamızda müxtəlif nazirliklərin, idarə və müəssisələrin əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etmək üçün ayrıca kitabxana sistemləri formalaşmışdır. Bu sistemlər isə bir çox şəbəkələrdən ibarətdir. Beləliklə, hər bir sistemin öz yarım sistemləri və bunların arasında sistem daxili əlaqələr olduğu kimi, sistemlərarası əlaqə və inteqrasiyaların təşkili də idarəetmənin əsas obyektlərinə daxildir. Məlumdur ki, idarəetmə elmində sistem kimi qarşılıqlı əlaqədə olan, qarşılıqlı təsir göstərən elementlərin yaratdığı bütövlük, vahidlik nəzərdə tutulur. Bir qayda olaraq mürəkkəb sistemlər özünün xarakterik xüsusiyyətləri və əlamətləri olan bir sıra yarım sistemlərdən ibarət ola bilər. Kitabxana işinə vahid sistem kimi aşağıdakı yarım sistemləri daxil etmək olar:

- Kitabxana şəbəkələri;
- Kitabxana fondlarının komplektləşməsi;
- kitabxana xidmətinin təşkili;
- Kitabxana fəaliyyətinin elmi əsasları;
- Kitabxana fəaliyyətinin metodik təminatı;
- Kitabxanaçı kadrların hazırlanması və təkmilləşdirilməsi və s

Beləliklə, aydın olur ki, kitabxana sistemləri çoxpilləli, mürəkkəb, bir-biri ilə üzvü əlaqədə olan, vahid məqsədə xidmət edən yarım sistemlərdən ibarətdir. Bu yarım sistemlərin fəaliyyətini istiqamətləndirən kitabxana işinin qarşıda qoyduğu məqsəd birliyədir.

Kitabxana işi, həmçinin qlobal məqsədə tabe edilmişdir. Bu məqsəd əhalinin kitabxana-informasiya tələbatını ödəməkdən, onların informasiyadan azad istifadə hüququnu təmin etməkdən, əhalinin durmadan artan mütləq tələbatının ödənilməsindən ibarətdir.

Kitabxana işinin sosial-mədəni sistem kimi özünə məxsus qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri vardır. Bu qanunauyğunluqları öyrənmədən, dərk etmədən idarəetmə fəaliyyətini səmərəli təşkil etmək olmaz.

Kitabxana işi prosesi üç əsas elementin: kitabxana işçiləri fəaliyyətinin nəticəsi olan əmək; əməyin predmeti, əməyin vasitəsi, əmək aləti birləşməsinin, birgə fəaliyyətindən yaranır. Bunların köməyi ilə kitabxana işçiləri insanların informasiya tələbatını ödəmək üçün əməyin predmetini kökündən dəyişdirmək imkanına malik olur.

Son zamanlar kitabxanaşünaslar kitabxana işinin inkişaf qanunauyğunluqlarının aşkara çıxarılmasına, tədqiq və öyrənilməsinə xüsusi diqqət yetirməyə başlamışlar.

Kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində baş verən qanun və qanunauyğunluqları nəzərdən keçirək.

Qanun hadisələrin mühüm və sabit əlaqəsi olub, onların müəyyən qaydada dəyişməsinə şərtləndirir. Qanun anlayışı qanunauyğunluq anlayışına yaxındır və onun formalaşmasına təsir edir. Qanunauyğunluq sistemin dəyişmələrindəki sabiq meylliliyi və ya istiqamətliliyi təmin edən, məzmunca bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan qanunların məcmusundan ibarətdir. Son zamanlar rus kitabxanaşünasları kitabxana işi inkişafının qanunauyğunluqları problemini tədqiq edib öyrənərək, bir sıra qanunauyğunluqları aşkara çıxarmışlar. Bunlar təxmini olaraq aşağıdakılardır.

- Kitabxanaların qarşılıqlı əlaqəsi qanunu;
- Kitabxana işi sistemlərində toplanan informasiyadan səmərəli istifadə edilməsi qanunu;
- Kitabxana işinin dinamikliyi qanunu;
- Kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi qanunu;
- Kitabxana xidmətinə fərdi yanaşmanın üstünlükləri qanunu;
- Kitabxana proseslərinin determinist (*bütün hadisələrin ümumi qanunauyğunluğu və səbəbiyyət əlaqəsindən asılı olduğu haqqında nəzəriyyə*) xarakterdə olması qanunu;

-Kitabxana işinin cəmiyyətin sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni həyat şəraiti ilə əlaqəsi və onun ictimai inkişafının ümumi qanunauyğunluqlarının tabeliyi qanunu və. s

Bu qanunlar müasir şəraitdə kitabxana işinin inkişafına və onun idarədilməsinə ən çox təsir göstərən qanunlardır. Bu qanunların hər birinin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi, kitabxanada iş fəaliyyətinə tətbiq edilməsi müasir kitabxanaların idarədilməsinin ən mühüm vəzifələrindəndir. Kitabxana işinin inkişafı qanunlarının və qanunauyğunluqlarının kitabxanaların idarədilməsinə tətbiqi bu işin daha da təkmilləşməsinə səbəb olmaqla, onun elmi idarədilməsini təmin edir. Müasir dövrümüzdə ölkəmizdə iqtisadi, siyasi, mədəni, təhsil və s. sahələrdə aparılan islahatlar və informasişlaşdırılmış cəmiyyətin qarşıda qoyduğu vəzifələr kitabxana müəssisələrinin statusunun yeniləşməsinə, kitabxana işində islahatlar aparılmasını, onun qarşısında duran idarəetmə prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Kitabxana işinin ideyasının əsas qaydalarını təşkil edən prinsiplər idarəetmə orqanlarını yeni biliklərlə silahlandırır, cəmiyyətdə baş verən proseslərlə əlaqələndirmək imkanı yaradır.

İdarəetmə prinsipləri cəmiyyətdə baş verən sosial - iqtisadi şəraitə uyğun idarəetmə orqanlarının əsaslandığı qaydalar və normalardır. Bu prinsiplərdə idarəetmə orqanlarının yaradılması, idarəetmə funksiyalarının həyata keçirilməsi metodları, kitabxana işinin dövlətlə, idarə və müəssisələrlə və digər təşkilatlarla əlaqələrinin xarakterik

xüsusiyyətləri öz əksini tapır. Prinsiplər konkret zamanda, müxtəlif şəraitdə ən səmərəli metodları seçib ondan istifadə etmək imkanı verir.

Beləliklə, idarəetmə prinsipləri idarəetmənin təşkilini, strukturunu, metodlarını, sistemin idarə olunmasına olan tələbləri müəyyənləşdirir. Şəraitlə əlaqədar olaraq prinsiplərin dəyişməsi və yeniləşməsi imkanları onların daha dinamik olmasını şərtləndirir. Müasir dövrdə respublikamızda kitabxana işinin idarə olunması sahəsində aşağıdakı prinsiplər daha böyük aktualıq kəsb etməyə başlamışdır:

-Kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi prinsipi kitabxana işinin desentralizasiyası (*mərkəzi orqanların bəzi vəzifələrinin yerli orqanlara verilməsi*) prinsipi;

-Başqa kitabxanalarla işgüzar əlaqələr qurmaq prinsipi;

-İdarəetmənin elmi prinsipi;

-İdarəedənlə idarə edilən sistem arasındakı əlaqəlilik prinsipi;

- Siyasi yanaşma prinsipi;

-Ərazi və sahə idarəetmə orqanlarının işinin optimal əlaqələndirilməsi prinsipi və s.¹¹

Kitabxana işini idarəedən orqanlar mövcud şəraitə və kitabxana sisteminin vəzifələrinə müvafiq olaraq bu

¹¹ Бу принципляр «Китабхана ишинин тяшкили вя идаредилмяси» курсунда эениш тядрис едилдийиндян онларын тяццилиня ецтийаь дуймадыг.

prinsiplərdən istifadə etməlidilər. Respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkədə gedən demokratikləşmə prosesi bu prinsiplərin həyata keçirilməsinə öz müsbət təsirini göstərmiş, kitabxana işinin idarəedilməsində bürokratik metodlardan istifadə etmək aradan qaldırılmış, yerli orqanların, kitabxana işçilərinin kitabxana işinin idarəedilməsində iştirakı xeyli artmışdır.

Məlum olduğu kimi, kitabxana işinin idarə olunması problemləri SSRİ məkanında, o cümlədən respublikamızda kitabxanaşünaslığın tərkib hissəsi kimi «Kitabxana işinin təşkili və idarəedilməsi» fənni tərəfindən tədris edilib öyrənilirdi. Son zamanlar RFR-da bu fənnin tədrisinin yeni istiqamətdə aparılması haqqında fikirlər meydana gəlmiş və fənnin adı dəyişdirilərək, «Kitabxana menecmeniti» adlandırılmışdır. Bunun nə ilə bağlı olmasına aydınlıq gətirək.

SSRİ dağıldıqdan sonra yaranmış müstəqil dövlətlərin, o cümlədən ölkəmizin iqtisadi strukturunda əsaslı dəyişikliklər baş verdi. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi müstəqillik əldə etməsi və onun dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyası iqtisadiyyatın əsaslı sürətdə inkişafını tələb edirdi. Məhz buna görədir ki, ölkəmiz bazar iqtisadiyyatına keçdi. Böyük ənənələri olan, özünütənzimləyən bazar iqtisadiyyatı xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin inkişafına əsaslı təsir göstərdiyi kimi sosial sahələrin təşkili və inkişafında da mühüm vasitəyə çevrildi. Xalq təsərrüfatında bazar münasibətlərinin tətbiq

edilməsi ilə əlaqədar bir çox mütəxəssislər «idarəetmə» termini əvəzinə, «menecment» terminindən istifadə etməyə başladılar.

«Menecment» ingiliscə «idarəetmə» deməkdir. Doğrudur, «menecmentlə» «idarəetmə» arasında olduqca böyük yaxınlıq vardır. Ancaq bunları eyniləşdirmək, aralarında bərabərlik işarəsi qoymaq da düzgün olmaz. Məsələnin mahiyyətinə dərinlən nüfuz etdikdə aydın olur ki, «idarəetmə» olduqca geniş məfhumdur. O, cəmiyyətin bütün sahələrinin idarə edilməsini əhatə edir, insan fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətlərində, sahələrində və növlərində tətbiq olunur.

«Menecment» məfhumu isə daha çox iqtisadi prosesləri əhatə edir. Menecmentdən ticarət müəssisələrində, əmtəə-pul münasibətlərində, insanların iqtisadi, maliyyə, kommersiya fəaliyyətində geniş istifadə edilir. Beləliklə, «menecment» əsasən bazarda tətbiq olunan əmtəənin alınması və satılması qanunlarını və qiymətlə tələbat arasındakı kəmiyyət əlaqələrini ifadə edən predmetdir.

Müasir şəraitdə cəmiyyətimizdə bazar iqtisadiyyatının tətbiqi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində də menecmentin tətbiqinə, böyük ehtiyac meydana çıxarmışdır. Çünki kitabxana işinin idarəedilməsində elə sahələr var ki, bunlar menecmenti öyrənmədən, onun müddəalarından istifadə etmədən keçinə bilməz.

Hər şeydən əvvəl kitabxana «menecmenti» kitabxana işinin idarə olunmasında prinsipcə yeni fikirlərin inkişafı üçün geniş imkanlar açır, kitabxana iqtisadiyyatının yeni elmi əsaslar, iqtisadi qanunlar üzərində qurulmasını təmin edir. Həmçinin idarəetmənin optimal təşkilati quruluşunun yaradılmasına, xarici aləmdə baş verən, dinamik olaraq dəyişən hadisələrin istiqamətləndirilməsinə və perspektiv inkişaf proqramlarının formalaşmasına yaxından kömək edir. Bütün bunlar «Kitabxana işinin təşkili və idarəedilməsi fənninin proqramının yenidən işlənməsini, kitabxana menecmenti məsələlərinin bu fənnin tərkib hissəsi kimi ayrıca bölmədə öyrənilməsinə tələb edir.

Müstəqillik şəraitində respublikamızda iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı cəmiyyətin mənəvi, mədəni həyatında dəyişikliklər baş verdi. Azərbaycan mədəniyyəti öz soykökünə qayıtmağa, ümumbəşəri dəyərlərə daha geniş bağlanmağa başladı. Mədəniyyətimizin tərkib hissəsi olan kitabxanaların qarşısında olduqca mühüm və yeni vəzifə cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Müasir informasişlaşdırılmış cəmiyyətin ən mühüm atributlarından biri olan kitabxanalar informasiya ehtiyatlarını qoruyub saxlayan, onu cəmiyyətin istifadəsinə verən, cəmiyyət üzvlərinin hər birinin sorğu və tələbatını ödəyən, internet vasitəsi ilə bəşəriyyətin yaratmış olduğu mənəvi sərvəti oxuculara yaxınlaşdırən bir müəssisədir. Dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təcrübəsinə əsasən demək olar ki, kitabxanalar dünyada iqtisadi tərəqqinin, elm, təhsil və mədəniyyətin inkişaf bazasıdır.

Məhz buna görədir ki, müasir informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə onların qarşısında daha böyük, daha qlobal vəzifələr: dünya elminə, mədəniyyətinə inteqrasiya etmək, onun nailiyyətlərini oxucuya çatdırmaq, insanların informasiya tələbatını ödəmək, ölkənin iqtisadi, elmi və mədəni həyatında yaxından iştirak etmək vəzifəsi qoyulmuşdur. Bu böyük və yeni vəzifələrin həlli isə kitabxana işinin yenidən qurulmasını, kitabxana işinin informasiyalaşdırılmasını, yeni informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsini, internet sisteminin tərkib hissəsinə çevrilməsini, müasir kitabxana işini idarə edə bilən, müasir informasiya texnologiyasından baş çıxara bilən kadrlar hazırlanmasını, kitabxana işinin idarəedilməsinin yeni forma və üsullarının yaradılmasını və təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Müasir mərhələdə kitabxana işinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsində diqqəti ən çox aşağıdakı məsələlər cəlb edir:

1. Kitabxana işi sahəsində qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi.

Keçmiş cəmiyyətdən müstəqil Azərbaycan cəmiyyətinə oldukça pis bir miras qalmışdır. Respublikamızda kitabxana işinin qanunvericilik bazasının olmaması, düşünülmüş kitabxana siyasətinin aparılmaması kitabxana işinin inkişafına oldukça mənfi təsir göstərirdi. 1990-cı illərin ikinci yarısında bu boşluq özünü daha açıq göstərməyə başlamışdır. Bu boşluğu tezliklə doldurmaq,

kitabxana işinə dövlət rəhbərliyini yaxşılaşdırmaq üçün 1998-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununu qəbul etdi. Ölkəmizin tarixində ilk dəfə qəbul edilən bu qanun kitabxana işinin qanunvericilik bazasının möhkəmləndirilməsini təmin etdi. Həmçinin bu qanuna müvafiq respublikamızda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti formalaşmağa başladı.

Məlumdur ki, cəmiyyət sürətlə inkişaf edir, qarşıya yeni-yeni vəzifələr çıxır. Bu vəzifələri yerinə yetirmək, cəmiyyətin zəruri sifarişlərini ödəmək üçün qarşıya mövcud qanunların təkmilləşdirilməsi, kitabxana işinin ayrı-ayrı sahələrinə dair yeni qanunlar qəbul edilməsi vəzifələri çıxır.

2. Kitabxana işinin idarəedilməsinin yenidən qurulması, yeni idarəetmə orqanlarının yaradılması və onların daha da demokratikləşdirilməsi.

Müstəqillik şəraitində respublikamızda kitabxana işinin idarəetmə sisteminin yenidən qurulması üçün bəzi tədbirlərin həyata keçirilməsini qənaətbəxş hesab etmək olmaz. Mədəniyyət Nazirliyindən başqa böyük kitabxana şəbəkələri olan nazirliklərin heç birində kitabxana işini idarə edən ayrıca qurum yoxdur. Belə qurumlar yaradılmadan və müxtəlif sistemlərə rəhbərlik edən qurumlar arasında əlaqə yaratmadan, kitabxana işini əlaqələndirmədən idarəetmə işini təkmilləşdirmək mümkün olmayacaq. Kitabxana işinin idarəedilməsinin for-

malaşmasında, inkişafında və demokratikləşməsində kitabxanaçılıq cəmiyyətlərinin, kitabxanaçılıq assosiasiyalarının, kitabxana birliklərinin və s. çox böyük rolu vardır. Belə qurumlar kitabxanaçıların ictimai təşkilatları kimi fəaliyyət göstərir, dövlət idarəetmə orqanları ilə əlaqə yaradır, kitabxana ictimaiyyətini, kitabxana fəallarını formalaşdırır, fəal oxucuları kitabxana işinin idarə olunmasına cəlb edir. Kitabxanaların ictimai qurumları həmçinin kitabxana işinə dair qanunların, konsepsiyaların, hökumət qərarlarının hazırlanmasında iştirak edir. Kitabxanaların qabaqcıl iş təcrübəsinin öyrənilməsində, ümumiləşdirilməsində yaxından iştirak edir. Görülən bütün bu tədbirlər isə öz növbəsində həm kitabxana işinin, həm də idarəetmənin demokratikləşməsinə səbəb olur. Hazırda respublikamızda 1999-cu ildə yaradılmış iki ictimai qurum: Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyəti və Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası fəaliyyət göstərir. Bu qurumların artıq respublikada kitabxana işinin yenidən qurulmasında təsiri hiss edilməkdədir. Gələcəkdə respublikamızda belə qurumların işinin daha da canlandırılmasına və təkmilləşdirilməsinə, yeni qurumların yaradılmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

3. Kitabxana işinin idarəedilməsinin daha da təkmilləşdirilməsinin əsas vəzifələrindən biri kitabxana işinin informasiyalaşdırılmasıdır.

İnformasiyalaşdırma dedikdə kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi və kitabxanaları yeni informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, kitabxana sistemlərini internetə qoşmaq nəzərdə tutulur. Kitabxanaları informasiyalaşdırmadan müasir oxucunun informasiya tələbatını ödəmək mümkün deyildir. Məhz buna görədir ki, idarəetmə orqanları kitabxana işinin informasiyalaşdırılması üçün proqramlar hazırlamalı, elmi cəhətdən əsaslandırılmış bu proqramları hazırlayan, onu kitabxana işinə tətbiq edib, həyata keçirən mütəxəssis kadrlar yetişdirilməlidir. Bu mühüm işin həyata keçirilməsində kitabxanaşünaslığın və informatikanın elmi nəticələrindən istifadə etmək, onların inteqrasiyasını təmin etmək zərurəti qarşıya çıxır.

Beləliklə, müasir dövrdə kitabxana işinin idarə olunması probleminin öyrənilməsinə qısa baxış bir daha göstərir ki, kitabxanaların qarşısında duran vəzifələrin yerinə yetirilməsində idarəetmə fənninin çox böyük əhəmiyyəti vardır. İdarəetməni elmi əsaslarla təşkil etmədən, onu daim təkmilləşdirmədən kitabxana işinin yüksək inkişafından danışmaq qeyri-mümkündür.

4.2. Kitabxana işinin idarədilməsi sistemi

4.2.1. Dövlət idarəetmə orqanları

Respublikamızda kitabxana işinin idarədilməsinin vahid dövlət sistemi yaradılmışdır. Vahid dövlət sisteminin yaradılması dövlət idarəetmə sisteminin bütöv-

lüyünü təmin etməklə, idarəetmənin təkmilləşməsində sistemdə baş verən neqativ (*mənfi*) halların aradan qaldırılmasına, həmçinin kitabxanaların fəaliyyətini cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsinə və kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə yönəldir.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərilir ki, «Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinə dövlət idarəetməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir».

Respublikamızda kitabxana işinin idarə edilməsi 3 səviyyədə həyata keçirilir:

1. Dövlət səviyyəsində.

Dövlət səviyyəsində kitabxana işini yüksək idarəetmə orqanı prezident, Milli Məclis və Nazirlər Kabinetidir. Bu ali orqanların: Prezident Aparatının, Milli Məclisin və Nazirlər Kabinetinin tərkibində mədəniyyət və kitabxana işi məsələlərini idarə etmək üçün xüsusi qurumlar, şöbələr və komissiyalar vardır.

Kitabxana işini idarə edən ali orqanlar kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini hazırlayıb, həyata keçirir, kitabxana işinə dair fərmanlar, qanunlar, sərəncamlar qəbul edir, onların həyata keçirilməsini, işləməsini və fəaliyyət göstərməsini təmin edir, kitabxana işinin inkişafına dair dövlət proqramları hazırlayıb həyata keçirir, kitabxana işinin hüquqi tənzimlənməsi üçün qanunvericilik aktlarını formalaşdırıb təsdiq edir və kitabxana işinin dövlət büdcəsini formalaşdırır.

Azərbaycan Respublikası prezidentinin «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərmanında göstərilir ki, həmin qanunun 24-cü maddəsində («*Kitabxana işinə dövlət idarəetməsi*») nəzərdə tutulmuş. «Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları»nın səlahiyyətlərini Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti və Mədəniyyət Nazirliyi öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirirlər». Bu fərmandan aydın olur ki, respublikamızda kitabxana işinə dövlət rəhbərliyi bilavasitə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən həyata keçirilir. Nazirlər Kabinetinin strukturunda kitabxana işinin idarəedilməsini təşkil edən xüsusi şöbə-«Elm və mədəniyyət» şöbəsi və bütün humanitar şöbələrə rəhbərlik edən baş nazirin müavini vəzifəsi vardır. Nazirlər Kabineti prezident fərmanlarını konkretləşdirir, onun həyata keçirilməsi üçün tədbirlər hazırlayır, lazım gəldikdə fərmanların həyata keçirilməsini təmin etmək üçün qərarlar qəbul edir. Nazirlər Kabineti həmçinin Milli Məclisin qəbul etdiyi qanunların tətbiqini və onun işlənməsini təmin edir, qanunların işlənməsinə nəzarət edir. Kitabxana işi prosesinə daxil olan bütün fəaliyyət sahələrinin formalaşması, onların vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, istiqamətləndirilməsi, kitabxana işi haqqında rəhbər sənədlərin, nizamnamələrin, əsasnamələrin, sərəncamların, qaydaların hazırlanması Nazirlər Kabineti tərəfindən həyata keçirilir. Nazirlər Kabineti ölkədə kitabxana işinin məqsədi və vəzifələrini, cəmiyyətin mənəvi və informasiya tələbatının

ödənilməsindəki, rolunu və yerini, insan amilinin formalaşmasında, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilindəki vəzifələrini müəyyənləşdirir. Nazirlər Kabineti kitabxana işi sahəsində strateji əhəmiyyətə malik proqramların, konsepsiyaların hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə, beynəlxalq informasiyaların, simpoziumların təşkilinə rəhbərlik edir. İnformasiyalaşdırılmış cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələri həyata keçirmək məqsədilə kitabxana işinin informasiyalaşdırılması problemlərini həll etmək və onları yeni informasiya texnologiyası ilə təmin etmək üçün proqramlar hazırlayıb həyata keçirir. Müstəqillik şəraitində əhaliyə kitabxana xidmətini yenidən qurmaq, kitabxanaların maddi-texniki bazasını möhkəmlətmək, kitabxana işini demokratikləşdirmək, kitabxana işini dünya standartları səviyyəsinə qaldırmaq üçün tədbirlər görür. Müasir dövrdə Nazirlər Kabinetinin xüsusi diqqət yetirdiyi problemlərdən biri də kitabxanaların müasir dünya standartlarına müvafiq texniki təchizatıdır. Bu mühüm məsələnin həlli xüsusi proqramın hazırlanmasını, kitabxanaların müasir informasiya texnologiyası ilə tədricən təmin edilməsini tələb edir. Müasir texniki vasitələrin ölkəmizdə hazırlanmamasını nəzərə alsaq, onun xaricdən alınması və ya respublikamızda yeni kitabxana avadanlığını hazırlayan müəssisənin yaradılması zərurəti meydana çıxır. Respublika kitabxana sistemlərinin işini əlaqələndirmək, qabaqcıl iş təcrübəsini yaymaq, tabeçiliyindən asılı olmayaraq ölkə miqyasında kitabxana işini koordinasiya etmək də əsas vəzifələrdəndir.

Ölkəmizdə bu iş hələ həllini tapmayıb. Respublikamızda fəaliyyət göstərən kitabxana şəbəkələrinin, müxtəlif tipli kitabxanaların işini əlaqələndirən, onların işini tənzimləyən heç bir əlaqələndirmə müəssisəsi, kitabxana və ya ictimai qurum yoxdur. Əvvəllər Sovetlər İttifaqı dövründə bu vəzifəni Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərən, İdarələrarası Kitabxana Şurası həyata keçirirdi. Tərkibində bütün sahə nazirliklərinin, idarə və müəssisələrin nümayəndələri təmsil olunan bu şura ölkə miqyasında kitabxana işini tənzimləyir, kitabxana işinin ümumdövlət əhəmiyyətinə mane olan problemlərini həll edir, kitabxana işini əlaqələndirir, koordinasiya edirdi. Bu şuranın böyük rolu və əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, onun işini daha da canlandırmaq, statusunu artırmaq məqsədilə 1989-cu ildə Respublika Nazirlər Kabinetinin qərarına əsasən bu şura dövlət İdarələrarası Kitabxana Komissiyasına çevrildi. 1980-ci illərin axırı, 90-cı illərin əvvəllərində komissiyanın işi dayandırıldı və bu günə qədər də bərpa edilməmişdir. Ancaq onun bərpa edilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Çünki belə bir orqan olmadan müasir şəraitdə çox böyük əhəmiyyət kəsb edən kitabxana işinin koordinasiya edilməsini həyata keçirmək mümkün deyildir. Kitabxana işinin koordinasiya edilməsi hər şeydən əvvəl kitabxana ehtiyatlarından düzgün istifadə etməyin və kitabxana işinin ümumölkə səviyyəsində tənzimlənməsinin rəhnidir. Nazirlər Kabineti müasir şəraitdə çox böyük siyasi, elmi və metodik əhəmiyyət

kəsb edən kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinin yaradılmasına, Azərbaycan kitabxanalarının dünyanın qabaqcıl kitabxanaları ilə əlaqəsinin təşkilinə, beynəlxalq kitab mübadiləsinə xüsusi diqqət yetirir.

Nazirlər Kabineti yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadr-
ların hazırlanmasına, kitabxanaçı kadrların seçilib yerləşdirilməsinə və ixtisaslarının artırılmasına rəhbərlik edir.

Respublikamızda əhaliyə kitabxana xidmətini təşkil etmək üçün müxtəlif kitabxana sistemləri və şəbəkələri fəaliyyət göstərir. Bu şəbəkələr aşağıdakılardır:

Dövlət kitabxana şəbəkələri; ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkələri və ayrı-ayrı təşkilatların kitabxana şəbəkələri. Respublikamızda ən böyük kitabxana şəbəkəsinə malik olan nazirlik Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyidir. Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi dövlət kitabxana şəbəkəsi hesab edilir. Bu şəbəkəyə Mədəniyyət Nazirliyinin rəhbərlik etməsi təsadüfi deyildir. Mədəniyyət Nazirliyi bilavasitə dövlətin kitabxana işi sahəsindəki siyasətini həyata keçirir və respublikada Nazirlər Kabinetinin rəhbərliyi ilə kitabxana işini idarə edir, dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətinin formalaşmasında və həyata keçirilməsində aparıcı rol oynayır. Prezidentin adını çəkdiyimiz fərmanında respublikada kitabxana işinin idarəedilməsi Nazirlər Kabineti ilə bərabər Mədəniyyət Nazirliyinə də tapşırılmışdır. Mədəniyyət Nazirliyi dövlət kitabxana şəbəkəsini idarə

etməklə yanaşı, respublikada fəaliyyət göstərən bütün kitabxanaların elmi-metodik təminatını, kitabxanaların ümumdövlət proqramlarında iştirakını, respublikada kitabxana işinin əlaqələndirilməsini, koordinasiya edilməsini, kitabxanalararası abonement sisteminin, kitabxana birliklərinin, kitabxana koordinasiya orqanlarının yaradılmasını həyata keçirməlidir. Mədəniyyət Nazirliyi respublikada yaxın gələcək üçün kitabxana işinin strateji inkişaf konsepsiyasını hazırlayır, hökumətdə təsdiq etdirir və onu yerinə yetirmək üçün proqramlar hazırlayıb həyata keçirir. Bu koordinasiya hazırlanarkən təkcə Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxanalarını deyil, respublikanın bütün kitabxana şəbəkələrini əhatə etməli, ümumrespublika əhəmiyyətli sənəd olmalıdır.

Mədəniyyət Nazirliyi:

- Dövlət kitabxana şəbəkəsini maliyyələşdirir, şəbəkəni idarə etmək üçün xüsusi qurumlar yaradır. Bu qurumlara Naxçıvan Muxtar Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, şəhər və rayon mədəniyyət şöbələri, nazirliyin kitabxana işini idarəedən şöbəsi və s. daxildir;

- Yerli şəraiti nəzərə alaraq yeni kitabxanalar yaradır, şəraitə müvafiq ehtiyac olmayan kitabxanaları ləğv edir;

- Təbiiyində olan kitabxanaların rəhbərliklərini işə təyin edir və işdən azad edir;

- Kitabxanaların əsasnaməsini, nizamnaməsini kitabxana fəaliyyətinin bu və ya digər sahələrinə dair qaydaları təsdiq edir;

- Kitabxanaların iş təcrübəsini öyrənir, ümumiləşdirir, qabaqcıl təcrübənin yayılması üçün tədbirlər həyata keçirir;

- Kitabxana işinin inkişafına dair proqramlar hazırlayır, onu maliyyələşdirir, əldə edilən nəticələri çap edib kitabxana ictimaiyyətinə çatdırır;

- Əhaliyə kitabxana informasiya xidmətinin təşkilində bu nəticələrdən istifadə edir;

- Kitabxana fəaliyyətinin ayrı-ayrı sahələrinə dair strukturlar, normativ sənədlər hazırlayıb təsdiq edir. Kitabxana fondlarının saxlanması, qorunması, kitabxana kataloqlarının tərtibi haqqında normativ sənədlərin hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirir;

- Kitabxanaşünaslıq, bibliografyaşünaslıq və kitabşünaslığa dair elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasını təşkil edir, ən yaxşı elmi-tədqiqat işlərinin müsabiqəsini keçirir;

- İlin ən yaxşı kitabxanası və kitabxanaçısı müsabiqələrini keçirir, qalibləri mükafatlandırır;

- Kitabxana işinin aktual problemlərinə dair elmi konfranslar, simpoziumlar keçirir, onun tezislərini və materiallarını çap edir;

- Kitabxana işinin daha da təkmilləşməsi, əhaliyə kitabxana xidmətini müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə yüksəltmək məqsədi daşıyan sosioloji tədqiqatlar aparmaq və onu maliyyələşdirmək üçün tədbirlər görür;

- Ölkədə kitabxana işinin elmi əsaslarla aparılmasını təmin etmək məqsədilə respublika xüsusi kitabxanalarında elmi tədqiqat şöbələrini açır;

- Kitabxanaların fəaliyyətini tənzimləmək məqsədilə kitabxanaların apardığı işin keyfiyyəti, əhaliyə kitabxana xidmətinin səviyyəsini nəzərə almaqla, onların kateqoriyalarını müəyyənləşdirir;

- Kitabxana işini daha səmərəli təşkil etmək, onun keyfiyyətini yüksəltmək üçün kitabxanaçı əməyinin elmi təşkilinə onun elmi əsaslarla öyrənilib tətbiq edilməsinə ciddi fikir verir.

- Kitabxanaçıların ixtisas dərəcələrini, peşə tələblərini müəyyənləşdirir, kitabxana işçilərinin nümunəvi vəzifə təlimatlarını, attestasiya qaydalarını təsdiq edir. Kitabxana işçilərinin ixtisasının artırılması məsələsini həll edir. İxtisasartırma qurumları yaradır, onları bina, avadanlıq və pedoqoji kadrlarla təmin edir. Dövlət kitabxana şəbəkəsi informasiyalaşdırma məqsədi ilə onları müasir informasiya texnologiyası və texniki vasitələrlə təmin edir. Kitabxanaları kompüterləşdirmək üçün kadr hazırlanmasına şərait yaradır.

- Kitabxanalarda avtomatlaşdırılmış informasiya sistemlərinin, şəbəkə tipli bazalar və bankların yaradılması və informasiyalaşdırılması istiqamətlərində tədqiqatların intensivləşdirilməsinə hərtərəfli yardım göstərir, bu problemləri həll etmək üçün şöbə, bölmə, laboratoriyalar təşkil edir və onları maliyyələşdirir.

- Respublikamızda ən sadə və şərəfli peşə olan kitabxanaçı peşəsinin qiymətləndirilməsi, Azərbaycan ziyalıları arasında kitabxanaçı şərəfinin daha da yüksəldilməsi üçün xüsusi proqram hazırlayıb həyata keçirir. Ölkəmizdə

çox böyük kitabxanaçılar ordusu fəaliyyət göstərir, respublika ziyalılarının ən fəal, ən dinamik, öz fəaliyyəti ilə minlərlə insanın hörmət və məhəbbətini qazınmış, onların ürəyində məşəl yandırmış kitabxanaçılar ordusu müasir cəmiyyətin qarşıya qoyduğu ən ali məqsədə, oxucuların və cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsinə xidmət edir, onu vaxtında və qüsursuz ödəməyə, ölkənin iqtisadi, sosial, siyasi, elmi və mədəni tərəqqisinə kömək etməyə çalışır;

- Nazirlik kitabxanaların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, əmək haqlarının artırılması, iş yerlərinin abad binalarla təmin edilməsi, istirahəti, müalicəsi və ixtisaslarının artırılmasını, intellekt səviyyələrinin yüksəldilməsini daim diqqət mərkəzində saxlamalı və tədbirlər görməlidir.

- Respublika kütləvi informasiya vasitələrində kitabxana işinin təbliğ edilməsi, qabaqcıl kitabxanaçılar haqqında məqalələrin, oçerklərin, bədii əsərlərin yaradılmasına şərait yaradılmalıdır;

- Mədəniyyət Nazirliyi respublikada fəaliyyət göstərən qeyri-dövlət kitabxanaçılıq təşkilatlarının işinə kömək etməyə, onların fəaliyyətini bilavasitə respublika kitabxanalarının işinin keyfiyyətcə yaxşılaşdırılmasına, müasirləşdirilməsinə və demokratikləşdirilməsinə yönəltməyə, onlarla birgə proqramlar tərtib edib həyata keçirməyə, binalarla təmin etməyə şərait yaratmalıdır.

-Mədəniyyət Nazirliyi Respublikada kitabxana strukturunun aparılmasının təşkilatçısı olmalı, respublikanın

böyük kitabxana sistemləri olan nazirliklərindən, idarə və müəssisələrindən, təşkilatlarından kitabxanaların vəziyyətinə və fəaliyyətinə dair statistik materialların hazırlanmasına və Statistika Komitəsinə verilməsinə nəzarət etməlidir;

-Respublikada kitabxana işinin idarə olumasına ümumi nəzarət və elmi metodiki rəhbərlik prezidentin fərmanı ilə Mədəniyyət Nazirliyinə tapşırıldığından nazirlik respublikada olan bütün kitabxanalara dövlət rəhbərliyini həyata keçirmək məqsədi ilə ictimai əsaslarla respublika idarələrarası dövlət kitabxana komissiyası yaratmalı və bu komissiyaya böyük kitabxana şəbəkələri olan nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, təşkilatların nümayəndələri daxil olmalı, komissiyanın qərarları bütün şəbəkələr tərəfindən rəsmi sənəd kimi yerinə yetirilməlidir;

-Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin elmi-metod mərkəzi və kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin bilavasitə formalaşmasında və həyata keçirilməsində yaxından iştirak edən Mədəniyyət Nazirliyi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərmanına əsasən «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun işləməsinə, onun əsas müddələrinin respublika ərazisində həyata keçirilməsinə məsuliyyət daşıyır.

Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi qarşısında duran bu mühüm vəzifələri özünün yerli

orqanları vasitəsilə həyata keçirir. Nazirliyin nəzdində kitabxana işini idarə etmək üçün xüsusi idarə vardır. Bu idarə 1990-cı illərə qədər müstəqil, yəni kitabxanaçılıq idarəsi kimi fəaliyyət göstərirdi. Nazirliyin nəzdində müstəqil kitabxanaçılıq idarəsinin olması kitabxana işinin idarə olunmasına olduqca müsbət təsir göstərirdi. İdarədə xeyli mütəxəssisin çalışması, kitabxana işinə dair normativ sənədlərin hazırlanmasına, onun vaxtlı-vaxtında yerlərə göndərilməsinə, kitabxanalarda yoxlamaların, metodik işlərin aparılmasına müsbət təsir göstərirdi.

Bu idarə 1990-cı ildən sonra muzeylər idarəsi ilə birləşdirildi. Muzeylər və Kitabxanalar İdarəsi adlandırıldı. Bu iki idarənin birləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq onların ştatı da azaldı. Əlbəttə, bu kitabxana işinin idarə olunmasına mənfi təsir göstərməyə bilməzdi. Hazırda bu idarənin tərkibində cəmi iki nəfər mütəxəssis kitabxanaçı çalışır. Təbii ki, iki nəfər mütəxəssisin respublikanın dövlət kitabxanalarını idarə etmək üçün azlıq təşkil etməsi qənaətbəxş deyildir.

Mədəniyyət Nazirliyi regionlarda kitabxana işinə rəhbərliyi şöbələri vasitəsi ilə həyata keçirir.

Respublikamızda 7 şəhər və rayon mədəniyyət idarəsi, 67 rayon mədəniyyət şöbələri fəaliyyət göstərir.

Bakı şəhərinin ayrı-ayrı rayonlarında mədəniyyət şöbələri yoxdur. Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən dövlət kitabxanalarına rəhbərlik mərkəzləşdirilmiş qaydada Bakı Şəhər İcra Hakimiyyətinin mədəniyyət şöbəsi tərəfindən həyata keçirilir.

Mədəniyyət şöbələri şöbələr şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinin tərkibində fəaliyyət göstərirlər. Bu şöbələrə Mədəniyyət Nazirliyi ilə yanaşı olaraq şəhər və rayon icra hakimiyyətləri də rəhbərlik edir. Şöbələrə yerlərdə rəhbərlik bilavasitə icra başçısının humanitar işlər üzrə müavini tərəfindən həyata keçirilir.

Şəhər və rayon mədəniyyət şöbələri, Mədəniyyət Nazirliyinin və yerli icra hakimiyyətlərinin əhaliyə kitabxana və informasiya xidmətinin təşkilinə dair əmr, qərar, sərəncam və göstərişlərini yerinə yetirir.

Kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsini, kitabxana fondlarının kompleksləşdirilməsini, kitabxanaların yeni avadanlıq, müasir informasiya texnikası ilə komplektləşdirilməsini təmin edir. Əhaliyə kitabxana informasiya xidmətinin təşkilinə dair müşavirələr, seminarlar, konfranslar keçirir, yerli şəraitlə əlaqədar xüsusi tədbirlər planı proqramlar hazırlayır, həyata keçirir, şəhər və rayon miqyasında qabaqcıl iş təcrübəsinin yayılmasını təşkil edir. Yerlərdə kitabxanaların metodiki təminatına böyük ehtiyac duyulduğunu nəzərə alaraq metodik təminat işinin təşkilində yaxından iştirak edir. Mədəniyyət şöbələri kitabxanaçı kadrların seçilib yerləşdirilməsini, onların ixtisasının artırılması, peşəkarlığının yüksəldilməsi sahəsində də tədbirlər görür. Ümumiyyətlə, mədəniyyət şöbələri yerlərdə dövlətin kitabxana işi sahəsində siyasətini həyata keçirir. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun işləməsini təmin edir. Qanunun

mahiyyətini, onun qarşıya qoyduğu vəzifələri kitabxana işçilərinin və rayon ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırmaq üçün tədbirlər görür.

4.2.2. Respublikada kitabxana işinin ayrı-ayrı sahəvi nazirliklər, idarə və müəssisələr, dövlət komitələri və təşkilatlar tərəfindən idarə edilməsi

Respublikamızda 9 mindən artıq kitabxana vardır. Bu kitabxanaların ancaq 4500-ə qədəri dövlət kitabxana şəbəkələrinə daxildir. 4 mindən artıq kitabxana isə ayrı-ayrı sahəvi nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, dövlət komitələrinin və ictimai təşkilatların kitabxanalarıdır. Ayrı-ayrı nazirliklərin, idarə və müəssisələrin, dövlət komitələrinin və ictimai təşkilatların kitabxana şəbəkələri çox böyük kitabxana ehtiyatlarına, elmi potensiala, yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrlara, geniş oxucu kontingentinə malik şəbəkələrdir. Bu kitabxanalar respublikamızda əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin təşkilində olduqca mühüm rol oynayır, bilavasitə ölkəmizin iqtisadi, elmi, mədəni inkişafın da, oxucuların peşə sorğularının ödənilməsində misilsiz xidmətlər göstərirlər. Hər bir nazirliyin, idarə və müəssisənin kitabxanası sahəvi xarakter daşımaqla bilavasitə öz işini həmin sahələrin informasiya tələbatının ödənilməsinə yönəldir. Sahəvi kitabxanalar bilavasitə tabe olduqları nazirliklər, idarə və müəssisələr,

ictimai təşkilatlar tərəfindən maliyyələşdirilir və idarə edilirlər.

Respublikamızda böyük kitabxana sistemləri olan bir çox sahəvi nazirliklər, idarə və müəssisələr vardır. Bunlar aşağıdakılardır: Azərbaycan Təhsil Nazirliyi;

Azərbaycan Səhiyyə Nazirliyi;

Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi;

Azərbaycan İqtisadi İnkişaf Nazirliyi;

Azərbaycan Energetika Nazirliyi;

Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti;

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası;

Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyası və s.

Göstərdiyimiz böyük kitabxana şəbəkələrinə malik olan nazirliklər, idarə və müəssisələr sistemlərində olan kitabxanaları idarə etmək üçün xüsusi qurum yaradırlar. Nazirliklərin, idarə və müəssisələrin kitabxanaları həmin təşkilatların büdcəsində olur. Kitabxanaların idarəedilməsi bilavasitə həmin müəssisənin rəhbərliyi tərəfindən həyata keçirilir. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu kitabxanaların idarə və müəssisələri yanında kitabxana şəbəkələrinə rəhbərlik etmək üçün heç bir ayrıca qurum yoxdur. Halbuki kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirmək, sistemində olan kitabxanaların işini istiqamətləndirmək elmi-metodik təminat işini təşkil etmək üçün belə qurumların yaradılmasına böyük ehtiyac duyulmaqdadır.

Sahəvi nazirliklərdə kitabxana işinin idarə olunması rəhbərlik tərəfindən mərkəzi aparatın idarələrindən birinə

tapşırırlar. Keçmişdə sahəvi nazirliklərdə kitabxana işini idarə edən ayrıca şöbə olmasa da, nazirliyin nəzdində kitabxana şuraları fəaliyyət göstərirdi. Hazırda kitabxana şuraları da demək olar ki, öz fəaliyyətini dayandırmışlar.

Sahəvi nazirliklər ölkənin milli sərvəti, cəmiyyətin informasiya təminatının əsas vəsilələrindən biri olan kitabxana şəbəkələrinin fəaliyyətini bilavasitə respublikamızın iqtisadi, elmi, sosial, mədəni inkişafının tərəqqisinə yönəlməli, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etməlidirlər.

Böyük kitabxana şəbəkələri olan sahəvi nazirliklərin, idarə, müəssisə və təşkilatların qarşısında duran ən mühüm vəzifə «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun qarşıda qoyduğu vəzifələri həyata keçirməkdən, qanunun işləməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Kitabxana işinin idarə edilməsində ən mühüm vəzifələrdən biri kitabxanaların elmi-metodik fəaliyyətinin tənzimlənməsidir. Bilavasitə kitabxanaların qabaqcıl iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə və kitabxanaşünaslıq elminin son nailiyyətlərinə əsaslanan metodik təminat işini müasir şəraitin tələblərinə uyğun şəkildə qurmadan, bu mühüm işi ardıcıl olaraq həyata keçirmədən kitabxana işinin yüksək keyfiyyətindən danışmaq mümkün deyildir. Məhz buna görədir ki, respublikada bu mühüm iş idarəetmənin əsas sahələrindən biri kimi ön plana çəkilir, bu işin məqsədyönlü təşkili üçün tədbirlər görülür.

Dövlət kitabxana şəbəkələrində elmi-metodik təminat işi Mədəniyyət Nazirliyinin rəhbərliyi ilə Milli Kitabxana - M.F.Axundaov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Milli Kitabxana həmçinin bütün respublika kitabxana sistemlərinin elmi-metodik mərkəzidir.

Mədəniyyət Nazirliyinin respublika əhəmiyyətli sahəvi kitabxanaları da: (*F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası*, *C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanası*) öz sahələri üzrə elmi-metodik mərkəz statusuna malikdirlər. Elmi-metodik mərkəz statusuna malik olan kitabxanalar elmi-metodik təminat işini yüksək şəkildə təşkil etmək üçün xüsusi şöbələr yaradır, elmi araşdırmalar aparır, metodik vəsaitlər çap edir, kitabxanaların iş təcrübəsini öyrənir, ümumiləşdirir, yayır, kitabxana işinin demokratikləşməsi, qabaqcıl kitabxanaların təşəbbüskarlığının daha da artırılması üçün tədbirlər həyata keçirirlər.

Respublikamızın digər sahəvi nazirlikləri, idarə və müəssisələri kitabxana işinin elmi-metodik təminatını həyata keçirmək üçün öz sistemlərində metodik mərkəzlər yaradır, onlara elmi-metodik mərkəz statusu verilir. Belə mərkəzlərə misal olaraq Respublika Elmi- Tibb Kitabxanasını; Respublika Elmi-Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasını, Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasını, Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasını, Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanasını, Respublika Elmi- Texniki Kitabxanasını və s. göstərmək olar. Böyük ki-

kitabxana və informasiya ehtiyatlarına, elmi potensiala, yüksək ixtisaslı kadrlara malik olan bu kitabxanalar öz sistemlərində olan kitabxanalar üçün elmi-metodik təminatın təşkilində mühüm işlər görürlər.

Respublikamızın müstəqilliyi şəraitində ölkəmizdə böyük quruculuq işləri həyata keçirilir. İqtisadiyyat, elm, təhsil və mədəni quruculuq sahəsində əldə edilmiş nailiyyətlər mədəni quruculuğun tərkib hissəsi olan kitabxana işinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmışdır. Müstəqil Azərbaycan dövləti cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsində kitabxana işinin yenidən qurulmasının böyük əhəmiyyətini nəzərə alaraq, kitabxana quruculuğu sahəsində islahatlar aparılmasında kitabxana işinin demokratik əsaslar üzərində qurulmasını, informasiyalaşdırılmasını, yeni informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsini, Azərbaycan kitabxanalarının internetə qoşulmasını mühüm vəzifə kimi qarşıda qoymuşdur. Bu mühüm vəzifələrin yerinə yetirilməsi isə kitabxana işinin idarəedilməsinin yeni elmi əsaslar üzərində qurulmasını, müasir cəmiyyətin tələblərinə uyğun olaraq müntəzəm təkmilləşdirilməsini tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan tarixi (Uzaq keçmişdən 1870-ci illərə qədər). –B.: Azərbaycan,1996. - 872 s.
2. Baxşəliyev Z. Kitabxanaşünaslığa giriş.–B., 1998.- 92 s.
3. Əlizadə E. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi.-B., 1999.
4. Fəlsəfə: Dərslik.-B., 1997.-374 s.
5. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. –B.,1999.
6. Quliyev R.M. Sosiologiya: nəzəriyyə və tədqiqat metodologiyası: Dərs vəsaiti.-B., 1995.-424 s.
7. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (Qədim dövrlərdən başlamış XVIII əsrin axırınadək).-B.,1986.-52 s.
8. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (1870-1920).-B.,1960.-95 s.
9. Xələfov A.A. Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən(1920-1932): -B.,1960.-187 s.
10. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933-1958).-B.,1974.-244 s.
11. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş. –B., 1996.-58 s.
12. Xələfov A.A. Kitabxana işinin tarixi kursuna giriş.- B.,1996.-36 s.

13. Xələfov A.A. Azərbaycanca ali kitabxanaçılıq təhsili.- B.,1998.-125 s.
14. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədə. h.1-2.-B.: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001.-400 s.
15. Ümumi kitabxanaşünaslıq: Dərslik.-B., 1982-295 s.

Rus dilində

1. Абрамов К.И. История библиотечного дела в СССР: Учебник.-М., 1980.-351 с.
2. Абрамов К.И. Становление советского библиотековедения // Учен. Зап. Азерб. Гос Университета: сер. «Библиотековедения и библиография».- 1976.- №1.-с.3-18.
3. Библиотековедение: общий курс: Учебник.-М., 1988.-224 с.
4. Ванеев А.Н. Развитие библиотековедческой мысли в СССР.-М., 1980.-232 с.
5. Григорьев Ю.В. История русского библиотековедения (1700-1860 г г.).-М., 1989.-208 с.
6. Карташев Н.С, Скворцов В.В. Общее библиотековедение: Учебник. Ч.1.-М., 1996.-88 с.
7. Карташев Н.С, Скворцов В.В. Общее библиотековедение: Учебник. Ч.2.-М., 1997.-256 с.
8. Крейденко В.С.Библиотечное исследования.-М., 1983.-142 с.

9. Пашин А.И. Управление библиотечным делом Российской Федерации: Современная концепция. –М., 1998.-95 с.
10. Серов В.В. Современствование системы библиотек в развитом социалистическом обществе.-М., 1961.-270 с.
11. Столяров Ю.Н. Библиотека: Структурно-функциональный подход.-М., 1981.-255 с.
12. Философия: Учебное пособие.-М., 1996.-511 с.
13. Фрумин И.М. Библиотечное дело: Организация и управление: Учебник.-М.: Книга, 1980.-271 с.
14. Шира Дж.Х. Введение в библиотековедение: Основные элементы библиотечного обслуживания.-М., 1983.-256 с.
15. Шира Дж.Х. Социологические основы библиотечного дела. –М., 1973.-52 с.

MÜNDƏRİCAT

<i>Elmi redaktordan</i>	3
-------------------------------	---

III HİSSƏ

Kitabxana işi haqqında təlim

I fəsil. Kitabxana işinin ümumi xarakteristikası

Kitabxana işi anlayışı	9
1.2. Kitabxana işinin strukturu	17
Kitabxana sistemləri və şəbəkələri	24
Mədəniyyət Nazirliyinin kitabxana şəbəkəsi	30
Dövlət ümumi kitabxana şəbəkəsi.....	36
M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası	44
Uşaqlara və gənclərə xidmət edən kitabxana şəbəkələri	63
F.B.Köçərli adına Respublika Dövlət Uşaq Kitabxanası.....	67
Gənclərə kitabxana xidməti. C.Cabbarlı adına Respublika Dövlət Gənclər Kitabxanası	72
1.5. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının kitabxana şəbəkəsi.....	76
1.6. Azərbaycan MEA-nın kitabxana şəbəkəsi	82
1.7. Elmi-texniki kitabxanalar şəbəkəsi	89
1.8. Tibb kitabxanaları şəbəkəsi	103

1.8.1. Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin Kitabxanası.....	111
1.8.2. Azərbaycan Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası	115
1.9. Təhsil kitabxana şəbəkələri	123
1.9.1. Məktəb kitabxanaları	126
1.9.2. Ali məktəb kitabxanaları şəbəkəsi	134
1.9.3. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası.....	138
1.10. Kənd təsərrüfatı kitabxana şəbəkəsi.....	153
1.10.1. Kənd təsərrüfatı elmi tədqiqat institullarının kitabxanaları.....	154
1.10.2. Zona təcrübə stansiyalarının və dayaq məntəqələrinin kitabxanaları	156
1.10.3.Kənd təsərrüfatı təhsil kitabxanaları	158
1.10.4. Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası.....	162
1.11. Kitabxana fondlarının formalaşması və idarə olunması	167
1.12. Oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili.....	178

II fəsil. Kitabxana sistemlərinin formalaşması və inkişaf qanunauyğunluqları	187
2.1. Kitabxana fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi və birləşdirilməsi	200
2.2. Kitabxana işinin mərkəzləşdirilməsi	207

III fəsil. Kitabxana işi təşkilinin əsas prinsipləri

3.1. Prinsip haqqında ümumi anlayış	219
3.2. Kitabxanaların ümumaçıq olması prinsipi	222
3.3. Kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti	234

IV fəsil. Kitabxana işinin idarəedilməsi

4.1. Kitabxana işinin idarəedilməsinin elmi əsasları	271
4.2. Kitabxana işinin idarəedilməsi sistemi	289
4.2.1. Dövlət idarəetmə orqanları	289
4.2.2. Respublikada kitabxana işinin ayrı-ayrı sahəvi nazirliklər, idarə və müəssisələr, dövlət komitələri və təşkilatlar tərəfindən idarə edilməsi	302
Ədəbiyyat	308
Mündəricat	311

Tədris nəşri
Abuzər Xələfov
KİTABXANAŞÜNASLIĞA GİRİŞ
(Azərbaycan dilində)
Bakı – 2003

Учебное издание
Абузар Халафов
Введение в библиотековедение
(на азербайджанском языке)
Баку – 2003

Nəşriyyatın direktoru:	Balakışi Ağayev
Baş redaktor:	Məmməd Əlizadə
Mətbəə üzrə direktor müavini:	Ələs Qasımov
Redaksiya müdiri:	Ulduza Cəniyeva
Korrektorları:	Şölə Məmmədova Fiqumə Mirzəyeva
Texniki redaktoru:	Nərgiz Quliyeva
Bədii redktoru:	Afiqə Cəfərova
Kompüter tərtibçisi:	Azadə İmanova
Kompüter yığıcısı:	Vəfa Hacıyeva

Yığılmağa verilmişdir 06.01.2003. Çapa imzalanmışdır 18.02.2003

Kağız formatı 60x84 1/16. Fiziki çap vərəqi 21,75

Nəşr çap vərəqi 21. Tirajı 1000

Sifariş

Cilddə qiyməti müqavilə ilə

Bakı Universiteti Nəşriyyatı

Bakı – 370148, Z.Xəlilov küçəsi, 23.

BDU Nəşriyyatının mətbəəsi

